КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'1:57

ОБРАЗ ЯЗЫКА И ОБРАЗ БИОЛОГИЧЕСКОГО ВИДА С ПОЗИЦИЙ ОБЩЕЙ ТЕОРИИ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СИСТЕМ И ТЕОРИИ УРОВНЕЙ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ

Г.В. Ейгер, докт. филол. наук,
В.М. Эпштейн, докт. биол. наук (Гамельн, ФРГ)

В статье рассматривается проблема сопоставления образа языка с образом биологического вида на теоретическом уровне – с позиций общей теории развивающихся систем и теории уровней научного знания. На основе сопоставления биологического вида с языком описывается понятие образа языка с опорой на такие понятия, как форма, свойства и функции языка. Выделяется шестнадцать свойств и двенадцать функций языка.

Ключевые слова: биологический вид, образ языка, общая теория развивающихся систем, форма, функция.

Ейгер Г.В., Епштейн В.М. Образ мови й образ біологічного виду з позицій загальної теорії систем, що розвиваються, і теорії рівнів наукового знання. У статті розглядається проблема зіставлення образу мови з образом біологічного виду на теоретичному рівні – з позицій загальної теорії систем, що розвиваються, і теорії рівнів наукового знання. На основі зіставлення біологічного виду з мовою описується поняття образу мови з опертям на такі поняття, як форма, властивості й функції мови. Виокремлюються шістнадцять властивостей і дванадцять функцій мови.

Ключові слова: біологічний вид, образ мови, загальна теорія систем, що розвиваються, форма, функція.

Yeyger G.V., Epshtein V.M. Language Image and Biological Species Image in Terms of General System Theory and Leveled Scientific Knowledge Theory. The article focuses on the issue of comparing language image with biological species image at theoretical level, i.e. in terms of General System Theory and Leveled Scientific Knowledge Theory. Comparing biological species with language serves an underpinning for describing the notion of language image via such entities as form, features and functions of language. Its sixteen features and twelve functions are singled out.

Key words: biological species, form, function, General System Theory, language image.

1. Введение. В одной из наших статей [2] было показано, что язык нельзя сравнивать с организмом, как считают некоторые специалисты. Начатое А. Шлейхером сравнение биологической эволюции с эволюцией языков может быть плодотворным для обеих отраслей научного знания, если язык сравнивать с биологическим видом. Теоретическим основанием для сравнения может служить общая теория развивающихся систем, позволяющая утверждать, что представление о виде и языке как о некоем целом в наше время необходимо заменить системным подходом. Отличие между этими двумя подходами сводится к замене «неявного знания» системой четких понятий общей теории систем. Тем не менее, для сравнения систем – эмпирической основы современной науки о системах – необходимо одно существенное дополнение – эффективное сравнение систем

© Ейгер Г.В., Эпштейн В.М., 2015

может быть достигнуто при их рассмотрении на соответствующих уровнях научного знания [4].

В наиболее общем подходе – в философии физики, источнике этой теории,– выделяют два уровня научного знания: эмпирический и теоретический, – которые, в свою очередь, разделяются на подуровни. Соответствующий подбор сравниваемых объектов может выявить дополнительность (в смысле принципа дополнительности Н. Бора [1]) там, где на первый взгляд компромисс представляется абсолютно невозможным.

Приведем несколько примеров. В современном обществе огромная роль науки не вызывает каких-либо возражений, поскольку вся современная жизнь – от транспортных средств до операций на сердце – результат научных исследований, благодаря которым человечество движется по пути технического прогресса. Иными словами, наука обеспечивает развитие от простого к сложному в жизни человечества. В то же время большую часть населения нашей планеты составляют верующие. В основе всех верований лежат документы, созданные на заре цивилизации. Следовательно, религия представляет собой консервативную составляющую социума. Религия основана на вере, наука – на доказательстве истины. Консервативная составляющая дополнительна к динамической. В сущности, религия обращена к нравственному облику человека, без которого невозможно движение вперед. Общество, в жизни которого господствует пьянство, наркомания, коррупция, не может развиваться достаточно эффективно. Любая религия противостоит этим грехам. Кроме того, религия обращается к каждому человеку, тогда как наука обращена к обществу в целом и не может заменить религию в ее функциях. Рассмотрение этой проблемы на достаточно высоком теоретическом уровне приводит к мысли о том, что между религиями не должно быть вражды. Времена, когда религия противостояла науке, и времена, когда наука противостояла религии, не приводили ни к чему, кроме человеческих трагедий.

Пытаясь обсудить эту проблему на эмпирическом уровне, мы сразу же столкнемся с невозможностью ее разрешения. Попытки сопоставить дни творения с геологическими эпохами могут убедить только человека, не знакомого с современным естествознанием. При внимательном рассмотрении выявляется множество несоответствий. Например, как быть с большой серией предков человека, обнаруженных палеонтологами и археологами в ископаемом материале? Однако предлагаемый подход объясняет, почему биолог-эволюционист может быть религиозным человеком. Разумеется, религия часто основывается на реальных исторических событиях, но и здесь эти события интерпретируются в нравственном смысле. Наиболее ярко функции религии выявлены в средневековых «Бестиариях» и подобной литературе. Рассматривать такие сочинения в качестве научной литературы не приходится. Они отчасти основаны на примитивных сведениях о растениях и животных, отчасти на совершенно фантастических представлениях – однако любой пример толкуется с целью нравственного наставления.

Рассматриваемый подход позволяет по новому подойти к сравнению образа биологического вида с образом языка. Каждый вид в сознании человека имеет свой облик. Каждая порода домашних животных имеет свой облик, многократно обыгрывавшийся в художественной литературе. Каждый язык также имеет свой образ. Известное изречение Петра Великого о языках – это представление об образах языков. Оно охватывает язык в целом, не рассматривая его грамматику, фонетику или лексику по отдельности. Это – язык как целое, его гештальт, нечто большее, чем совокупность его составных частей.

Сравнение биологических видов с языком также должно рассматриваться на теоретическом уровне, иначе получаем механицизм, редукционизм и т.п.

Представление об образе вида как организма включает следующие основные аспекты: 1) форма (= сущность, морфология, стационарность, сложность); 2) функция; 3) связь с окружающей средой (= целеполагание, экология). Развивая выше упомянутое сопоставление биологического вида с языком, целесообразно выяснить возможность применения этих понятий к характеристике и эволюции языков, имея в виду общность понятий и законов общей теории развивающихся систем и их применение в языкознании. В данной работе

рассматриваются названные три аспекта. Эволюция языка требует особого изучения.

3. Форма языка. Форму языка можно представить как структуру взаимодействующих сложных систем: лексики (подуровни фонетики и устойчивых словосочетаний), грамматики (морфемика, морфология, синтаксис – подуровни интонации и устойчивых фраз). Они относительно независимы и развиваются неравномерно, но при порождении и восприятии речи выступают как единое целое.

4. Свойства языка. Они частично определяются его формой, взаимодействуют или находятся в иерархических отношениях.

1) Свойство отображения (релевантных для человека объектов внутреннего и внешнего мира человека).

2) Транслируемость – а) возможность осуществлять коммуникацию между людьми и кибернетическими устройствами, а также (особенно в последнее время) через эти устройства с вещами; б) передавать с максимально возможной адекватностью, переводить сообщение из одной семиотической системы в другую.

3) Взаимодействовие с другими семиотическими системами, их экспликация и дополнение (например, надписи под изображениями, участие в инсталяциях, одновременная сигнализация языком сообщений, выраженных другими семиотическими системами).

4) Выделимость элементов языка и их компонентов.

5) Связность между лексическими единицами: грамматическая, семантическая (поля, пространства и т.п.), коннотативная, ассоциативная.

6) Аккумулятивность – свойство накапливать информацию в лексике (концептах) и в так или иначе сформированных или хранящихся в памяти человека высказываниях (например, устойчивые фразы, сведения о погоде, некоторые тексты в фольклоре и др.).

7) Адаптивность – способность приспосабливаться к меняющимся внешним условиям (изменение языкового окружения, физической или социальной реальности и др.).

8) Изменчивость – способность изменять количество лексических элементов, меняя или дополняя их содержание и / или коннотацию, а также дистрибуцию, что может приводить к изменению сложности языка; способность к изменению грамматических структур.

9) Варьируемость – способность выступать в разных ипостасях: диалектах, вариантах, жаргонах.

10) Устойчивость – способность функционировать в неблагоприятных условиях или, наоборот, расширять пространство своего применения.

11) Надежность – а) способность эффективно выполнять свои функции даже в случаях неумелых действий пользователя (недостаточная языковая компетенция, дефицит времени и т.п.); б) язык для выражения своих функций должен обладать на разных своих участках лабильностью и неопределенностью; его элементы могут входить в область «нечетких множеств» – он неустойчив в малом, но устойчив (в смысле надежен) в большом; отношения между элементами также могут быть нечеткими и нестабильными. Благодаря своей 12-й способности – избыточности – он дает возможность правильно интерпретировать высказывание даже в условиях этих «внутренних помех».

13) Самокорректируемость – способность избавляться от нежелательных флуктуаций без вмешательства человека.

14) Гибкая стабильность (теории О. Липтевой) – способность изменяться на некоторых участках, а не целиком.

15) Трансформируемость – возможность сокращать или развертывать единицы языка и их сочетания с сохранением (полным или частичным) их смысла в соответствии с заданными целями.

16) Эмерджентность – взаимодействия единиц языка или их элементов не всегда являются простой суммой их значений.

4. Функции языка. Функции языка (далее – ФЯ) столь разнообразны и многочисленны, что единого мнения о них нет. Мы выделяем больше ФЯ, чем другие авторы, понимая, что образ языка в этом случае будет более полным, не противореча в целом принятым основным положениям, а, с другой стороны, может в определенной мере послужить стимулом для дальнейших исследований. Перечисленные ниже ФЯ в определенной мере вытекают из положений 2 и 3, взаимодополняют

и взаимодействуют в развитии и в речевом процессе (некоторые из них находятся в иерархических отношениях друг с другом).

1) Коммуникативная ФЯ – основная – обеспечивает общение между людьми, а также между ними и кибернетическими устройствами, а в последнее время и «коммуникацию» между последними. К ней относится и авто-коммуникация – общение с самим собой.

2) Метафункция ФЯ – уточняет в процессе коммуникации элементы языковых структур или сами структуры в целом и управляет коммуникативными действиями.

3) Речемыслительная ФЯ – обеспечивает речевое мышление.

4) Отражательная (отобразительная) ФЯ – отражает в языке явления и объекты внутреннего и внешнего мира человека.

5) Когнитивная (познавательная) ФЯ – при помощи этой функции человек познает мир, фиксируя в той или иной форме результаты познания в концептах и фактах; в процессе познания используется «логика здравого смысла» и элементы формальной логики.

6) Интерпретационная ФЯ – при помощи языка человек интерпретирует объекты и феномены своего внутреннего и внешнего мира, объекты и феномены языка, а также коммуникативные процессы; язык может дублировать (усиливая таким образом) другие семиотические сообщения (например, красный сигнал светофора иногда дополняется вербально – словом «Стойте!»). С другой стороны, имеет место и обратное явление: другие знаковые системы эксплицируют или дополняют вербальные высказывания (например, иллюстрации в книге).

7) Функция воздействия – побуждение к действию или изменению отношения к фактам, сообщениям или связям между ними.

8) Ориентирующая ФЯ – язык помогает человеку ориентироваться в окружающем мире и в речевых потоках, а также в своем внутреннем мире.

9) Мнемоническая ФЯ – хранение в долговременной памяти накопленного опыта (например, фольклорные данные – пословицы, поговорки, погодные приметы и т.п.) и в оперативной памяти – смысла речевых сообщений в диалоге.

10) Художественная ФЯ (поэтическая по Р. Якобсону [5]) – создание и восприятие художественных произведений.

(11) Гедоническая ФЯ – получение удовольствия от восприятия текстов, решения языковых задач (например, буриме, кроссворды) и создания высказываний, построенных на так называемой *Schüttelreim: Ich gehe in den Birkenwald, denn meine Pillen wirken bald* (теперь эта игра вышла из моды, но сохранилась целая поэма, каждая из строк которой написана такой рифмой). Гедоническая функция нередко сочетается с когнитивной при чтении художественных произведений: удовольствие от содержания, стиля, с одной стороны, и радость познания нового – с другой. Взаимодействие указанных функций возможно и при чтении научной литературы, – соответственно, со сменой доминирующей функции.

12) Терапевтическая ФЯ – а) успокаивающая – речь врача, особенно на сеансах обучения аутотренингу, а также речь врачебного персонала (заметим в скобках, что явно ощущается потребность в разработке теории лечебного общения: врач – врач, врач – пациент, врач – обслуживающий персонал, обслуживающий персонал – пациент, врачебные консультации, пациент – пациент); б) эта ФЯ проявляется в исповедях, молитвах и в некоторых проповедях. В целом, она мало изучена.

5. Выводы. Образ языка, как он описан выше, может с соответствующей экспликацией использоваться для анализа конкретных языков. В более широком плане это понятие интересно сопоставить с такими понятиями как, «концепт», «языковая картина мира», «стиль языка», «лисгвистическая парадигма», а также рассмотреть их возможные связи и взаимодействие. Крайне интересно было бы также изучить образ языка у носителей языка – нелингвистов. Понятие «образ языка» может оказаться полезным и в дидактических целях, например, в курсах общего языкознания или в спецкурсах, в также в виде обобщения после теоретических курсов по теорграмматике и лексикологии.

Представляется целесообразным рассматривать образ языка в рамках протонауки «лингвистическая имагология» (термин М. Кундеры [3]) – области науки, которая изучала бы лингвистичес-

кий аспект возникновения и создания образов и оперирование ими (по-видимому, на основе взаимодействия психологии, лингвистики и социологии).

ЛИТЕРАТУРА

1. Бажанов В.А. Дополнительности (принцип) / В.А. Бажанов // Энциклопедия эпистемологии и философии науки ; сост. и общ. редакция И.Т. Касавин. – Москва : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – С. 210. 2. Ейгер Г.В. К построению биолингвистики / Г.В. Ейгер, В.И. Эпштейн // Studia germanica et romanica. – Донецк, 2005. – Т. 2 (5). – С. 42–46. 3. Ощепков А.Р. Имагология / А.Р. Ощепков // Знание. Понимание. Умение. – 2010. – № 1. – С. 251–253. 4. Степин В.С. Философская антропология и философия науки / В.С. Степин. – М. : Высш. шк., 1992. – 189 с. 5. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика / Р.О. Якобсон // Структурализм: "за" и "против". – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.

УДК 811.111:81'37:159.955

CLASSIFYING EMOTIONS THROUGH ANALYZING NOMINATIONS OF THE CATEGORY *EMOTIONS* COMPONENTS

Iu.Iu. Shamaieva, PhD (Kharkiv)

The present article focuses on the issue of classifying emotions through analyzing their nominations as names of concepts-components of the verbalized category EMOTIONS to develop an efficient methodology to research this category in the English language and discourse within the framework of cognitive linguistics and linguoculturology. As a result of our studying the seme content of lexemes, nominating the category EMOTIONS, there has been the archiseme 'feeling experience response' and the hypersemes 'stimulus experience', evaluation', emergence time as to events', 'direction' revealed, which considerably enhances classification optimization.

Key words: category, concept, emotion, nomination, semantics.

Шамаєва Ю.Ю. До питання про класифікацію емоцій: досвід аналізу номінацій складників категорії ЕМОЦІЇ. Стаття присвячена осмисленню питання класифікації емоцій через аналіз їхніх номінацій як імен концептів-складників вербалізованої категорії ЕМОЦІЇ для створення ефективної методологічної бази вивчення цієї категорії в англійській мові та англомовному дискурсі у річищі лінгвокогнітології та лінгвокультурології. В результаті вивчення семного складу лексем-номінацій категорії ЕМОЦІЇ виявлено архісему 'чуттєво-експеріенціальна реакція' та гіперсеми 'стимульний досвід', 'оцінка', 'час виникнення емоції щодо події', 'спрямованість', що сприяє класифікаційній оптимізації.

Ключові слова: емоція, категорія, концепт, номінація, семантика.

Шамаева Ю.Ю. К вопросу классификации эмоций: опыт анализа номинаций составляющих категории ЭМОЦИИ. Статья посвящена осмыслению вопроса классификации эмоций посредством анализа их номинаций как имен концептов-составляющих вербализованной категории ЭМОЦИИ для создания эффективной методологической базы изучения этой категории в английском языке и дискурсе в русле лингвокогнитологии и лингвокультурологии. В результате изучения семного состава лексем-номинаций категории ЭМОЦИИ выявлена архисема 'чувственно-экспериенциальная реакция' и гиперсемы 'стимульный опыт', 'оценка', 'время возникновения эмоции относительно события', 'направленость', что способствует классификационной оптимизации.

Ключевые слова: категория, концепт, номинация, семантика, эмоция.

The vital mission of emotions in human life has determined scientists' very close attention to the key issue "emotions, cognition and language", since "no aspect of our mental life is more important to the quality and meaning of our existence than emotions, the ways they are mentally processed and verbally expressed" [3, p. 159]. So it is not surprising that still most of the great classical philosophers—Plato, Aristotle, Spinoza, Descartes, Hobbes, Hume—had various theories of emotions, conceived as responses to certain sorts of events of concern to a subject, triggering bodily changes and typically motivating characteristic behaviour, and ideas as for their classifications. In recent years, in view of the proliferation of increasingly fruitful exchanges between researchers of different anthropocentric stripes, emotions as cognitive and linguocognitive phenomena and their classification systems have once again become the focus of vigorous interest in philosophy, psychology, culturology, evolutionary biology, neurology, linguistics as well as in other branches of cognitive science (R. Davidson, P. Cruse, D. Dylan, K. Scherer, V.I. Shakhovskiy and others). This explicates the timeliness of our work, whose aim is to propose an approach to systematically

© Shamaieva Iu.Iu., 2015

classify emotions, at the same time characterizing their nature, on the basis of analyzing the semantic space of their nominations regarded as lexical representations of the corresponding concepts of emotions as components of the verbalized category EMOTIONS, which determines the novelty of the work.

Thus, the subject matter of our research is the category EMOTIONS, based on the category concept EMOTION, objectivized in the English language, as a verbalized mental representation of a unified ontological category of emotions that is coherent in its nature. The object is the seme content architectonics of lexemes-names of emotional concepts as members of the verbalized category EMOTIONS, serving as a plausible linguo-gnoseological matrix to classify emotions according to four basic parameters, revealed semantically and reflecting the way emotions are actually conceptualized by Homo Sentiens, as, according to Aristotle "Words are the symbols of mental experience".

The methodological basis of the work is the theories of language consciousness (A.N. Leontyev, A.A. Leontyev, E.F. Tarasov, L.S. Vigotskiy, A.A. Zalevskaya, and others), cognitive semantics (Ye.S. Kubryakova, N.N. Boldyrev, S.A. Zhabotinskaya, W. Croft, D.A. Cruse, G. Lakoff, W. Kuhn and others), linguistic fields, emotiology. The methods used at the present stage of our research are the method of analyzing definitions of names of emotional concepts as components of the category EMOTIONS (with a special emphasis on the whole range of their semantic relations, including hyponyms, hypernyms, antonyms and derivationally related forms) and their synonymous lexemes with subsequently revealing archisemes, hypersemes and, ultimately, semes to potentially model relevant lexico-semantic fields (according to M.V. Nikitin) to structure the semantic space of the nominations of emotional concepts, forming the verbalized category EMOTIONS for eventually reconstructing its overall structure-content organization on the conceptual level, as seme analysis serves as the launch point of a sound conceptual analysis (V.Z. Demyankov, S.A. Zhabotinskaya, I.S. Shevchenko) to be followed with logical processing to reconstruct conceptual entities studied.

The factual material is English language encyclopaedias, reference books, lexicographical sources, in particular various dictionaries and thesauruses [11-18].

In the current affective studies debate there are fundamental differences in the definition, conceptualization and ontology of emotions. There is "little agreement not only on what mental phenomena emotions are and how to classify different types of emotions, but also what the nature of emotions is" [2, p.102]. To date cognitive science hardly seems to have provided any crucial tests to clearly answer these questions [4; 7; 8]. In this connection, the prime challenge for the theory of emotions both in linguistics and in other sciences seems to be to submit clear criteria that determine which mental phenomena are emotions and which are not with developing their comprehensive interdisciplinary classification with a focus on their developmental stages to distinguish between basic and non-basic emotions, forming a unified ontological category that can be well defined by characteristic functional roles, taking into consideration cognitive/experiential as well as feeling parameters as relevant for defining the emotion patterns which individuate emotion types.

From this perspective, it is analyzing the semantic space of nominations of emotions regarded as lexical representations of the corresponding concepts of emotions as components of the verbalized category EMOTIONS that turns out to be helpful in terms of laying out a detailed, clear and consistent strategy of classifying emotions from a developmental linguocognitive perspective, starting from unfocussed pre-emotions via basic emotions to cognitive emotions. Besides, there is a theory, proposed by P. Goldie [6], that people transmit their understanding of emotions through the language they use that surrounds mentioned emotion keywords. He posits that the more distinct language is used to express a certain emotion, the more distinct the perception (including proprioception) of that emotion is, and, thus, more basic, which, as you will see later on, at this stage of our work allows us to select those lexically objectivezed dimensions which best represent the entire spectrum of emotions. Coincidentally, P. Ekman's basic emotion set [4] of joy/happiness, sadness, fear, anger, surprise, and disgust (the last two of which, however, some researchers consider too simple to be called emotions [9; 10]), arguably the most frequently used for classifying

emotions [1; 5], is the most semantically distinct. Besides, having studied multiple works, dedicated to the above issues, as well as versatile definitions of emotions in encyclopaedic and lexicographical sources, we have concluded that what does seem well established in the light of cross-cultural research is that a really small number of emotions have inter-translatable semantically distinct names and universally recognizable expressions (according to C. Izard, R. Plutchik, S. Tomkins and others), typical examples being anger, joy, interest/surprise, grief/sadness and fear.

The above has determined our preliminary choice of lexemes *joy, sadness, interest, surprise, anger, fear, disgust* to analyze in terms of revealing their seme content to set further classification parameters, which, from our point of view, function uniquely both as names of emotional concepts-components of the verbalized category EMOTIONS and as a verbal token, circumstantially nominating the category itself since each of those emotions whose concepts they verbally represent can be defined with the help of explicitly or implicitly present word *emotion* and vice versa.

Language data has shown that essentially, as opposed to other emotions, the set of emotions on the level of the above mentioned basic ones always necessarily involve characteristic cognitions and evaluations, not requiring conscious processing of stimuli, triggered independently of underlying slower cognitive processes.

Moreover, empirical lexicographical material lets us find out that meaning tokens of the name of the category researched and of the nominations of its conceptual components can be characterized by quite a large scope of different peculiar properties among which the following six turn out to be prevalent: 1) automatic appraisal that is tuned to quick onset, brief duration, and typically unbidden occurrence; 2) distinctive physiognomic and physiological reactions; 3) distinctive cognitions: thoughts, memories, images; 4) distinctive subjective experience (initial experiential; base, stimulating a certain emotional reaction and resultative/cumulative experiential input to be cognitively preserved and interpreted, enhancing the intensity of a certain reoccurring emotional response to the same or associatively similar stimulus); 5) interpersonal/interactive orientation; 6) characteristic behavioural and motivational features.

Indeed, the list of meaning properties received through analyzing numerous definitions of the phenomenon in focus includes the initially discussed aspects of the emotional experience: cognitive content and the distinct subjective feeling experience of emotion. Yet, to our mind, neither of these by itself suffices to adequately characterize emotions and verbal ways of representing their concepts. Surprisingly, the list reveals further meaning properties of the emotional experience that have to jointly be taken into account to characterize the large variety of emotions to a more significant extent.

We thus need a multi-factor account of emotion. In spite of their plurality, they share general functions, which is also embedded in the seme content under consideration, characteristically involving the following ones: 1) a phenomenally encoded appraisal of the environment or the cognitive system itself; 2) a preparation (and motivation) for action by the elicitation of physiological changes; 3) a typical expression (facial expression, gestures) which is mainly automatic, sometimes instinctive, indicating the emotion itself and the action readiness towards the other subject (contributing to interaction), which, in its turn, means 4) flexibility of behavioural response which can be essentially increased according to the degree of cognitive content involved. Our another finding as a result of the definitional analysis conducted is that the behaviour caused by an emotion can also be varied according to experiences and be deliberately adjusted to a certain situation/event. These common functions of emotions, encoded in the semantic structure of emotion names-nominations of the corresponding conceptual construals within the verbalized category EMOTIONS once again allow us to characterize them as a unitary class, based on the category concept EMOTION, which later will be important for our further researching the category EMOTIONS, represented in English, studying the conceptual structure of this category.

In a more explanatory format all this can be seen in the table below, enabling us to have a clearer mental picture of the sketch architectonics of the seme content of the lexemes-nominations of the category EMOTIONS conceptual ingredients, as any lexical meaning is a cluster of integratively interrelated semantic characteristics, describing what is actually nominated, thus representing the structure of a certain lexical meaning considered.

Table 1

Seme content of the lexemes-nominations of the conceptual components of the category EMOTIONS

Archiseme	'Feeling experience response'										
Hyperseme	'Experience stimulus'			'Appraisal'				'Emergence time as to a stimulus event'		'Direction'	
Semes / Lexemes	'meeting needs'		relation-'ships'	'positive'		'negative'		'anticipation'	'event statement'	'to one-self'	'outwards'
	personal	others'		MR		MR					
				Ph	B	Ph	B				
Joy	+	+	+	+	+			+	+	+	+
Sadness	-	-	+			+	+	-	+	+	+
Anger	-	+	+			+	+		+	+	+
Fear	+	+	+			+	+	+	-	-	+
Surprise	+	+	+	+	+				+	+	+
Interest	+	+	+	+	+			+	+	+	+
Disgust	-	-	+			+	+		+	+	+

MR stands for 'motivated emotional reaction'.

At the same time, the suggested analysis strategy potentially allows to semantically reveal the four developmental stages of each basic emotion whose value for creating the integrative theory of emotions is seen as extremely high [2; 4; 9], contributing to systematizing in more detail and with a higher degree of precision: pre-emotions as unfocussed expressive emotions, basic emotions, primary cognitive emotions, and secondary cognitive emotions, which increase in complexity of the emotion patterns relative to the amount of relevant factors constituting them. The phenomenal quality involved in a certain emotion can surely be of high intensity at all levels. The seven emotion types whose lexeme-represented concepts as integral components of the verbalized category EMOTIONS' nomination seme content has been analyzed constitute the basic dimensions in which the more complex emotions unfold and become differentiated during their ontogenetic development.

Moreover, the suggested approach of classifying emotions through analyzing nominations of the category EMOTIONS conceptual components, the fragment of which has been presented, can eventually enable emotiologists not only to regard emotions themselves as emotional reactive events, i.e., "short-term, highly intensive, rapid emotional occurrences at a particular point in time directed toward an external or internal event of significance to the individual"[9, p. 143] but also to account for .emotional dispositions and moods, concentrating on how these affective states relate to each other. In this respect, our suggestion is that semantically the emotional reactive event (the emotional state of fear, joy or sadness) can be distinguished from the experiencer's (long-term) emotional disposition that is expressed by the propensity to have certain occurrent emotions. These are stable affective character traits of the individual (being an anxious, cheery, irascible, irritable or melancholic) that constitute the temperament of a person of longer duration, less intensive, involving no focus on a certain event, but contributing to the capability to entertain a certain emotional state under particular circumstances [2].

Studying the seme content of lexemes-verbal representations of concepts of emotions further can be a way of differentiating between emotions and moods as rather diffuse affective episodes of low intensity and a relatively long duration [6], described by A.R. Damasio as "background emotions that contribute to the acute emotional state" [1, p. 37]. Interestingly, the results of our seme analysis have revealed that their most salient feature, which also distinguishes them from emotions, is that they are non-intentional and virtually do not involve any special cognitive content, at the same time profoundly

influencing emotional and informational processing,

To sum it up, the proposed in the present paper linguocognitive approach of analyzing the names of emotions (so far basic emotions, in our case) semantic space in terms of revealing the seme content of their nominations as lexical representations of the corresponding concepts of emotions within the framework of the category EMOTIONS, based on the category concept EMOTION, to classifying emotions on a new conceptual stage of systematizing, has been proving itself to be effective while dealing with actual interdisciplinary challenges of setting clear criteria for a theory of emotions to tell which mental phenomena are emotions and which are not and of creating a theory of emotions classification that can account for all existing varieties. In this connection, the perspective of our work is to continue our in-depth semantic analysis of nominations of the currently suggested by us seven types of basic emotions (joy, fear, sadness, anger, interest, surprise, disgust) the research has revealed, systematically studying a diversity of more complex emotions during emotional development with an emphasis on their conceptualized and verbalized cognitive, experiential, physiological and behavioral parameters as relevant for constituting an emotion, with the purpose to move on to our conceptual analysis of the data received in the light of cognitive linguistics and linguoculturology both in the English language and discourse.

REFERENCES

1. Damasio A.R. Descartes' error / A.R. Damasio. – New York : G.P. Putnam's Sons, 2007. – 240 p. 2. Le Doux J. The emotional brain: The mysterious underpinnings of our emotional life / J. Le Doux. – New York : Simon and Schuster, 2009. – 310 p. 3. Kryk-Kastovsky B. Surprise, surprise: The iconicity-conventionality scale of emotions / B. Kryk-Kastovsky // The language of emotion: Conceptualization, expression, and theoretical foundation. – 2007. – Amsterdam : John Benjamins Publishing. – P. 155–173. 4. Ekman P. All emotions are basic / P. Ekman // The nature of emotions Fundamental emotions. – N.Y. : Academics, 2008. – 184 p. 5. Fontanille J. La sémiotique des passions à l'intersection des sciences humaines / J. Fontanille // Современная семиотика и гуманитарные науки. – М. : Языки славянских культур, 2010. – P. 128–145. 6. Goldie P. Getting feelings into emotional experience in the right way / P. Goldie // Emotion Review – 2012. – #1(3). – P. 232–239. 7. Goleman D. Primal leadership. Learning to lead with emotional intelligence / Goleman D., Boyatzis R., McKee A. – Boston : Harvard Business School Press, 2008. – 300 p. 8. Loritz D. How the emotional brain evolved language / D. Loritz. – London : Oxford University Press. – 2010. – 180 p. 9. Panksepp J. Emotion as a Natural Kind Within the Brain / J. Panksepp // Handbook of Emotions. – New York : Guilford University Press, 2000. – P. 137–55. 10. Panksepp J. Affective consciousness: Core emotional feelings in animals and humans / J. Panksepp // Conscious cognition. – 2005. – # 14 (1). – P. 30–80. 11. Advanced Learner's Dictionary. – 2nd ed. – Cambridge : CUP, 2005. – 1572 p. 12. American National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.americannationalcorpus.org/ OANC/ index.html 13. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ldoceonline.com/. 14. Merriam-Webster online dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.websters-online-dictionary.org/. 15. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oald8. oxfordlearnersdictionaries.com/. 16. Oxford Dictionary and Thesaurus / [ed. by Sara Tulloch]. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 1892 p. 17. The Corpus of Contemporary American English / Brigham Young University [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca. 18. WordNet ® 3.0. A Lexical Database for English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wordnet.princeton.edu/.

УДК 811.111'42

ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ГЕНЕРАТИВНОГО КОНЦЕПТУ *HORROR*: ПРЕДМЕТНИЙ СУБФРЕЙМ

І.О. Андрєєва, канд. філол. наук (Запоріжжя)

Статтю присвячено дослідженню фреймової організації англомовного генеративного концепту HORROR. Розглянуто та описано структурно-семантичну організацію одного з базисних фреймів – предметного – шляхом аналізу дискурсивних фрагментів актуалізації концепту HORROR і виділення відповідних терміналів пропозиційних схем. Виявлено нові неконвенціональні субфрейми – градуальний, колористичний, температурний, тощо. В результаті дослідження окреслено та структуровано семантичний простір предметної сутності концепту HORROR.

Ключові слова: horror, жах, концепт, субфрейм, термінал, фрейм, фреймова організація, фреймове моделювання.

Андреева И.А. Фреймовая организация генеративного концепта HORROR: предметный субфрейм. Статья посвящена исследованию фреймовой организации англоязычного генеративного концепта HORROR. Рассмотрена и описана структурно-семантическая организация одного из базисных фреймов – предметного – путем анализа дискурсивных фрагментов актуализации концепта HORROR и выделения соответствующих терминалов пропозицных схем. Выявлено новые неконвенциональные субфреймы – градуальный, колористический, температурный и проч. Результаты исследования позволили очертить и структурировать семантическое пространство предметной сущности концепта HORROR.

Ключевые слова: horror, концепт, субфрейм, термінал, ужас, фрейм, фреймовая организация, фреймовое моделирование.

Andryeyeva I.O. Frame organization of generative concept of HORROR: object subframe. The article focuses on frame organization of the English language concept of HORROR, possessing generative character for the horror discourse. The author outlines structural-semantic organization of one of the basic frames, i.e. subject frame, by means of extracting the corresponding terminals of propositional schemes. The research results in drawing up a structural semantic space of HORROR subject-matter.

Key words: concept, frame, frame modelling, frame organization, horror, subframe, terminal.

Обсяг та різнорідність семантики концептів порушують досить актуальні питання про можливості виявлення та моделювання їх лінгвоконцептуальної архітектоніки. Об'єктом запропонованого дослідження виступає когнітивний конструкт *HORROR*, категоріальний статус якого вже ставав предметом дослідження [2]. Як відомо, для осягнення будь-якого концепту треба розуміти всю цілісну структуру, або систему концептів, до якої він входить. Концепт постає як неізольована сутність, оскільки він занурюється в супортивний когнітивний контекст – домени [10, с. 66], тобто когнітивні структури фонових знань [11, с. 2], що постають як метальний досвід індивідів. Домен або матриця доменів [6, с. 256] виступає тією областю концептуалізації, відносно якої профілюється семантична структура концепту, тобто тими високо організованими фоновими знаннями, семантичним фоном, на тлі якого виділяється концепт [11, с. 2; 12; 13, с. 152]. Важливим аспектом дослідження семантичної структури концепту є встановлення способів зв'язку доменов між собою, їх ієрархії та організації [6, с. 257]. На сучасному етапі когнітивно-орієнтованих мовознавчих студій типи та характер зв'язків між доменами отримують опис в рамках *фреймового моделювання*, яке

© Андрєєва І.О., 2015

дозволяє зрозуміти та механізми концептуалізації об'єктивованих у мові понять та явищ дійсності.

Мета запропонованого дослідження – встановити та описати фреймову організацію предметної сутності непараметричного універсального антропоморфного нерегулятивного генеративного концепту HORROR, який має дискурсотвірний статус для сучасної англомовної літератури жахів (хорористики). Матеріалом дослідження слугували сучасні англомовні твори літератури жахів загальним обсягом близько 4500 сторінок [13-20].

Оскільки фрейми демонструють загальні принципи категоризації та організації вербалізованої інформації, вони виступають знаряддям пізнання та розуміння різноманітних комунікативно-дискурсивних явищ. В мові фрейми репрезентовані системою лексем, пов'язаних спільною тематикою або прагматикою дискурсу, лексичними рядами, елементи яких номінують окремі частини понятєвих структур, що відображають певні фрагменти оточуючої дійсності [8, с.210]. Фрейм – багатоаспектний когнітивний феномен, безпосередньо пов'язаний із процесами мовної категоризації, зберігання та представлення інформації, а також із продукуванням мовлення та організацією дискурсу [7, с.142]. На «дрібнозернистому» рівні будь-який концептуальний домен маніфестується у вигляді ***базових*** *фреймів*, які інтерактантно утворюють *інтегративний фрейм* [3, с. 17], що є репрезентацією знань про типову ситуацію. Формально така типова ситуація може бути описана через фіксований набір зумовлених нею змістових компонентів (вузлів, або *слотів*) та відношень між ними, причому верхні рівні фрейму завжди відповідають зафіксованій у свідомості ситуації, а нижні містять *термінали*, що можуть заповнюватися через поглиблення інформації про ситуацію, образного уявлення про неї. Один і той самий вузол може бути компонентом різних фреймів, які, поєднуючись, утворюють розгалужену міжфреймову мережу. До базових типів фреймових структур належать: ***предметний*** фрейм, в якому конкретна сутність характеризується кількісними, якісними, буттєвими, локативними та темпоральними параметрами; ***акціональний*** фрейм, в якому об'єкти, що є учасниками події, наділяються аргументними ролями, а зв'язки *каузації / контакту / стану* чи процесу між ними виражаються за допомогою дієслів *діє / впливає /робить*; ***посесивний*** фрейм, який демонструє відношення посесивності та зорганізується за схемами *партитативності / інклюзивності / власності*; ***таксономічний*** фрейм, представлений схемами категоризації, які також специфікуються у трьох субфреймах *рід / вид / іпостась*; ***ідентифікаційний*** фрейм, що моделює когнітивні схеми *генералізації / специфікації / персоніфікації*; ***компаративный*** фрейм, який формується на зв'язках *тотожності / схожості / подібності* [3-7].

Поєднуючись між собою у різних комбінаціях, залежно від комунікативного контексту, базові фрейми структурують системи концептів у вигляді мережі взаємопов'язаних *слотів*. Таким чином, вони використовуються як своєрідні «будівельні блоки» для конструювання тієї чи іншої області людського досвіду. Кожна окрема сфера концептуалізації внутрішньо передбачає кількість таких блоків та їх якісні властивості. Тим самим задаються основні напрямки як понятєвої стратифікації певного когнітивного конструкту, так і шляхи інтерпретації значень мовних одиниць відповідної ділянки семантичного простору мови [3, с. 10].

На нашу думку, залучення методологічних доробок теорії фреймів в ході аналізу семантичного простору концепту HORROR окреслює більші перспективи, порівняно з традиційною процедурою штучного опису лексико-семантичного поля вербалізації концепту, що містить суто перелік лексем, які вербалізують зазначений когнітивний конструкт. В якості аргументу на користь цього припущення можна навести той факт, що теорія лінгвістичного поля і теорія фреймів мають суттєві відмінності, по перше, у місці пошуку структури – у мовній системі чи поза нею: теорія поля відрізняється від теорії фреймів перш за все схильністю до вивчення груп лексичних одиниць, об'єднаних значенням без урахування контексту, а теорія фреймів досліджує лексичні одиниці, об'єднані передусім їх функцією у певному контексті з обов'язковим врахуванням екстралінгвального контексту. По-друге, суттєва відмінність полягає у власне способі утворення або укладання: поле створюється штучно, методом підбору всіх без винятку одиниць, об'єднаних інтегральною семантичною ознакою, а фрейм породжується ситуацією, механізм його утворення –

це квантування вербально-семантичної сітки та залучення когніції, у результаті чого відбираються лише ті одиниці, які необхідні для вербалізації цієї ситуації, створення пропозиційної структури, відображення певної тематики тощо. Застосування *фреймового моделювання* в процесі аналізу семантики генеративного концепту HORROR, сутність якого полягає у структуруванні понятєвого компоненту концептуальної інформації як дискретної моделі репрезентації концептуальної структури, дозволяє встановить найбільш узагальнені принципи категоризації й організації відповідної ділянки інформації, вираженої за допомогою мови.

У предметному фреймі одна і та сама сутність (ЩОСЬ або ХТОСЬ) характеризується за своїми *кількісними, якісними, буттєвими, локативними і темпоральними* ознаками. Вони представлені у вигляді набору пропозицій, де між предметом і його ознаками встановлюється зв'язок є/існує: ЩОСЬ є СТІЛЬКИ (кількість); ЩОСЬ є ТАКЕ (якість); ЩОСЬ є/існує ТАМ (місце бутя); ШОСЬ є/існує ТОДІ (час буття); ЩОСЬ існує ТАК (спосіб буття) [4, с. 84].

Отже, аналіз дискурсивного матеріалу дозволяє описати предметний фрейм HORROR в таких **буттєвих схемах**:

• ***Кількісна схема*** – HORROR існує СТІЛЬКИ (кількість):

- **НАДЛИШОК – *full of exclamation points:*** *I thought there was something creepy about him – maybe it was just the way his voice seemed full of exclamation points* [15].

Семантичний простір кількісної схеми буттєвого фрейму HORROR досить важко описати суто в кількісних показниках, саме тому доречним, на нашу думку, є опис кількісних характеристик HORROR в межах когнітивної схеми, яка б враховувала ***ступінь прояву*** диференційних ознак жаху, а саме ***градуальний субфрейм***. Опис семантичного простору жаху в рамках цієї запропонованої буттєвої схеми (HORROR існує як ДЕЩО в ступені Y, де Y – рівень прояву диференційних семантичних ознак жаху) дозволяє більш точно диференціювати семантику мовних одиниць, що вербалізують концепт HORROR, та, як наслідок, більш чітко окреслити його когнітивні параметри:

- *Ilse said she had begun to feel strange – "eerie-feary" was what she actually said – from the first moment she came back into her apartment. At first it was just a spacedout feeling, but soon she was experiencing nausea, as well – the kind she'd felt the day we had tried to prospect south along Duma Key's only road. It had gotten worse and worse* [17].

- *Kale's fear trembled on the edge of panic* [19].

- *Now I have a terrible thought, one which spikes fright a degree closer to panic* [17].

Аналіз дискурсивного матеріалу вербалізації концепту свідчить про широку емоційну палітру почуття жаху: *дивне почуття – почуття спантеличеності* та *дезорієнтації – неспокій – побоювання – страх – жах – істерія – паніка – рівень жаху «зашкалює»*. Для наочності варто представити градуальний фрейм HORROR у вигляді Таблиці 1:

Таблиця 1

Градуальний субфрейм буттєвого фрейму HORROR
(X^Y, де Y – ступінь семантичних ознак жаху)

X^Y	X^{Y+1}	X^{Y+2}	X^{Y+3}	X^{Y+4}	X^{Y+5}	X^{Y+n}
disquiet → *awe →* *strange feeling →*	*chill →* *anxiety →* *dread →* *eerie-feary*	*fear →* *fright →*	*terror →*	*horror →*	*hysteria →* *panic →*	*level at which adrenaline would soon start to squirt out one's ears*

• ***Кваліфікативна (якісна) схема*** [6, с. 360] – HORROR існує як ТАКИЙ (якість). Слід наголосити, що проведений аналіз дискурсивного матеріалу дозволив констатувати існування таких об'єктивних та суб'єктивних параметричних атрибутів жаху, як колір, температура, запах, пружність, які, на нашу думку, становлять термінали відповідних кваліфікативних буттєвих схем – колористичного, температурного, одористичного, тонічного субфреймів відповідно. Отже:

➢ ***Колористичний субфрейм,*** HORROR є **зеленувато-білий** – *greenish-white*: *Today he's in Tampa, and when they look at the greenish-white horror that's almost upon them, they know that Tampa might as well be the far side of the moon* [17].

➢ ***Температурний субфрейм,*** HORROR є **холодний** – *cold, chilled, coldness*:

- *I felt its hands, freezing cold, close over my forearm, and cried out in shock and horror. The horror of it chilled my heart, my marrow* [17].

- *His presence (...) produces feelings of dread, disquiet, terror, horror: In case after case, the physical feeling associated with him is one of coldness* [13]. (Див. також наступний фрагмент).

➢ ***Тонічний субфрейм,*** HORROR є **в'ялий** – *flabby, soft: I felt its hands, freezing cold, close over my forearm, and cried out in shock and horror. It wasn't the cold, it was how soft they were. How flabby* [17].

➢ ***Одористичний субфрейм***, HORROR є нестерпно **смердючий**: *It stank, too. Not much. It didn't send out clouds of stink. But the odor was so different from anything Jake had ever smelled before, so bitter and sharp and unclassifiable that even in small whiffs it was nearly intolerable* [18]. Специфіка номінації об'єктивних перцептивних одористичних характеристик жаху свідчить про їх очевидну онтологічну значущість *(unclassifiable)* та аксіологічну маркованість – *intolerable.*

Інші термінали кваліфікативної схеми буття (HORROR існує як ТАКИЙ) мають певний ступінь аксіологічної маркованості характеристик жаху, переважно із негативною оцінкою, і актуалізуються у таких слотах:

- **ПОЗБАВЛЕНИЙ НАДІЇ** – ***hopeless horror***: *It sees me, she thought with hopeless horror in that defenseless moment before rationality reasserted itself* [13].

- **ІРРАЦІОНАЛЬНИЙ** – ***before rationality reasserted itself*** *(див. приклад вище);* ***unreasoning horror; mindless panic; no clarity and focus***

- *Looking at the packed bodies and empty faces was awful, but the blank eyes turned up to the night sky filled him with unreasoning horror* [16].

- *Mindless panic made him haul at the bedraggled rope* [14].

- *Rose shoved away her panic, fought for clarity and focus, found some* [14].

- **АНОМАЛЬНИЙ, НЕПРАВИЛЬНИЙ** – ***wrong, strange***: *Something was horribly wrong.*

- *Jenny tried not to think of the bony face peering out of the flesh-like a monstrous visage that had removed a mask of normality* [15].

- Waves of *revulsion and terror broke and foamed* within him, and he sensed he was in the presence of something *unimaginably strange* and *unquestionably evil* [15].

В останньому з наведених фрагментів бачимо, що параметрична аномальність об'єкту супроводжується негативною оцінкою, а саме

- **ЗАГРОЗЛИВИЙ, ЗЛИЙ, ГРУБИЙ,** – ***menacing, evil, brutal***: *Suddenly, it wasn't just the impossible triplets that frightened Kale. Suddenly, everything seemed menacing: the forest, the mist, the stony contours of the mountainside* [18].

- *Somewhere in Snowfield, were there living human beings who had been reduced to the awful equivalent of foil-wrapped Pop Tarts, waiting only to provide nourishment for some brutal, unimaginably evil, darkly intelligent, other dimensional horror* [19].

Негативної маркованості (*darkly*) отримує така узуально нейтральна характеристика, як **РОЗУМНИЙ** – *intelligent* (Див. останній приклад).

- ***Локативна (якісна) схема*** [6, с. 360] – HORROR існує ТАМ (місце). Локативний субфрейм містить такий периферійний локативний параметр, як *щільність*, зокрема, його полярнимі термінали – щільний та спустошений: – **ЩІЛЬНІСТЬ** – ***tightness, desolation***: *Both her arms were around my neck now, clutching with panicky tightness* [14].

- *It showed the western California desert, looking east. It was desolate, and the desolation was rendered eerie by the reddish-purple tinge of infrared photography* [13].

Гадаємо, що факт представленості локативного субфрейму саме екстремальними, до того ж, полярними терміналами tight / desolete можна пояснити аксіологічною маркованістю просторових параметр фрейму HORROR, оскільки, все, що є наближеним до екстремумів кваліфікативної шкали (більш ніж зазвичай / менш ніж зазвичай), тлумачиться як аномальне.

• ***Темпоральна*** схема – HORROR є/існує ТОДІ (час буття). Темпоральні характеристики жаху містять термінал ПЕРЕБІГ У ЧАСІ: ***ШВИДКИЙ*** та ПЕРЕБІГ У ЧАСІ: ***ПРОЛОНГОВАНИЙ*** – ***brief / went on day after day, week after week:*** *To me, this was the essence of horror. It wasn't the acute horror of a bomb blast or plane crash, mercifully brief, but a chronic horror that went on day after day, week after week* [20]. Окрім цього, очевидним є той факт, що темпоральна параметризація жаху (HORROR) також відбувається і за рахунок рефреймінгу – накладання декількох фреймів, що мають спільні термінали. Найбільшого дослідження процедура інтеграції спільних терміналів різних фреймів отримала в рамках досліджень когнітивнивних аспектів утворення одиниць вторинної номінації [1; 9, с. 11], де рефреймінг тлумачиться як когнітивна операція над двома фреймовими структурами, згідно якої інтегральна семантика одиниць вторинної номінації утворюється на основі переінтерпретації семантики одного знаку в семантику іншого за певними правилами перетворення, що базуються на інтеграції когнітивних структур. В даному випадку бачимо залучення фрейму **ILLNESS** та його терміналу ПЕРЕБІГ У ЧАСІ: ***ГОСТРИЙ / ХРОНІЧНИЙ – acute / chronic*** для висвітлювання часу існування жаху.

• ***Буттєва схема***: HORROR існує в такий спосіб буття (ТАК). Слід зазначити, агенти / актанти жаху, тобто суб'єкти / об'єкти, що ініціюють стан жаху, належать до таксономічного та ідентифікаційного фреймів, які розглядатимуться дещо далі, в той час, як власне сценарій перебігу жаху, «семантична обставина», на нашу думку, належить до буттєвої схеми предметного фрейму:

- HORROR існує в такий СЦЕНАРІЙ: *And then I'm awake. A sheet-kicking panic. A nightmare I can't remember coming to its unthinkable end, the pillow spongy with a combination of perspiration and tears* [17]. Семантичними обставинами, що супроводжують жах, є відкидання ковдри у стані нічного кошмару + неможливість прокинутися + просочена сльозами та потом подушка. Наступний фрагмент актуалізує фізіологічні прояви стану жаху: *Although my heart-rate was high and my muscles were still jacked on adrenaline, I was under control* [18]. Йдеться про високий пульс та ригідність мязів, пов'язану з викидом адреналіну в кров.

Отже, за результатами фреймового моделювання предметного фрейму HORROR, виокремлено та описано базисні пропозиційні схеми (кваліфікативну, колористичну, темпоральну, локативну та буттєву, див. Рис. 1). Крім того, додано нові кваліфікативні субфрейми – колористичний, температурний, одористичний та тонічний, а також градуальний субфрейм кількісного фрейму, що дозволити більш дискретно окреслити когнітивні параметри предметних характеристик досліджуваного концепту. Залучення фреймової мережі до аналізу сприяє з'ясуванню специфіки поєднуваних терміналів і особливостей їх зв'язків, що встановлюються як у межах вхідних ментальних просторів, так а також між самими просторами. Подальші перспективи дослідження пов'язані з виокремленням та аналізом інших базисних фреймів HORROR, а також із з'ясуванням їх ролі в процесі дискурсотворення сучасної англомовної хорористики.

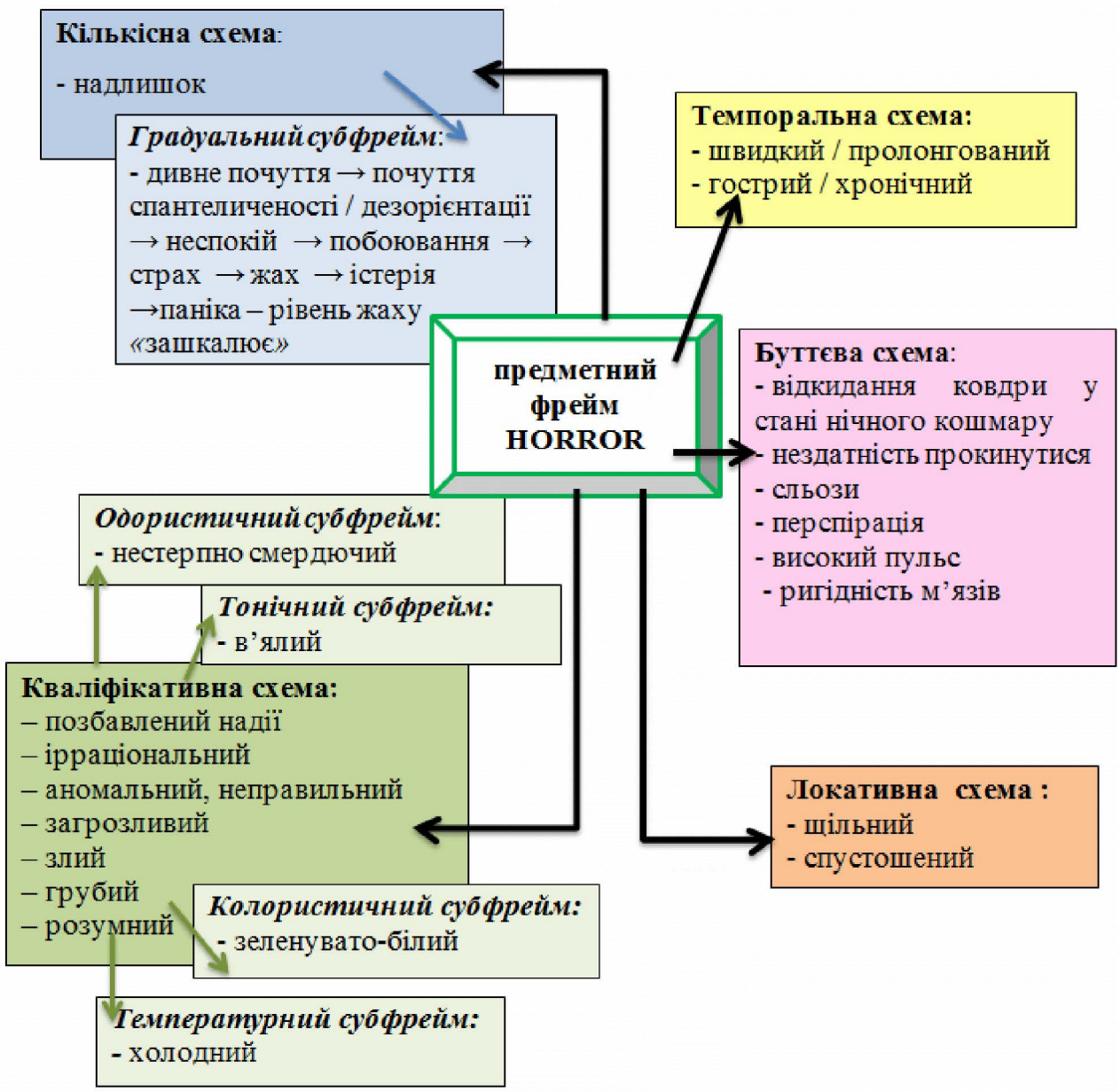

Рис. 1. Репрезентація предметного фрейму HORROR

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Дискурсивно-когнитивные истоки семантики единиц вторичного знакообозначения / Н.Ф. Алефиренко // Русский язык: исторические судьбы и современность. – М. : Изд-во МГУ, 2001. – С. 169–170. 2. Андрєєва І.О. Категоріальний статус концепту Horror / І.О. Андрєєва // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015) : матеріали ІІ Міжнар. наук. конф. / відп. ред. Н.Я. Яцків; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2015. – С. 130–133. 3. Жаботинская С.А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С.А. Жаботинская // Вестник Москов. гос. лингв. ун-та. – Вып. 478: Лексика в разных типах дискурса. – М. : МГЛУ, 2003. – С. 145–164. 4. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С.А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис із мовознавства ; під

ред. Д.С. Іщенко. – № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. – Одеса : Астропринт, 2004. – С. 81–92. 5. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный поход / С.А. Жаботинская // Когнитивные исследования языка. – Вып. Ш. Типы знаний и проблемы их классификации : сб. науч. тр. / ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев. – М.-Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 61–74. 6. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259. 7. Коляденко О.О. Термін фрейм у лінгвістиці / О.О. Коляденко // Термінологічний вісник : зб. наук. праць ; відп. ред. В.Л. Іващенко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2013. – Вип. 2 (1). – С. 139–145. 8. Кусько К.Я. Фреймові стратегії у різножанровому іноземно-мовному дискурсі / К.Я. Кусько // Мови, культури та переклад у контексті Європейського співробітництва : зб. наук. праць. – Київ : КНУ, 2001. – С. 210–214. 9. Молчанова Г.Г. Некоторые языковые механизмы вариативной интерпретации действительности (эволюция метафоры – метафора эволюции?) / Г.Г. Молчанова // Вестник МГУ. – Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 2. – С. 7–12. 10. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с. 11. Clausner T.C. W. Domains and Image Schemas / T.C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – No. 10-1. – P. 1–31. 12. Fillmore Ch.J. Frames and the semantics of understanding / Ch.J. Fillmore // Quaderni di esmantica. – 1985. – Vol. 6. – P. 222–254. 13. Langacker W.R. Foundations of Cognitive Grammar / W.R. Langacker. – Vol. 2: Descriptive Application. – Stanford : Stanford University Press, 1987. – 504 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. King S. The Stand / S. King. – New York : Signet, 1997. – 1139 p. 14. King S. The Bag of Bones / S. King. – New York : Scribner, 1998. – 529 p. 15. King S. Everything's Eventual / S. King. – New York : Scribner, 2002. – 464 p. 16. King S. Cell / S. King. – New York : Scribner, 2006. – 449 p. 17. King S. Duma Key / S. King. – New York : Scribner, 2008. – 611 p. 18. Koontz D. Coldfire / D. Koontz. – New York : Putham, 1991. – 382 p. 19. Koontz D. Phantoms / D. Koontz. – New York : Putham, 1993. – 352 p. 20. Koontz D. Strange Highways / D. Koontz. – Forest Hill : Cemetry Dance Publication, 1995. – 715 p.

УДК 811.112.2'42

АНАЛИЗ РЕЧЕВОГО АКТА НАМЕКАНИЯ В СВЕТЕ КОГНИТИВНОЙ ГРАММАТИКИ Р. ЛЕНЕКЕРА

Е.М. Белозерова, канд. филол. наук (Харьков)

В статье предпринимается попытка применения концепции когнитивной грамматики Р. Ленекера к анализу речевого акта намекания на материале современного немецкоязычного диалогического дискурса. В фокусе внимания – основные когнитивные операции коммуникантов реализации речевого акта намекания: высвечивание (профилирование), фокусирование, спецификация и перспективизация.

Ключевые слова: дискурс, когнитивная грамматика, когнитивные операции, речевой акт намекания.

Бєлозьорова О.М. Аналіз мовленнєвого акту натякання у світлі когнітивної граматики Р. Ленекера. У статті робиться спроба залучення концепції когнітивної граматики Р. Ленекера до аналізу мовленнєвого акту натякання на матеріалі сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу. У фокусі уваги – основні когнітивні операції комунікантів в реалізації мовленнєвого акту натякання: висвітлення (профілювання), фокусування, специфікація та перспективізація.

Ключові слова: дискурс, когнітивна граматика, когнітивні операції, мовленнєвий акт натякання.

Byelozyorova O.M. Analysis of the speech act of hinting according to Cognitive Grammar by R. Langacker. The article uses R. Langacker's Cognitive Grammar for analyzing the speech act of hinting on the material of modern German dialogical discourse. It focuses on the main cognitive operations of the communicants in the speech act of hinting: prominence (profiling), focusing, specification and perspective.

Keywords: discourse, Cognitive Grammar, cognitive operations, speech act of hinting.

Когнитивная грамматика (*Cognitive Grammar*) – актуальная лингвистическая теория, берущая начало в трудах авторитетного представителя когнитивного направления в языкознании Р. Ленекера. Отправной точкой этой теории служит середина 1970х гг., когда она именовалась пространственной грамматикой (*Space Grammar*) и занимала маргинальную позицию в лингвистическом поиске. В опубликованных позже двух программных томах *Foundations of Cognitive Grammar* [6; 7] Р. Ленекер представил основные постулаты своего учения, которое является на сегодняшний день наиболее детальной и комплексной теорией грамматики, разработанной в рамках когнитивной лингвистики [2, с. 20]. Положения этой теории сохраняют валидность для лингвистов, исследующих широкий спектр проблем языкознания на материале различных языков [3, с. 1; 11, с. 3].

Цель данной статьи – доказать релевантность основополагающих постулатов теории когнитивной грамматики Р. Ленекера для исследования специфики реализации речевого акта намекания в современном немецкоязычном диалогическом дискурсе.

Объект изучения – речевые акты намекания, реализующиеся в современном немецкоязычном диалогическом дискурсе. Предмет анализа – когнитивные операции, которые имеют место в сознании коммуникантов при реализации речевого акта намекания. Материал исследования представлен фрагментами диалогов, иллюстрирующими речевые акты намекания, из произведений художественной литературы немецкоязычных авторов конца XX – начала XXI вв.

Когнитивная лингвистика включает в себя богатую палитру подходов, методологий и направлений, объединенных, тем не менее, рядом общих положений. В первую очередь, это утверждение, что язык формирует интегральную часть человеческой когниции и любой анализ языковых фено-

© Белозерова Е.М., 2015

менов обязательно должен учитывать знания о когнитивной деятельности человека. Хотя когнитивная грамматика оперирует своей собственной терминологией, дескриптивными техниками и графическими конвенциями, с когнитивной лингвистикой ее объединяет единство базовых постулатов [11, с. 3–4]. Когнитивная грамматика основывается на утверждении, что язык по природе своей символичен. Он обеспечивает своих пользователей набором ресурсов для репрезентации мысли, а 'заниматься когнитивной грамматикой' означает идентифицировать и анализировать эти ресурсы [11, с. 16]. С данных позиций, язык не отождествляется с механизмом, генерирующим грамматические предложения. Именно говорящий «генерирует» высказывания, а не грамматика [11, с. 10]. Когнитивная грамматика пытается смоделировать когнитивные механизмы и принципы, которые мотивируют и позволяют формировать и использовать языковые единицы различной степени сложности [2, с. 20].

Основная платформа, объединяющая когнитивную грамматику с когнитивной лингвистикой, представлена следующими постулатами:

- язык не обладает самодостаточностью и не может быть описан без учета когнитивных процессов: «язык – не автономный модуль, он взаимодействует с другими когнитивными модулями, например, восприятием и памятью» [8, с.14];

- грамматические структуры не могут рассматриваться в качестве отдельной формальной системы, так как лексикон, морфология и синтаксис образуют единый континуум символьных единиц;

- основанная на условиях истинности формальная семантика не является адекватным средством описания значения языковых выражений [4].

В свою очередь, утверждение о нетождественности языкового выражения активируемому им содержанию, а также понимание важности определения, каким образом это содержание конструируется и интерпретируется, позволяют говорить о возможности использовать когнитивную грамматику и как эффективный инструмент анализа для исследований в русле когнитивной прагмалингвистики, охватывающей аспекты когниции, которые являются особенно релевантными для порождения и восприятия символьной информации [10, с. 118]. Когнитивная прагмалингвистика фокусируется на когнитивных аспектах конструирования значения в контексте и стремится дать ответ на вопрос, какие когнитивные способности и процессы позволяют прийти к тому, «что может или должно быть сказано», чтобы на основе того, «что сказано», вывести то, что «имеется в виду» [9, с. 3].

О возможности использования выводов когнитивной грамматики для когнитивно-прагмалингвистического анализа дискурса говорит и сам Р. Ленекер: «Когнитивная грамматика предполагает неотъемлемую и тесную связь между языковыми структурами и дискурсом. Высказывание порождается и понимается с учетом пресуппонируемого дискурсивного контекста, формирующего и поддерживающего его интерпретацию. <…> Когнитивная грамматика связана с дискурсом основополагающим постулатом, что все языковые единицы извлекаются из конкретних примеров использования языка (*usage events*) [5, с. 144].

Эти конкретные примеры использования языка (*usage events*) Р. Ленекер трактует как действие, выполняемое говорящим и слушающим: «Действие говорящего и слушающего включает в себя направление и фокусирование внимания. <…> В случае успешной коммуникации им удается скоординировать это действие и сфокусировать внимание на одной и той же воспринимаемой сущности [5, с. 144]. Говоря метафорически, мы «смотрим на мир сквозь окно или объектив (*viewing frame*). Непосредственный охват нашего восприятия в каждый конкретный момент ограничен тем, что попадает в этот объектив, а фокус внимания – т.е. то, что профилирует конкретное высказывание – входит в этот охват. Все это происходит в непосредственном контексте речи (*context of speech*), в широкой трактовке включающем в себя физические, ментальные, социальные и культурные обстоятельства. В центре контекста речи располагается грунт (*ground*), который состоит из речевого события, говорящего, слушающего, их интеракции и непосредственных обстоятельств (в особенности времени и места), и одним из элементов этого контекста является тот факт, что говорящий и слушающий участвуют в согласованном просмотре некоей грани мира. В этом смысле «объектив», через который они смотрят, является

частью контекста речи. Ключевым, появляющимся в объективе, содержанием их скоординированного восприятия может выступать что угодно, будь то ситуации реального мира или вымышленного, в любое время и в любом месте, и сам объектив может быть направлен куда угодно [5, с. 144].

Р. Ленекер вводит также понятие «текущего пространства дискурса» (*current discourse space*), которое он определяет как ментальное пространство, включающее в себя те конструируемые элементы и отношения, которые являются общими для говорящего и слушающего как грунт для коммуникации в конкретный момент в развертывании дискурса [5, с. 144].

Исследовательский интерес представляет в этой связи применение экспланаторного потенциала теории Р. Ленекера к анализу дискурсивной реализации имплицитных речевых актов, в частности, речевого акта намекания, трактуемого как дискурсивно-речевое взаимодействие говорящего и адресата, в ходе которого ими конструируется интендированная имплицитная пропозиция – намек. Критериальными свойствами речевого акта намекания выступают обязательная реализация имплицитной пропозиции и интендированность, поскольку в ситуации намекания говорящий всегда имеет дополнительную перлокутивную цель –воздействовать на адресата таким образом, чтобы тот реконструировал намек.

Представляется возможным проанализировать, как когнитивные операции, описанные в когнитивной грамматике Р. Ленекера, задействованы в реализации речевого акта намекания.

Высвечивание (профилирование). Говоря о профилировании, Р. Ленекер дает определение концептуальной базы и профиля, важные для понимания сути значения языкового знака. Концептуальная база есть весь объем информации, активируемый знаком. Профилем же является та часть базы, которая формирует само значение данного знака. Например, «гипотенуза» является профилем для концепта прямоугольного треугольника (базы). Без базы профиль сам по себе не имеет смысла – отрезок не есть гипотенуза. Применительно к речевому акту намекания можно утверждать, что его профилем является имплицитная пропозиция (намек), базой – весь речевой акт намекания в совокупности эксплицитной и имплицитной пропозиции и эксплицитной и имплицитной иллокуции. Данная имплицитная пропозиция (профиль) вне базы не является намеком.

Фокусирование. Фокусирование тесно связано с высвечиванием. Все, что выделено вниманием, по сути, является высвеченным. Для речевого акта намекания речь идет здесь о когнитивном выделении подструктур предикации, что обеспечивает успешность и удачность реализации намекания. Операция фокусирования имеет место в случае намеков на основе пресуппозиции и апосиопезисных намеков.

Спецификация. Спецификация направлена на установление степени детализации информации. Реализация речевого акта намекания предполагает определенную вариативность в выражении имплицитного смысла, то есть говорящий/адресат потенциально могут выбрать один из нескольких способов вербализации имплицитного содержания, варьируя степень «прозрачности» намека.

Перспективизация. Перспективизация предполагает существование некой «точки обзора», соотносящейся с выражением позиции «наблюдателя» по отношению к «наблюдаемому». Для речевого акта намекания это учитывает наблюдатель, то есть говорящий/адресат, которые конструируют высказывание, содержащее намек. Здесь идет речь о ретроспективных, интроспективных и проспективных намеках.

Анализ материала показывает, что в реализации речевого акта намекания вышеуказанные когнитивные операции представлены не самостоятельно, а в определенных комбинациях между собой. Очевидно, что операции высвечивания и перспективизации охватывают все без исключения речевые акты намекания, в то время как комбинация их с другими операциями варьируется. Операция фокусирования и операция спецификации необязательно выполняются во всех речевых актах намекания. Рассмотрим последовательно действие описанных когнитивных операций на конкретных примерах:

"Allerdings", sagte Patrick. "Mein Vater hat großen Wert auf Tischmanieren gelegt".
„Willst du damit andeuten, unsere Kinder wären nicht gut erzogen?", fragte Tine und tauschte einen erbosten Blick mit Frank, ihrem Mann. (Gier K. Für jede Lösung ein Problem, 2007, S.14.)

В приведенном дискурсивном фрагменте говорящий (Патрик) намекает адресату (Тине) на то, что ее дети плохо воспитаны. В «объективе», в терминах Р. Ленекера, речевой акт намекания. Наблюдаем операцию высвечивания – профилируется имплицитная пропозиция *Deine Kinder sind nicht gut erzogen*, база – весь речевой акт в совокупности эксплицитной пропозиции *Mein Vater hat großen Wert auf Tischmanieren gelegt* (ассертивная иллокуция) и имплицитной пропозиции *Deine Kinder sind nicht gut erzogen* (ассертивная иллокуция). Если бы говорящий эксплицировал пропозицию *Deine Kinder sind nicht gut erzogen*, то намек не имел бы место. Операция фокусирования здесь нерелевантна, равно как и операция спецификации. В то же время операция перспективизации работает, хотя это и не является очевидным: данный намек является интроспективным, референциальная точка представлена актуальным положением вещей. Намек успешен, поскольку адресат смог «вывести» имплицитную пропозицию, о чем свидетельствует ее экспликация в реактивном речевом акте.

Действие операции фокусирования иллюстрируют речевые акты намекания двух типов: апосиопезисные намеки и намеки на основе пресуппозиции. Рассмотрим такой пример:

„Ich habe sie", beginnt Robinson mit gefurchter Stirne, „auf Empfehlung unseres gemeinsamen Freundes Dr. Richter angestellt, aber ich bin leider nicht zufrieden mit Ihnen. Schauen Sie sich diesen Brief an. Auf vier Seiten zwei orthographische Fehler. Sie glauben es nicht? Hier: Auf Seite eins fehlt ein Beistrich, auf Seite vier fehlt ein Punkt. Schreiben Sie den Brief noch einmal, und befassen Sie sich lieber mit Grammatik, anstatt am Abend vor dem Fernsehapparat zu sitzen, sonst..." Nun besitzt Nebenzahl gar keinen Fernsehapparat, kann also auch am Abend nicht davor sitzen, aber dieses „sonst" wird jetzt schon einige Male so drohend ausgestoßen, dass Nebenzahl, so oft er es zu hören bekommt, zu zittern beginnt. Er weiß, was das bedeuten könnte.

(Wiener H. Die Entgiftung, 1993, S.152)

Говорящий (г-н Робинзон, шеф фирмы) намекает адресату (г-ну Небенцалю, служащему фирмы), что он может его уволить. Наблюдаем следующие операции:

- операция высвечивания: профилируется имплицитная пропозиция *Ich werde Sie entlassen*, базой является весь речевой акт в совокупности эксплицитной пропозиции *Schreiben Sie den Brief noch einmal, und befassen Sie sich lieber mit Grammatik, anstatt am Abend vor dem Fernsehapparat zu sitzen, sonst..."* (директивная иллокуция) и имплицитной пропозиции *Ich werde Sie entlassen* (комиссивная иллокуция).
- операция фокусирования: по определению Р. Ленекера, фокусирование предполагает выбор содержания, которое должно быть об означено знаком, а также организацию этого содержания путем размещения его составляющих на переднем и заднем планах, что соответствует известным в психологи понятиям «фона» и «фигуры». В анализе речевого акта намекания мы можем говорить о выдвижении на передний план того, что в высказывании занимает конечную позицию, в случае с апосиопезисом на передний план выходит неконвенциональная эллиптическая импликативная конструкция. В приведенном речевом акте намекания это эллиптическая конструкция *sonst...* .
- операция спецификации в данном случае не релевантна.
- операция перспективизации: данный случай демонстрирует проспективное намекание, то есть референциальная точка находится для говорящего и адресата в обозримом будущем, имеется в виду конкретный момент увольнения.

Операция фокусирования действует и в речевых актах намекания, которые реализуются путем эксплуатации пресуппозиции, например:

„Dabei bin ich gar nicht so modern. Ich bin eher eine Resi als eine Theresia", plauderte sie weiter. Der Whiskey, konstatierte Robinson. „Ich hab' zum Beispiel meinen Verlobten noch nie betrogen. Hältst du das für modern?"

„Du hast also einen Verlobten."

„Ja. Wumm! kicherte sie, „wenn der wüßt', dass ich bei dir bin!" (Wiener H. Wumm, 1993, S.171)

Говорящий (Терезия) намекает адресату (г-ну Робинзону), что она помолвлена, эксплуатируя для этого пресуппозицию существования, привязанную к лексеме *meinen Verlobten*. Операция фокусирования выводит на первый план информацию, содержащуюся в пресуппозиции – *Ich bin verlobt*.

Операция спецификации регистрируется в анализе речевых актов намекания в следующем диалоге:

„Wie genau nennt sich deine Position, die du bei Elb Records hast?“

„A&R-Manager“, antwortet er leise.

„Wie bitte?“

„Junior A&R-Manager“, verbessert er sich.

„Richtig“, stimme ich ihm zu. „Und ich bin Senior A&R–Manager. Was sagt dir das?“ Er blickt verlegen zu Boden und tritt von einem Fuss auf den anderen. <...>

„Also, was sagt dir das?“, wiederhole ich daher. Er schweigt bockig.

Ich seufze innerlich. „Das sagt dir, dass ich dein Boss bin und du mit mir vor jeder Entscheidung Rücksprache halten musst“. (Hertz A. Wunschkonzert, 2011, S.15)

Говорящий (Стелла) путем конкретизации атрибутивного аргумента пропозиции (*Ich bin Senior A&R–Manager*) профилирует целый комплекс присущих этой должности характеристик, функций и полномочий: авторитетность, руководящая функция, полномочие принимать окончательные решения и т.п. В данном дискурсивном фрагменте операция спецификации становится тем более явной, что говорящий, помимо того, акцентирует внимание адресата именно на атрибутивном аргументе *Senior*, противопоставляя его атрибутивному аргументу пропозиции предыдущего высказывания адресата – *Junior A&R-Manager*.

Таким образом, проанализировав основополагающие постулаты теории когнитивной грамматики Р. Ленекера, в частности, выделенные им когнитивные операции, и применив данный терминологический аппарат в рамках пилотного исследования речевых актов намекания, приходим к выводу об эффективности объяснительного потенциала данных теоретических положений применительно к изучению феномена намекания в современном немецкоязычном диалогическом дискурсе. Основные когнитивные операции высвечивания (профилирования), фокусирования, спецификации и перспективизации имеют место в речевых актах намекания в различных комбинациях. К перспективам исследования относим более детальное изучение специфики и частотности таких комбинаций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Когнитивные исследования языка. Вып. III. Типы знаний и проблемы их классификации : сб. науч. тр. / Ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев. – М.-Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 61–74. 2. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics / V. Evans. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. – 239 p. 3. Geeraerts D. Introduction. A rough guide to Cognitive Linguistics / D. Geeraerts // Cognitive Linguistics : Basic Readings. Ed. by Dirk Geeraerts. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 1–28. 4. Langacker R.W. Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar / R.W. Langacker. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1990. – 395 p. 5. Langacker R.W. Discourse in Cognitive Grammar / R.W. Langacker // Cognitive Linguistics. – 12-2. – 2002. – P. 143–188. 6. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. – Vol. 1: Theoretical Prerequisites. – Stanford : Stanford University Press. 7. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. – Vol. 2 : Descriptive Applications. – Stanford : Stanford University Press. 8. Rickheit G. Kognitive Linguistik. Theorien, Modelle, Methoden / G. Rickheit, S. Weiss, H.-J. Eikmeyer. – Tübingen : Narr Francke Attempto, 2010. – 347 S. 9. Schmid H.-J. Generalizing the apparently ungeneralizable. Basic ingredients of a cognitive-pragmatic approach to the construal of meaning-in-context / H.-J. Schmidt // H.-J. Schmid (Ed.) Cognitive Pragmatics. – Vol. 4. – Berlin; Boston : Walter de Gruyter, 2012. – P. 3–24. 10. Strohner H. Kognitive Systeme. Eine Einführung in die Kognitionswissenschf / H. Strohner. – Opladen : Westdeutscher, 1995. – 280 S. 11. Taylor J.R. Cognitive Grammar / J.R. Taylor. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 621 p.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Gier K. Für jede Lösung ein Problem / K. Gier. – Bergisch Gladbach : Verlagsgruppe Lübbe GmbH & Co. KG, 2007. – 300 S. 2. Hertz A. Wunschkonzert / Anne Hertz. – München : Knaur, 2011. – 378 S. 3. Wiener H. Die Entgiftung // Das kann nur mir passieren. Satiren / H. Wiener. – Ungekürzte Ausg., 3. Aufl. – Frankfurt-am-Main; Berlin: Ullstein, 1993. – S. 151–158. 4. Wiener H. Wumm! // Das kann nur mir passieren. Satiren / H. Wiener. – Ungekürzte Ausg., 3. Aufl. – Frankfurt-am-Main; Berlin: Ullstein, 1993. – S. 169–179.

УДК 811.111:26:1'42

МЕТАФОРИЧНО-ІРОНІЧНИЙ МОДУС АНГЛОМОВНОГО БІОГРАФІЧНОГО НАРАТИВУ У ФРЕЙМОВІЙ МЕРЕЖІ МЕНТАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ

Я.В. Бистров, канд. філол. наук (Київ)

У статті досліджуються механізми виникнення та функціонування метафорично-іронічного модусу біографічного наративу. Аналіз метафорично-іронічного модусу здійснюється із залученням методу моделювання фреймової мережі, що дає змогу адекватно відтворити авторське осмислення концептуальної метафори і вербальної іронії.

Ключові слова: біографічний наратив, вербальна іронія, концептуальна метафора, ментальний простір, метафорично-іронічний модус, фреймова мережа.

Быстров Я.В. Метафорически-иронический модус англоязычного биографического нарратива. В статье исследуются механизмы возникновения и функционирования метафорически-иронического модуса биографического нарратива. Анализ метафорически-ироничного модуса осуществляется с применением метода моделирования фреймовой сети, что позволяет адекватно отобразить авторское осмысление концептуальной метафоры и вербальной иронии.

Ключевые слова: биографический нарратив, вербальная ирония, концептуальная метафора, ментальное пространство, метафорически-иронический модус, фреймовая сеть.

Bystrov Ya.V. Metaphoric and Ironic Mode of Biographical Narrative in Frame Network of Mental Spaces. The article studies the mechanisms of creation and functioning of the metaphoric and ironic mode in biographical narrative. The analysis of the metaphoric and ironic mode is done by means of the method of frame network modelling to adequately decode the authorial consideration of conceptual metaphor and verbal irony.

Key words: biographical narrative, conceptual metaphor, frame network, mental space, metaphoric and ironic mode, verbal irony.

Теоретичним підґрунтям розвідки слугує теорія блендингу [13], розвиток якої розпочався з двох традицій у когнітивній лінгвістиці: теорії концептуальної метафори [17] і теорії ментальних просторів [11].

Сутність теорії концептуальної інтеграції або концептуального блендингу (conceptual blending) полягає у тому, що при виникненні такого лінгвокогнітивного феномена як метафори відбувається одночасна активація тих частин мозку (як мінімум двох), які відповідають за наочні та абстрактні образи [14]. Когнітивний підхід до метафори в рамках цієї теорії створювався на основі на основі синтезу теорій ментальних просторів і концептуальної метафори.

Теорія багатопросторової моделі (multiple space model) стала логічним продовженням не тільки у дослідженнях концептуальної метафори, але й вербальної іронії. Ця модель складається з двох і більше ментальних світів, які інтегруються у новий ментальний простір. Поняття ментального простору у моделі конструювання простору являє собою "частину робочої пам'яті, у якій міститься найпростіша, динамічна когнітивна модель певного аспекту дискурсної події" [9].

Одним із найбільших досягнень цієї теорії був її внесок у царину творчої діяльності, у якій нові значення з'являються із значень попередніх, а саме поняття блендингу виводиться з процесу концептуальної проекції та інтеграції ментальних просторів у людській свідомості. Така постановка проблеми становить актуальність розвідки з огляду на з'ясування ролі фреймової моделі у створенні ментальними просторами нового значення у метафоричному та іронічному смислотворенні.

© Бистров Я.В., 2015

У цій статті маємо на меті встановити когнітивний механізм реалізації метафорично-іронічного модусу біографічного наративу із залученням фреймової мережі ментальних просторів.

Матеріалом дослідження слугував автобіографічний роман британського постмодерніста Джуліана Барнса "Nothing to be Frightened Of" (2008), у якому автор, оперуючи концептуальними просторами, відображає особистісне буття і структурує фікціональний світ за допомогою образних моделей – концептуальних метафор та іронії.

Об'єктом аналізу виступає метафорично-іронічний модус біографічного наративу. Предмет аналізу становить фреймова репрезентація метафорично-іронічного модусу біографічного наративу.

Виходячи з наявних вхідних просторів (source-input space 1 and target-input space 2) і додатково введеним Ж. Фоконьє і М. Тернером родовим простором (generic space), при змішуванні утворюється новий – вихідний простір або змішаний простір (blended space) [12; 13]. Теорія концептуального блендингу базується на понятті ментальних просторів, які можуть формувати концептуальну мережу інтеграції. Перехрещування просторів, які видозмінюють інформацію про поняття чи предмет, пов'язане з об'єктивною сумісністю ідентичності і неподібності, коли "один і той самий предмет порізному проектується і по-різному виглядає у певному ситуативному антуражі" [1, с. 282].

Оскільки структура мережі складається із вхідних просторів, які "постачають" асоціативні компоненти значення у змішаний простір, то очевидно її можна застосувати не тільки при аналізі метафор, характерних для різних типів дискурсу, але й для дослідження іронічно маркованих висловлень. Важливою умовою можливості аналізу референтного простору біографічного наративу виступає постмодерністська іронія як невідповідність між реальним і очікуваним результатом, коли іронія розкривається на рівні самоіронії наратора (пор.: пародист пародіює самого себе актом пародії) чи іронічного характеру комунікації у наративі.

В теорії лінгвістики іронія постає спочатку об'єктом зацікавлень із появою прагмалінгвістики Пола Грайса в 70-х роках XX століття, а іронія розглядається як порушення максими якості [16]. Власне іронічна комунікація у межах наративу виправдовує дискурсивну сутність референції, адже події у тексті завжди розгортаються на межі двох свідомостей (авторської і читацької) [3, с. 285]. Зокрема, одним із способів конструювання можливих світів і смислів у наративі може виступати іронічно марковане висловлення (судження), яке конструює можливий сценарій (possible scenario у термінології Б. Бара [8]), на фоні якого безпосередній смисл висловлення мовця чи спосіб його мовленнєвої поведінки будуються на повній його несумісності з прихованим іронічним смислом, що насправді імплікується у цьому висловленні.

В основі сучасних підходів до аналізу іронічного смислу висловлення лежить діалогічна сутність іронії, яка своєрідно відтворюється у теорії ехоподібного використання мови за Д. Вілсоном і Д. Спербером [20], згідно з якою, іронічно марковані висловлення переходять на метарівень комунікації (ехо-метарепрезентації), який є джерелом породження іронічного смислу; теорія реверсії Дж. Х. Руїза [19], в основу якої покладено лінгвокогнітивний аналіз механізмів створення та інтерпретації іронії та ін.

Лінгвокогнітивна інтерпретація іронії і теорія блендингу М. Тернера, Ж. Фоконьє відкривають нові перспективи у дослідженні образної мови, результатом яких є створення моделей, які б описували іронію у термінах концептуальної інтеграції. Одну із перших і найбільш відомих спроб застосування теорії блендингу для аналізу прагматичної невідповідності у ментальному просторі було запропоновано С. Аттардо [7], а згодом Ш. Коулсон [9]. Модель іронічної мережі концептуальної інтеграції, за Ш. Коулсон, складається із трьох просторів: простір очікуваної реакції (expected reaction space), простір контрафактивної активації (counterfactual trigger space) і змішаний простір (blended space).

Спираючись на конструктивістські ідеї у філософії про те, що людина пізнає світ не тільки як незалежну від неї реальність, але й створює світ як власний проект [6, с. 236], особливої ваги набуває питання про пошук способів такого конструювання із застосуванням теорії блендингу в наратології. З цією метою М. Флудерник запропонувала модель когнітивних прототипів наративу у відношенні до процесу наративізації як першу спробу такого дослідження в наратології [15, с. 14].

У запропонованій розвідці одним із способів відтворення аналогії (подібності) і контрасту (про-

тиставлення) у наративі вважаємо метафорично-іронічний модус. У нашому випадку проблема ускладнюється труднощами не тільки у виокремленні іронічних ситуацій у наративі, але й пошуку точок їх перетину і способів відтворення. З цією метою нами розроблено фреймову модель репрезентації метафорично-іронічного модусу біографічного наративу із залученням багатопросторової інтеграції. Цей вид інтеграції актуалізує фреймова мережа (frame network) як мережа просторів, структурні елементи яких беруть участь у кожному із організуючих просторів. Відтак, якщо іронію вважати радше модусом мислення, аніж стилістичним тропом (так само, зрештою, як і концептуальну метафору), то очевидно необхідним є пошук не тільки когнітивних операцій, які були б залучені на контекстуальному рівні її репрезентації, але й спрямовані на "установлення випадків іронічної оцінки на концептуальному рівні організації" [18, с. 66].

В обраному для аналізу фрагменті з автобіографічного есе наративний фрейм-сценарій BIOGRAPHICAL STORYTELLING є типовою універсальною структурою, яка демонструє загальні закономірності організації вербалізованої інформації у межах біографічного наративу (в квадратних дужках знаходяться слоти фреймів; підкресленням виділено фрейми організуючих і змішаних ментальних просторів):

[Doctors, priests and novelists] conspire to [present human life as a story] progressing towards a [meaningful conclusion]. Dutifully, we [divide our lives into sections], just as popular historians like to [divide a century into decades] and affix a spurious character to each of them. When [I was a boy], [adulthood] seemed an inaccessible condition – a mixture of unattainable competences and unenviable anxieties (pensions, dentures, chiropodists); and yet it arrived, though it did not feel from within how it looked from without. Nor did it seem [like an achievement]. Rather, it felt like a conspiracy: I'll [pretend] that you're grown up if you pretend that I am. Then, as acknowledged (or at least unrumbled) [adults], we head towards some fuller, [maturer condition], when the narrative has justified itself and we are expected to proclaim, or shyly admit, 'Ripeness is all!' But how often does the fruit metaphor hold? We are as likely [to end up] [a sour windfall or dried and wizened by the sun], as we are to swell pridefully to ripeness [21, с. 190].

Родовий фрейм (generic frame) наративного фрейму-сценарію BIOGRAPHICAL STORYTELLING містить когнітивні сцени наративних ситуацій, які структуруються і модифікуються у трьох ментальних організуючих просторах відповідно до контекстуальної інформації і фонових знань адресанта. Відповідниками кожного з них є вхідні простори метафорично-іронічного модусу, які актуалізуються у структурних слотах і, відповідно, співвідносяться з вісьмома сценами наративних ситуацій у родовому просторі фреймової мережі (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація наративних ситуацій фрейму-сценарію BIOGRAPHICAL STORYTELLING

Сцени наративних ситуацій	Критерії ідентифікації сцен
Сцена 1::УЧАСНИКИ / PARTICIPANTS	суб'єкти біографічної діяльності
Сцена 2::МЕТА / AIM	каузатори, зорієнтовані на суб'єкта біографічної діяльності
Сцена 3::МЕТОД / METHOD	спосіб зображення суб'єкта біографічної діяльності
Сцена 4::ДЖЕРЕЛА / SOURCES	наявність достовірних/недостовірних фактів, документів, середовища, реальних/вигаданих сучасників суб'єкта біографічної діяльності
Сцена 5::ТІЛЕСНИЙ ДОСВІД / BODILY EXPERIENCE	фізичний стан, манери поведінки, переживання й афекти суб'єкта біографічної діяльності
Сцена 6::ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД / TRAUMATIC EXPERIENCE	наявність "порогових" ознак тілесного досвіду суб'єкта біографічної діяльності
Сцена 7::НАРАТИВНА ПАМ'ЯТЬ / NARRATIVE MEMORY	минулий досвід суб'єкта біографічної діяльності
Сцена 8::РЕЗУЛЬТАТ / RESULT	оцінка наратором життєвого досвіду суб'єкта біографічної діяльності

Іронічне висловлення *'Ripeness is all!'* актуалізує метафору ADULTHOOD IS RIPE FRUIT, у якій трансформація розширення домена джерела забезпечується новими лінгвістичними засобами на основі асоціацій про повноцінне життя як стиглий фрукт (позитивна оцінка): *fuller, maturer condition, acknowledged adults, to swell pridefully to ripeness*. З іншого боку, домен цілі ADULTHOOD асоціюється із неприємностями, турботами, старістю і, насамкінець, смертю (негативна оцінка): *unenviable anxieties, pensions, dentures, chiropodists, a sour windfall or dried and wizened by the sun.*

У наведеному вище фрагменті іронічний коментар автора як один із видів інтертекстуальної іронії [4, с. 178], яка виникає при зіткненні двох чи більше контекстів, які містять спільний елемент – фразу, уривок, сюжетну лінію тощо, насправді стосується відомого вислову про співвідношення життя і смерті із п'єси Вільяма Шекспіра "Король Лір" (акт V, сцена II): *Men must endure their going hence, even as their coming hither: Ripeness is all* [22]. Однак шекспірівський вислів, який мав би заспокоювати та позбавляти від страху смерті, викликає в автора протилежну реакцію. Іронія виражається контрастом між визнанням неминучості смерті, наведеним у рядку із п'єси і його суб'єктивно-авторською інтерпретацією, суть якого пояснюється інконгруентністю, "як протиріччя, дисбаланс, невідповідність, спричинені раптовою появою у тканині дискурсу іншого змістового плану, який різко контрастує з основним" [5, с. 23]. Перенесення іронічного значення ґрунтується на контрасті, а використання іронії у комунікації, на думку О.А. Бабелюк, відбувається "завдяки прихованій у ній негативній суб'єктивно-оцінній модальності" [2, с. 201].

В результаті, позиція автора та іронічний смисл вислову *'Ripeness is all!'* набуває нового контекстуального значення шляхом інтеграції структур ментального простору і операції блендингу як основного когнітивного процесу мислення.

Сценарне розгортання наративного фрейму BIOGRAPHICAL STORYTELLING виявляється в одномасштабній фреймовій мережі (single-scope frame network), у якій вхідні простори структуруються у трьох різних організуючих фреймах – input 1, input 2, input 3. Фреймова модель має асиметричну структуру, оскільки організуючий фрейм змішаного простору (blended space) охоплює вибіркові проекції сцен наративних ситуацій у кожному із вхідних просторів. Сцени наративних ситуацій переносяться на структуру змішаного простору – метафоричний фрейм, який, слідом за Ш. Коулсон називаємо "гібридним фреймом" (hybrid frame) [10, с. 115]. Метафора ADULTHOOD IS RIPE FRUIT отримує своє переосмислення шляхом блендингового процесу нарощування (elaboration), який, змінюючи ракурс концептуалізації, активує цілком нову структуру у бленді, а в її основі лежить операція ментального відтворення (mental simulation) [10, с. 122–123].

Водночас метафора про повноцінне життя відображає приховані авторські міркування про неминучість смерті, за аналогією із соковитим фруктом, який може перетворитися на кислий паданець чи зморщений від палючого сонця сухофрукт (*a sour windfall or dried and wizened by the sun*).

Використання іронічного висловлення активується фреймом FRUIT (input 3) через опозицію "ріст – занепад", якою демонструється іронічна оцінка прожитого життя автором автобіографічного есею (див. Рис. 1). У змішаному просторі ментальна операція реверсії (reversion) проектується на обернену інтерпретацію "фруктової метафори" (fruit metaphor), що дозволяє реконструювати смисл іронічного висловлення: автор прикидається перед потенційним читачем, говорячи про відносно повноцінне життя, а насправді про його фатальне переосмислення з огляду прожитих років.

Змішаний простір або реконструйований метафоричний фрейм ADULTHOOD IS RIPE FRUIT може використовуватися як окремий вхідний простір у складній фреймовій мережі, де інший організовуючий вхідний фрейм FRUIT активує авторську позицію. Цей ментальний простір контрастує із загальноприйнятою суспільною думкою про повноцінне доросле життя і проектується в інший змішаний простір – іронічний фрейм RIPENESS IS ALL, де іронічне зміщення нового значення відновлює логіку оповіді.

Отже, висунення на перший план когнітивної функції мови дає можливість змоделювати когнітивний механізм метафорично-іронічного смислотворення із залученням ментальних просторів, які формують фреймову мережу.

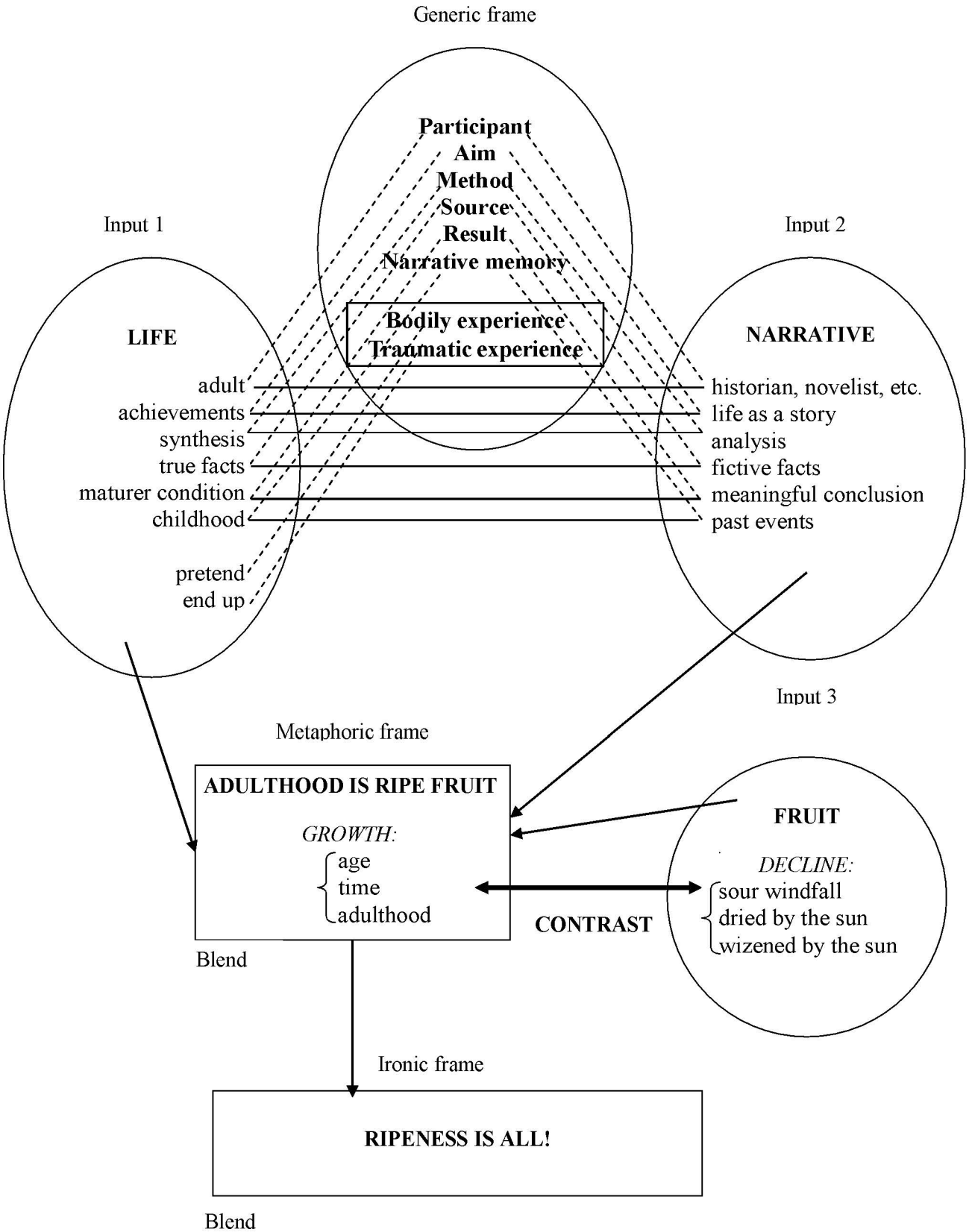

Рис. 1. Схема фреймової мережі ментальних просторів для іронічного висловлення *Ripeness is all!*

Фреймова мережа просторів актуалізує когнітивний потенціал біографічного наративу. У виокремленому фреймі-сценарії відбувається процес розгортання наративних ситуацій, які співвідносяться з кожним із вхідних просторів моделі. В результаті когнітивних операцій блендингу і нарощування утворюються нові контекстуальні значення у двох інтегрованих фреймах, які репрезентують метафорично-іронічний модус біографічного наративу на основі очевидної концептуальної по-дібності:

(1) Метафоричний фрейм як концептуальна проекція перетину структурних елементів трьох різних ментальних просторів – LIFE, NARRATIVE, FRUIT.

(2) Іронічний фрейм як концептуальна проекція з двох різних ментальних просторів – метафоричного фрейму ADULTHOOD IS RIPE FRUIT і організуючого простору FRUIT, де реальні риси чи атрибути певного явища (decline) зіштовхуються і контрастують з очікуваннями реципієнта (growth).

Перспективою подальших досліджень може слугувати співвідношення іронії та гумору, а також прагматичний потенціал іронічного модусу у комунікативно-зорієнтованих теоріях уживання мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1999. – 896 с. 2. Бабелюк О.А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія / Оксана Андріївна Бабелюк. – Дрогобич : ТзОВ "Вимір", 2009. – 296 с. 3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин ; [сост. С.Г. Бочаров ; текст подгот. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина ; примеч. С.С. Аверинцева и С.Г. Бочарова]. – М. : Искусство, 1979. – 424 с. 4. Дойчик О.Я. Ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвоконцептуальному вимірі : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Оксана Ярославівна Дойчик. – Івано-Франківськ, 2012. – 461 с. 5. Самохіна В.О. Функціонально-комунікативний простір англомовного жарту / В.О. Самохіна // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2011. – Вип. 56. – С. 23–27. 6. Черданцева И.В. Иронический метод философствования и его реализация в концепте "я-философ-ироник") : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филос. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / И.В. Черданцева. – Тюмень, 2009. – 50 с. 7. Attardo S. Irony as Relevant Inappropriateness / S. Attardo // Journal of Pragmatics. – 2000. – Vol. 32(6). – P. 793–826. 8. Bara B.G. Cognitive Pragmatics : The Mental Processes of Communication [Electronic resource] / B.G. Bara // Intercultural Pragmatics. – No. 8–3. – Berlin/Boston : Walter de Gruyter, 2011. – P. 443–485. – Mode of access : http://www.psych.unito.it/csc/pers/bara/pdf/2011_Bara_IntercultPragmat.pdf. 9. Coulson S. Sarcasm and the Space Structuring Model / S. Coulson [eds. S. Coulson, B. Lewandowska-Tomasczyk] // The Literal and the Nonliteral in Language and Thought. – Berlin : Peter Lang, 2005. – P. 124–144. 10. Coulson S. Semantic Leaps : Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction / S. Coulson. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 314 p. 11. Fauconnier G. Conceptual Integration and Formal Expression / G. Fauconnier, M. Turner // Metaphor and Symbolic Activity. – 1995. – Vol. 10, № 3. – P. 183–203. 12. Fauconnier G. Conceptual Integration Networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive Science. – 1998. – 22/2. – P. 133–187. 13. Fauconnier G. The Way We Think : Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : Basic Books, 2003. – 464 p. 14. Fauconnier G. Mental spaces : Conceptual Integration Networks / G. Fauconnier, M. Turner [ed. D. Geeraerts] // Cognitive Linguistics : Basic Readings. – Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2006. – P. 303–371. 15. Fludernik M. Naturalizing the Unnatural : A View from Blending Theory / M. Fludernik // Journal of Literary Semantics. – 2010. – Vol. 39(1). – P. 1–27. 16. Grice P. Logic and Conversation / P. Grice [eds. P. Cole & J. Morgan] // Syntax and Semantics : Speech Acts. Vol. 3. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58. 17. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. – London : The University of Chicago Press, 2003. – 193 p. 18. Palinkas I. Blending and Folk Theory in an Explanation Theory / I. Palinkas // Review of Cognitive Linguistics. – 2014. – Vol. 12(1). – P. 65–97. 19. Ruiz J.H. Understanding Tropes : At the Crossroads Between Pragmatics and Cognition / J.H. Ruiz. – Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, 2009. – 299 p. 20. Wilson D. The Pragmatics of Verbal Irony : Echo or Pretence? / D. Wilson, D. Sperber // Lingua. – 2006. – No. 116. – P. 1722–1743.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. Barnes J. Nothing To Be Frightened Of / J. Barnes. – London : Vintage Books, 2009. – 250 p. 22. Shakespeare W. King Lear [Electronic resource] / W. Shakespeare. – Mode of access : http://shakespeare.mit.edu

УДК 811.111-26:81'42:141.311

КОГНІТИВНИЙ ВИМІР ІРОНІЇ В ІДІОСТИЛІ ДЖ. БАРНСА

О.Я. Дойчик, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті досліджуються когнітивні механізми реалізації іронії в ідіостилі сучасного британського письменника Джуліана Барнса. Для вивчення лінгвокогнітивних параметрів функціонування лексичних мовних засобів втілення іронії в тексті застосовано теорію концептуальної інтеграції, яка розглядає іронію як концептуальну проекцію двох різних ментальних просторів, контраст між якими у контексті породжує іронічну оцінку.

Ключові слова: ідіостиль, іронія, теорія концептуальної інтеграції.

Дойчик О.Я. Когнитивное измерение иронии в идиостиле Дж. Барнса. В статье исследуются когнитивные механизмы реализации иронии в идиостиле современного британского писателя Джулиана Барнса. Для изучения лингвокогнитивных параметров функционирования лексических языковых средств выражения иронии в тексте используется теория концептуальной интеграции, рассматривающая иронию как концептуальную проекцию двух ментальных пространств, контраст между которыми порождает ироническую оценку .

Ключевые слова: идиостиль, ирония, теория концептуальной интеграции.

Doichyk O.Ya. Cognitive Perspective of Irony in J. Barnes' Idiostyle. The article deals with the analysis of cognitive mechanisms of rendering irony in Julian Barnes' idiostyle. The conceptual integration theory is used to reconstruct the linguistic-cognitive parameters of textual functioning of the lexical linguistic means expressing the author's ironic attitude. From the cognitive perspective irony is regarded as a conceptual projection between two different mental spaces which stand in opposition.

Key words: conceptual integration theory, idiostyle, irony.

Дослідженню феномена іронії присвячено чимало літературознавчих та лінгвостилістичних праць (праці Н.Д. Арутюнової, В.П. Беляніна, К.О. Воробйової, І.Р. Гальперіна, Б.А. Гомлешко, О.П. Єрмакової, Н.Л. Іткіної, С.І. Походні та ін.), які зосереджуються на різних аспектах вивчення іронії – від стилістичної інтерпретації її як тропа до визначення іронії як концептуальної категорії тексту. Іронію прийнято трактувати як категорію комічного, однак деякі вчені (зокрема Д. Мюеке) зауважують, що іронія може перетинатися як із комічним, так і з трагічним, а отже, становить окреме мовне явище [11, с. 6]. У структурно-семантичних лінгвістичних дослідженнях особливу увагу приділяють мовній природі іронії, вияву її основних структурних ознак та лінгвальних засобів вираження на матеріалі різних мов та типів мовлення, тобто іронію тлумачать як стилістичний прийом чи як реалізований мовними засобами елемент світосприйняття людини (праці І.В. Арнольд, С.І. Походні, А.О. Щербини та ін). Як зазначає О.П. Єрмакова, іронія не є суто мовним явищем, однак вона рідко обходиться без мовного вираження. А знаходячи своє вираження в мові, іронія має переважно текстовий характер [1, с. 403].

Все більшого зацікавлення набуває розгляд іронії не як стилістичного прийому, що функціонує у межах фрази, а як особливого художнього ставлення до світу, що потребує для свого вираження цілої системи прийомів та засобів [2, с. 144]. Деякі вчені, теоретики постмодернізму, розглядають іронію не як обмежений риторичний троп і навіть не як загальне ставлення до дійсності, а як дискурсивну стратегію, яка оперує на вербальному або формальному (візуальному, текстовому) рівнях [9, с. 10] .

З появою когнітивної парадигми лінгвістичних досліджень розв'язання проблеми інтерпретації

© Дойчик О.Я., 2015

вимагає моделювання когнітивних процесів, що лежать в основі розуміння мовленнєвих повідомлень. Перевага когнітивного підходу до інтерпретації іронії полягає в тому, що можна формально описувати процеси її сприйняття та розуміння, виходячи за межі власне мовного значення [3, с. 5].

У нашій роботі лінгвокогнітивний аналіз іронії Дж. Барнса здійснюємо у руслі теорії концептуальної інтеграції Дж. Фоконьє і М. Тернера [8]. Ґрунтовну методику лінгвокогнітивного аналізу механізмів створення та інтерпретації іронії, яка базується на теорії блендингу, запропоновано у праці Х. Руїза [12]. Іронія з когнітивної точки зору розглядається як концептуальна проекція з двох різних ментальних просторів, у яких реальні риси чи атрибути певного явища контрастують з очікуваннями реципієнта. Згідно з точкою зору вченого, функціонування іронічного контрасту можна виявити, застосувавши теорію концептуальної інтеграції [12, с. 154–155], яка, як відомо, є ефективним методом дослідження практично будь-яких динамічних (оказіональних) мовних явищ [8], а іронічні висловлення саме належать до контекстуальних утворень (online processes).

Перший вхідний простір закорінений в іронічному висловленні, а другий має в основі реальне когнітивне оточення. Породжуючий простір регулює кореляції між вхідними просторами; спроектований простір (projection space у термінології Х. Руїза), або бленд, уможливлює створення концептуальної проекції з контрастуючих вхідних просторів за допомогою ментальних операцій інтерпретації іронічного смислу: реверсії, інтегрування, узгодження. Отож, іронія розглядається як концептуальна проекція двох різних ментальних просторів, опозиція між якими у контексті породжує іронічну оцінку. Це процес зародження нового значення, де мовець висловлюється, маючи на думці протилежне, з метою досягнення певного контекстуального ефекту [12, с. 156].

Досліджуючи когнітивні механізми створення та сприйняття іронії за допомогою теорії концептуальних мереж, вслід за Х. Руїзом виділяємо просту іронію (simple irony) і комплексну іронію (complex irony) [12, с. 161]. Проста і комплексна іронія вимагають різного контексту для свого декодування. Проста іронія розкриває свій смисл у безпосередньому контексті висловлення, де за допомогою операції реверсії сказане інтерпретується як протилежне за змістом. Комплексна іронія вимагає для декодування більш складного, дистантного, контексту, який розгортається у всьому тексті, а іноді потребує активації позатекстових та фонових знань [12, с. 167]. У статті зосередимо увагу на вивченні когнітивних механізмів творення простої іронії.

Об'єктом нашого дослідження є іронія як ключова риса ідіостилю Дж. Барнса. Предметом дослідження обрано когнітивні параметри втілення простої іронії мовними засобами лексичного рівня. Матеріалом слугують романи сучасного британського письменника-постмодерніста, лауреата Букерівської премії, Дж. Барнса "Metroland", "A History of the World in 10 ½ Chapters" і "Love, etc", ідіостиль якого характеризується іронічним світосприйняттям.

Смисл іронічного висловлення у випадку простої іронії відтворюється за допомогою ментальної операції реверсії (reversion), яка полягає у відновленні значення, протилежного (оберненого) висловленому [12, с. 138]. Проста іронія включає концептуальні мережі з одним відповідником між висловленням і контекстом ("one-correspondence cases of simple irony") та концептуальні мережі з кількома відповідниками ("many-correspondence cases of simple irony").

Концептуальні мережі з одним відповідником відповідають ситуаціям, коли у фокус уваги потрапляє одна важлива характерна риса, яка у обох вхідних просторах зі схожою фреймовою організацією має відповідники, котрі між собою контрастують.

Коли іронічне висловлення містить кілька кореспондуючих елементів процес створення іронічного смислу адекватно відтворюється моделюванням концептуальної мережі з кількома відповідниками, яка дозволяє відтворити взаємодію всіх активних елементів з обох вхідних просторів [12, с. 164]. Породжуючий простір бленду має структуру, необхідну для регулювання кореляцій між вхідними просторами. Побудова концептуальних мереж з кількома відповідниками дає доступ до цілої системи відповідників між організуючими фреймами обох вхідних просторів, хоча акцентуються лише деякі з них.

Для простої іронії характерно те, що іронічна оцінка декодується у безпосередньому контексті. Цей механізм простежуємо у лексичних і синтаксичних засобах вираження іронії.

Виявлені нами лексичні засоби втілення іронічної оцінки у романах Дж. Барнса включають:

- Модель типу blame-by-praise [10, с. 43];
- Авторські оказіоналізми;
- Прикметник у словосполученнях типу Adj+N.

1. Типовим способом вираження іронії є модель "blame-by-praise", де лексеми з позитивною семантикою в контексті змінюють її на негативну.

Наприклад, у романі "Love, etc" містяться такі ілюстрації: *How so, O minor Master of the Universe, I ask <...> I gather he has some business plan or rescue strategy in mind* [L, с. 74]; *Stuart is behaving as if his Famous Plan were designed to pull the tiger economies out of a tailspin* [L, с. 92]; *I suppose this did furnish the Steatopygous One with some vague social purpose* [L, с. 89]; *O Stuartus Rusticus* [L, с. 136].

Усі уривки відображають ставлення Олівера до його колишнього друга Стюарта. Перебільшена похвала активізує у першому вхідному просторі фрейм PRAISE, який контрастує із фреймом BLAME у другому вхідному просторі, де імплікована негативна оцінка персонажа (безпосередній контекст). Графічне виділення звертань великими літерами контрастує із змістом висловлення (*the Steatopygous One, O Stuartus Rusticus*). У проекції з обох вхідних просторів відбувається реверсія прямого значення висловлення й виявляється іронічно-негативне ставлення Олівера до спроможності Стюарта вивести з кризи сімейні стосунки Олівера і Джиліан. Схема створення іронічного смислу в моделі "blame-by-praise" відтворюється за схемою концептуальної мережі з одним відповідником, оскільки у фокус уваги потрапляє одна характерна риса, яка у обох вхідних просторах зі схожою фреймовою організацією має відповідники, котрі між собою контрастують (рис. 1).

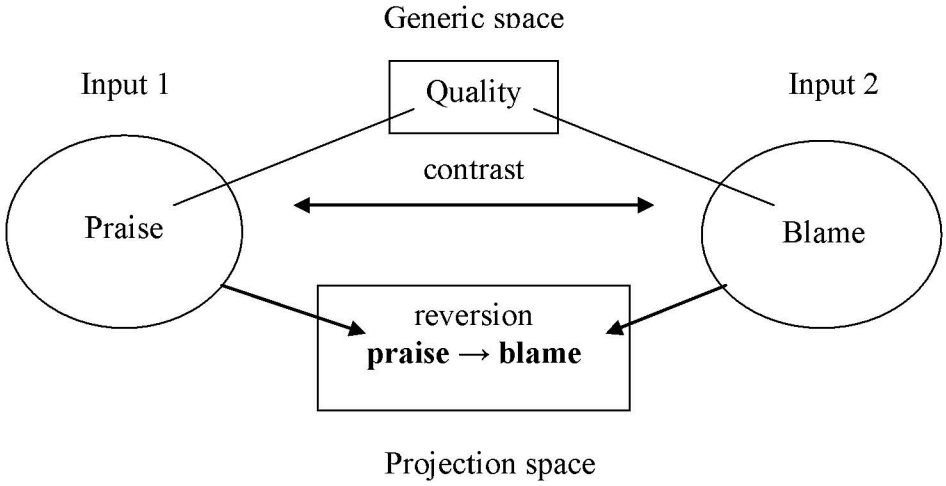

Рис. 1. Мережа ментальних просторів моделі "blame-by-praise"

2. Авторські оказіональні утворення повністю залежні від багатства фантазії і своєрідності світовідчуття письменника, вони можуть реалізувати безкінечну кількість найнеймовірніших асоціацій [4, с. 26]. Відмінною ознакою оказіоналізмів Дж. - Барнса є їх образність і семантична компресія, зумовлена великим емоційним зарядом атрибутів, а також багатокомпонентність.

а) Наприклад: *As we came out, I allowed the customary minute for us to get over too-moved-to-speak reactions* [M, с. 106] – авторський оказіоналізм активізує фрейм TOUCHING EFFECT (input 1), який включає характерні емоції після перегляду фільму (рис. 2).

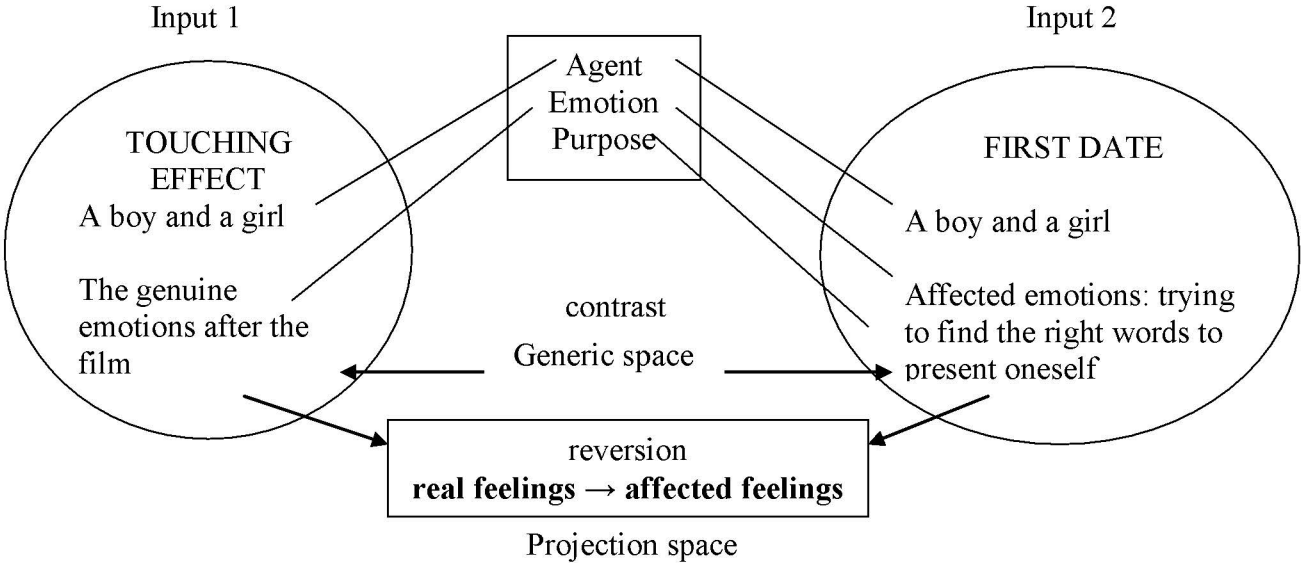

Рис. 2. Модель мережі ментальних просторів для оказіоналізму *too-moved-to-speak reactions*

Другий вхідний простір (input 2) структурується за фреймом FIRST DATE (реальний контекст), характерним для якого є те, що кожен намагається віднайти правильні слова і правильно відреагувати (наприклад, на фільм), щоб показати себе з найкращого боку. Породжуючий простір містить структурні елементи обох просторів (agent, emotion, purpose). Контраст між очікуваною, стереотипною ситуацією і реальним контекстом втілює іронію над пафосом ситуації.

б) *In the world of Mr-Valiant-for-Truth, Stuart is not in the strictest sense of the term portly* [L, с. 57] – графічно виділений оказіоналізм активізує у вхідному просторі (input 1) фрейм TRUTHFUL PERSON, який контрастує з реальним станом речей, оскільки мова йде про персонажа Олівера, який відносить себе до борців за правду, хоча насправді саме його інтерпретації відзначаються художнім переосмисленням, прикрашенням та викривленням реальності (input 2);

3. Іронічна оцінка в Дж. Барнса часто втілюється за допомогою вибору прикметника у словосполученнях типу Adj+N. Атрибутивні словосполучення характеризуються тим, що прикметник уже містить оцінку і є ефективним засобом реалізації іронічного смислу. Для ілюстрації розглянемо такі уривки:

а) *Only a strongly purifying motive could explain how hard and how readily Toni and I pissed on other people* [M, с. 9] – словосполучення із семантичним центром *purifying*, підсиленим прислівником *strongly* втілює іронічний смисл завдяки контрасту між темою і ремою висловлення. Вхідний простір (input 1) структурується фреймом PURIFICATION, який активізується означенням *purifying*, де виявляються складові ситуації очищення, позбавлення від негативних якостей (адже саме в підлітковому віці людина прагне покращити світ). Вхідний простір (input 2) структурується за фреймом DISRESPECT, оскільки реальний контекст (*how readily Toni and I pissed on other people*) виявляє зневагу до способу життя дорослих і контрастує із очікуваним. Додатковий, асоціативний, зв'язок лексем *purify* та *piss* ('to urinate'), який активізує деякі аспекти фрейму ALTERNATIVE MEDICINE, ще більше насичує іронічність висловлення, оскільки змінює значення лексеми *purifying* у вхідному просторі (input 1);

б) *Spike in his after-dinner speech made a patriotic appeal for extra funds* [H, с. 268] – іронія стосовно новоспеченого національного героя, який організовує проект Арарат, нібито для того, щоб повернутися до витоків цивілізації і навернути людей до християнської віри, і патріотично закли-

кає людей профінансувати цей проект, виражена означенням *patriotic* і втілюється тема-рематичним контрастом.

У концептуальній мережі (рис. 3) обидва вхідні простори структуруються за фреймом PATRIOTIC APPEAL. В першому вхідному просторі (input 1) виявляються можливі традиційні варіанти причини патріотичного звернення. В другому вхідному просторі (input 2) фрейм модифікується згідно реального контексту збору коштів на персональні потреби організатора проекту, який у кінцевому підсумку не приносить ніякої користі суспільству і нації.

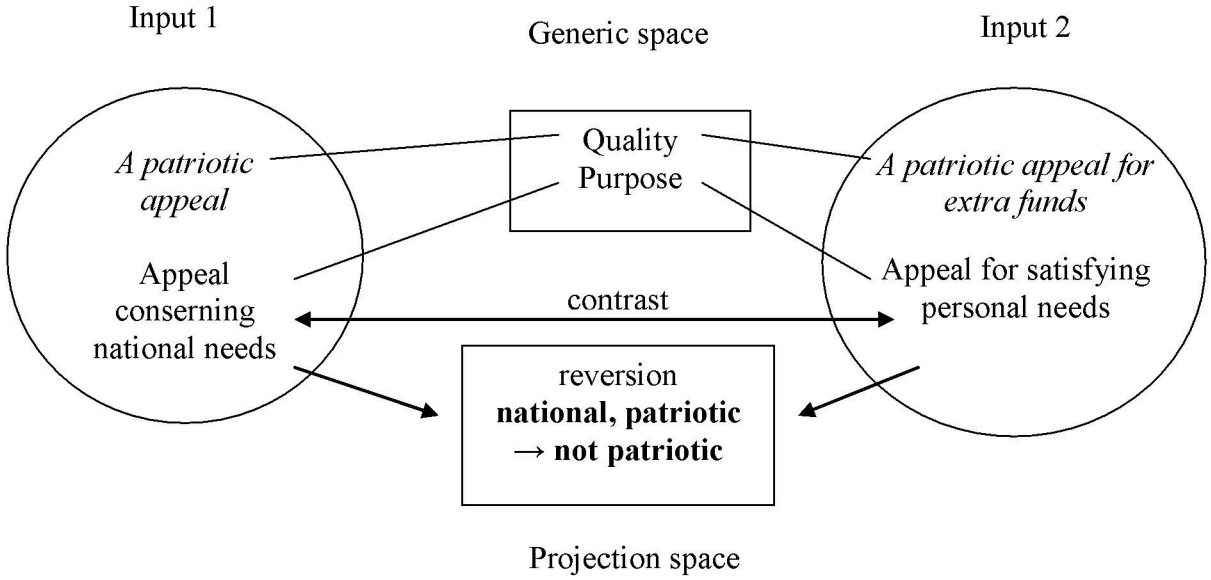

Рис. 3. Схема мережі ментальних просторів для словосполучення Adj+N

Породжуючий простір містить спільні елементи структури фрейму (quality, purpose). У спроектованому просторі зміст ознаки *patriotic* змінюється на протилежний за допомогою операції реверсії.

Застосування теорії концептуальної інтеграції виявилося продуктивним для декодування іронії в романах письменника-постмодерніста Дж. Барнса, оскільки процес інтерпретації іронії потребує не тільки аналізу мовних засобів вираження, але й урахування екстралінгвальної інформації (культурно-історичної, релігійної, біографічної тощо), яка міститься у вхідних просторах концептуальної мережі. Проведений аналіз показав, що навіть на лексичному рівні одновимірному плану форми відповідає багатовимірний план змісту. Перспективним, на наш погляд, є подальше вивчення когнітивних параметрів іронії в ідіостилі Дж. Барнса як на лексичному, так і на синтаксичному і текстовому рівнях із залученням теорії концептуальної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермакова О.П. Ирония и словообразование / О.П. Ермакова // Slavische Wortbildung: Semantik und Kombinatorik / [S. Mengel (Hg.)]. – Münster – London. – Hamburg, 2002. – С. 403–412. 2. Иткина Н.Л. Об иронии (опыт интерпретации текста) / Н.Л. Иткина // Семантические особенности и функции слов и словосочетаний в английском языке : сб. науч. тр. – М., 1986. – С. 142–149. 3. Лесик І.В. Інтерпретація іронії реципієнтом: когнітивний і комунікативний аспекти (на матеріалі англомовного художнього дискурсу) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / І.В. Лесик. – Одеса : Одес. нац. ун-т імені І.І. Мечникова, 2009. – 208 с. 4. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии : [монография] / С.И. Походня ; [отв. ред. Ю.А. Жлуктенко]. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с. 5. Barnes J. A History of the World in 10 S Chapters / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 1989. – 308 p. (H). 6. Barnes J. Love, etc / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 2002. –

227 p. (L). 7. Barnes J. Metroland / J. Barnes. – London : Picador, 1980. – 214 p. (M) 8. Fauconnier G. Conceptual Integration Networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive Science. – 1998. – 22/2. – P. 133–187. 9. Hutcheon L. Irony's Edge: The Theory and Politics of Irony / L. Hutcheon. – London : Routledge, 2005. – 242 p. 10. Knox N.D. Irony / N.D. Knox // Dictionary of the History of Ideas: Studies of Selected Pivotal Ideas / [ed. by Philip P. Wiener]. – New York : Charles Scribner's Sons, 1973. – Vol. II. – P. 626–634. 11. Muecke D.C. Irony and the Ironic / D.C. Muecke. – NY : Methuen & Co, 1982. – 110 p. 12. Ruiz J.H. Understanding Tropes : At the Crossroads Between Pragmatics and Cognition / J.H. Ruiz. – Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, 2009. – 299 p.

УДК 811.111'38:22(045)

ЕКОКОНЦЕПТ *ШЛЯХ ДО ВІРИ* В АНГЛОМОВНІЙ КНИЗІ БУТТЯ: НАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

О.О. Жихарєва, канд. філол. наук (Київ)

Статтю присвячено встановленню особливостей реалізації екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англомовному біблійному дискурсі книги Буття в контексті екології стосунків людини і Бога. Екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ розглядається у статті як кластерне утворення, представлене у концептуальному просторі біблійного дискурсу концептами-складниками: *ШЛЯХ, ВИПРОБУВАННЯ* та *ВІРА*, експлікованих відповідними концептуальними дескрипторами *РУХ ШЛЯХОМ, ОБРЕТІННЯ ВІРИ* та *ПОДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ* в оповідній послідовності подій як етапів проходження шляху.

Ключові слова: біблійний дискурс, екоконцепт, кластерний концепт, концептуальні дескриптори, наративні події, шлях до віри.

Жихарева Е.А. Экоконцепт *ПУТЬ К ВЕРЕ* в англоязычной книге Бытие: нарративный аспект. Статья посвящена установлению особенностей реализации экоконцепта ПУТЬ К ВЕРЕ в англоязычном библейском дискурсе книги Бытие в контексте экологии отношений человека и Бога. Экоконцепт ПУТЬ К ВЕРЕ рассматривается в статье как кластерное образование, представленное в концептуальном пространстве библейского дискурса концептами-составляющими: *ПУТЬ, ИСПЫТАНИЕ* и *ВЕРА*, эксплицированными соответствующими концептуальными дескрипторами *ДВИЖЕНИЕ ПО ПУТИ, ОБРЕТЕНИЕ ВЕРЫ* и *ПРЕОДОЛЕНИЕ ИСПЫТАНИЙ* в повествовательной последовательности событий как этапов прохождения пути.

Ключевые слова: библейский дискурс, экоконцепт, кластерный концепт, концептуальные дескрипторы, нарративные события, путь к вере.

Zhykhareva O.O. The ecoconcept *PATH TO FAITH* in English Genesis: A narrative perspective. This paper focuses on the specificity of the PATH TO FAITH ecoconcept manifestation in English biblical discourse of Genesis in the context of "people and God" ecology of relations. Structurally, the ecoconcept PATH TO FAITH is viewed as a composite cluster represented in the conceptual space of biblical discourse by such concept components as: PATH, TRIAL and FAITH, actualized in the narrative sequence of events as the path stages through the concept descriptors *MOVEMENT ALONG THE PATH*, *FINDING FAITH,* and *OVERCOMING TRIALS.*

Key words: biblical discourse, ecoconcept, cluster concept, conceptual descriptors, narrative events, path to faith.

Когнітивно-дискурсивна парадигма сучасного мовознавства спрямована, серед іншого, на дослідження концепту як ментальної структури свідомості у контексті забезпечення мовленнєвої діяльності людини (Л.І. Бєлєхова, О.Л. Бєссонова, С.А. Жаботинська, О.І. Морозова, А.М. Приходько та інші). Це пояснює ключову позицію концепту як об'єкта аналізу у термінах різних лінгвістичних підходів: онтологічного (М.М. Болдирєв, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, R. Langacker, G. Lakoff), логіко-семантичного (Н.Д. Арутюнова, О.Л. Бєссонова), лінгвопоетологічного (Л.І. Бєлєхова, О.П. Воробйова, В.Г. Ніконова, M. Freeman), дискурсивного (А.П. Мартинюк, О.І. Морозова, М.В. Нікітін, І.С. Шевченко) тощо.

Концепти ВІРА та ШЛЯХ були об'єктом лінгвістичного аналізу в різних типах дискурсу. Так, концепт ВІРА, поряд з концептом БОГ, розглядалися у контексті релігійного дискурсу [7; 8], у тому числі християнського [6], православного і протестантського [1], зокрема у зіставленні з концептом НЕВІРА [13], в аспекті національної специфіки його

© Жихарєва О.О., 2015

вербалізації [14]. Концепт ШЛЯХ вивчався в лінгвокогнітивному та етнолінгвістичному ракурсах [10], як концепт-міфологема [9] та біблійна метафора [3] в різних мовних картинах світу, зокрема російській та українській [4; 11]. В українській культурі концепт ШЛЯХ лежить у площині "людина – простір". Шлях – як частина природного простору "виводить людину за його межі, у простір новий, безмежний, небезпечний" [11, с. 17–18].

Звідси, актуальність цієї статті визначається необхідністю більш детального дослідження екоконцептів за їх актуалізації у різних типах дискурсу, у тому числі біблійному, що спрямовується сучасною тенденцією мовознавства до концепту як об'єкту лінгвістичного аналізу. Зважаючи на те, що дослідницький акцент у сфері когнітології "зміщується від аналізу одиничних концептів до розгляду концептуальних опозицій, гештальтних або складно структурованих концептів, а також систем концептів" [5, с. 113], на перший план виходять складні концепти, такі як ШЛЯХ ДО ВІРИ. Подібні концепти тлумачаться як кластерні [там само, с. 113], оскільки не мають однослівного імені і актуалізуються за допомогою своїх складників – тут концептів-складників ШЛЯХ, ВІРА та ВИПРОБУВАННЯ, унаочнюючи певні ознаки базового концепту, актуалізованого в повістуванні в комбінації відповідних концептуальних дескрипторів – *РУХ ШЛЯХОМ*, *ОБРЕТІННЯ ВІРИ* та *ПОДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ*. Вони сприймаються "як певна ментальна єдність, в імені якої деякі концептуальні ознаки експлікуються, у той час як інші залишаються імплікованими" [2, с. 58].

В англомовному біблійному дискурсі перші два концептуальні складники експліковані в імені зазначеного цілісного концепту, виокремлення якого, з одного боку, мотивується специфікою біблійного дискурсу, спрямованого на підтвердження істинності віри в Бога, а з іншого, специфікою концепту ШЛЯХ / PATH, яка полягає у його властивості метафорично відтворювати у біблійних текстах "образ дій людини і її моральні норми поведінки" [12, с. 958] у термінах правильно обраного шляху через подолання перешкод. Тому екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ в аналізованих біблійних наративах специфікується і набуває вигляду: ШЛЯХ ДО ВІРИ ЧЕРЕЗ ВИПРОБУВАННЯ. Таким чином, шлях до віри передбачає осягнення Бога на життєвому шляху завдяки низці випробувань і належить до концептотеми «людина і Бог». *Концептотема* є системною одиницею біблійного повістування, де відтворюється динамічний розвиток екоконцептів в певних біблійних ситуаціях, нараціях, окремих оповідних подіях, підтверджуючи наявність екологічної складової у структурі Біблії. *Екоконцепт* у нашому дослідженні визначається як ментальна одиниця, яка за допомогою певних концептуальних дескрипторів відображає екологічну складову концептотеми, виражаючись у дискурсі вербально. *Концептуальні дескриптори* – схемні поширювачі екоконцепту, за допомогою яких конкретна концептотема втілюється у біблійному повістуванні.

Мета статті – встановити особливості актуалізації екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англомовному біблійному дискурсі. Поставлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких завдань: 1) розкрити зміст екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ; 2) з'ясувати специфіку формування екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англійській мові; 3) виявити складники смислової структури екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англомовній книзі Буття. Об'єктом дослідження слугує екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ в англомовній книзі Буття, а предметом – його актуалізація у повістуванні про Авраама (Аврама). Матеріалом дослідження слугує англомовна авторизована версія Біблії короля Якова [18].

Повістування про Авраама (Аврама), де розкривається зміст екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ, структурно побудоване як подорож головного героя на пошуки обіцяної землі у книзі Буття, якого спрямовує Бог, і складається з одинадцяти глав (Гл. 12–22) [18], має завершену динамічну наративну організацію, де простежуємо декілька тематичних ліній, які складають один сюжет, в якому розгортається екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ.

Зазначений екоконцепт марковано у тексті топонімічними назвами міст (Haran, Sichem, Sodom, Gomorrah тощо), країн (Canaan, Egypt), гори (Moriah), діброви (Moreh), які вказують на перебування персонажа в тому чи іншому місці. Змістовно кожен етап шляху структурується подіями з жит-

тя головного героя у його пошуку здійснення обіцянок, окреслених Богом на початку повістування. Ці події пов'язані: 1) з шляхом до обіцяної Богом землі (*unto a land that I will shew thee*); 2) з очікуванням щодо народження нащадків (*will make of thee a great nation; make thy name great; thee shall all families of the earth be blessed*) та 3) з Божим благословенням Авраама і через нього народу Божого (*will bless thee; thou shalt be a blessing*). Тема зазначених обіцянок розкривається поступово. Тематичною домінантою цього фрагменту є мотив благословення: «благословляться в тобі всі племена землі» (*in thee all familieth of the earth be blessed*). Авраам повинен був бути зразком для усіх інших народів як їх родоначальник, на що також вказує сема 'спільний прабатько, засновник роду' ('*common ancestor, common progenitor*') у лексемі *family* (сім'я), що тлумачиться як група людей, що походить від спільного прабатька (*a group descended from a common ancestor* [16]) чи як множина осіб, які вважаються нащадками засновника роду (*all those persons considered as descendants of a common progenitor* [17]).

Отже, ШЛЯХ ДО ВІРИ, актуалізований у цьому повістуванні, розкриває концепт-складник ШЛЯХ через такі оповідні етапи: *"початок шляху"*, *"обрання шляху"* і *"мета шляху"*. Бог обирає Аврама (таким було ім'я Авраама до того, як Бог склав із ним заповіт) для виконання обіцянок, які були зазначені вище. Головний герой повинен був вийти зі свого дому у місті Харан, що маркує початок шляху, і увійти до землі Ханаан, на що вказують дієслова руху: *departed, departed out of, had gotten in, went forth to go into, came, passed through, journeyed, going on* – у детальному описі цієї подорожі: *"4. So Abram departed, as the LORD had spoken unto him; and Lot went with him: and Abram was seventy and five years old when he departed out of Haran. 5. ... they had gotten in Haran; and they went forth to go into the land of Canaan; and into the land of Canaan they came. 6. And Abram passed through the land unto the place of Sichem, unto the plain of Moreh"* (Gen 12: 4–6), і далі *"And Abram journeyed, going on still toward the south"* (Gen 12: 9). У наведених фрагментах вбачаємо реалізацію концептуальної схеми: ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ПОСЛУХ. Аврам без будь-яких заперечень, покірно вийшов зі своєї землі (*Get thee out of thy country*), пішов від родини і батька свого (*from thy kindred, and from thy father's house*), узяв свою дружину (*Abram took Sarai his wife*), племінника (*Lot his brother's son*) і усе, що надбав (*all their substance that they had gathered*), а прибувши до краю, про який казав Господь, на знак подяки (*called upon the name of the LORD*) збудував жертовника (*there builded he an altar unto the LORD*). Таким чином, виповнилася перша обіцянка Господа – надання Авраму землі (*Unto thy seed will I give this land*).

Безперечно, що шлях – це процес, і найчастіше рухатися доводиться через перепони, які необхідно подолати. Тому продовження повістування регулює концептуальний дескриптор *(ПО)ДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ*, який актуалізується в концепті-складнику ВИПРОБУВАННЯ через такі події: *"голод"*, *"обман"*, *"непорозуміння між пастухами"*, *"народження Ізмаїла"*, *"гостинність"*.

Аврам через випробування голодом повинен був піти до Єгипту, щоб там перечекати, поки закінчиться голод: *"And there was a famine in the land: and Abram went down into Egypt to sojourn there"* (Gen 12: 10). Тут йому, щоб запобігти власної смерті, довелося віддати дружину до дому фараона (*the woman was taken into Pharaoh's house*), видавши її за свою сестру і, таким чином, відступивши від Божого веління (народження нащадків): *"12. Therefore it shall come to pass, when the Egyptians shall see thee, that they shall say, This is his wife: and they will kill me, but they will save thee alive. 13. Say, I pray thee, thou art my sister: that it may be well with me for thy sake; and my soul shall live because of thee"* (Gen 12: 12–13). Тому, щоб захистити Аврама, Господь вразив фараона великими виразками: *"And the LORD plagued Pharaoh and his house with great plagues because of Sarai Abram's wife"* (Gen 12: 17), що дозволило визволити його дружину Сару. Подорожуючи далі на південь і оселившись у місті Герар краю Ханаанського, де царював цар Авімелех, Аврам вдруге виставляє Сару своєю сестрою: *"And Abraham said of Sarah his wife, She is my sister: and Abimelech king of Gerar sent, and took Sarah"* (Gen 20: 2), щоб самому не постраждати від людей того краю: *"they will slay me for my wife's*

sake" (Gen 20: 11). Його обман навів гріх на царство Авімелеха: *"What hast thou done unto us? and what have I offended thee, that thou hast brought on me and on my kingdom a great sin?"* (Gen 20: 9) і знову не обійшлося без втручання Господа, інакше б не виконалося Його благословення. Звідси висновок про те, що ОБМАН Є ГРІХОВНОЮ ПЕРЕШКОДОЮ на шляху Аврама, що завадило здійсненню Божого благословення.

Водночас, пізніше, у низці суперечок Аврам (Авраам) декілька разів поспіль вчинив справедливо. Першого разу він передав право вибору Лоту, відмовившись від сварки між ними, на що вказують вислови: *"Let there be no strife"* (Gen 13: 8), *"if thou wilt take the left hand, then I will go to the right; or if thou depart to the right hand, then I will go to the left"* (Gen 13: 9). Іншого разу, склав угоду з Авімелехом стосовно суперечок щодо криниці, яку відняли раби Авімелеха: *"And Abraham took sheep and oxen, and gave them unto Abimelech; and both of them made a covenant"* (Gen 21: 27), і посадив гай на подяку Богові *"And Abraham planted a grove in Beersheba, and called there on the name of the LORD, the everlasting God"* (Gen 21: 33). Таким чином, Авраам знову відкрився Богові.

Випробовуючи Аврама, Господь увесь час відкладав свою обіцянку про народження у нього сина, через якого мав далі множитися обраний Богом народ ізраїльський. Звісно, це відбивалося на емоційному стані Аврама, який почував себе пригніченим, впадаючи у відчай і сумніви, наприклад: *"Fear not, Abram"* (Gen 15: 1), *"And Abram said, Lord GOD, what wilt thou give me, seeing I go childless?"* (Gen 15: 2), *"thou hast given no seed"* (Gen 15:3). Проте весь цей час Господь зміцнював Аврама як надійний щит (*shield*) і винагорода (*reward*): *"I am thy shield, and thy exceeding great reward"* (Gen 15: 1). При цьому Господь постійно підтверджував свою обіцянку про те, що потомство Аврама буде таким численним, як зорі на небі: *"4. he that shall come forth out of thine own bowels shall be thine heir 5. And he brought him forth abroad, and said, Look now toward heaven, and tell the stars, if thou be able to number them: and he said unto him, So shall thy seed be"* (Gen 15: 4–5), і тому необхідно мати витримку і чекати. Аврам повірив у Господа і його замисел, що прирівнювалося до праведності: *"And he believed in the LORD; and he counted it to him for righteousness"* (Gen 15: 6), тобто "Бог поставив тоді Аврама на шлях віри" [15].

Наступна подія на шляху Аврама до віри, пов'язана з *"народженням Ізмаїла"*, виражає його недовіру Богові і, відповідно, непослух. Прислухавшись до голосу дружини *"And Abram hearkened to the voice of Sarai"* (Gen 16:2), а не Бога, Аврам обрав інший шлях ніж очікування – він пішов до невільниці, яка народила йому сина. "Невірність в особистому житті Аврама і Сари вилилася в їх потомстві у страшні братовбивчі конфлікти. Два споріднені народи: ізмаїльтяни й ізраїльтяни завжди ворогували між собою" [15]. Отже, концептуальний дескриптор *(ПО)ДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ* набуває у цьому контексті ознак вибору і невірності.

Свою відданість Господу Авраам підтверджує, коли виявляє гостинність до Янголів, які прийшли засвідчити, що через рік у Сари народиться довгоочікувана дитина *"I will certainly return unto thee according to the time of life; and, lo, Sarah thy wife shall have a son"* (Gen 18: 10) як виконання Божої обіцянки щодо нащадків Авраама. Про це свідчить його поведінка: вибіг їх зустріти (*he ran to meet them*), вклонився їм (*bowed himself toward the ground*), попросив їх залишитися на знак їх милості (*if now I have found favour in thy sight, pass not away*), приніс води для поливання ніг і запросив відпочити (*wash your feet, and rest yourselves under the tree*), дав шматок хліба, щоб підтримати їх (*And I will fetch a morsel of bread, and comfort ye your hearts*). "Це була зустріч істинної віри з Богом. Божа присутність у домі Авраама ознаменувалася обіцянкою про народження сина" [15]. Отже, концептуальний дескриптор *(ПО)ДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ* набуває у цьому контексті ознак поваги та вірності.

Одною з важливих подій на шляху було встановлення заповіту Господа з Аврамом: про забезпечення землею *"the LORD made a covenant with Abram, saying, Unto thy seed have I given this land"* (Gen 15: 18) і про нащадків *"And I will make my covenant between me and thee, and will multiply thee exceedingly"* (Gen 17: 2), *"As for me, behold, my covenant is with thee, and thou shalt be a father*

of many nations" (Gene 17: 4). Для здійснення цих обіцянок Авраму треба було бути бездоганним (*be thou perfect*): *"I am the Almighty God; walk before me, and be thou perfect"* (Gen 17: 1). Як доказ, він змінює ім'я Аврам на Авраам, що означає батько багатьох народів (*a father of many nations*): *"Neither shall thy name any more be called Abram, but thy name shall be Abraham; for a father of many nations have I made thee"* (Gen 17: 5). За допомогою повтору словосполучень *exceeding fruitful* (дуже плідний) та *make nations* (творити народи) знову підтверджується, що Господь додержується своїх обіцянок: *"6. And I will make thee exceeding fruitful, and I will make nations of thee, and kings shall come out of thee. 7. And I will establish my covenant between me and thee and thy seed after thee in their generations for an everlasting covenant, to be a God unto thee, and to thy seed after thee"* (Gen 17: 6–7), тому вимагає і від Авраама дотримуватися заповіту: *"9. And God said unto Abraham, Thou shalt keep my covenant therefore, thou, and thy seed after thee in their generations. 10. This is my covenant, which ye shall keep, between me and you and thy seed after thee"* (Gen 17: 9–10), оскільки через його помилки здійснення благословення постійно відкладається. Отже, концептуальний дескриптор *(ПО)ДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ* висвітлює у цьому контексті ознаки дотримання, виконання заповіту, покірності Господу і підтвердження благословення.

Актуалізований у біблійному дискурсі концепт-складник ВИПРОБУВАННЯ завдяки зазначеним оповідним подіям набуває імплікацій терпіння, очікування, вірності, що дозволяє вивести такі концептуальні схеми, які розкривають ключовий екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ: ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ПРАВЕДНІСТЬ, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ТЕРПІННЯ, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ та ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ВИБІР, асоціюючи його з випробуваннями, як це зазначається й у книзі Буття: *"And it came to pass after these things, that God did tempt Abraham"* (Gen 22: 1).

Концепт ВІРА як складник екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ актуалізується завдяки концептуальному дескриптору *ОБРЕТІННЯ ВІРИ* у кульмінаційній оповідній події *"жертвоприношення сина"*. Для виконання слова Бога про жертвоприношення одинака Ісака (*Take now thy son, thine only son Isaac, offer him for a burnt offering*) Авраамові необхідно було знову пройти певний шлях, щоб виконати слово Боже і довести свою віру – йти до гори, куди Авраам із сином йшли три дні, де повинно було відбутися жертвоприношення. Рух цим шляхом маркують дієслова руху: *get into, went unto, go yonder, come again, went, came to* – у виразах: *get thee into the land of Moriah; went unto the place of which God had told him; I and the lad will go yonder and worship, and come again to you; they went both of them together; they came to the place which God had told him of.*

Авраам, підкорюючись Богові, виконав усе необхідне для жертвоприношення: узяв сина, дрова для всеспалення (*a burnt offering*) і ножа, запалив вогонь, але для цього ритуалу бракувало жертви. На питання Ісака про ягня на спалення *"Behold the fire and the wood: but where is the lamb for a burnt offering?"* (Gen 22: 7), Авраам відповів, що Господь сам вибере собі ягня: *"God will provide himself a lamb for a burnt offering"* (Gen 22: 8). Таким чином, цим висловом імплікується, що Авраам повністю віддався Богу, повіривши Йому. І в той момент, коли він був готовий виконати Божу волю, тобто принести у жертву власного сина: *"And Abraham stretched forth his hand, and took the knife to slay his son"* (Gen 22:10), з'явився Янгол, який зупинив його. Слова Янгола (*fearest God* – боїшся Бога, *not withheld thy son* – не пожалів свого сина, *thine only son* – твого єдиного сина) підтвердили віру Авраама, який був готовий пожертвувати своєю єдиною цінністю – єдиним сином: *"And he said, Lay not thine hand upon the lad, neither do thou any thing unto him: for now I know that thou fearest God, seeing thou hast not withheld thy son, thine only son from me"* (Gen 22: 12).

Бог не бажав смерті Ісака, крім того, через нього повинна була виконатися обіцянка щодо розмноження нащадків, тому замість нього надав овна, якого Авраам побачив у гущавині: *"And Abraham lifted up his eyes, and looked, and behold behind him a ram caught in a thicket by his horns: and Abraham went and took the ram, and offered him up for a burnt offering in the stead of his son"*

(Gen 22: 13). Отже, концептуальний дескриптор *ОБРЕТІННЯ ВІРИ* набуває у цьому контексті ознак виконання слова Божого, покірності Господу, а стрижневою стає концептуальна схема ОБРЕТІННЯ ВІРИ Є ЖЕРТВА.

Для того, щоб пройти шлях до віри, Авраму необхідно було дотримуватися слова Божого (*thou hast obeyed my voice*), прямувати дорогою праведності, оскільки таким є Господь, який виконує свої благословення, це підкреслюється повторами благословень у завершенні оповідної події *"жертвоприношення сина"*: *"16. And said, By myself have I sworn, saith the LORD, for because thou hast done this thing, and hast not withheld thy son, thine only son: 17. That in blessing I will bless thee, and in multiplying I will multiply thy seed as the stars of the heaven, and as the sand which is upon the sea shore; and thy seed shall possess the gate of his enemies; 18. And in thy seed shall all the nations of the earth be blessed; because thou hast obeyed my voice"* (Gen 22: 16–18). Божа клятва (*By myself have I sworn*), що благословення відтвориться через віру у нащадках Авраама, акцентується гіперболічними образними порівняннями (*multiply thy seed as the stars of the heaven* – розмножу потомство твоє, немов зірки небесні, *as the sand which is upon the sea shore* – немов пісок на березі моря, *thy seed shall all the nations of the earth be blessed* – поблагословляться усі народи землі через твоє сім'я). "Вчинок Авраама слугував йому благословенням. Бог із клятвою проголосив Свою обіцянку, що стосувалася не тільки самого Авраама, а і його семені, в якому отримають благословення усі народи землі" [15].

Зміцнення віри, якої вимагав Господь, відбито у концептуальних схемах: ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ЗДІЙСНЕННЯ СЛОВА БОЖОГО, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ВИКОНАННЯ СЛОВА БОЖОГО, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є БЛАГОСЛОВЕННЯ БОЖЕ.

Отже, концепт ШЛЯХ ДО ВІРИ узагальнює циклічний процес, протягом якого людина то піднімається нагору, ідучи шляхом віри, то щоразу, роблячи помилку, спускається униз, залишаючи шлях віри, щоб виправитись і знову довіритись Богу. Основний мотив розповіді – "зустріч Бога з людиною", де повістування "будується більшою мірою на розмовах Бога з Авраамом, ніж на простому викладенні ходу подій" [12, с. 25–26]. Тому під час аналізу мовних засобів позначення випробування, описаного у досліджуваному повістуванні, були висвітлені певні моральні норми поведінки людини, якими вказувалося на те, яким шляхом варто йти і чи правильно він був обраний, щоб виконалися Божі благословення.

Наративний аспект актуалізації концепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англомовному біблійному дискурсі висвітлює динамічний, поетапний характер його відтворення в книзі Буття. Дискурсивне втілення досліджуваного екоконцепту через його концептуальні складники (ШЛЯХ, ВИПРОБУВАННЯ, ВІРА), деталізовані певними наративними подіями та позначені відповідними концептуальними дескрипторами, має завершений характер і відповідає етапам проходження шляху (*"обрання шляху"*, *"початок шляху"* і *"мета шляху"*, *"голод"*, *"обман"*, *"гостинність"*, *"непорозуміння між пастухами"*, *"народження Ізмаїла"*, *"жертвоприношення сина"*). Простежується тенденція розгортання та інтеграції низки концептуальних схем, поєднаних ключовим екоконцептом ШЛЯХ ДО ВІРИ: ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ПОСЛУХ, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ПРАВЕДНІСТЬ, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ТЕРПІННЯ, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ВИБІР, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ВИКОНАННЯ СЛОВА БОЖОГО, які на завершення повістування актуалізуються схемами ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ЗДІЙСНЕННЯ СЛОВА БОЖОГО, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є БЛАГОСЛОВЕННЯ БОЖЕ.

Перспективним у межах розглянутої проблематики видається дослідження реалізації в англомовному біблійному дискурсі екоконцепту ШЛЯХ ДО ПРАВЕДНОСТІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балашова Е.Ю. Семантико-когнитивный анализ средств концентрированной апелляции к концепту *ВЕРА / FAITH* / Е.Ю. Балашова // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика. – 2010. – Вып. 2. – Том 10. – С. 39–42. 2. Воробйова О.П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О.П. Воробйова // Вісник КНЛУ. Серія "Філологія". – 2011. – Том 14, № 2. – С. 53–64. 3. Дубровська І.Б. Метафоризація концепта «життя» у Псалмах / І.Б. Дубровська //

Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Лінгвістика. – 2005. – Вип. 2. – С. 352–355. 4. Дрыга С.Г. Концепт «ПУТЬ» в русской языковой картине мира : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / С.Г. Дрыга. – Ставрополь, 2010. – 23 с. 5. Ізотова Н.П. Репрезентація кластерного концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ крізь призму взаємодії його складників (на матеріалі англомовної біографічної прози XX століття) / Н.П. Ізотова // Вісник ЖДУ імені Івана Франка. – 2010. – Вип. 51. – С. 113–117. 6. Казнина Е.Б. Концепт *ВЕРА* в диалогическом христианском дискурсе : дис. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Елена Борисовна Казнина. – Москва, 2004. – 249 с. 7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 8. Кислянская Е.А. Структурно-семантические особенности универсальных концептов в англоязычном религиозном дискурсе (на материале текста Библии) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Евгения Анатольевна Кислянская. – Тула, 2010. – 190 с. 9. Колесник О.С. Lingual representation of the mythic concept WAY / О.С. Колесник // Вісник Луган. нац. ун-ту імені Т.Г. Шевченка. – 2014. – Вип. 3 (286). – С. 81–89. 10. Пальчевська О.С. Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / О.С. Пальчевська. – Донецьк, 2006. – 20 с. 11. Радзієвська Т.В. Концепт шляху в українській мові: поєднання ідей простору і руху / Т.В. Радзієвська // Мовознавство. – 1997. – № 4/5. – С. 17–26. 12. Словарь библейских образов / Л. Райкен, Дж. Уилхойт, Т. Лонгман. – СПб. : Библия для всех, 2008. – 1423 с. 13. Талапова Т.А. Концепт «ВЕРА/НЕВЕРИЕ» в русской языковой картине мира : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Т.А. Талапова. – Абакан, 2009. – 22 с. 14. Тимошевская Т.А. Национально-культурные особенности функционирования концепта «ВЕРА» (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Т.А. Тимошевская. – Ставрополь, 2012. – 29 с. 15. Шмидт Б.Я. Книга веры [Електронний ресурс] / Б.Я. Шмидт. – Режим доступу : http://www.blagovestnik.org/books/00024.htm#a01 16. Collins English Dictionary. Complete and Unabridged [Electronic resource]. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2003. – Mode of access : http://www.thefreedictionary.com 17. Random House Kernerman Webster's College Dictionary [Electronic resource]. – New York : Random House, 2010. – Mode of access : http://www.thefreedictionary.com 18. The Holy Bible. King James Version. – N.Y. : Ivy Books, 1991. – 1112 p.

УДК811.112 +316

АРГУМЕНТАЦІЯ У СВІТЛІ КОГНІТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ
(на матеріалі німецького аргументативного дискурсу)

І.І. Пірог, канд. філол. наук (Харків)

У статті досліджено лінгвокогнітивні механізми конструювання аргументації у німецькомовному дискурсі. Описано основні лінгвокогнітивні операції, які використовуються для створення аргументації. Встановлено, що у конструюванні аргументації, яка апелює до раціональної та емоційної сфер, задіяні когнітивні операції висвітлення, фокусування, заповнення контурів, специфікації та перспективізації. Для створення образної аргументації залучається метафоризація та блендінг.

Ключові слова: аргументація, дискурс, когнітивні операції, когнітивні процедури, конструювання.

Пирог И.И. Аргументация в свете когнитивных операций (на материале немецкого аргументативного дискурса). Статья посвящена исследованию лингвокогнитивных механизмов конструирования аргументации немецкого дискурса. Для конструировании аргументации, апеллирующей к рациональной и эмоциональной сфере адресата используются когнитивные операции высвечивание, заполнение контуров, фокусирование, спецификация, перспективизация. Для создания образной аргументации задействованы метафоризация и блендинг.

Ключевые слова: аргументация, дискурс, когнитивные операции, когнитивные процедуры, конструирование.

Pirog I.I. Argumentation in the Aspects of Cognitive Operations (on the Materiel of Argumentative Discource). The article deals with linguistic and cognitive mechanisms of argumentation formation. The main linguistic operations, taking part in the construct of argumentation, are described. They are: prominence, filling in patterns of contours, focusing, specificity, perspective. The dependence of the argumentation method on the cognitive operations nature are established.

Key words: argumentation, cognitive operations, cognitive procedure, construal, discourse.

Аргументативний дискурс перебуває в центрі уваги наукових досліджень у межах різних шкіл та напрямів уже досить тривалий час. Наразі особливої актуальності набуває когнітивний підхід до вивчення аргументації. Це пояснюється, з одного боку, суттю дискурсу як когнітивного феномену, пов'язаного з передачею знань, оперуванням ними й створенням нових [7, с. 23] та, з іншого боку, загальною спрямованістю сучасної когнітивної лінгвістики на дослідження семантики тексту в площині ментальних процесів.

Для нашого розуміння дискурсу визначальними є принцип конструктивізму. Смисли-конструкти постають як результат послідовності взаємних змін у компетенціях комунікантів з урахуванням ситуації і контексту, як результат дискурсивних 'домовленостей'. Об'єкти знання конструюються у дискурсі, а не пасивно відбиваються у ньому [13, с. 15]. Тож дискурс розуміємо як «мисленнєво-комунікативну діяльність, яка є сукупністю процесу й результату і включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект» [14, с. 17], як вироблення спільних смислів на основі інтерсуб'єктного наповнення мовної форми семіотичною значущістю [9, с. 21].

Мета статті полягає у дослідженні механізмів і способів організації концептуальної структури аргументативного дискурсу, а саме у висвітленні основних когнітивних операцій та процедур, що беруть участь у конструюванні аргументації.

Об'єктом дослідження є фрагменти різних типів німецькомовного дискурсу, що містять аргументативно марковані висловлення. Предмет становлять способи конструювання аргументації

© Пірог І.І., 2015

у діалогічному та монологічному німецькомовному дискурсі, які описуються в площині когнітивних операцій та процедур.

На сьогоднішній день теорія аргументації є обширною сферою для досліджень, де перехрещуються інтереси різних дисциплін: від логіки та філософії до когнітивістики, нейролінгвістичного програмування та робіт зі створення штучного інтелекту. Аналіз наукових праць останніх років свідчить, що вивчення лінгвістичної аргументації ведеться на основі логіко-філософських напрацювань з опорою на дискурсивну парадигму. Серед існуючих підходів виділяємо три основні: лінгвокогнітивний, прагмалінгвістичний та комунікативний. З точки зору лінгвокогнітивного підходу аргументація – це когнітивна подія, мета якої полягає у створенні у адресата певного ментального стану, актуалізації фрагментів знань, здатних стати компонентами прийняття рішень [1; 11; 19; 37]. Прагмалінгвістичний підхід трактує аргументацію як вид мовленнєвої діяльності як особливу форму дискурсу, що характеризується використанням мовних засобів для вирішення проблем при розбіжності думок [10; 17]. У контексті комунікативного підходу – аргументація є комунікативною діяльністю суб'єкта з урахуванням вербальних, невербальних та екстралінгвальних чинників, метою якої є переконання адресата шляхом обґрунтування у правильності своєї позиції [3; 16; 25; 31].

Методологічним підґрунтям розуміння аргументації в нашому дослідженні є когнітивно-дискурсивна парадигма, згідно з якою дослідження аргументації передбачає встановлення її ролі у пізнавальних процесах, фіксації, збереження та використання досвіду осмислення навколишньої дійсності, вирішення проблем мовленнєвої діяльності [8, с. 65], з одного боку, та здійснення дискурсивної діяльності, змістом якої є вироблення спільних смислів на основі інтерсуб'єктного наповнення мовної форми семіотичною значущістю [9, с. 21]. Аргументацію розуміємо як когнітивно-дискурсивний процес, мисленнєво-мовленнєву діяльність, з урахуванням невербального та екстралінгвального аспектів [3, с. 5], комплекс когнітивних операцій, що конструюють особливий тип дискурсу.

За Р. Ленекером, основною властивістю концептуалізації є її динамічна сутність [30], що надає їй набір можливостей певним чином кодифікуватися у мові. У процесі концептуалізації формується єдиний рівень презентації знань, на якому представлено мовну, сенсорну та сенсомоторну інформацію.

Ментальна репрезентація у лінгвістиці розглядається як об'єкт, що створюється завдяки когнітивним операціям та процесам із референційних значень елементів, які складають речення, розуміння мовленнєвої ситуації, фонових знань тощо [12, с. 114].

У когнітивній лінгвістиці вирізняють два основні підходи до розуміння ментальних репрезентацій. У рамках першого підходу знання у свідомості людини зберігаються у вигляді образів, гештальтів [35]. З позицій другого підходу, ментальні репрезентації трактуються як пропозиції [21; 24], які становлять конфігурацію концептів, що активуються у свідомості людини в процесі когнітивно-комунікативної діяльності [2, с. 92]. Під час реалізації певного мовленнєвого акту пропозиція вербалізується, однак залишається суб'єктивною, оскільки різні комуніканти мають різні ментальні репрезентації однієї і тієї самої ситуації [там само, с. 95]. Згідно з таким трактуванням ментальних репрезентацій, образи є вторинними утвореннями, які не несуть нової інформації, а базуються на вже існуючих пропозиціональних дискрипціях [26].

Концептуалізація аргументативного дискурсу обумовлюється вибором перспективи, що визначається як певна позиція адресанта. До позиції мають відношення мета, інтереси, погляди, уподобання, моральні, соціальні, етичні чинники, відповідно до яких адресант конструює свою аргументацію.

При конструюванні аргументативного дискурсу в контексті концептуальної інтеграції, важливими складовими є когнітивні операції [14, с. 13].

На сьогоднішній день у когнітивній лінгвістиці бракує чіткого визначення термінів, пов'язаних з когнітивними процесами й операціями, а також розмежування понять «лінгвокогнітивні операції» та «лінгвокогнітивні процедури». У нашому дослідженні ми спираємося на систематизацію понять «лінгвокогнітивні процеси», «лінгвокогнітивні операції» та «лінгвокогнітивні процедури» Л.І. Белєхової [3].

Когнітивний процес (від лат. *processus* – 'хід, рух, проходження, просунення вперед') становить рух думки людини, спрямований на осмислення предметів, явищ та подій навколишньої дійсності з метою упорядкування, категоризації знань про світ. Лінгвокогнітивний процес орієнтований на визначення характеру взаємодії між мовою й мисленням. Він слугує трансформації образу ейдетичного, передконцептуального в образ концептуально структурований та охоплює низку лінгвокогнітивних операцій та підпорядкованих ним лінгвокогнітивних процедур, що забезпечують ословлення образу, втілення концептуальної структури в словесну тканину тексту.

Лінгвокогнітивна операція (від лат. *operatio* – 'дія, спрямована на вирішення якогось завдання') включає сукупність дій, спрямованих на формування смислів.

Лінгвокогнітивні процедури – це низка прийомів, що супроводжують лінгвокогнітивні операції на різних етапах формування смислів.

До лінгвокогнітивних операцій відносять: специфікацію (*specificity*), фокусування (*focusing*), висвічування (*prominence*), перспективізацію (*perspective*) [28, с. 55–84; див. також 6, с. 66–71]; зумінг, заповнення контурів [38, с. 66–71] та ін.

Р. де Мендоза розрізняє формальні та змістові когнітивні операції. Базуючись на конструктах мовних значень, формальні когнітивні операції є ментальними механізмами, які дають доступ користувачам мови до вибору, узагальнення, інтеграції концептуальних структур для створення та інтерпретації висловлень. До цієї групи когнітивних операцій належать підказка (*cuing*), селекція (*selection*), узагальнення (*abstraction*), інтеграція (*integration*), субституція (*substitution*). Смислові когнітивні операції дозволяють робити логічні умовиводи на основі ініціальних концептуальних репрезентацій, створених у ході формальними когнітивними операціями. Це експансія (*expansion*) та редукція (*reduction*), кореляція (*correlation*), порівняння (*comparision*), посилення (*strengthening*) та пом'якшення (*mitigation*), параметризація – опис фізичних процесів за допомогою параметрів (*parametrisation*) [32, с. 85–221].

До когнітивних операцій відносять також блендінг – багатовимірну модель, в якій структура двох чи більшої кількості складових (ментальних світів) проектується в особливий новий образ [20].

Таким чином, когнітивні операції є механізмами, що використовуються у процесі мислення для відтворення ментальних репрезентацій, які зберігають та добувають необхідну інформацію.

Здатність когнітивних операцій конструювати, репрезентувати та обґрунтовувати певні знання у процесі концептуалізації робить їх невід'ємним атрибутом аргументативного дискурсу. У наведеному нижче прикладі – дискурсивному фрагменті публіцистичного аргументативного дискурсу – адресант заспокоює свою аудиторію, стверджуючи, що німецькій економіці криза не загрожує:

Exporteure befürchten Währungskrieg

Nein, der deutsche Außenhandel ist nicht in einer Krise (T).

Das ist schon aus den Zahlen deutlich abzulesen. Waren im Gegenwert von 1134 Milliarden Euro wurden im vergangenen Jahr ins Ausland verkauft, das waren 3,7 Prozent mehr als 2013.(A1 – A.1.1). *Auch in diesem Jahr soll es weiter aufwärts gehen, um bis zu 4,5 Prozent auf dann 1.185 Milliarden Euro* (A1.2). *Im Gegenzug kaufen deutsche Unternehmen zwar auch immer mehr Waren in anderen Ländern ein, der Exportüberschuss wird sich dennoch weiter steigern, von 217 Milliarden Euro im vergangenen Jahr auf 231 Milliarden in diesem Jahr* (A2.)

Anton Börner, der Präsident des Bundesverbandes Großhandel, Außenhandel und Dienstleistungen (BGA), kann die nicht nachvollziehen. «Wenn es Deutschland gut geht, geht es auch vielen Unternehmen in unseren europäischen Nachbarstaaten gut» (A3). (2)

Хоча заголовок статті демонструє метафоричне, образне мислення, у ході подальшої аргументації адресант використовує лише логічні аргументи. Аргумент А1, підсилений додатковим аргументом А1.1, та аргумент А2 апелюють до цифрових даних, аргумент А3 – до авторитету, який не викликає заперечень. Теза, виражена експліцитно, є прикладом когнітивної операції перспективізації. Перспективізація становить когнітивну процедуру, спрямовану на пошук вигідної позиції (*vantage point*) або ракурсу інтерпретації, що забезпечить адекватність трактовки аргументації. У наведено-

му прикладі перспективізується переконання щодо стабільності економічної ситуації. Перспективізація супроводжується когнітивною операцією 'заповнення контурів': інформація подається порціями, заповнюючи контури окресленого уявою адресанта простору.

Використання множинної аргументації, тобто приведення окремих незалежних один від одного аргументів на підтримку тези, вказує на те, що у наведеному дискурсивному фрагменті наявна також когнітивна операція 'висвітлення'. Зокрема, в аргументі А1 ключовим концептом є VERKAUFEN, у аргументі А2 – KAUFEN. Хоча дієслова, які вербалізують ці концепти, є антонімами, завдяки наявному контексту обидва досить переконливо підтримують тезу, оскільки відображають активацію різних доменів. Ч. Філмор зауважував, що для розуміння значення деяких слів необхідно розуміти концепт, до якого вони відносяться та їх конвенціоналізацію у певному узусі. Дієслова *verkaufen* та *kaufen* активують і можуть дублювати фрейм КОМЕРЦІЙНІ ТРАНСАКЦІЇ. Але *verkaufen* «висвічує» слоти ПРОДАВЕЦЬ та ГРОШІ, а *kaufen* – ПОКУПЕЦЬ та ТОВАР. Висвітлення денотативної інформації при використанні логічних аргументів сприяє переконливій аргументації.

Когнітивна операція висвітлення використовується також і при апеляції до почуттів. Наприклад, у романі Е.М. Ремарка «Drei Kameraden» прибиральниця автозаправки виправдовуючись, чому вона випила весь коньяк свого директора, аргументує: *«Herr Lokamp – Mensch is ein Mensch (T) – erst hab ich nun dran gerochen und dann einen Schluck genommen (A1) – weil mir im Magen doch immer so faul is (A1.1) – ja, und dann muss mir der Satan geritten haben. Man soll ein armes Weib auch nicht in Versuchung führen und die Pulle stehen lassen» (A2).*

Тезу імпліковано у тавтологічному висловленні «*Mensch is ein Mensch*» – фразеошаблоні розповідної структури, що має тавтологічну форму та ґрунтується на формальному збігові аргумента й предиката і слугує для актуалізації імплікатури [5, с. 5], у цьому випадку імплікатура має вигляд: 'Людині притаманна слабкість. Я – людина, тому мені притаманна слабкість'. В імплікатурі виражено тезу, на підтримку якої вибудовується аргументація та яка висвічує лише певну частину концепту ЛЮДИНА.

У наступному прикладі герой роману Ф. Кафки «Процес» веде внутрішній діалог, намагаючись переконати себе, що він у безпеці: *Was waren denn das für die Leute? Wovon sprachen sie? Welche Behörde gehören sie an? K. lebte doch in einem Rechtsstaat (A1), überall herrschte Friede (A2), alle Gesetzte bestanden aufrecht (A3), wer wagte ihn in seiner Wohnung zu überfallen?* (1, с. 6)

При побудові аргументації використано проактивний спосіб поєднання, при якому спочатку наводяться аргументи, з яких витікає теза, виражена імпліцитно. Аргументація конструюється за допомогою когнітивної операції фокусування.

Фокусування є відбором концептуального змісту мовленнєвої актуалізації. Під час аргументації адресант приймає рішення, яку інформацію висунути на передній план, а яку – залишити на задньому плані. Особливістю когнітивної операції фокусування є також здатність формувати складні структури з простих – ідеться про так званий «символьний монтаж». Іншими словами, серед всіх доменів у матриці (тобто за набором доменів) у певній ситуації активується лише певна кількість доменів. Це спосіб відбору. У аргументативному дискурсі обрані домени активуються, фокусуючи головну думку. Приміром, аргументи А1, А2 і А3 є «фоном», а рішення (теза) – «фігурою». Отже, головний герой, фокусуючи увагу на факті, що він живе у правовій державі та, наводячи докази цього, переконує себе, що добропорядному громадянину нічого не загрожує.

Для створення образної аргументації у німецькомовному публіцистичному аргументативному дискурсі активно використовуються метафора та блендинг. Наприклад, аргументацію у статті *«Schlachten schlagen»* (Markt, № 35) побудовано на використанні метафоричних висловлень в ролі аргументів: *Die ersten 100 Arbeitstage sind gerade für Berufsanfänger eine harte Probe. Überall laufen Gefahren und Fettnäpfchen, Dutzende unbekannte Gesichter und Namen, interne Abkürzungen, Rituale, Dresscodes – das alles prasselt geballt auf die Frischlinge ein. <...> Der Flurfunk in Teeküchen, Sekretariaten und Kantinen öffnet Neulingen die Tür zu einer versteckten Welt:*

den inoffiziellen Strukturen und Netzwerken im Unternehmen (4). Образне зображення ситуації позбавляє адресанта необхідності вибудовувати логічну аргументацію. Замість пошуку логічно верифікованих доказів адресант надає метафоричні характеристики.

Для створення позитивного чи негативного образного аргументу має значення галузь-донор відповідної метафоричної пропозиції. Наприклад, до метафор з позитивним образним смислом відносять такі, що стосуються сфери-донора WELLE, LICHT, MOTOR (хвиля, світло, мотор). Негативне значення отримує метафора, пов'язана зі сферою-донором BERG (гора) або SPIRALE (спіраль), яка асоціюється з невідворотністю.

Отже, метафора виявляється важливим елементом аргументації та забезпечує високу інтенсивність впливу на адресата. Метафора здатна формувати переконання адресата. У процесі сприйняття метафори відбувається своєрідний запуск необхідних асоціацій, адресант втягується безпосередньо в переживання ситуації або переживання емоції.

У ході проведеного аналізу було встановлено, що для конструювання аргументації, що апелює до раціональної та емоційної сфер важливу роль відіграють когнітивні операції висвітлення, фокусування, заповнення контурів, специфікації, перспективізації. Для створення образної аргументації залучається метафоризація.

Отже, застосування інструментарію когнітивістики, а саме, знання про когнітивні операції, видається досить перспективним для аналізу аргументативних дискурсів різних типів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А.Н. Лингвопрагматические механизмы аргументации / А.Н. Баранов, А.Н. Сергеев // Рациональность, рассуждение, коммуникация / под ред. А.Т. Шимуратова. – Киев : Научна думка, 1987. – С. 22–41. 2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Безугла Л.Р. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с. 3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : монография / А.Д. Белова. – К. : Изд-во Киев. гос. ун-та, 1997. – 299 с. 4. Бєлєхова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект : монографія / Бєлєхова Л.І. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с. 5. Говоруха Н.В. Когнітивно-прагматичні властивості тавтологічних висловлень (на матеріалі німецькомовного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови" / Н.В. Говоруха. – Харків, 2013. – 23 с. 6. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный поход / С.А. Жаботинская // Когнитивные исследования языка. – Вып. Ш. Типы знаний и проблемы их классификации : сб. науч. тр. / ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев. – М. – Тамбов : Издат. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 61–74. 7. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике. Обзор / Кубрякова Е.С. // Дискурс, речь, речевая деятельность. – М. : 2000. – С. 7–25. 8. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Кубрякова Е.С. ; Ин-т. языкознания РАН. – М . : Знак, 2012. – 208 с. 9. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / Мартинюк А.П. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с. 10. Пірог І.І. Прагматична когерентність сучасного німецького публіцистичного аргументативного дискурсу / Пірог І.І. // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київ. нац. лінгв. ун-ту. – Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 22. – С. 99–104. 11. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [На матеріалах сучасної газетної публіцистики] : монографія / Серажим К. ; [за ред. В. Різуна]. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с. 12. Талми Л. Отношение грамматики к познанию / Талми Л. ; пер. с англ. – Филол. фак-т МГУ, 1999. – № 1. – С. 91–115. 13. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / Шевченко І.С. // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 9–28. 14. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 11–28. 15. Alonso P. Conceptual Integration as a Source of Discourse Coherence. A TheoreticalApprouch with some Examples from William Boyd's "My Girl in a Skin-Tight Jeans" / P. Alonso / Atlantis. – 25.2 (December), 2003. – P. 13–23. 16. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / Brinker K. – 6, überarbeitete und erweiterte Aufl. – Neuberg Erion : Schmidt Verlag, 2005. – S. 179.

17. Eemeren van F.H. Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments / van Eemeren F.H., Grootendorst R. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1996. – 397 p. 18. Croft W. Construal operations in linguistics and artificial intelligence / W. Croft, E.J. Wood // Meaning and Cognition. A multidisciplinary approach / Ed. by L. Albertazzi. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins. – 2000. – P. 51–78. 19. Coulson S. Rational choice and framing devices: Argumentation and computer programmers. Proceedings of the sixteenth annual conference of the cognitive science society / S. Coulson, N. Flor. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2008. 20. Fauconnier J. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / J. Fauconnier, M. Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – 440 p. 21. Fodor J.A. The Language of Thought / Fodor J.A. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1975. 22. Giora R. Irony: Context and salience / R. Giora, O. Fein // Metaphor and Symbol. – 1999. – P. 241–257. 23. Jackendoff R. Languages in the Mind. Esseys on Mental Representation / Jackendoff R. // Cognitive Linguistics. – 1996. – P. 93–129. 24. Johnson-Laird P.N. Mental Models / Johnson-Laird P.N. – Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1983. 25. Kindt W. Die Rolle sprachlicher Indikatoren für Argumentationsanalysen: Ein Ergebnisbericht aus der Linguistischen Rhetorik / Kindt W. // Rhetorische Wissenschaft: Rede und Argumentation in Theorie und Praxis; [Kreuzbauer G., Gratzl N., Hiebl E. (Eds.)]. – Wien : LIT-Verlag, 2008. – S. 147–162. 26. Kosslyn S.M. Imagery, proposition and the form of internal representation? / S.M. Kosslyn, J.R. Pomerante // Cognitive Psychology. – 1977. – P. 52–76. 27. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What categories reveal about the mind / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 614 p. 28. Langacker R. Cognitive grammar : a basic introduction / Langacker R. – Oxford New York : Oxford University Press, Inc., 2008. – 573 p. 29. Langacker R. Concept, Image and Symbol, the Cognitive Basis of Grammar / Langacker R. – Berlin; N.Y. : Mouton de Gruyter, 1990. – 546 p. 30. Langacker R.W. A dynamic usage-based model / Langacker R.W. // Usage-based models of language ; [ed. by M. Barlow, S. Kemmer]. – Stanford, California : CSLI Publications, 2000. – P. 1–64. 31. Lumer Ch. Überreden ist gut, überzeugen ist besser! Argumentativer Ethos in der Rhetorik / Lumer Ch. ; [G. Kreuzbauer, N. Gratzl, E. Hiebl (Eds.)]: Persuasion und Wissenschaft: Aktuelle Fragestellungen von Rhetorik und Argumentationstheorie. – Wien : LIT-Verlag, 2007. – S. 7–33. 32. Mendoza R. Cognitive Modelling. A linguistic perspective / Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibáñez, Alicia Galera Masegosa. – Kd. S. Counture : Bengamins Publishing Company. – 2014. – 250 p. 33. Sanders J. Perspective and the representation of speech and thought in narrative discourse / Sanders J., Redeker G. // Spaces, Worlds and Grammar ; [ed. by G. Fauconnier, E. Sweetser]. – 1996. – № 9. – P. 290–317. 34. Shepard R.M. The mental image / Shepard R.M. // American Psychologist. – 1978. – № 33. – P. 125–137. 35. Sloman A. Interactions between Philosophy and Artificial Intelligence: the role of intuition and non-logical reasoning in intelligence / Sloman A. // Artificial Intelligence. – 1971. – № 2. – P. 209–225. 36.Till D. Was ist, Kognitive Rhetorik'? [Електронний ресурс] / Till D. – Режим доступу : http://purl.oclc.org/NET/KognitiveRhetorik. 37. Vesalainen M. Prospektwerbung: Vergleichende rhetorische und sprachwissenschaftliche Untersuchungen an deutschen und finnischen Werbematerialien / Vesalainen M. – Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2001. – 429 S. 38. Vorobyova O. "The mark on the wall" and literary fancy: A cognitive sketch / Vorobyova O. // Cognition and Literary Interpretation in Practice ; [ed. by Harri Veivo, Boo Pettersson and Merja Polvinen]. – Helsinki : Helsinki University Press, 2005. – P. 201–217.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Kafka F. Der Prozeß / F. Kafka. – Frankfurt am Main und Hamburg : Fischer Bücherei, 1967. – 165 S. 2. Kinkartz S. Exporteure befürchten Währungskrieg [Електронний ресурс] / Kinkartz S. – Режим доступу : http://www.dw.de/exporteure-befürchten-wärungskrieg/a-1830562. 3. Remarque E.M. Die drei Kameraden / E.M. Remarque. – Hamburg : GroßVerlag, 2006. – 298 S. 4. Markt. Goethe-Institut. Red. Dr. Bernd Schneider [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.marktdigital.de

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ

УДК 811.133.1'42

ДИСКУРСИВНІ ПІДХОДИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ГУМАНІТАРНІЙ СВІДОМОСТІ

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харків)

Стаття спирається на постулати провідних французьких лінгвістів з проблеми теорії дискурсу. В ній розглядаються особливості дискурсу з точки зору історико-епістемологічного підходу. В роботі надається концептуальний аналіз та опис теоретичних побудов та дослідницьких методів французьких учених стосовно дискурс-аналізу.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, дискурсивні компетенції, історико-епістемологічний підхід.

Пасынок В.Г. Дискурсивные подходы во французском гуманитарном сознании. Статья основывается на постулатах ведущих французских лингвистов по проблеме теории дискурса. В ней рассматриваются особенности дискурса с точки зрения историко-эпистемологического подхода. В работе представлен концептуальный анализ и дано описание теоретических построений и исследовательских методов французских учёных с точки зрения дискурс-анализа.

Ключевые слова: дискурс, дискурс-анализ, дискурсивные компетенции, историко-эпистемологический подход.

Pasynok V.G. Discourse approaches in French humanitarian reflection. The article is underpinned with the postulates of leading French linguists concerning the problem of theory of discourse. It considers the discursive features in terms of historic and epistemology approach. The paper presents a conceptual analysis and description of theoretical constructs and research methods of French scientists in terms of discourse-analysis.

Key words: discourse, discourse-analysis, discursive competence, historic and epistemology approach.

Актуальність статті зумовлено аналізом дискурсу у французькій національній свідомості, у розгляді концепції розвитку дискурсу в діахронічному аспекті скрізь призму досліджень провідних французьких лінгвістів [див. 15–25]. Об'єктом є мовознавчі розвідки праць визначних філософів і лінгвістів Франції. За час свого існування французька школа аналізу дискурсу сприяла розвитку філологічних наук, мовленнєвої діяльності, впливала на розвиток ідей самобуття та піднесенню інноваційних процесів у культурі.

Історико-епістемологічний підхід до аналізу французької дискурсології базується на постульованій системі координат, яка включає актуалізацію проблем загальнолінгвістичного характеру, виділення домінуючої наукової парадигми, інтелектуальної бази, яка склалася у рамках вивчаємої лінгвістичної традиції, а також концептуальний аналіз та опис теоретичних побудов та дослідницьких методів конкретних учених. Розробка концептуально-епістемологічної моделі аналізу дискурсу є внеском у методологію наукової інтерпретації комунікативно-орієнтованих лінгвістичних теорій [5, с. 235]. Історія французького дискурсу визначається теоретичними досягненнями національної філософії, психології та соціології. Основною рисою французького дискурсу є його різноманітність. На відміну від інших країн Європи, Франція підтверджує відомий афоризм, що «скільки лінгвістів, стільки лінгвістик».

У французькій науковій думці поняття «дискурс» використовується як позначення методично-дис-

© Пасинок В.Г., 2015

циплінованого мовлення або вираження за певною тематикою (див. Р. Декарт 'Discours de la Methode' (1637), Г. Лейбніц 'Discours de Metaphysique' (1686), Ж-Ж. Руссо 'Discours sur les sciences et les arts' (1750)). Ці значення терміну «дискурс» були актуалізовані в структуралістській теорії 'Linguistique de discours' (Ф. де Соссюр). У 20 ст. дискурс-аналіз знайшов використання у психоаналізі (Ж. Лакан), історико-генеалогічному (М.Фуко) і семіотично-деконструктивістському дослідженнях (Ж. Дерріда, П. де Ман, Ж.-Ф. Ліотар). Особливий вплив він мав на літературу, соціологію та феміністські теорії.

Основною для раннього періоду Середньовіччя стала модель контактної безпосередньої комунікації, яка є синкретично поліфункціональною з домінантами колективної відповідальності за повідомлення в форматі його індивідуального висловлювання. Паралельно з нею розвиваються й поступово витісняють її в пізньому Середньовіччі та в добу Відродження інші моделі, передусім такі, які засновуються на все більшій жанрово-дискурсивній спеціалізації функцій, на диференціації аудиторії, типі повідомлення, часово-просторових координат, на посиленні авторської відповідальності. Водночас первісна модель переосмислюється в лінгвопоетичній перспективі і валоризується як естетичний феномен, жанрова структура, складова художнього образу [6, с. 23–29].

Можливість прослідкувати за еволюцією думки, яка існувала у Франції 18 ст. у теорії мови та нових поглядах на французьку мову, викладених у філософських трактатах, граматиках та мемуарах, приводить до вирішення широкого кола завдань, які є частиною загальної теорії знань про мову. Об'єктом є мовленнєві пошуки в трудах філософів Французької просвіти – Е.Б. де Кондрільяке, П. Ж.-Ж. Кабаніста, Ж.-О. Ламетрі, французьких граматистів 18 ст. К. Бюфьє, П. Ресто, Дю Марсе [25, с. 129–132]. В епоху Відродження, зазначає П. Рікер, дискурс стає ціллю гарно побудованого мовлення, шляхом, який веде від «inventio» через «disposition» та «elocution» до «inemoria» та «pronunciato» [24, с. 256–263], тобто це метод, який за допомогою досконалого способу вираження артикулює засоби розуму та викриває істини із сутності предмету [2]. Одночасно відбувається певна догматизація самого дискурсу. «Дискурсивним» стало називатися таке систематичне, методичне, а, особливо, понятійне мислення, яке є послідовним, частинами представляє єдине ціле і робить його упізнавальним [7, с. 101].

У 18 ст. французька школа аналізу дискурсу пов'язується зі школою «Анналів», що була бунтом проти утверджених уявлень в історіографії про безумовний пріоритет письмових, зокрема архівних документів, які надавали перевагу «історії подій»: подій військових, політичних, економічних, дипломатичних тощо. Л. Февр та М. Блок намагалися переконати істориків надати перевагу не академічній історії, що являла собою «науку ножиць та клею», і яка вивчала лише тексти, блискучі доповіді та дисертації, а звернути увагу на проблеми сучасності, брати до уваги здобутки людей з минулого, тим самим відроджуючи життя цих людей у всій його повноті – їх звички відчувати, мислити, їх повсякденне життя [9, с. 136–138]. Використовуючи знання та дані з різних наук, Л. Февр та М. Блок намагалися відтворити не окремі сторони дійсності, а цілісні уявлення людей про життя – «з плоті та крові». Щодо відтворення цілісності Л. Февр писав: «Людину можна притягнути до справи за що завгодно – за руку, за ногу, і навіть за волосся, але лише ми почнемо тягнути, ми обов'язково витягнемо людину повністю, бо її не можна розділити на частини – вона загине» [20, с. 122]. Ідеї школи «Анналів» являли собою опозицію до ідей позитивістські-орієнтованої історичної школи [14, с. 115–121]. Традиційно позитивістські-орієнтована школа насамперед брала за об'єкт вивчення діяльності великих людей, опис історичних подій та політичних змін і досліджувала всі ці компоненти окремо, ставила у центр свого дослідження цілісність та глибинні приховані сенси, що вкрай відрізняло цю школу від традиційної позитивістські-орієнтованої школи. Такий підхід вимагав звернення до відповідних наук: етнології, соціології, географії та лінгвістики для комплексного дослідження текстів [18, с. 110–115]. Таким чином, школа «Анналів» стала новою історичною наукою, яка сама формувала об'єкт дослідження та визначала методи, що були використані під час дослідження, конструюючи діалог з минулим, не займаючись пошуком окремих фактів.

У Франції появу аналізу дискурсу як наукової дисципліни асоціюють з виходом у 1969 році спеці-

ального номеру журналу "Langages", в якому був розділ "L'analyse du discours". У 70-80 роки XX ст. дослідження французької школи аналізу дискурсу пов'язані з аналізом письмових політичних текстів монологічного характеру [17, с. 196–204]. На думку К. Детрі, П. Сібло та Б. Верін, у рамках цієї школи слід говорити скоріше про «аналізи дискурсів» у множині (саме такий заголовок пропонується у журналі, де розширюється спектр досліджень з появою робіт з усного та діалогічного типів дискурсу, застосовується прагматичний підхід при аналізі взаємодії партнерів по комунікації) [15, с. 3–18]. Д. Менгено розширює поле використання терміну «дискурс». Це не тільки вираз-процес, який розглядається в інтерактивному аспекті як об'єкт вивчення в теоріях мовлення та прагматики, але і як система умов, які детермінують породження безкінечної кількості виразів з певної соціальної або ідеологічної позиції, а також як еквівалент тексту – письмового виразу, який фіксує історичні, соціальні та інтелектуальні правила [20, с. 153–156].

Школа аналіза дискурсу Мішеля Пеше стала початком подальшого більш фундаментального дослідження текстів та смислів, прихованих в них. Ідеологічний підхід до аналізу дискурсу характеризують роботи М. Пеше та його послідовників. У цих роботах дискурс є детерміновано ідеологічною формацією, де суб'єкт виразу зникає, але в той же час відбувається його становлення в залежності з ідеологією соціуму, до якого він належить.

П. Серіо у статті «Аналіз дискурсу в французькій школі» характеризує думки Мішеля Пеше як «процес формування теорії дискурсу, яка стане теорією виявлення ефектів значення, що буде пов'язана з теорією ідеології та з теорією несвідомого» [11, с. 70–71]. Дискурс визначається як поняття, яке не можна порівнювати ні з мовленням, ні з текстом; воно стає зовсім незалежним поняттям, яке не можна пов'язати з вузькою комунікативною концепцією мови. М. Пеше вперше звертається до робіт Ф. де Соссюра, який брав за основу ідею симетрії дихотомії мова/мовлення [19, с. 215–223]. Він уводить нове уявлення про мову – мова як система, яку називає «соссюрівським переломом» [22, с. 123–128]. Тобто Мішель Пеше уявляє дискурс як «нове формування соссюрівського мовлення, звільненого від суб'єктивних імплікацій» [там само, с. 130–131], звертаючи увагу на те, що завжди потрібно притримуватися точки перетину з мовою (в соссюрівському розумінні). Таким чином, нове уявлення М. Пеше про дискурс не ставало опозицією до соссюрівської дихотомії мова/мовлення, а навпаки розвивало та доповнювало її.

У цей час були введені три основні поняття щодо аналізу дискурсу – преконструкт, інтердискурс та інтрадискурс. Преконструкт визначає місце мови в теорії дискурсивних практик для фіксації феномену дискретного акта уявлення того чи іншого дискурсу в іншому дискурсі, та згідно П. Серіо преконструкт являє собою «просте висловлення, яке було взято із попередніх дискурсів або було надано ними» [11, с. 145–146]. Інтердискурс – це дискурсивний та ідеологічний простір, в якому існують дискурсивні формації з їх відношеннями протиріч, залежності один від одного чи незалежності. Поняття інтердискурсу було тісно пов'язане з «ефектом Мюнхаузена», проаналізованого Мішелем Пеше: небезпеку дослідження «суб'єкта дискурсу в якості джерела суб'єкту дискурсу» [22, с. 78–80], чим і пояснюється кругова рефлексія, яка пов'язувалася з абстрактністю. Значення та суб'єкт дискурсу не є фіксованими даними, вони створюються в історії, тому вони є детермінованими – з цього і випливає поняття «інтердискурс» [21, с. 102–122]. Під інтрадискурсом розуміється «функціонування дискурсу по відношенню до нього самого (те, що я кажу тепер, по відношенню до того, що я казав раніше і до того, що я скажу потім [4, с. 239]. Таким чином, Мішель Пеше стверджував, що дискурс утворюється із дискурсивного завжди існувавшого. Насправді, М. Пеше не створював школи, він лише створив аналіз нової дисципліни у Франції та поширив його на інші країни.

Дослідження П. Серіо з аналізу дискурсу отримало своє відображення в книгах "Analyse du discours politique sovietique", а також у «Квадратура смисла». П. Серіо виділяє вісім значень терміну «дискурс»: 1) еквівалент поняття «мовлення»; 2) одиниця, що за розмірами перевищує фразу; 3) вплив висловлювання на його одержувача з урахуванням ситуації висловлювання; 4) бесіда як основний тип висловлювання; 5) мовлення з позиції мовця на противагу оповіданню, яке таку позицію не враховує; 6) вживання мовних одиниць, їх мов-

леннєву актуалізацію; 7) соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлювань (напр., політичний дискурс); 8) теоретичний конструкт, призначений для вивчення умов продукування тексту [11, с. 156–158].

Ю.С. Степанов роз'яснює дискурс у розумінні П. Серіо як «насамперед особливе використання мови … для вираження особливої ментальності, в цьому випадку, також особливої ідеології; особливе використання, яке тягне за собою активізацію деяких рис мови і, зрештою, особливу граматику й особливі правила лексики» [12, с. 239–241]. Ю.С. Степанов уважає, що дискурс не може бути зведений до стилю – дискурс є певною підмовою в мові, можливим альтернативним світом у світі мови. Вчений пов'язує дискурс з особливим світом, «за яким постає особлива граматика, особливий лексикон, особливі правила слововживання, особлива семантика, а також власний ідеальний адресат, що представляє собою, на думку П. Серіо, конституюючи риси дискурсу» [там само].

М. Фуко вводить історико-аналітичне формаційне поняття дискурсу, а Е. Бенвеніст розуміє дискурс як прагматично орієнтований текст, живу мову, яка включає комунікативні контексти (розмовляючого, слухаючого, інтенцію, місце, час мовлення) [2, с. 244–245], тобто дискурс у його трактовці, це – функція мови у живому мовленні. Е. Бенвеніст був одним з перших, хто надав терміну «дискурс», який у французькій лінгвістичній традиції позначав «мова в мовленні» або «текст» термінологічного значення, позначаючи їм «мовлення, яке присвоюється мовцем» [там само]. Підтримуючи цю теорію, французька лінгвістика розуміє дискурс як емпіричний об'єкт, який спонукає до мислення про відношення між мовою, ідеологією та людиною [8, с. 101–106]. Ці категоріальні ознаки «мови у живому мовленні» та зв'язок з «людиною розмовляючою» лягли в основу розуміння дискурсу в французькій науковій школі. Ранній Ж. Деріда називає дискурсом «живе уявлення про текст у досвіді пишучих та читаючих» [1, с. 356–358]. Від дискурса відрізняється текст, який уже відчуджений від автора просторовими, часовими та іншими індексальними параметрами [там само]. «Для дискурса, – писав Поль Рикер, – способом існування є акт, його невідкладність, яка має природу події» [24, с. 256]. Будь-який вислів виконує ту чи іншу комунікативну стратегію в тому чи іншому соціокультурному контексті і належить до того чи іншого роду дискурсу [16, с. 258–259]. Останній, за словами Рикера, «присутній в мені як пустота, яка має бути заповнена словами» [там само, с. 388].

Згідно В.Б. Бурбело, визначальною типологічною ознакою будь-якого типу дискурсу є його комунікативний модус. У період становлення базової франкомовної жанрово-дискурсивної системи в умовах франко-латинської двомовності саме він визначав основні вектори її розвитку, зокрема виокремлення художньої словесності та поетичної функції, що перебуває в її основі [3]. Дослідження у французькій дискурсології здійснюються в рамках комунікативно-функціональної парадигми з її пояснювальними принципами діяльності, антропоцентризма та функціоналізма. Вплив структуралізму як універсального методу аналізу та представлення наукового знання визначається принципами інваріантності, системності та ієрархічної організації мовної діяльності. Головними характеристиками французької дискурсивної традиції є: пошук універсальних законів та закономірностей, що обґрунтовують існування та розвиток різноманітних мов світу, акцентують увагу на раціональних, інтелектуальних якостях мови, на її зв'язку з логічним мисленням, на інтелектуально-раціональних аспектах мовленнєвої комунікації [8; 10]. Підхід до мови як системи та діяльності сприяв виявленню та опису суб'єктивності як його фундаментальної риси і розвитку пріоритетного у французькій дискурсології 20 ст.: «суб'єктність у мові», «людина в мові». Еволюція підходів від розгляду людини, що розмовляє як суб'єкта розумової діяльності, до розгляду його у якості суб'єкта комунікації підтверджує концептуальну єдність у розумінні категорії суб'єктивності та пояснює епістемологічну послідовність французької дискурсології [23, с. 116–124].

Теоретичним та практичним фундаментом досліджень у французькій дискурсології 21 ст. є два витоки – психолого-семантичний та соціолого-прагматичний, які виникли в середині 19 ст. Методологічна значущість гносеологічної функції мовленнєвого знаку поступово переміщується на комунікативну функцію, і мова розглядається не тільки як

засіб збереження і накопичення досвіду нації, але і як засіб обміну інформацією на синхронному зрізі [13, с. 96–98]. У рамках французької лінгвістичної прагматики мова вивчається як інтерсуб'єктивна система знаків, як феномен одночасно дискурсивний, комунікативний та соціальний, в якому прагматика співвідноситься з діяльнісно-когнітивними умовами, що забезпечують саму можливість мови та комунікативну взаємодію людей, стверджуючи динамічну сутність дискурсу. Французьке спрямування аналізу дискурсу на конверсаційний аналіз суттєво зближено з зарубіжними теоріями (теорія мовленнєвих актів Дж. Серля, теорія конверсаційних максим та «логіки мовлення» П. Грайса, функціональна модель комунікації Р. Якобсона, етнографія мовлення та комунікація Д. Хаймса, Дж. Гамперца, теорія інтеракції Е. Гоффман, мікроструктурний аналіз інтеракції Г. Сакса, Е. Щєглова, Г. Джефферсона, Дж. М. Сінклера, Р.М. Култхарда та макроструктурний аналіз Ф. Щутце, діалогічність та поліфонія М.М. Бахтіна), запозичують їхню методологію, термінологічний апарат та залишаються вірними національним традиціям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автономова Н.С. Деррида и грамматология / Автономова Н.С. – М. : Прогресс, 2000. – 520 с. 2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Бенвенист Э. – М. : Прогресс, 1974. – 445 с. 3. Бурбело В.В. Комунікативні моделі в діахронічній перспективі розвитку французької словесності середньовіччя і доби відродження [Електронний ресурс] / Бурбело В.В. – Режим доступу : http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_41_1/156_166.pdf 4. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / Демьянков В.З. // Язык и наука конца 20 века. – М. : Институт языкознания РАН, 1995. – С. 239–320. 5. Касавин И.Т. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка / Касавин И.Т. – М. : «Канон и РООН» Реабилитация, 2008. – 544 с. 6. Козлов Р.Г. Функционально-семантический статус политического дискурса во французском и русском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Козлов Равиль Галимулович. – Чебоксары, 2006. – 210 с. 7. Костюшкина Г.М. Теория дискурса во французской лингвистике / Костюшкина Г.М. // Вестник Бурят. гос. ун-та. – Вып. № 9А. – 2012. – С. 101–106. 8. Кузнецов В.Г. Функциональные стили современного французского языка (публицистический и научный) / Кузнецов В.Г. – М. : Высш. школа, 1991. – 160 с. 9. Пастернак Е.Л. Формирование основных направлений французской лингвистической мысли 18 в. : дис. ... доктора наук : 10.02.19 / Пастернак Елена Леонидовна. – М., 2010. – 208 с. 10. Рыжова Л.П. Становление прагматического направления во французском языкознании [Электронный ресурс] / Рыжова Л.П. – Режим доступа : http://www.dissercat.com/content/stanovlenie-pragmaticheskogo-napravleniya-vo-frantsuzskom-yazykoznanii 11. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2427003 12. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Степанов Ю.С. ; отв. ред. В.П. Нерознак. – [Изд. 2-е]. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 334 с. 13. Текст. Дискурс. Культура : сб. науч. ст. ; [отв. ред. М.С. Фомкин, предисл. В.А. Ямшановой и М.С. Фомкина]. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2008. – 140 с. 14. Штырева С.В. Прагмалингвистическая характеристика интервью (на материале французской прессы) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.05 / Штырева С.В. – М., 2006. – 163 с. 15. Adam J.-M. Unités rédactionnelles et genres discursifs: cadre général pour une approche de la presse écrite / Adam J.-M. // Pratiques. – 1997. – No 94. – P. 3–18.16. Attal J.P. Meschonnic Henri, Poétique du traduire, Paris : Verdier, 1999. – 468 p.; compte rendu par J.-P.Attal, dans La Tribune Internationale des Langues vivantes. – № 28, Novembre 2000. – P. 70–71. 17. Charaudeau P. Le discours d'information médiatique. La construction du miroir social / Charaudeau P. – Paris : Nathan, 1997. – 286 p. 18. Girard I. Lire la presse: essai et anthologie / I. Girard, F. Roy. – Paris : Gallimard, 2000. – 147 p. 19. Grosse E.-U. Panorama de la presse parisienne: histoire et actualité, genres et langages / Grosse E.-U., Seibold E. – Berlin : Peter Lang, 1996. – 265 p. 20. Maingueneau D. Analyser les textes de la communication / Maingueneau D. – Paris : Dunod, 1998. – 211 p. 21. Montaque R. Pragmatics / Montaque R. // Contemporary philosophy. La philosophie contemporaine. – Florence, 1968. – V. 1. – P. 102–122. 22. Pêcheux M. L'inquiétude du discours: textes choisis et présentés par D. Maldidier / Pêcheux M. – Paris : Editions des Cendres, 1990. – 387 p. 23. Reboul A. Pragmatique du discourse / A. Reboul, J. Moechler. – Paris : Armand Colin, 1998. – 220 p. 24. Ricoer P. Geschilte und Rhetorik / Ricoer P. // Der sinn des Historischen. Geschicht sphilososophische Debatten. Frankfurt am M. – 1996. – Ð. 256–263. 25. Todorov T. Les genres du discours / Todorov T. – Paris : Seuil, 1978. – 318 p.

УДК 821.111'22

ІМПЛІЦИТНО-ПРАГМАТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ РЕСПОНСИВНИХ РЕПЛІК У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОБУТОВОМУ ДИСКУРСІ

Л.В. Солощук, докт. філол. наук, С.Є. Устименко (Харків)

Статтю присвячено аналізу респонсивних реплік адресата з імпліцитними смислами у сучасному англомовному побутовому діалогічному дискурсі. Виявлено, що основною метою уникнення прямої негативної відповіді адресата на питання адресанта є пом'якшення категоричності заперечної відповіді. Проаналізовано вербальні та невербальні засоби вираження імпліцитних смислів у сучасному англомовному побутовому діалогічному дискурсі.

Ключові слова: адресат, вербальний, імпліцитний смисл, невербальний, побутовий діалогічний дискурс, респонсивна репліка.

Солощук Л.В., Устименко С.Е. Имплицитно-прагматические значения респонсивных реплик в современном англоязычном бытовом дискурсе. Статья посвящена анализу респонсивних реплик адресата с имплицитными смыслами в современном англоязычном бытовом диалогическом дискурсе. Обнаружено, что основной целью избежания прямого негативного ответа адресата на вопрос адресанта является смягчение категоричности отрицательного ответа. Проанализированы вербальные и невербальные средства выражения имплицитных смыслов в современном англоязычном бытовом диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: адресат, бытовой диалогический дискурс, вербальный, имплицитный смысл, невербальный, респонсивная реплика.

Soloshchuk L.V., Ustymenko S.Y. Implicit and Pragmatic Meanings of Responses in Modern English Every Day Dialogical Discourse. The article deals with the analysis of an addressee's responsive statements with implicit meanings in modern English every day dialogical discourse. It is discovered that the primary purpose of the evasion of an addressee's direct negative response to an addresser's question is categoricity softening of a negative answer. Verbal and non-verbal means of expressing implicit meanings in modern English every day dialogical discourse are analyzed.

Key words: addressee, dialogical discourse, implicit meaning, non-verbal, responsive statement, verbal.

Комунікативно-дискурсивна парадигма лінгвістичних розвідок пропонує досліджувати дискурс як прояв особистості людини з точки зору її впливу на комунікативний процес. Предметом вивчення та аналізу лінгвістів стає не тільки формально-граматичний аспект, у ракурсі якого перебувають мовні явища з погляду їхньої форми, парадигматичних виявів, системного опису та структурування, а передусім – комунікативно-функціональний (прагматичний) аспект, дослідження якого звернені до процесу людської комунікації, до тих чинників, які впливають на розгортання та перебіг мовленнєвої діяльності [12]. Для мовленнєвої діяльності людини властивою є наявність як експліцитної, так і імпліцитної інформації. Складна та суб'єктивна природа останньої приваблює увагу представників різних наук. Дослідження у галузі дискурсивного аналізу були переважно спрямовані на вивчення ролі адресанта в організації комунікативного процесу, на його комунікативно-прагматичні інтенції, стратегії і тактики мовленнєвої інтеракції [12; 17; 18], у той час як специфіка організації реплік адресата ще потребує детального та системного аналізу.

Діалогічний дискурс є особливим напрямом розумово-мовленнєвої діяльності людей, суб'єктів пізнання та спілкування у формі «запитання-відповідь», яка спрямована на здобуття точнішо-

© Солощук Л.В., Устименко С.Є., 2015

го, повнішого знання про об'єктивний світ і пошук нової інформації [5]. З ціллю забезпечення прагматичної зв'язності діалогічного спілкування необхідним вважається дотримання природних законів сполучуваності мовленнєвих актів, коли за запитанням повинна слідувати відповідь, тобто репліки повинні узгоджуватися за іллокутивною функцією [10, с. 307–308].

З деяких причин адресат порушує логічний для діалогічного мовлення змістовний та конструктивний зв'язок реплік та не надає прямої відповіді на запитання, таким чином реалізуючи свій комунікативно-прагматичний намір – експліцитно або імпліцитно. Саме тому однією з актуальних проблем сучасних лінгвопрагматичних досліджень є декодування комунікативно-прагматичних намірів адресата.

Мовознавчі дослідження імпліцитних смислів пов'язані з прагмалінгвістикою, яка знаменувала поворот від структурних особливостей мови до особливостей реалізації мови у мовленні, наскрізь пронизаному небуквальністю [2]. М.В. Нікітін підкреслює, що імпліцитні смисли «становлять важливий і неодмінний, інформаційно надзвичайно ємний компонент вербальної комунікації, що доповнює й модифікує експліцитні значення мовлення та вписує їх у сукупну змістову структуру комунікації» [8, с. 646]. Імпліцитна інформація – це невідповідність сказаного (написаного) та почутого (прочитаного), тому діяльність реципієнта і включає не лише розшифровку знаків, а й численні висновки, які він робить на основі підтексту і власних фонових знань [7]. Проблема імпліцитності неодноразово ставала предметом дослідження вчених на матеріалі різних мов [1; 3; 9; 13; 14; 15; 16] та інші. Бінарність експліцитності та імпліцитності є відображенням опозиції "сказане ::: імпліковане", а до певної міри навіть прирівнюється до опозиції "семантика ::: прагматика" [14, с. 40].

Мета цієї статті полягає у розкритті причин зміни комунікативно-прагматичної спрямованості діалогу адресатом та аналізі вербальних та невербальних засобів, які використовуються для цього у сучасному англомовному побутовому діалогічному дискурсі.

Об'єктом дослідження є респонсивні репліки адресата, які порушують закони прагматичної зв'язності реплік за іллокутивною функцією у єдності «запитання-відповідь», тобто випадки, коли адресат уникає відповіді на запитання, пропонуючи свою лінію подальшого перебігу діалогу.

Предмет дослідження становлять засоби виведення імпліцитних смислів респонсивних реплік адресата у сучасному англомовному побутовому діалогічному дискурсі, які не є прямою відповіддю на запитання.

Прагматика орієнтована на вивчення ефективного перебігу комунікативної діяльності, розробку стратегічно-тактичного комплексу та виявлення аксіоматики спілкування. Для пояснення цієї аксіоматики Г.П. Ґрайсом було введено кооперативний принцип комунікації, якого мовці, як очікується, будуть дотримуватися [16, с. 45]. Зокрема, порушення однієї чи декількох комунікативних максим – максими кількості, максими якості, максими манери і максими релевантності – заважає максимально ефективній передачі інформації та призводить до необхідності вироблення навичок, необхідних для інтерпретації тексту, та виявлення його імпліцитних смислів.

Питання згоди та незгоди є ключовими поняттями в загальнолюдському мовленнєвому контакті між адресантом та адресатом. За способом вираження виокремлюємо експліцитні та імпліцитні мовленнєві акти згоди та незгоди. Іллокутивна формула експліцитних мовленнєвих актів безпосередньо співвідноситься з локуцією висловлювання, тобто з пропозиційним змістом висловлювання. Мовленнєві акти згоди та незгоди, в яких інтенція мовця відрізняється від значення його висловлювання називають імпліцитними (непрямими, небуквальними) [4, с. 45].

У побутовому дискурсі кооперативної спрямованості ухилення адресата від прямої відповіді на запитання є засобом мітігації, що веде до збереження обраної стратегії кооперативності та подовження комунікативного процесу. Адресат реалізує імпліцитний мовленнєвий акт відмови, аби пом'якшити тон відмови або погодження з заперечною пропозицією та зробити його більш коректним та доброзичливим:

(1) ***William:*** *... with you, I'm in real danger. It took like a perfect situation, apart from that foul temper of yours – but my relatively inexperienced*

heart would, I fear, not recover if I was once again... cast aside, which I would absolutely expect to be. There are too many pictures of you everywhere, too many films. You'd go and I'd be... well, buggered, basically.

Anna: *I see. (pause) That reality is a real 'no,' isn't it?*

William: *I live in Notting Hill. You live in Beverly Hills. Everyone in the world knows who you are. My mother has trouble remembering my name.*

Anna: *Okay. Fine. Fine. Good decision. (pause) The fame thing isn't really real, you know. Don't forget – I'm also just a girl. Standing in front of a boy. Asking him to love her. (pause) She kisses him on the cheek.*

Anna: *Bye.*

Then turns and leaves. Leaving him (5).

Адресат порушує максиму кількості, надаючи у відповіді більше інформації, ніж необхідно для відповіді на мовленнєвий акт квеситив у функції констатива *(That reality is a real 'no,' isn't it?)*. Імпліцитний смисл висловлення адресата «*I live in Notting Hill. You live in Beverly Hills*» полягає у тому, що він живе у районі Ноттінг-Хіл у Лондоні, де проживає середній клас, а Анна – у найпрестижнішому районі Лос-Анджелеса у США, вона – відома кінозірка, а він – звичайний чоловік з проблемами у родині. Адресат імпліцитно пояснює, що між ними мало спільного і такі стосунки не мають майбутнього.

Уникнення прямої негативної відповіді адресата на питання мовця у побутовому діалогічному дискурсі пояснюється метою переконати його у правильності свого рішення та пом'якшити категоричність заперечної відповіді. Адресат апелює до емоцій та почуттів мовця, адже найзмістовніша інформація, яка не пробуджує емоції людини, залишає людину байдужою та не може бути засобом переконання:

(2) ***Vogler:*** *You gonna cut that tree down?*

Pauline: *Well, we grew up with that tree and we're getting married under it Saturday and ...*

She waits for Malcolm to jump in. He doesn't. Vogler says softly, but sternly:

Vogler: *The roots are growing into our property. It's rotting, it's killing our plants.*

Pauline: *We had a tree doctor out and he said it was healthy (4).*

Респонсивна репліка адресата містить імпліцитне заперечення: «Ми не збираємося зрубати це дерево, тому що в нас багато спогадів, пов'язаних з цим деревом, та ми збираємося одружитися під ним у суботу». Взаємодія просодичного компонента *(«says softly, but sternly»)* з вербальною складовою висловлювання адресанта («*The roots are growing into our property. It's rotting, it's killing our plants*») підтверджує правильне декодування імпліцитного смислу мовленнєвого акту заперечення та вказує на комунікативну налаштованість мовця на кооперацію.

Імпліцитний смисл заперечення декодується за рахунок когнітивного потенціалу адресата, який виводиться зі спільних фонових знань або спільної когнітивної бази обох комунікантів:

(3) *A little later. They are sat at dinner. Bella next to Anna.*

Bella: *What do you think of the guinea fowl?*

Anna: *(whispering) I'm a vegetarian.*

Bella: *Oh God (5).*

На пропозицію скуштувати м'ясо цесарки адресат реалізує імпліцитний мовленнєвий акт заперечення: «Я не буду, тому що я не їм м'яса», так як усі знають, що вегетаріанці не їдять м'яса. Просодичний невербальний компонент *whispering* забезпечує комунікативну лояльність репліки адресата. Адресат демонструє, що він намагається уникнути ликоприниження співрозмовника, знижуючи категоричність відмови за рахунок вимовляння репліки тихим голосом.

Нестандартна відповідь на запитання у побутовому дискурсі забезпечує дотримання соціальних норм та зразків поведінки, які регламентують відносини між чоловіками та жінками у суспільстві:

(4) *They have arrived at the end of the arcade.*

Anna: *Here we are. (pause) Do you want to come up?*

William: *There seem to be lots of reasons why I shouldn't.*

Anna: *There are lots of reasons. Do you want to come up?*

His look says yes.

Anna: *Give me five minutes.*

He watches her go – and stands in the street. Music plays (5).

Висловлювання складнопідрядної структури з підрядним означальним реченням «*There seem to be lots of reasons why I shouldn't*» містить пресупозицію «*I shouldn't*». Комунікативною інтенцією адресата є довести адресанту, що йому не слід підійматися до неї у гості, бо існує багато причин на це. Адресант погоджується з пресупозиційним смислом висловлення адресата, але запитує ще раз. У відповідь на те ж саме запитання, яке повторене вдруге, адресат не відповідає у вербальний спосіб, але добігає до використання невербальних комунікативних компонентів, які характеризуються саме здатністю до прихованої та непрямої передачі інформації [11]. Погляд адресата «*His look says yes*» демонструє згоду з вербальним висловленням адресанта.

Імпліцитним засобом вираження незгоди з пропозицією питання є непряме заперечення фактів через встановлення хибності думки адресанта:

(5) ***Phil:*** *(kindly) You didn't do anything wrong, Stephanie, and I'm not tired of you. It's just that I don't have time for a real relationship right now. I told you that the first time we went out.*
Stephanie: *(getting close) Everybody says that at the beginning of a relationship.*
Phil: *(gently pushing her away) I'm different. I really meant it! Things are really starting to move for me now. I'm not going to be doing the weather for the rest of my life. I was just talking to the CBS guy about a network job. I want that. This is just the beginning for me. I can't waste any more time.*
Stephanie: *Are you saying our relationship was a waste of time?*
Phil: *Our relationship? We went out a total of four times! And only twice did anything happen. It was fun but I don't see that as a big commitment.*
Stephanie: *(closing in again) I had our charts done. My astrologer says we're extremely compatible. There may even be some past lives involvement here.*
Phil: *See? So we've already done this. Let's move on. Next case.*
Stephanie: *You know what's wrong with you, Phil? You're selfish. You don't have time for anyone but yourself* (7).

Адресат не дає прямої відповіді на пресупозиційний мовленнєвий акт констатив адресанта «*You mean that our relationship was a waste of time*». Натомість, адресат формує цілісне висловлювання, спрямоване на те, щоб пояснити адресанту те, що між ними немає серйозних стосунків. Він не погоджується з пресупозиційним смислом мовленнєвого акту адресанта та заперечує факти шляхом пояснення хибності його думки: «*We went out a total of four times! And only twice did anything happen. It was fun but I don't see that as a big commitment*». Можна вивести таке імпліцитне значення респонсивних реплік адресата: «Те, що було між нами, не можна назвати стосунками».

Для пом'якшення заперечення, надання йому імпліцитного характеру часто використовується невербальний засіб «мовчання» у відповідь на запитання:

(6) *Phoebe was waiting for her in The Dungeon.*
"What happened?" she asked eagerly.
Emma ignored the question and walked directly over to her chair, where she collapsed. Life had taken on a sense of unreality. She felt as if she were watching a silent movie flicker across a screen, the actors' movements jerky and abrupt (3, c. 24).

За допомогою невербальних засобів комунікації адресат втілює стратегічний намір ухиляння від негайного та прямого реагування на істинний смисл пропозиції та намагається або взяти час на обміркування відповіді, або уникнути кризової ситуації:

(7) *"Cal, please," she managed when she found her voice. "There's someone else I'm interested in."*
He froze and instantly released her.
Linnette lurched backward. "I'm sorry. I've known Chad Timmons for some time and well, I accepted this date to make him jealous. That was wrong. I apologize."
He stepped away from her as though in a daze. Because of his Stetson she couldn't see his eyes. She didn't need to. She felt his disappointment, his frustration – his pain.
"I feel dreadful." She shouldn't have told him about Chad. It was too hurtful, too cruel.
"Will you forgive me?" Without a word, he turned and strode out of the kitchen.
"I'm so sorry," she said again.

But his only response was the slamming of her door (2, c.143).

Адресат імпліцитно передає інформацію про те, що не вибачає адресанта. Адресат відмовляється повідомляти певні факти із свого життя, тому вдається до мовчання як сіленціального компоненту комунікації і навмисно ігнорує запитання.

Вживання у респонсивних репліках загальновідомих фактів на позначення позитивної відповіді надає емоційне забарвлення та підсилює іллокуцію підтвердження:

(8) *Bella and Max are in the kitchen.*
Max: *He's bringing a girl?*
Bella: *Miracles do happen.*
Max: *Does the girl have a name?*
Bella: *He wouldn't say* (5).

Реакцією адресата на пропозиційний зміст загального питання *«He's bringing a girl?»* є імпліцитний мовленнєвий акт підтвердження *«Miracles do happen»*, який містить імпліцитний смисл «Дива справді трапляються і йому нарешті пощастило».

У випадках, коли необхідно надати відповідь на пряме і дуже відверте запитання, адресат для пом'якшення респонсивної репліки починає її з коментарів та оцінок особистості адресанта, таким чином обґрунтовуючи необхідність надати конкретну відповідь. Але затримання прямої відповіді у часі стримує негативні наслідки комунікативного процесу, вимагають від адресанта такого ж ввічливого поводження:

(9) ***Kate:*** *You look restless. Is anything wrong?*
Rachel: *Hard to hide anything from you, Kate. I've been thinking, I should go back. Back to the States (1, c. 371).*

Погодження адресата з мовленнєвим актом докору адресанта репрезентує стратегічно обміркований тактичний прийом для переведення комунікації у кооперативне русло:

(10) *"No, I can take them to Disneyland and the beach. You'll be working all the time, you'll either be up all night writing someone out of the show, or running in for rehearsal or to watch them air, or frantically rewriting something else. When was the last time you took the boys to the Bronx Zoo, or anywhere for that matter?"*
"All right, all right... so I work too hard... so I'm a terrible father or a bastard or a rotten husband or all of the above, but for chrissake, Les, for years we were starving to death. And now look, you can have anything you want, and so can they" (6, c.6).

Адресант-дружина невдоволена тим фактом, що її чоловік постійно зайнятий роботою та зовсім не має часу для дітей. Чоловік імпліцитно погоджується з пресупозицією (*«You took the boys to the Bronx Zoo or anywhere long ago»*), виправдовується, чому не приділяє дітям достатньо уваги та є поганим батьком та чоловіком *(«I work too hard», «I'm a terrible father or a bastard or a rotten husband or all of the above»)*. Імпліцитний смисл, закладений у відповіді адресата «Дійсно, я дуже давно ходив з дітьми до зоопарку і приділяю мало уваги дружині», який можна інтерпретувати як вибачення, контрастує з комунікативною інтенцією – переконати дружину у тому, що він робить все можливе, аби у сім'ї було усе необхідне, адже раніше вони цього не мали *(«for years we were starving to death. And now look, you can have anything you want, and so can they»)*.

У парентальному діалогічному дискурсі батьки, відповідаючи запитанням на запитання, використовують це як нагоду для виховання та емоціонального пояснення очевидного дитині, у такий спосіб розширюючи її когнітивну базу. Якщо реактивний мовленнєвий акт з іллокутивною силою відмови-несхвалення з імпліцитним смислом «У таку погоду нема сенсу їхати на рибалку, тому що дуже холодно» є зрозумілим, то інформація про те, що у холодну погоду риба погано ловиться, скоріше за все є новою для дитини:

(11) ***Dad:*** *Will you come out fishing with me on Saturday?*
Michael: *Fishing! In this weather? We'd be frozen, and what would we catch? (1, c. 369).*

Таким чином, невідповідність семантики респонсивної репліки її іллокутивному значенню в англомовному побутовому діалогічному дискурсі є засобом організації кооперативності спілкування. Використання імпліцитних мовленнєвих актів здійснюється для досягнення певної мети (пом'якшення категоричності заперечної відповіді, обґрунтування нелогічності якогось із компонентів або всього твердження, ствердження хибності думки/дії партнера, небажання порушувати соціальні норми

та зразки поведінки, уникнення ситуації, що може призвести до конфлікту). Імпліцитність надає відповіді емоційного забарвлення та підсилює іллокуцію підтвердження. Стратегічний намір адресата уникнути прямого реагування на істинний смисл пропозиції питання успішно втілюється вербальними та невербальними засобами комунікації.

Перспективи дослідження вбачаємо у розробці прагматичних моделей декодування імпліцитних смислів у різних типах сучасного англомовного дискурсу з урахуванням гендерних і соціальних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с. 2. Безугла Л.Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук / Л.Р. Безугла. – Київ, 2009. – 36 с. 3. Бондарко А.В. Эксплицитность/имплицитность в общей системе категоризации семантики / А.В. Бондарко // Семантико-дискурсивные исследования языка: эксплицитность / имплицитность выражения смыслов : материалы междунар. науч. конф. – Калининград, 2006. – С. 22–33. 4. Зербіно А.Д. Специфіка типологізації мовленнєвих актів згоди/незгоди у сучасній англійській мові / А.Д. Зербіно // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2011. – Вип. 19. – С. 18-–24. 5. Карамишева Н.В. Логіка (теоретична і прикладна): навчальний посібник / Н.В. Карамишева. – К. : Знання, 2011. – 455 с. 6. Лук'янець М.Г. Особливості респонсивних реплік адресата у діалогічному мовленні / М.Г. Лук'янець // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 37. – С. 174–176. 7. Матюшенко О.Ю. Прагматичні аспекти декодування імпліцитної інформації у руслі когнітивних вчень / О.Ю. Матюшенко // Вісник Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2007. – Т. 2, № 1. – С. 34–39. 8. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с. 9. Оганезова Т.С. Проблема отграничения имплицитности от смежных понятий и явлений / Т.С. Оганезова // Гуманитарные исследования. – 2011. – № 2 (38). – С. 75–84. 10. Падучева Е.В. Прагматические аспекты связности диалога / Е.В. Падучева // Известия Академии наук СССР. – Сер. Литература и язык. – 1982. – № 4. – Т. 40. – С. 305-313. 11. Солощук Л.В. Вербальні та невербальні аспекти дискурсивної взаємодії як відображення полікодової природи комунікативного процесу / Л.В. Солощук // Науковий вісник Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2013. – № 19(268). – С. 233–237. 12. Шабат-Савка С.Т. Вербалізація категорії комунікативної інтенції: когнітивні, граматичні та дискурсивні вияви : дис. … доктора філол. наук : 10.02.01 / С.Т. Шабат-Савка; НАН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 2014. – 438 с. 13. Федосеева А.В. Имплицитная модальность высказывания в коммуникативно-прагматическом аспекте : дис. ... канд. филол. наук / А.В. Федосеева. – Белгород, 2005. – 209 с. 14. Carston R. The Explicit/ Implicit Distinction in Pragmatics and the Limits of Explicit Communication / Robyn Carston. – International Review of Pragmatics 1 (1), 2009. – P. 35–62. 15. Cooren F., Sanders R.E. Implicatures: a schematic approach // Journal of Pragmatics. – 2002. – Vol. 34. – P. 1045–1067. 16. Grice H.P. Logic and Conversation / Herbert Paul Grice // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts. – New York : Academic Press, 1975. – P. 42–58. 17. Haugh M., Jaszczolt K. Speaker Intentions and Intentionality / M. Haugh, K. Jaszczolt // The Cambridge Handbook of Pragmatics. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2012. – P. 87–112. 18 Ruhi S. Intentionality, Communicative Intentions and the Implication of Politeness / S. Ruhi. – Intercultural Pragmatics. – V.5. – 2008. – P. 287–314.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Binchy M. Firefly Summer / M. Binchy. – London : Coronet Books, 1987. – 762 p. 2. Macomber D. 50 Harbor Street (Cedar Cove) / D. Macomber. – Harlequin MIRA, 2013. – 368 p. 3. Macomber D. Glad Tidings: There's Something About Christmas \ Here Comes Trouble / D. Macomber. – Harlequin MIRA, 2012. – 400 p. 4. Margo at the wedding [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.imsdb.com/scripts/Margot-at-the-Wedding.html 5. Notting Hill [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.awesomefilm.com/script/nothill.txt 6. Steel D. Heartbeat / D. Steele. – NY: Delacorte, 1991. – 358 p. 7. The Groundhog Day [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dailyscript.com/scripts/groundhogday.pdf

УДК 811.111'42

TRANSFORMATIONS OF EXPRESSIVES THROUGH HISTORY IN COGNITIVE-COMMUNICATIVE PERSPECTIVE

Iryna Shevchenko, PhD, Full Professor (Kharkiv)

This article is based on cognitive-communicative approach to discourse in historical pragmatics: it first surveys a variety of different approaches to discourse studies, then takes a close look at the theoretical issues of emotions and finally suggests our understanding of emotional discourse. The article centers on the minimal unit of emotional discourse – a corresponding speech act, with a special emphasis on the historic change of expressives with negative modality, various aspects of these speech acts and their functioning in the English discourse in the 16th – 21st centuries.

Key words: cognitive-communicative approach, emotion, English discourse, history, speech act.

Шевченко І.С. Історичні трансформації експресивів: когнітивно-комунікативний анализ. Стаття базується на когнітивно-комунікативному підході до дискурсу в рамках історичної прагматики: в ній розглядаються різні підходи до досліджень дискурсу, теоретичні проблеми емоцій і пропонується трактування емоційного дискурсу. Стаття досліджує мінімальну одиницю емоційного дискурсу – відповідний мовленнєвий акт і зосереджена на історичних змінах експресивів з негативною модальністю, на когнітивних і прагматичних аспектах цих мовленнєвих актів і їх функціонування в англійському дискурсі XVI– XXI століть.

Ключові слова: англійський дискурс, емоція, історія, когнітивно-комунікативний підхід, мовленнєвий акт.

Шевченко И.С. Исторические трансформации экспрессивов: когнитивно-коммуникативный анализ. Статья основана на когнитивно-коммуникативном подходе к дискурсу в рамках исторической прагматики: в ней рассматриваются различные подходы к исследованиям дискурса, теоретические проблемы эмоций и предлагается трактовка эмоционального дискурса. Статья исследует минимальную единицу эмоционального дискурса – соответствующий речевой акт и сосредоточена на исторических изменениях экспрессивов с отрицательной модальностью, на когнитивных и прагматических аспектах этих речевых актов и их функционирования в английском дискурсе XVI – XXI веков.

Ключевые слова: английский дискурс, история, когнитивно-коммуникативный подход, речевой акт, эмоция.

1. Introduction

This article is aimed at both theoretical and practical issues: on the one hand, it is to sum up the theoretical approaches to discourse analysis and suggest a cognitive-discursive understanding of a specific type of discourse – emotional one. On the other hand, an expressive speech act is considered here the minimal unit of discourse, and this analysis is centered on expressives with negative modality.

Emotions are an integral part of human communication, they stipulate the speaker – hearer interchange and at the same time are negotiated in it. In psychology, emotions are understood either from a Superordinate Dimentional or the Discrete emotional perspectives. The latter helds emotions to differ in kind, though the resulting category system doesn't have sharp boundaries and rather is a fuzzy set of constituents. The cognitive-discursive perspective emphases emotive mental processing. Being a part of human social and cultural practice cognition is of historic nature. I argue that historic variation of expressive speech acts is rooted in historic

© Shevchenko Iryna, 2015

transformations in the worldview due to the fact that communicating emotions goes alongside with their mental processing.

In this essay, I will first highlight the issues of the discourse and its emotional vector; then I will define negative emotions and the two major approaches to their study. Adopting a discrete perspective to negative emotions I will then present evidence from English literature to demonstrate the tendencies of historic development of negative expressives in the English discourse of the 16th – 20th centuries with the focus on the interface of their cognitive and communicative (semantic-pragmatic) aspects.

2. Discourse and emotions

The cognitive approach in modern linguistics is based on the assumption that linguistic meaning is experientially grounded, encyclopedic and not separate from other forms of knowledge of the world [3]. These ideas correspond to the anthropocentric, functional and explanatory view of linguistics, and have lead to the formation of a cognitive-discursive paradigm of knowledge [6]. Within the framework of this paradigm discursive activities are described against the background of internal mental processes.

Understanding human communication in this paradigm introduces a new vector into pragmatic studies known as Cognitive Pragmatics:

> "Pragmatics is a capacity of the mind, a kind of information-processing system, a system for interpreting a particular phenomenon in the world, namely human communicative behavior" [2, p. 128-129].

Cognitive Pragmatics focuses on mental operations related to meanings construed in discursive situations; its subject is meaning production and interpretation viewed as mental / cognitive phenomena in linguistic interaction. In a cognitive-communicative perspective discourse is "an integral phenomenon, mental-and-communicative activity, which takes place in a broad social – cultural context; being a unity of the process and result it possesses continuous and dialogic character" [12, p. 28].

Emotions are vital in the human communicative behavior; this makes the emotional sphere the object of research of a number of sciences: evolutional biology, physiology, neurophysiology, psychology, cybernetics, philosophy, psycho- and sociolinguistics, general science of language, stylistics and other. Each of these branches tries to create the fundamental theory of the emotions.

The problem of the emotions and senses is one of the most ancient being in the focus of attention beginning with Plato and Aristotle, in whose works one can find the definition and the description of separate elements of the emotional sphere. Later Herbert Spencer, Baruch Spinoza, David Hume, Immanuel Kant gave detailed philosophical definitions of the essence and the characteristic features of emotions. In philosophy, the role of emotions in forming the subjective image of the real world was described as well as the heuristic aspect of their analysis. According to Cartesian theory of reflection, a person in his perception and notions reflects the outward reality through a complex mixture of sensual experience and mental experience, thinking, needs, emotions.

From the physiological point of view, emotional processes form an important and integral part of the functional system of human behaviour. Though a definition of emotion is still debatable, emotions are generally viewed as internal mental states representing evaluative valenced reactions to events, agents, or objects that vary in intensity. Emotions are short-lived, intense, and directed at some external stimuli [4]. It was proved that the emotion is a complex phenomenon, which consists of neuro-physiological, neural-muscular (expressive) and phenomenological aspects [4]. R. Nabi sums up the theoretic foundations for emotions:

> "Although different theorists define emotion by emphasizing different physiological, subjective, or motivational factors, general consensus suggests that emotion is a psychological construct consisting of five components: (1) cognitive appraisal or evaluation of a situation; (2) the physiological component of arousal; (3) a subjective feeling state; (4) a motivational component, including behavior intentions or action readiness; and (5) motor expression" [10, p.153-154].

Each emotion is the system created by these components and a result of their interaction. In linguistic analysis, the focus is on the cognitive evaluative process as well as on emotion's motivation in the human activities and on linguistic means of emotions' actualization in discourse. The former suggests a

universal character of the concept EMOTION in the worldview and the latter supplies a deeper insight into the emotional linguistic means. The data of physiological surveys of emotions enabled the linguists to penetrate into the meaning of various metaphorical statements which describe physiological changes in the organism and definite emotional states, as in [6] and others:

e.g. She became scarlet from head to foot. – She was scarlet with rage.

In psychology, emotions are defined as a special class of subjective psychological states, which are reflected in the form of direct perceptions, pleasant or unpleasant person's attitudes to the world, the people, the process and the result of his practical activities [11, p. 367]. The psychology of emotions presents a unity of the intellectual and the emotional, though these two forms of human consciousness are still argued upon. Human emotions, on the one hand, are a part of the objective reality, i.e. they are the reflected objects of the worldview, and on the other hand, they take part in its construction. The specific character of human emotions is revealed in the fact that they are both an object of linguistic reflection and the instrument of human self-reflection and reflection of other objects of reality.

There are two basic theoretical models of emotion: dimensional and discrete. Dimensional theory focuses on emotion as a generalized motivational state characterized by two broad affective dimensions: activation (high / low) and valence (pleasure / displeasure) [8]. Researches from this perspective typically focus on how the degree of positive / negative feeling affects various cognitive and behavioral outcomes.

Discrete emotion theory, on the other hand, mainly focuses on categorical emotional states (emotions, feelings, affects) typically identified by the unique set of mental patterns, underlying them [9]. Relative to one's goals these patterns lead to certain emotions. Researchers who apply discrete emotion theoretical perspective understand human emotion as consisting of unique basic emotional states that emerge primarily from individuals' cognitive appraisal of their environment [9]. This reveals the dynamic nature of the concept EMOTION and suggests it can be modeled as a frame-scenario of emotion production comprising a successions of slots BASIC MOTIVATION > CATEGORIZING STIMULI (good :: bad) > APPRAISAL > EMOTION. The key slot in this scenario is cognitive evaluation (cf.: according to Izard, the key underlying process according to the discrete emotional perspective is cognitive appraisal that leads to an individual's interpretation of his/her interaction with stimuli in the environment in order to organize adaptive responses [5]). R. Nabi elaborates:

> "The associated physiological changes, together with the emotions' particular action tendencies (e.g., flight for fear, retaliation for anger), motivate perceptions, cognitions, and behaviors in ways consistent with each particular emotion's adaptive goal. Only states with unique appraisal patterns, subjective experiences, and action tendencies are considered discrete emotions" [10, p.154].

In discreat perspective, emotions are divided into positive and negative ones. The terms 'positive :: negative' are used here to define the emotions caused by actions, states or processes with more or less probable desirable:: undesirable consequences.

3. Historic change of negative expressives

In human society, positive emotions are taken for granted and comprise fewer shades of emotionally evaluative attitude than the negative ones. While linguistic pragmatics mostly focuses on such emotional states as fear, anger, disgust, sadness [10], cognitive-discursive paradigm enables researchers to consider anger, contempt, disgust, fear, shame, grief and suffering [1], though there are clashes of certain emotions and states and their properties should rather be viewed as clusters than separate entities.

The concept EMOTION is of universal nature and presents both the process and result of cognitive appraisal. Schemes of more particular emotions share the slots CATEGORIZING STIMULI (good :: bad) and APPRAISAL, but each separate feeling differs in the slots of BASIC MOTIVATION and EMOTION. In cognitive-discursive perspective, the semantic-pragmatic subtypes of the expressives, according to T. Bytsenko [1], can be schematically presented in the following way (based on BASIC MOTIVATION and APPRAISAL):

Anger – *I hate smth / smb or I am angry*;
Contempt – *I despise smth / smb.*;
Disgust – *I loathe smth / smb.*;
Fear – *I fear smth / smb.;*
Shame – *I am ashamed;*
Grief and Suffering – *I grieve / I suffer.*

In the 16th – 21st cc., these semantic-pragmatic subtypes of expressives share common markers which indicate direct expressives: on the level of lexis – emotionally marked vocabulary (interjections (which are the most vividly varied), emotionally evaluative words; stylistically marked words, metaphors (including zoonimic ones), epithets, comparisons, qualifying synonyms, hyperbole, meiosis etc.); on the syntactic level – nominative, unfinished or broken sentences as well as elliptic structures, inversion, parceling, repetitions, parallelism, expletive sentences, isolation.

Indirect expressives may have the structure of imperatives, interrogative sentences, subjunctive mood etc.

The historic change in negative emotions for the last five centuries is the most vivid in Anger, Contempt, Disgust, Fear, Shame, Grief and Suffering [1]. The historic variation of semantic subtypes of expressive speech acts, on the one hand, goes alongside with the linguistic development, the change in lexis, stylistics and grammar; and on the other hand, it correlates with the change in the worldview, in particular, with the switch of ethic social-cultural norms of the British linguistic comunity from predominantly positive in the 16th c. to negative in the 21st c. (in terms of the politeness principles). Transformations of expressives through history demonstrate both common and varying tendencies. Among the former is a considerable reduction of intrejections (*Ay, Alack, fie* went out of use after the 16th century) and other lexical intensificators, vulgar words (*slave, rascal, rogue, damn'd*) and blasphemies (*By Gis* and *by Saint Charity* in the 16th c., *Jesu*! in the 17th c., *zound* (in the 18th c.), *by Heavens, Gad* in the 19th c., *Dear God!* in the 20th c.).

Varying tendencies of historic change for particular emotions comprise: in speech acts of Anger epithets become less frequent; in Disgust vulgar words vary and become more diverse in the 20th c.; in Fear blasphemy becomes less diverse though it functions quite frequently over the last five centuries; in Shame, Grief and Suffering the number of broken sentences and repetitions grows in the 20th c. [1].

4. Conclusion

In this article I have tried to show that a cognitive-communicative approach to discourse on the whole and expressive speech acts in particular supplies relevant instruments for the analysis of speech acts and their diachronic variation. It has been proved that historically expressive speech acts of negative emotionality demonstrate stability of their pragmatic-semantic properties and historic change of the aspects of locution and context (speech act variables). The former is based in the relevant stability of the universal concept EMOTION and the latter is a result of the transformation of the worldview, namely politeness principles, and the system of the language through history. The historic variation of pragmatic-semantic subtypes of expressives of negative emotionality reveals a general tendency of reduction of emotional markers.

The results obtained may suggest further insight into emotions in cognitive-discursive perspective both in historic and cross-cultural aspects.

REFERENCES

1. Bytsenko T.A. Historical dynamics of expressives of negative emotionality in the English discourse of the 16th – 20th centuries. Thesis for a Candidate Degree in Philology. – Kharkiv, 2003. – 210 p. 2. Carston R. "Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics / R. Carston // Mind and Language. – 2002. – #1-2. – P. 128-129. 3. Geeraerts D. Introduction. A rough guide to Cognitive Linguistics / D. Geeraerts // Geerarts D., Dirven R., Taylor J., Lanacker R. (eds.). – N.Y., 2006. – P. 1-28. 4. Izard C. E. Human Emotions / C.E. Izard. – New York, London: Plenum Press, 1977. 5. Izard C.E. Emotion theory and research: Highlights, unanswered questions, and emerging issues / C.E. Izard. – Annual Review of Psychology. – 2009. – #60. – P. 1-25. 6. Kubryakova Y. Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znaniy o yazyke: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol' yazyka v poznanii mira. – M: Yazyki slavianskoj kultury, 2004. – 560 p. 7. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind / Lakoff G. – Chicago: University of

Chicago Press, 1987. 8. Lang P. J. Looking at pictures: Affective, facial, visceral, and behavioral reactions / Lang P. J., Greenwald M.K., Bradley M.M., Hamm A.O. Psychophysiology. – 1993. – #30. –P . 261-273. 9. Lazarus R.S. Emotion and adaptation / R.S. Lazarus. – NY, L. : Oxford University Press, 1991. 10. Nabi R. L. The Case for Emphasizing Discrete Emotions in Communication Research / R.L. Nabi // Communication Monographs. – 2010. – #77, 2. – P. 153-159. 11. Nemov R.S. Psychologiya / R.S. Nemov. – Moskva: Prosvesceniye, 1995. 12. Shevchenko I.S. Diskurs kak myslekommunikativnoye obrazovaniye / Shevchenko I.S., Morozova O.I. // Visnyk Kharkivs'kogo natsional'nogo universitetu imeni V.N. Karazina. – 2003. – # 586. – P. 35–38.

УДК 811.111'371

КОНВЕРСАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ РЕЧЕВОГО АКТА ОДОБРЕНИЯ

Н.А. Бигунова, канд. филол. наук (Одесса)

Статья сообщает о результатах проведения конверсационного анализа речевого акта одобрения в англоязычном художественном дискурсе. Одобрение определяется как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, объектом оценки в котором являются предметы, идеи и явления. В ходе конверсационного анализа фактического материала установлено, что РА одобрения главным образом формулируется как реагирующий или инициирующий коммуникативный ход. Значительно реже одобрение выполняет функцию послесловия либо входит в состав побочного эпизода.

Ключевые слова: коммуникативный ход, коммуникативный шаг, одобрение, речевой акт, речевой эпизод.

Бігунова Н.О. Конверсаційний аналіз мовленнєвого акту схвалення. Стаття повідомляє про результати проведення конверсаційного аналізу мовленнєвого акту схвалення в англомовному художньому дискурсі. Схвалення визначається як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, об'єктом оцінки в якому є предмети, ідеї і явища. В ході конверсаційного аналізу фактичного матеріалу встановлено, що МА схвалення головним чином формулюється як реагуючий або ініціюючий комунікативний хід. Значно рідше схвалення виконує функцію післямови або входить до складу побічного епізоду.

Ключові слова: комунікативний крок, комунікативний хід, мовленнєвий акт, мовленнєвий епізод, схвалення.

Bigunova N.O. Conversation analysis of approval speech act. The article reports on the results of approval speech act conversation analysis in English artistic discourse. Approval is defined as a positive evaluative syncretic speech act, the object of evaluation in which is inanimate objects, ideas and events. In the course of the conversation analysis of the factual data it has been established that approval speech act is mainly framed as a responsive or initiative communicative move. Far less often approval performs the follow-up function or becomes a member of a side-sequence.

Key words: communicative move, communicative turn, approval, speech act, speech sequence.

Общение в реальной коммуникации может длиться от нескольких секунд до множества часов. В художественном тексте, имитирующем реальную коммуникацию, автор стремится передать только интересные, важные для авторского замысла, моменты общения. Тем не менее, одномоментное диалогическое общение двух или более персонажей может занимать в художественном тексте не одну страницу. Высказывания положительной оценки «вплетаются» в общение персонажей самыми разнообразными и причудливыми узорами. На данном этапе нашей работы возникает вопрос: возможно ли все многообразие оценочных фраз разложить по привычной конверсационной схеме «стимул – реакция»?

Обоснование выбора говорящими языковых и неязыковых способов общения с учетом присутствующих у адресата предшествующих знаний и ожиданий, пояснение нарушений смены коммуникативных ролей, представляется возможным при помощи конверсационного анализа.

Конверсационный анализ был впервые разработан в исследованиях Г. Сакса в начале 60-х годов в университете штата Калифорния [11]. Помимо Г. Сакса, это направление также тесно связано с именами Э. Щеглова и Г. Джефферсон, описавшими ритуалы мены коммуникативных ролей [13; 14; 8]. Конверсационный анализ учитывает такой параметр, как лицо партнеров общения (сохранения статуса и роли коммуниканта, баланс,

© Бигунова Н.А., 2015

повышение статуса или понижение его), их имидж, стратегии и способы их реализации. Он изучает, как происходит смена ролей в диалогическом общении, как собеседники справляются с затруднениями в общении [7, с. 169].

Актуальность данной статьи, посвященной конверсационному анализу высказываний одобрения в художественном дискурсе, определяется тем, что до сих пор речевой акт одобрения не изучен с точки зрения его коммуникативной структуры. Более того, немногочисленные исследователи, занимавшиеся данным актом (Н.В. Коробова, Е.В. Ярошевич, Т.В. Кабанкова), не отграничивают его от смежных положительно-оценочных актов похвалы, комплимента и лести.

Объектом данного исследования является речевой акт (далее РА) одобрения, реализуемый в англоязычном художественном дискурсе. Предметом исследования служат коммуникативные ходы разных структурных типов, в рамках которых формулируется РА одобрения.

Целью работы является описание конверсационного анализа РА одобрения в современном англоязычном художественном дискурсе.

Одобрение определяем как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, адресат которого никогда не выступает объектом оценки. Объектами одобрения являются неодушевленные предметы, идеи и явления. В диалогическом дискурсе одобрение реализует такие стратегии позитивной вежливости, как контакто-устанавливающую стратегию и стратегию смягчения высказывания, стратегии эмоционального воздействия и манипулирования.

Материалом исследования послужили тексты 52 современных англоязычных художественных произведений общим объемом 18380 страниц, из которых были отобраны высказывания одобрения. Выборка составляет 743 РА одобрения.

В конверсационном анализе часто фигурирует термин *смежная пара* (*adjacency pair*), фактически соответствующий широко употребляемой в отечественной лингвистике категории *диалогическое единство*. Все они обозначают явление, состоящее из стереотипного обмена *репликами*, точнее, *ходами*. Поэтому здесь предпочтение отдано термину *обмен* (*exchange*).

«Turn» – «коммуникативный шаг» или «репликовый шаг» в качестве формально-структурной единицы диалога определяется как фрагмент дискурса одного говорящего, отграниченной речью других [5, с. 9; 10, с. 15]. Шаг – это все, что говорит один собеседник до того, как другой собеседник начинает говорить [12, с. 701].

Дж. Синклер и М. Каулсард «шагом» *(turn)* называют минимальную единицу диалогической речи, совокупность которых дает образование, именуемое «ходом» *(move)* [15, с. 87; 6, с. 247]: «коммуникативный ход является минимальной свободной единицей дискурса и состоит из одного или нескольких шагов» [15, с. 23]. Забегая вперед, отметим, что, по нашему мнению, может быть и наоборот: шаг может включать несколько коммуникативных ходов.

Ван Дейк определяет *речевой ход* как функциональную единицу последовательности действий, которая способствует решению локальной или глобальной задачи под контролем стратегии [2, с. 274].

Мы придерживаемся точки зрения, согласно которой реплика – лишь формальная единица. Репликовый шаг и коммуникативный ход – единицы разной природы, поэтому они не вступают в системные или иерархические отношения. Инициативными и реактивными не могут быть ни реплики, ни речевые акты. Это качество принадлежит только коммуникативному ходу и обусловлено его функциональной направленностью.

Коммуникативная направленность хода прогрессивного порядка называется *инициирующей*, а обратная коммуникативная направленность рассматривается как *реагирующая* – согласующаяся с целевой направленностью инициирующего хода. Инициирующее высказывание говорящего подвергается интерпретации собеседника, который предлагает свою интерпретацию в ответной реплике. Однако, интеракция на этом не заканчивается. Собеседнику может быть важно узнать, понял ли его реакцию инициатор, приемлема ли его реакция, и правильно ли он интерпретировал высказывание инициатора интеракции. Это может потребовать дальнейшего вклада инициатора [16, с. 375; 9, с. 32]. Таким образом, в КА оперируют еще одним образованием – *речевым эпизодом,* представляющим наибольший интерес для нашего исследования.

Термин *речевой эпизод* (*sequence*) наименее ясно определен исследователями. Он так же, как и коммуникативный ход, состоит из более, чем одного, коммуникативного шага. Эпизод не всегда является смежной парой, иногда он состоит из трех или четырех шагов [17, с. 9].

Согласно Дж. Синклеру и М. Култхарду, анализировавших общение учителя и учеников на уроке, речевой обмен состоит из трех ходов: инициирующий шаг учителя, респонсивный шаг ученика и послесловие учителя (*follow-up*). По их мнению, в пределах каждого шага, совершенного одним говорящим, может быть два хода [15].

Речевой эпизод отличается от смежной пары тем, что он предлагает не две, а три составные части для интеракции [17, с. 12]. Эми Б.М. Цуи настаивает на том, что трех-звеньевой (трехсоставный, трех-членный) эпизод более убедителен при описании базовой единицы конверсационной организации, чем смежная пара [там же, с. 25]. Эми Б.М. Цуи предлагает в качестве базовой единицы интеракции (общения) трех-членный эпизод (обмен) со следующими структурными элементами: инициация, реакция и послесловие [там же].

Функция *послесловия* определяется многими исследователями как исключительно оценочная, что представляет особый интерес для нашего исследования [4; 6]. По мнению Эми Б.М. Цуи, ход-послесловие является очень важным элементом речевого эпизода. Это элемент, на котором базируется дальнейшее общение. Он выполняет общую функцию подтверждения результата общения, которое состояло из инициирующего и респонсивного (ответного) ходов [17, с. 34]. Три хода трехчленного эпизода соотносятся друг с другом так, чтобы каждый ход подготавливал последующий ход. В общении *face-to-face* ход-послесловие часто реализуется невербальными средствами, такими как кивок, улыбка, движение бровей и т.д. [там же, с. 37].

Разновидностью речевого эпизода, включающего более двух шагов, является смежная пара, вставленная внутрь другой пары, названная Э. Щеглофф *вставным эпизодом* (*insertion sequence*) [13]. В свою очередь, Г. Джефферсон предлагает термин *побочный эпизод (side sequence)*, который несколько отличается от *вставного эпизода* Э. Щеглоффа. Побочный эпизод, который ученая квалифицирует как эпизод сбоя (неудачи) (*misapprehension sequence)*, состоит из более чем одной смежной пары: данный эпизод включает шаги утверждения, недопонимания и разъяснения, а также возможный компонент эпизода – терминатор (знак завершения) [8, с. 317]. Следовательно, по мнению Г. Джефферсон, *побочный эпизод* состоит из трех или четырех шагов.

Для обозначения сложных структур пользуются тем же термином *обмен* [*exchange* – 15; 3] или *interchange* [10, с. 35]. Принципиального терминологического значения число шагов в подобного рода моделях обмена не имеет, поэтому М.Л. Макаров с полным основанием советует применять ко всем ее разновидностям (двух-, трех- и четырехместным) единый термин *обмен*, уточняя его объем прилагательными *простой* (для двух-шаговых структур) и *сложный* (для трех- и четырехместных структур) [3].

Конверсационный анализ нашей выборки направлен на изучение структуры речевых эпизодов (далее РЭ), включающих высказывания одобрения. Выделяются инициирующие, реагирующие, послесловные и побочные коммуникативные эпизоды. Мена коммуникативных ролей посредством ходов, входящих в структуру эпизода, разворачивается по следующим схемам: ПО[1] – Р, С – ПО; С – Р – ПО и С – Н – ПО.

Количественные показатели использования выделенных типов коммуникативных ходов при выражении одобрения представлены в следующей таблице:

[1] ПО - положительно-оценочное высказывание, С – стимул, Р – реакция, Н – недопонимание.

Таблица

Реализация одобрения коммуникативными ходами разных структурных типов

Тип коммуникативного хода, в рамках которого формулируется одобрение	Количество употреблений, в %
инициирующий коммуникативный ход (ПО-Р)	41.8
реагирующий коммуникативный ход (С-Р)	47.6
Послесловие (С-Р-ПО)	7.5
Побочный эпизод (С – Н – ПО)	3.1

Прежде всего, РА одобрения может функционировать в качестве инициирующего коммуникативного хода. Под «инициацией» понимается не только речевое образование, открывающее диалог: инициирующий характер имеют и коммуникативные ходы «внутри» диалога, «ибо всякое высказывание чревато ответом» [1, с. 437].

Всего 41.8% высказываний одобрения выступают в роли инициирующего репликового шага. Следует отметить, что одобрение как коммуникативный ход характеризуется краткостью: он, как правило, включает всего один репликовый шаг, что отличает его от таких значительно более многословных выражений положительной оценки как похвала или лесть. В целом, краткость характеризует выражение одобрения вне зависимости от вида коммуникативного хода, который он собой представляет.

Поводом для инициации одобрения, как правило, служит новый «виток» в развитии действия, т.е. новое действие или перемена места: например, выход на улицу или вход в ресторан, подача блюда или напитка, как например, в следующем эпизоде:

*She took several gulps of the amber liquid. "**Mmm, lovely**"* [20, с. 58].

В данном РЭ в качестве инициации функционирует экспрессивный коммуникативный ход в эллиптической форме, иллокутивной целью которого является одобрение.

Инициирующий коммуникативный ход одобрения, состоящий из двух репликовых шагов, вызван новым действием – завершением прогулки Кейт и ее возвращением в дом друга:

*Kate returned to West Street glowing. "**It's so lovely! I never knew it was so lovely**!"* [26, с. 108].

Кроме того, инициирующий шаг одобрения часто следует рассматривать как второстепенный шаг в составе главного коммуникативного хода, например, благодарности:

*She opened her eyes, and cleared her throat. It was time. "Excuse me…" she called out. The courtyard fell quiet. "I'll be brief. I don't want **this wonderful food** to go cold. I just want to thank you all for coming. I still can't believe I'm sixty year sold…"* [24, с. 7].

В приведенном эпизоде главная иллокутивная цель хозяйки банкета – выражение благодарности собравшимся гостям, а выражение одобрения ожидающему их пиршеству – цель второстепенная. Таким образом, коммуникативный ход в данном случае состоит из множества шагов: из экспрессива-извинения, промисива, декларатива, экспрессива-благодарности и еще ряда деклараторов и экспрессивов.

В качестве коммуникативного хода-реакции активнее всего употребляются высказывания одобрения (47.6% всех реализаций одобрения). Во-первых, данный акт может выступать как согласие с ранее высказанным мнением, идеей, предложением, то есть представлять собой реагирующий коммуникативный ход, как, например, в следующих ситуациях:

- *"So if you really think it's so dangerous here, Moose, then we should move back home." "**Good idea**," I say, my voice low and hard* [18, с. 84].
- *"People aren't satisfied just to have their trinket be worth a fortune. No, it is better, far better, if they bought it on the cheap from some unsuspecting rube. No one considers the feelings of the unsuspecting yard salesman who was cheated, who lost out." "**Good point**"* [19, с. 49].

Кроме того, одобрение может представлять собой положительную реакцию на новость, как например, в ситуации, когда муж сообщает жене

о том, что он близок к повышению по службе, и она относится к этому одобрительно:

*"I can feel that I'm close, Sadie. Damn close. I can smell it." – "**That's great**"* [27, с. 262].

Реагирующий коммуникативный ход со значением одобрения также совершается адресантом как средство поддержания контакта, как сигнал о том, что сделанное и сказанное собеседником, воспринято и одобрено, как например, в таком РА одобрения:

*"I thought you'd appreciate the flowers," says Loretta. "Kind of cheap and cheerful. But –" "**It's lovely, Loretta**, thanks"* [там же, с. 117].

В приведенном эпизоде реагирующий ход представляет собой два шага-экспрессива: одобрение и благодарность.

Использование послесловного коммуникативного хода в РА одобрения (7.8% всех ходов) вполне закономерно: коммуникант отправляет запрос, получает на него ответ и выражает удовлетворение. Например, маленькой девочке очень важно узнать, не подсматривал ли отец, когда она готовила для него сюрприз, поэтому после инициирующего хода-квеситива следует не только реагирующий ход-декларатив, но и очень важный ход-послесловие, который выражает одобрение отрицательной реакции собеседника:

"Daddy, you didn't look, did you?" said my daughter.

*I smiled and shook my head. "Didn't see a thing, angel." "**Good**"* [22, с. 99].

Другой возможной схемой является отправление запроса о некотором объекте, получение ответа и пояснение причины своего интереса к данному объекту – он нравится коммуниканту:

*What are those flowers in the pot, Lily?"– "Pansies."–"**That's a lovely scent**"* [21, с. 60].

В ответ на стимул-квеситив «Как дела?» жена сообщает мужу, что чувствует себя лучше, формулируя реагирующее одобрение. Муж сначала выражает удивление, а затем удовлетворение – одобрение-послесловие. Вторая речевая партия мужа состоит из двух экспрессивов:

*"Are you sure you're OK?" "I'm feeling... **so much better about everything**." Tom's shoulders drop away from his ears. "Really?" he asks. He looks more boyish all of a sudden, like a weight's been lifted off him. "**That's good, really good, to hear**"* [27, с. 212].

Реакцией на промиссив в следующем примере из выборки (предложение приготовить ребенку ужин) является ответный декларативный ход (сообщение о том, что ужин уже приготовлен), который, в свою очередь, вызывает одобрение собеседника в виде послесловного коммуникативного хода "Great":

*"I'll fix Danny supper."–"Already fed and watered," Tom says proudly, like he's conquered a small continent rather than just done the thing I do every day. "Itookhimout." – "**Great**"* [там же, 46].

Включение высказываний положительной оценки в структуру побочного эпизода имеет место довольно редко (3.1% высказываний одобрения). Одобрение вклинивается в побочный эпизод в качестве разъяснения возникшего непонимания между коммуникантами.

Положительная оценка при этом формулируется как коммуникативный ход первого коммуниканта в ответ на непонимание второго либо как репликовый шаг второго коммуниканта вслед за шагом непонимания, сделанного первым. Таким образом, возможны, как минимум, две формулы побочного эпизода: С – РН – ПО (стимул-утверждение, реакция-недопонимание, положительная оценка как разъяснение) и С – Н + ПО (стимул-утверждение, реакция-несогласие + положительная оценка как разъяснение). Однако, непонимание или несогласие не всегда устраняется одним ответным ходом собеседника. Иногда возникает 3-4 и более хода. Структура побочного фрагмента с вкраплением оценочных ходов представляется сложной и вариативной.

В ответ на предложение подумать о положении дел в компании Флип выражает сомнение в необходимости подобных размышлений и с одобрением констатирует успехи компании. Выражение одобрения происходит по схеме С – Н + ПО:

*"We need to think about it."– "Well, there isn't much to think about, surely?" Flip asked, lighting a new cigarette. "**The company's more successful than ever**. It'll be a matter of transferring your shares, signing over power of attorney at some stage"* [24, с. 124].

Узнав о встрече Лина с Дидье, Карла саркастически заявляет, что Дидье наверняка говорил без умолку, с чем Лин соглашается, заявляя, однако, что это было интересно – одобрение выступает как противоречие со стимулирующей репликой собеседницы:

"I think Didier would've done most of the talking," she guessed. – "Well, yes, he did, ***but it was interesting. I enjoyed it****. It's the first time we've ever talked like that"* [23, с. 58].

Схема приведенного побочного эпизода такова: стимул-декларатив, затем реагирующий ход, состоящий из двух деклараторов: частичного согласия и возражения, одобрения-экспрессива и еще одного декларатива.

Более сложную структуру имеет эпизод, в котором Саймон пытается увести свою жену Керри от разговора о своей матери, он перебивает ее и заговаривает о том, к чему он сам бы отнесся с одобрением в момент речи:

"About last night," she said. – "I know." – "It isn't very easy to explain –"– "Nothing is," Simon said. "Nothing bloody is, right now. That's why, in the midst of all these problems, ***twenty minutes of happy, uncomplicated sex would have been so great****." – "I know," Carrie said. "Your – your mother –"– "What the hell has my mother got to do with our sex life?"* [25, с. 157].

В приведенном примере ход первого коммуниканта резко сменяется ходом второго, затем первый пытается довести свою мысль до конца, однако, второй снова его перебивает, выражая несогласие и затем одобрение-пожелание.

Таким образом, на смену термину «диалогическое единство», предполагающему только одну формулу – реплика-реакция, приходит термин «речевой эпизод», выступающий базовой единицей конверсационной организации. Структура *речевого эпизода*, в отличие от двух-репликового диалогического единства, отличается вариантным характером. Помимо традиционной *смежной пары* (стимул-реакция), речевой эпизод может представлять собой трех-членное единство (инициирующий ход, реагирующий ход, ход-послесловие), а также большее образование, если в структуру основного эпизода вклинивается *побочный эпизод*.

Выполненный конверсационный анализ фактического материала и отображающая его итоги таблица свидетельствуют о том, что РА одобрения чаще формулируется как реагирующий коммуникативный ход (это происходит почти в половине высказываний одобрения – 47.6%). Одобрение в качестве реакции выступает как согласие с ранее высказанным мнением, идеей, предложением, как положительная реакция на новость. Несколько реже – в 41.8% высказываний одобрение выступает инициирующей репликой. Поводом для инициации одобрения, как правило, служит новый «виток» в развитии действия, т.е. новое действие или перемена места: например, выход на улицу или вход в ресторан, подача блюда или напитка. В 7.5% высказываний одобрение выполняет функцию послесловия: коммуникант отправляет запрос, получает ответ и выражает удовлетворение. Другой возможной схемой является отправление запроса о некотором объекте, получение ответа и пояснение причины своего интереса к данному объекту – он нравится коммуниканту. Лишь в 3.1% эпизодов одобрение входит в состав побочного эпизода.

Перспективой настоящего исследования является сравнительное проведение конверсационного анализа смежных РА положительной оценки: одобрения, похвалы, комплимента и лести.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство,1986. – С. 250–296. 2. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с. 4. Burton D. Analysing Spoken Discourse / D. Burton // Studies in Discourse Analysis; [ed. by M. Coulthard and M. Montgomery]. – London and Boston : Routledge and Kegan Paul, 1981. – P. 61–81. 5. Carlson L. Dialogue Games: An Approach to Discourse Analysis / L. Carlson. – Dordrecht : Reidel, 1983. – 316 p. 6. Coulthard M. Forensic Discourse Analysis / M. Coulthard // Advanced in Spoken Discourse Analysis. – London : Routledge, 1992. – P. 242–257. 7. Hopper R. Coversation Analysis Methods / R. Hopper, S. Koch, J Mandelbaum // Contemporary Issues in Language and Discourse Processes. – Lnd. : Erbaum, 1986. – P. 169–186. 8. Jefferson G. Side Sequences / G. Jefferson // Sudnow

(Ed.) Studies in social interaction New York. – NY : Free Press, 1972. – P. 294–330. 9. Mishler E.G. Studies in Dialogue and Discourse: an Exponential Law of Successive Questioning / E.G. Mishler // Language in Society. – # 4. –1975. – P. 31–51. 10. Owen M. Apologies and Remedial Interchanges: A Study of Language Use in Social Interaction / M. Owen. – Berlin : Mouton, 1983. – 192 p. 11. Sacks H. Lectures on Conversation / H. Sacks. – 2nd ed. – 2 vols. – Cambridge, MA, 1995. 12. SacksH. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation / H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson // Language. – 50 /4, 1974. – P. 696–753. 13. Schegloff E. Notes on a conversational practice: Formulating place / E. Schegloff // Sudnow (Ed.) Studies in social interaction New York. – NY : Free Press, 1972. 14. Schegloff E. Opening up closings / E. Schegloff, H. Sacks // Semiotica. – 7 / 4. – 1973. – P. 289–327. 15. Sinclair J.M. Towards an Analysis of Discourse / J.M. Sinclair, M. Coulthard. – London : Oxford University Press, 1975. – 381 p. 16. Tsui A.B.M. Aspects of the classification of illocutionary acts and the notion of a perlocutionary act / A.B.M. Tsui // Semiotica. – 66/4, 1987. – P. 359–377 (b). 17. Tsui Amy B.M. English Conversation / A.B.M. Tsui. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 298 p. 18. Choldenko G. Al Capone Does My Shirts / G. Choldenko. – London : Puffin Books, 2006. – 215 p. 19. Coben H. Promise me / H. Coben. – London : Orion, 2007. – 454 p. 20. Cox J. Divorced and deadly / J. Cox. – London : Harper Collins Publishers, 2009. – 240 p. 21. Jones R.C. Ten seconds from the sun / R.C. Jones. – London : Abacus, 2009. – 309 p. 22. Parsons T. Men from the boys / T. Parsons. – London : Harper Collins, 2010. – 276 p. 23. Roberts G.D. Shantaram / G.D. Roberts. – London : Abacus, 2008. – 933 p. 24. Ruston J. To touch the stars / J. Ruston. – London : Headline Review, 2010. – 442 p. 25. Trollope J. Marrying the mistress / J. Trollope. – London : Black Swan, 2001. – 333 p. 26. Trollope J. The men and the girls / J. Trollope. – London : Black Swan, 1993. – 319 p. 27. Williams P. How to be married / P. Williams. – London : Headline Review, 2010. – 376 p.

УДК 811.'111 + '367.622.12

ВЛАСНІ ІМЕНА ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Т.О. Мизин, канд. філол. наук (Київ)

У статті розглядається процес формування фонду власних імен англійської мови. Аналізуються екстралінгвістичні фактори, які вплинули на розвиток системи найменування. Виділено етимологічні характеристики власних імен. Досліджено структуру власного імені на різних етапах розвитку англійської мови. Підкреслюється ідея максимальної значимості власних імен, які розглядаються як білатеральний мовний знак. Виділено їхні семантичні особливості. Доведено, що власні імена є найбільш стійким фактором культури народу.

Ключові слова: власне ім'я, екстралінгвістичний фактор, етимологічні характеристики, семантичні особливості.

Мизин Т.А. Личные имена как составляющая часть языковой картины мира. В статье рассматривается процесс формирования фонда личных имен английского языка. Анализируются экстралингвистические факторы, повлиявшие на развитие системы наименования. Выделено этимологические характеристики личных имен. Исследовано структуру личных имен на разных этапах их развития. Подчеркивается идея максимальной значимости личных имен, которые рассматриваются как билатеральный языковой знак. Выделено их семантические характеристики. Доказано, что личные имена являются наиболее стойким фактором культуры народа.

Ключевые слова: личное имя, семантические особенности, экстралингвистический фактор, этимологические характеристики,

Myzyn T.O. Proper Names as the Language Picture of the World Constituent Part. The article deals with the formation process of the proper names fund. The author analyses extralinguistic factors that influenced the development of the nomination system. Etymological characteristics of proper names are defined. Proper names structure on different stages of their development is researched. The idea of meaningfulness of proper names which are considered bilateral signs is emphasized. Their semantic characteristics are singled out. It is proved that proper names are the most stable factors of the people's culture.

Key words: etymological characteristics, extralinguistic factor, proper name, semantic peculiarities.

У сучасній лінгвістиці спостерігається значний інтерес до проблем ономастики, тобто до вивчення власних імен, що зумовлено, зокрема, розвитком антропоцентричної парадигми мовознавчої науки.

Власні імена відіграють важливу роль у житті народу. Вони займають особливе місце в мові, в номінативній діяльності людини. Справедливо вважається, що вони є найважливішим матеріалом у дослідженні питання про лінгвістичне відображення картини світу. Власні імена представляють собою унікальний прошарок лексики, який дозволяє простежити витоки становлення менталітету народу. Вони являють собою особливу категоріальну групу всередині мови як специфічної семіологічної комунікативної системи.

Актуальність теми дослідження зумовлена важливістю подальшої розробки теоретичних положень ономастики з одного боку, та семантики – з іншого, недостатньою вивченістю процесу формування фонду власних імен англійської мови, необхідністю охарактеризувати діахронічну картину розвитку англійського імені.

Перед собою у цій розвідці ми ставимо за мету: дослідити походження й семантичні особливості англійських власних імен, показати динаміку їхнього розвитку.

Об'єктом дослідження є власні імена англійської мови.

© Мизин Т.О., 2015

Предмет – екстралінгвістичні фактори, які вплинули на розвиток системи найменування в англійській мові, етимологічні та семантичні особливості власних імен.

Матеріалом дослідження слугують дані словників власних імен [1; 5; 10; 12].

Проблеми когнітивної ономастики, лінгвістичні й функціональні аспекти власних імен завжди привертали увагу лінгвістів. Вивченням цих питань займалися такі вчені, як С.І. Гарагуля, Д.І. Єрмолович, О.А. Леонович, Т.А. Комова, Т.С. Олійник, А.В. Суперанська, Л.В. Гнаповська та інші.

Лінгвісти підкреслюють, що людське суспільство знаходиться в постійному русі й розвитку. У різні епохи і в різних культурах люди сприймають і усвідомлюють світ по-своєму. Тому конструюється особлива, історично обумовлена картина світу. Антропоніміка, як і будь-яка лексика, жваво реагує на всі явища, що відбуваються в навколишньому для людини середовищі, внаслідок чого імена виявляються мимовільними реєстраторами явищ природи і подій, що мали місце в суспільному і культурному житті народу.

І.О. Голубовська стверджує, що мова є однією з форм збереження культури та її знаряддям. Мова як форма зберігання культури виступає скарбницею культурних цінностей етносу та засобом її трансляції в майбутнє. З одного боку, вона відображає підсвідомі інтуїції народу – свого носія – про навколишній світ, з другого – зберігає пам'ять про значні історичні події в житті етносу [4, с. 35].

Мовна картина світу відображає реальність через культурну картину. Тож можемо твердити, що культурна й мовна картини світу взаємопов'язані.

Власні назви англійської мови пройшли довгий шлях розвитку, шлях, пов'язаний із історією народу, його культурою.

Слід зазначити, що в історії Великобританії було багато хвиль найменувань. Досліджуючи це мовне явище, не можна не помітити впливу позамовної дійсності.

Так, у VII столітті до нашої ери територію Великої Британії заселяли кельти. Кельтські імена могли мати як просту, так і складну структуру:

- іменник: *Alan* (*alun* – гармонія), *Evan* (*eoghaim* – юнак);
- іменник + іменник: *Faolchadh* (*wolf* – вовк + *warrior* – воїн);
- прикметник + іменник: *Fionnbhar* (*fair* – світлий + *head* – голова);
- іменник + прикметник: *Muriel* (*muir* – море + *geal* – яскравий).

У сучасній системі власних імен англійської мови можна знайти лише небагато кельтських імен. Проте, набувши англізованої форми, вони є досить популярними: *Donald* (*dubno* – мир + *val* – правління), *Bridget, Brian (Bryan, Brien)* (*brigh* – влада, сила).

Починаючи з 54 р. до н.е. до 80 років І століття нашої ери в Англії правили римляни. Ми не можемо стверджувати, що вплив латинської мови на формування антропонімічної системи того часу на англійську мову згодом виявився значним. Але відомо, що деякі власні імена були запозичені місцевим населенням і з часом перейшли в англійську мову: *Claudius* (*claudus* – кульгавий), *Phoebus* (*phoibos* – блискучий, сяючий).

У середині V століття почалося завоювання території германськими племенами: англами, саксами, ютами. Переселившись на територію Британії, вони принесли зі своєю мовою, звичаями та традиціями також свою систему антропонімії. У цих племен іменна система складалася тільки з власного імені, іноді до нього приєднувалося прізвисько. Причина однойменної системи, на наш погляд, полягає в замкнутому колективі й великій кількості імен, які існували в давньоанглійській мові. Германське завоювання привело до руйнації традиції найменування. Цей період характеризується іменами, джерелом яких були загальні назви. Англосакси, як і інші германські племена, мали ім'я, яке за своєю структурою було простим: *Hwita* (мудрий), *Linne (hlynn* – стрімкий потік), *Fredi* (мир, дружба, захист). Але з часом прості імена були витіснені двохкомпонентними: *Alden* (*eald* – старий + *wine* – друг, товариш), *Aldrich* (*aethele* – благородний + *rice* – могутній), *Alger* (*aethele* – чудовий + *gar* – спис), *Etheldred* (*aethele* – благородний, чудовий + *thryth* – могутність, сила, влада), *Winfred* (*wine* – захисник + *frithu* – мир), *Wulfstan* (*wulf* – вовк + *stan* – камінь). Семантика більшої частини імен була прозорою. Зауважимо, що всі ці імена мали позитивну конотацію. Вони

відображають найкращі людські якості, героїчне сприйняття світу. Можна стверджувати, що вони є згустком лінгвокультурних знань людини про світ.

Витісненню англосаксонських імен сприяло запровадження християнства. Місіонери користувалися підтримкою королівської влади, тому розповсюдження християнської релігії проходило дуже швидко. Монастирі ставали центрами розповсюдження грецької, римської культур. У зв'язку з запровадженням християнства в англійську мову проникло дуже багато біблійних імен. Члени королівської сім'ї і знать починають широко їх використовувати, але нижчі прошарки суспільства все ще продовжують давати своїм дітям англосаксонські імена. Біблійні імена стають популярними лише в XV – XVI століттях. Зараз вони є найчастотнішими іменами в англійській мові: *Adam, Eva, Eve, Peter, Thomas, Sophia* та інші [9].

У кінці VIII століття на Англію почалися набіги скандинавських вікінгів. Скандинавське завоювання (VIII – XI ст.) досить відчутно змінило мовну картину світу Британії. Вікінги принесли свою культуру, мову і власні назви. Хоча деякі вчені вважають, що власні імена залишаються популярними протягом всього декількох десятиліть у рамках даної лінгвокультури [3, с. 306], імена, запозичені зі давньоскандинавської мови, збереглися в англійській мові донині. Наприклад, *Brenda* (brandr – меч), *Olaf* (*anu* – предок + *lufr* – нащадок).

У середині XI століття в Англію прийшли носії французької мови. Почалося нормандське завоювання, яке сприяло розповсюдженню французької лексики в англійській мові. Це завоювання принесло концентрацію іменної системи в зв'язку з тим, що система найменувань була іншою. Імена могли переходити з покоління в покоління, дітей могли називати на честь друзів або відомих людей.

Найбільш популярними запозиченими в норманів іменами були: *Conrad, Conrade* (*kuoni* – мудрий + *rat* – рада), *Robert* (*hrod, hruod* – слава + *beraht* – яскравий), *Roger* (*hrod, hruod* – слава + *ger* – спис), *William* (*willo* – воля + *helm* – шолом). При цьому французька мова іноді виступала мовою-посередником, через яку проникала лексика латинського та давньогрецького походження.

Т.А. Комова відзначає, що однією з особливостей середньовіччя в сфері антропоніміки став той факт, що чоловічі імена почали вживатися в якості жіночих [7, с. 29]. Наприклад, *Augustin – Augustina, George – Georgina*. Тоді ж з'являється традиція скорочувати імена *William – Will, Edwine – Eda*.

У XVIII столітті з'являється дуже багато запозичень із давньогрецької та латинської мов. Ось деякі з них: *Catherina* (д. гр. *Katharos* – чиста), *Patrick* (лат. *Patricius* – патрицій).

XIX – XX століття характеризуються появою таких імен, як *Comfort, April, Hazel, Heather, Fortune, Beryl, Joy* та інших.

У XX столітті знову з'являється тенденція до скорочення імен [7, с. 30–31]. При цьому однією з особливостей власних імен XX століття є однакова скорочена форма, як для хлопчиків, так і для дівчаток. Наприклад, *Alex (Alexander, Alexandra)*, *Freddie (Frederick, Frederica)*.

Отже, англійська мова пройшла довгий шлях розвитку, зазнала впливу багатьох мов і діалектів. Наскільки дозволяє судити проаналізований мовний матеріал, власні імена сучасної англійської мови представлені такими мовами: давньогрецька мова (д. гр.) – 36%, латинська (лат.) – 21%, давньоєврейська (д. євр.) – 16%, давньоанглійська (д. англ.) – 9%, валійська (вал.) – 4%, французька (фр.) – 3%, гаельська (гаел.) – 2%, давньоскандинавська (д. сканд.) – 2%, кельтська (кельт.) – 2%, ірландська (ірл.) – 2%, іспанська (ісп.) – 1%, інші мови – 2%.

Одне з головних питань в теорії категоризації власного імені стосується наявності чи відсутності в нього лексичного значення. У лінгвістиці співіснують дві протилежні теорії власного імені: теорія номінації або відсутності значення [11] та теорія індивідуалізації [6]. Т. С. Олійник вважає, що власна назва не має основної денотації, але може мати побічні додаткові конотації [8].

Від вирішення питання про наявність лексичного значення у власних назвах залежить у кінцевому результаті визнання їх повнозначними лексичними одиницями чи, навпаки, виділення в розряд семантично неповноцінних слів. У нашому дослідженні власні імена розглядаються як білатеральний мовний знак, що складається з позначення і позначуваного. Ми підтримуємо концепцію максимальної значимості власних імен і вважаємо,

що всі власні назви колись мали конкретне значення, яке з плином часу могли втратити.

Якщо проаналізувати англійські імена з точки зору семантики, виявимо, що знайдеться немало слів, які включають лексеми на позначення особливостей ландшафту, природних явищ, біологічної природи людини та інших.

Так, у сучасній англійській мові є імена, які відображають:

• різні характеристики та якості людини: *Gethin* (вал. *cethin* – темний, смуглий), *Brice* (кельт. *bryce* – швидкий), *Doreen* (ірл. *doirean* – сердита), *Morgan* (вал. *mawr* – великий + can – яскравий, світлий), *Elva* (д. англ. *aelf* – схожа на ельфа), *Mildred* (д. англ. *milde* – м'яка + thryth – могутність, сила), *Kenward* (д. англ. *cene* – сміливий, відважний + weard – захист), *Wilbert* (д. англ. *will* – воля, бажання + *beorht* – яскравий).

• Статус: *Gilroy* (гаел. *giolla ruaidh* – служник рудого чоловіка), *Emery* (герм. *amal* – робота + *richi* – правитель), *Queenie* (д. англ. *cwene* – королева).

• Військова діяльність: *Siward* (д. англ. *Sige* – перемога + *weard* – захисник), *Cadel* (кельт. *cad* – бій, битва), *Casey* (кельт. *casey* – хоробрий, доблесний), *Averill* (д. англ. *eofor* – кабан + *hild* – битва, війна).

• Назви тварин, птахів: *Hippolyta* (д. гр. *hippos* – кінь + *lyo* – розпрягати), *Wulfstan* (д. англ. *wulf* – вовк + *stan* – камінь), *Gastor* (лат. castor – бобер), *Darcas* (д. гр. *Dorkas* – косуля), *Merle* (фр. *merle* – чорний дрізд), *Corydon* (д. гр. *corydon* – жайворонок), *Jonah* (д. гр. *Ionas* – голуб).

• Ландшафт, природні явища: *Abel* (лат. *abel* – подих вітру), *Alva* (ісп. – зоря, світанок), *Anatole* (д. гр. *anatole* – схід сонця), *Barak* (д. євр. *Baraq* – блискавка), *Estrella* (ісп. *estrella* – зоря), *Linne* (д. англ. *hlynn* – стрімкий потік).

• Рослинний світ: *Carmel(a)* (д. євр. *karmel* – виноградник), *Delphina* (д. гр. *Delphis* – живокіст), *Flora* (лат. *floris* – квітка), *Ianthe* (д. гр. *Ianthinos* – фіалка + *anthos* – квітка), *Laura* (лат. *Laurus* – лаврове дерево).

• Почуття: *Amanda* (лат. *amanda* – достойна любові), *Amy* (фр. *aimer* – любити), *Amyas* (фр. *aime* – улюблений), *Ariadne* (лат. *ari* – дуже + *andano* – подобатися), *Caryl* (вал. *caryl* – кохання), *David* (д. євр. *Dawid* – коханий), *Venus* (лат. *venus, veneris* – любов).

• Міфологія: *Osbert* (д. англ. *Ossa* – бог + *beorht* – яскравий, світлий), *Osmund* (д. англ. *Ossa* – бог + *mund* – захист, захисник), *Elva* (д. англ. *aelf, elf* – ельф).

Імена сучасного походження також є вмотивованими: *Ginger, Hope, Jewel, Honey, Berry* та інші.

Як бачимо, англійські імена є семантично прозорими. Ми повністю підтримуємо точку зору О.В. Боки, яка вважає власні імена компресованими текстами, що містять кодовану когнітивну інформацію про власника імені, його статус та суспільно-історичне становище взагалі [2, с. 15]. Власні імена виконують певну комунікативну функцію: реалізовують установку того, хто дає ім'я на формування певного типу особистості. Цей екстралінгвістичний фактор обумовлює специфіку мовних процесів в антропонімічній системі англійської мови.

Зауважимо, що практично всі імена мають позитивну конотацію. Негативна конотація зафіксована лише для 0,3% імен: *Almon* (д. євр. *almon* – покинутий), *Gershom* (д. євр. *gershom* – вигнанець), *Perdita* (лат. *perditos* – нещасний). Той факт, що імен із негативною конотацією так мало в англійській мові не викликає подиву, оскільки люди вірили, що ім'я може впливати на подальшу долю дитини. При наданні імені втілюється бажання бачити дитину здоровою, сильною, щасливою.

Матеріал нашого дослідження свідчить, що власні імена створюють досить своєрідні фрагменти англійської мовної картини світу. Вони, з одного боку, імплікують національну специфіку й колорит, а, з іншого, здатні досить легко переходити з однієї мови до іншої. Власні імена є важливими національно-культурними сталими величинами в процесі комунікації. Вони закріплюються не тільки в національній мові, а й у міжмовному просторі.

Узявши до уваги все вищесказане, ми можемо зробити висновок, що на власне ім'я нашаровуються соціальні, особистісні, суспільні відносини, культура, звички і т.п. Власні імена характеризуються культурним компонентом значення, оскільки вони відображають особливості національної культури, історичного розвитку, традицій народу-носія мови. Ми можемо вважати їх найбільш стійким фактом

культури. Вони мають прозору семантичну структуру і характеризуються широким етимологічним спектром.

Розроблені в результаті дослідження матеріали відкривають додаткові перспективи для подальшого дослідження власних імен, зокрема для вивчення їхнього функціонування в різних англомовних країнах у порівняльному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англійські імена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uk.wikipedia.org категорія Англійські імена. 2. Бока О.В. Власні імена як компресовані тексти – носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг „Гаррі Потер і орден Фенікса / О.В. Бока // Вісник СумДУ. Серія "Філологія". – 2008. – № 1. – С. 15–19. 3. Бойкова Т.А. Модные личные имена как объект языковой рефлексии / Т.А. Бойкова // Коммуникативные аспекты современной лингвистики и лингводидактики. – Волгоград : Волгоград. гос. ун-т, 2013. – С. 306–310. 4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / І.О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с. 5. Значення дитячих імен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.Значення дитячих імен.com Англійські імена 6. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д.И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с. 7. Комова Т.А. Введение в сопоставительную лингвокультурологию : Великобритания – Россия : курс лекций / Т.А. Комова. – М. : КРАСАНД, 2010. – 128 с. 8. Олійник Т.С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних назв в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.С. Олійник. – К., 2001. – 21 с. 9. Самые популярные имена в Англии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.fio.com.ua Фамильный сайт » Архив блога Самые популярные имена в Англии. 10. Словарь английских личных имен [авт. Рыбакин А.И.]. – М. : Русский язык, 1989. – 224 с. 11. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языковедение. Общий курс / Ф.Ф. Фортунатов. – М. : УРСС Эдиториал, 2004. – 184 с. 12. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.etymonline./com/index.php?term

УДК 811.111'373.43

ОСОБЕННОСТЬ СВОЙСТВА НОВИЗНЫ СЕМАНТИЧЕСКИХ ОККАЗИОНАЛИЗМОВ

Н.С. Молодчая, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматривается свойство новизны, присущее всем видам окказионализмов. Проанализированы факторы, определяющие особенность свойства новизны семантических окказионализмов. Утверждается, что асимметрия, гештальт-образ, субъективные ассоциации создают непредсказуемость, выраженную в отсутствии структурных маркеров, частично автоматизирующих процесс интерпретации семантических окказионализмов. Наличие словообразовательных элементов в структуре лексических окказионализмов, появляющихся по принципу аналогии, и содержащих оценку, придает элемент предсказуемости процессу интерпретации.

Ключевые слова: асимметрия, гештальт-образ, интерпретация, лексический окказионализм, непредсказуемость, новизна, семантический окказионализм, субъективные ассоциации.

Молодча Н.С. Специфіка властивості новизни семантичних оказіоналізмів. Стаття присвячена властивості новизни, характерній для всіх видів оказіоналізмів. Проаналізовано чинники, що визначають специфіку властивості новизни семантичних оказіоналізмів. Стверджується, що такі фактори як асиметрія знака, гештальт-образ, суб'єктивні асоціації, створюють непередбачуваність, виражену у відсутності структурних маркерів, частково автоматизуючих процес інтерпретації семантичних оказіоналізмів. Наявність словотворчих елементів у структурі лексичних оказіоналізмів, що з'являються за принципом аналогії, і містять оцінку, надає елемент передбачуваності процесу інтерпретації.

Ключові слова: асиметрія, гештальт-образ, інтерпретація, лексичний оказіоналізм, непередбачуваність, новизна, семантичний оказіоналізм, суб'єктивні асоціації.

Molodcha N.S. Peculiarity of semantic nonce words' characteristic of novelty. The article deals with the property of novelty inherent to all the types of nonce words. Factors determining the specifics of semantic nonce words' property of novelty are analyzed. Asymmetry, Gestalt-image, subjective associations are argued to create unpredictability, expressed in the absence of structural markers, partially automating the process of interpretation of semantic nonce words. Presence of word-building elements in the structure of lexical nonce word, appearing on the principle of analogy, and containing evaluation, gives an element of predictability to the process of interpretation.

Keywords: asymmetry, Gestalt image, interpretation, lexical nonce word, novelty, semantic nonce word, subjective associations, unpredictability.

Стремительный научно-технический прогресс и драматические социально-политические преобразования вызвали в англоязычном дискурсе большой приток окказиональных средств номинации. Их предназначение – давать имя известным и малоизвестным референтам в зависимости от намерения номинатора, новаторски используя структурные и семантические форманты, – определяет новизну как одно из основополагающих свойств инноваций данного типа. Традиционно в отечественных и зарубежных исследованиях новизна рассматривается в отношении лексических окказионализмов, образование которых характеризуется трансформацией на уровне лексемы [2; 3; 6; 9]. Открытым остается вопрос о свойстве новизны семантических окказионализмов, факторах, определяющих специфику новизны инноваций данного типа. Это обусловливает актуальность исследования. Целью статьи является рассмотрение факторов, определяющих особенность свойства новизны семантических окказиональных инноваций.

© Молодчая Н.С., 2015

Объектом исследования выступают семантические окказионализмы, представляющие собой речевые инновации, совмещающие узуальную форму с окказиональным значением (далее СО); его предметом – специфика свойства новизны инноваций данного типа. Материалом исследования выступили семантические окказионализмы, вошедшие в Англо-русский словарь семантических окказионализмов, изданного в 2014 г. [10].

Специалисты в области неологии единогласно утверждают, что окказионализмы обладают свойством новизны. «Генетическим стержнем и принципиальной основой понятия инновации является качество новизны» [3, с. 70]. Новизна как естественное свойство окказионализмов рассматривается лингвистами по-разному. Некоторые исследователи понимают под новизной нарушение нормы либо в структуре, либо в содержательной части единицы [8]. А.В. Ребрий отмечает, что новизна обусловлена «принципиально новыми смысловыми компонентами: функционально-стилистическими, коннотативными (оценочными и эмоциональными), экспрессивными элементами значения» [6, с. 49]. По мнению А.Г. Лыкова, новизну следует рассматривать как фактор восприятия и что она сохраняется в течение ограниченного отрезка времени [3]. В.И. Заботкина считает, что ощущение новизны при восприятии окказиональной единицы длится не более 5 лет [2]. По мнению Дж. Лича, окказионализмы всегда будут восприниматься с оттенком новизны, необычности, непривычности, свежести, независимо от модели, на основе которой создается окказионализм [9, с. 213].

Рассматривая природу новизны лексических окказионализмов, образованных с помощью продуктивных моделей, уместно вспомнить, что писал по этому поводу Б.А. Серебренников. «При создании новой языковой единицы человек всегда что-то использует уже наличествующее в данном языке. Было бы неправильно предполагать, что для обозначения новых понятий или каких-либо отношений между понятиями язык прибегает к каким-то новым композициям фонем, к поискам еще не использованных словосочетаний. Обычно для этих целей используются уже существующие» [8, с. 197].

Результаты специальных исследований показали, что номинаторы скорее используют инновации, образованные при помощи продуктивных моделей: словообразования, аббревиации, словосложения. Удельный вес таких инноваций составляет в современных развитых языках до 70%. [2]. Представляется, что наличие в словообразовательных окказионализмах элементов, появляющихся по законам аналогии, привносит элемент предсказуемости, прогнозируемости в процесс восприятия инновации. Создание слов на базе лексических трансформаций предполагает связь новообразования с другим существующим словом или элементом. Автоматизация процесса интерпретации лексических окказионализмов происходит также за счет оценочности аффиксов, участвующих в образовании единиц. Например, наличие оценочного пейоративного компонента в таких аффиксах, как *-ista, -nia, -ism, -niac, -phobia, -nia, -non, -noid* значительно ускоряет процесс интерпретации следующих окказионализмов: *Clintomania, Clintonesia, Clintonista, Obamanoid, Obamania, Obamamenon, Oprahphobia, Obamaphobia, McCainiac*. Таким образом, аналогичность моделей образования инноваций, а также аксиогенность аффиксов, участвующих в формировании единиц, создают предсказуемость процесса интерпретации лексических окказионализмов.

Сравнительно немногочисленны окказионализмы в различных дискурсах, образованные путем семантических трансформаций. “Низкий спрос” на данный тип единиц связывается с затратами больших умственных, лингвокреативных усилий как со стороны номинатора так и со стороны интерпретатора [2]. Кроме свойства новизны, рассматриваемого в данной статье, семантические окказиональные инновации обладают некоторыми другими характеристиками, совокупность которых определяет их лингвистический статус. К ним мы относим следующие: дискурсивность, антропоцентричность, семантическая деривативность, контекстуальность, некодифицированность [5].

Согласно результатам нашего исследования свойство новизны СО определяется наличием в структуре единицы (а) асимметрии, (б) гештальт-образа (в) субъективных ассоциаций. Данные факторы создают известное ощущение, возникающее при встрече с новым явлением, и, что более значительно для данного исследования, непредска-

зуемость процесса интерпретации инноваций данного типа. Под непредсказуемостью понимается отсутствие ориентиров для мгновенной интерпретации, протекающей в условиях интенсивного коммуникативного общения, возможности предсказать, предугадать значение единицы.

Рассматривая *асимметричность* как свойство СО, следует указать на некоторые синонимичные названия: несовместимость, несоответствие, инконгруэнтность, указывающие на сочетание узуальной формы и окказионального значения, которое в коммуникативном акте вызывает ощущение нестандартности, «провоцирует сознание реципиента» [7, с. 33]. Семантические нарушения составляют основу экспрессивности, выраженную с целью акцентировать внимание реципиента [4, с. 36].

Асимметрия знака реализует эффект обманутого ожидания, который возникает на основе взаимодействия двух противоположных явлений психолингвистического характера – предсказуемости и непредсказуемости, т.е. экспектации адресата в речи либо реализуются, либо обманываются. Ожидание рассматривается как «неосознанно складываемый некий вектор направленности» развития выражения [7, с. 35–36]. Основным механизмом в этом случае является несоответствие прогнозируемого, ожидаемого значения в действительности реализуемого. Рассмотрим пример: "*...The world is* ***greening*** *[a term he uses for the Islamic revival] and there is no stopping the greening of Sudan, which is most inspiring." He envisages a "****green****" Africa as part of Islam's manifest destiny* [12]. Глагол (его форма) и прилагательное *green* актуализируют в сознании реципиента понятийную зону «цвет» и, в частности, «зеленый цвет», а также связанные с ним ассоциации, вызывая определенные ожидания реципиента. Однако данная проекция не реализуется, и реципиенту приходится предпринимать определенные шаги для восстановления семантического баланса и установления значения единицы «возрождать ислам» и соответственно «исламский».

Несовместимость формы и значения идентифицируется как семантическая аномалия, природу которой получателю необходимо выяснять. Восстановление "семантического баланса" является разнонаправленным процессом: с одной стороны, данное нестандартное образование апеллирует к любопытству и интересу реципиента, а с другой, провоцирует реципиента задействовать свои творческие задатки, силы реципиента. Адресат вовлекается в своеобразную творческую "игру ума", в которой необходимо разгадать намерение автора, установить значение, инновации. Восстановление семантической гармонии требует владения высоким уровнем фоновых знаний, языковой компетентности, понимания авторского намерения [7]. В примере *Don't Drink the* ***Kool-Aid****: Oprah, Obama and The Occult* [14] семантическая гармония в асимметричном знаке Kool-Aid восстанавливается с опорой на фоновую информацию. Известно, что в 1970х гг. американский проповедник культа «Народный храм» Джим Джоунс отравил своих прихожан (около 300х человек) сладким напитком Kool-Aid, содержащим цианистый калий. Исходя из приведенных сведений, можно предложить следующий вариант интерпретации – «религиозный культ Опры Уинфри, имеющий большое количество приверженцев». Отметим, что асимметрия знака, как манипулятивное средство, активно используется в текстах социально-политической направленности.

Элемент непредсказуемости в процессе интерпретации возникает за счет наличия в структуре семантической окказиональной единицы *гештальт-образа*. Для определения специфики гештальт-структуры мы используем различные параметры. По параметру «структура» гештальт – это особый вид концептуальной структуры, который «объединяет в себе чувственное и рациональное». Гештальт представляет собой "картинку", при этом она имеет размытые границы [4, с. 120]. По воздействию на сознание номинатора гештальт выполняет функцию эмоциогенного стимула, создавая эмоциональное напряжение в сознании номинатора [4]. Гештальтность СО, таким образом, обусловлена наличием так называемых гештальт-факторов или не-факторов: нечеткостью границ, неточностью, неформализируемостью, структурной неделимостью.

Гештальт-образ в структуре СО часто отражает семиотически значимые имена, события, явления, объекты. Это те всемирно известные знаки,

герои и антигерои, литературные персонажи, которые заносятся в анналы всемирной истории, энциклопедии мифов, являются литературными и культурными памятниками народов мира. Сложность интерпретации СО обусловлена актуализацией комплекса семантических признаков, составляющих гештальт-структуру, что в значительной степени препятствует реализации мгновенной интерпретации. В примере *This reluctance, in the jujitsu of American politics, is a huge plus for the time being. A dithering Powell would become the* ***Hamlet*** *of the 1996 race, a kind of Mario Cuomo with medals* [13] имя датского принца Гамлета из пьесы Шекспира «Гамлет» актуализирует комплексный образ персонажа, вобравший в себя разные детали, в том числе и известные реплики, например, «быть или не быть». Опираясь на культурные сведения и контекст, интерпретатор может предложить следующий вариант интерпретации окказионализма – «вероятный, возможный кандидат». В контексте речь идет о потенциальном кандидате в президенты США генерале Колине Пауэле.

В следующих примерах *Dick Darman, the* ***Dr. Kevorkian*** *of the Bush administration* [15] и *Hussein Ibish: Mearsheimer is* ***the Kevorkian*** *of Palestine* [16] окказионально переосмысливается имя собственное *Dr. Kevorkian*. Значение единицы устанавливается с опорой на актуализацию комплексного образа, содержащего сведения о референте имени собственного, и последующее дифференцирование семантических признаков, релевантных для понимания инновации. О Джеке Кеворкяне (доктор Смерть) известно, что занимаясь врачебной практикой, он выступил в защиту эвтаназии или добровольной смерти. В 1989 г. Кеворкян изобретает мерситрон (англ. *Mercitron*, от *mercy* – милосердие), «машину самоубийства», подающую смертельную дозу анальгетиков и токсичных препаратов в кровь больного. В общей сложности в период с 1990 по 1998 г. мерситроном воспользовалось более 130 человек, за что с 1999 по 2007 г. доктор Кеворкян отбывал наказание по обвинению в прямом убийстве второй степени. Он скончался от пневмонии в 2011 г. Исходя из фоновой информации и контекста, приемлемым вариантом интерпретации асимметричной единицы представляется значение «подрывающий авторитет, разрушитель».

Непредсказуемость интерпретации СО также обеспечивается наличием *субъективных ассоциаций*, принадлежащих сознанию автора и возникающих до фиксирования их звуковым комплексом. Речь идет о комплексе индивидуальных ассоциаций, "глубоко субъективных, специфичных, являющихся достоянием носителя языка" [1].

Субъективное начало в СО одновременно созидает и разрушает: оно создает новообразование, в котором воплощается часть творческой энергии личности. При этом ассоциации, возникающие в сознании номинатора до их вербализации, являются помехой в процессе установления окказионального значения узуальной лексемы и заставляют интерпретатора опираться на экстралингвистические средства: контекст и/ или фоновые (страноведческие) знания. В примере *Watching "The Oprah Show" is, Nelson insists, something like attending a worship service. "Go to this* ***house of worship*** *and sit down for an inspiring hour that will engage you and give you a lift," Nelson encourages. "An hour-long show five days a week adds up to a lot more pulpit time per week than the average pastor enjoys, and Oprah commands a lot bigger congregation"* [17] субъективные ассоциации номинатора, сформировавшие окказиональное значение «шоу Опры Уинфри» единицы *house of worship*, являются в некотором роде препятствием, которое интерпретатору необходимо преодолеть, опираясь на фоновые знания и контекст. В примере *President Roh Moo Hyun doesn't like how some colleges are trying to circumvent the news systems. He recently decried "****greedy****" universities that focus more on finding the best students than trying to "nurture good students."* [11] окказиональное значение «ориентированный только на лучших студентов» узуальной лексемы greedy устанавливается с опорой на контекст, в котором содержится объяснение значения асимметричной инновации.

Таким образом, проанализированное свойство новизны, присущее всем окказиональным единицам как ощущение, возникающее при их восприятии, у СО сопровождается непредсказуемостью, выраженной отсутствием структурных маркеров, частично автоматизирующих процесс интерпрета-

ции окказионального значения. Непредсказуемость СО обусловлена асимметрией, конфликтом между планом выражения и планом содержания, гештальтностью, недискретностью формирующегося в сознании рецептора ментального образа, ассоциациями, характеризующими личность номинатора. В отличие от них лексические окказиональные инновации, благодаря наличию в их структуре словообразовательных компонентов, появляющихся по принципу аналогии, и содержащих оценку, характеризуются элементом предсказуемости в процессе интерпретации.

Перспективу исследования может составить более подробное рассмотрение асимметрии, потенциал которой успешно реализуется в новаторском словогенерировании, суггестивных и манипулятивных стратегиях. Феномен асимметрии, присутствующий также в биологии, физике, искусстве, архитектуре, раскрыт недостаточно и требует большего внимания со стороны исследователей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Горошко Е.И. Проблема проведения свободного ассоциативного эксперимента. [Электронный ресурс] / Е.И. Горошко – 2001. – Режим доступа : http://www.textology.ru/article.aspx?aId=74. 2. Заботкина В.И. Семантика и прагматика нового слова (на материале английского языка) : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В.И. Заботкина. – М., 1991. – 40 с. 3. Лыков А.Г. Окказионализм и языковая норма / А.Г. Лыков // Грамматика и норма. – М. : Наука, 1977. – С. 62–83. 4. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі : [монографія] / А.П. Мартинюк. – Х. : Константа, 2004. – 292 с. 5. Молодча Н.С. Семантичні оказіоналізми в сучасному англомовному дискурсі [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.С. Молодча. – Х. : Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2011. – 20 с. 6. Ребрий А.В. Окказионализмы в современном английском языке : Структурно-функциональный анализ : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04 / А.В. Ребрий. – Х., 1997. – 180 с. 7. Самохина В.А. Инконгруэнтность как когнитивный механизм комического / В.А. Самохина // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 838. – С. 33–40. 8. Серебренников Б.А. Язык и мышление / Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 242 с. 9. Leech G. Semantics / G. Leech. – London : Penguin Books, 1990. – 383 p.

СЛОВАРИ

10. Молодчая Н.С. Англо-русский словарь семантических окказионализмов (с лингвострановедческими комментариями) / Н.С. Молодчая. – Харьков : Планета-Принт, 2014. – 224 с. – Режим доступа: http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/424)

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

11. Newsweek, July 4, 2005. 12. The Guardian, March 02, 1999. 13. Time, July 10, 1995. 14. Don't Drink The Kool-Aid: Oprah, Obama and The Occult [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.youtube.com. 15. Christian Science Monitor, February 22, 1993. 16. Hussein Ibish: Mearsheimer is the Kevorkian of Palestine [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.theatlantic.com. 17. The Church of Oprah Winfrey – A New American Religion? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.albertmohler.com

УДК 811.112.2(089.3)

AUTO- UND SYNSEMANTISCHE FUNKTIONEN VON APHORISMEN IM DEUTSCHEN POLITISCHEN DISKURS

Onishchenko N.A., PhD, Gubina O.D. (Charkiw)

Оніщенко Н.А., Губіна О.Д. Авто- та синсемантичні функції афоризмів у німецькому політичному дискурсі. Статтю присвячено дослідженню функціонального потенціалу афоризмів, а саме їхніх авто- та синсемантичних функцій з огляду на їхню прецедентність у німецькому політичному дискурсі на матеріалі дискурсивних фрагментів з електронних архівів німецьких видань, а також з електронного архіву Бундестагу. Розглянуто теоретичну основу та лінгвістичний статус афоризмів, прецедентних текстів та політичного дискурсу; проаналізовано функціональний потенціал афоризмів у політичному дискурсі; виявлено їхню конвергенцію та дивергенцію, визначено стратегії політичного дискурсу та особливості їх реалізації за допомогою афоризмів.

Ключові слова: автосемантичні функції, афоризм, політичний дискурс, прецедентність, синсемантичні функції.

Онищенко Н.А., Губина А.Д. Авто- и синсемантические функции афоризмов в немецком политическом дискурсе. Статья посвящена исследованию функционального потенциала афоризмов, а именно их авто- и синсемантических функций ввиду их прецедентости в немецком политическом дискурсе на материале дискурсивных фрагментов из электронных архивов немецких изданий, а также из электронного архива Бундестага. Рассмотрена теоретическая основа и лингвистический статус афоризмов, прецедентных текстов и политического дискурса; проанализированы функциональный потенциал афоризмов в политическом дискурсе; определены их конвергенция и дивергенция, определены стратегии политического дискурса и особенности их реализации с помощью афоризмов.

Ключевые слова: автосемантические функции, афоризм, политический дискурс, прецедентность, синсемантические функции.

Onishchenko N.A., Gubina O.D. Auto- and synsemantic functions of aphorisms in German political discourse. The article discusses the functional potential of aphorisms, namely their auto- and synsemantic functions considering their precedency in German political discourse. It is based on the material from electronic archives of German papers and from the electronic archive of the German Bundestag. The article determines the theoretical basis and the linguistic status of aphorisms, precedent texts and political discourse; analyses the functional potential of aphorisms in political discourse; it marks out their convergent and divergent features and defines the basic strategies of political discourse and the specifics of their realization by the means of aphorisms.

Key words: aphorism, autosemantic functions, political discourse, precedency, synsemantic functions.

Funktionale Merkmale von Eptonymen als Oberbegriff für solche Spracheinheiten wie z.B. Maximen, Zitate, Aphorismen usw., die eine Urheberschaft aufweisen [8, S. 192], werden in den letzen Jahren von vielen Wissenschaftlern im Bereich Phraseologie erforscht [1; 2; 8; 9]. Das immer wachsende Interesse am funktionalen Potential von Eptonymen in verschiedenen Diskursen im Rahmen der Diskurstheorie sowie die Entsprechung dem anthropozentrischen Paradigma, und zwar seinem kognitiv-diskursiven Aspekt bei der Untersuchung der pragmatischen Wirkung von „geflügelten Worten" bestimmen die Aktualität dieses Beitrags.

Das Objekt der Forschung sind Aphorismen im deutschen politischen Diskurs. Als Gegenstand der Untersuchung treten autosemantische funktional-pragmatische Besonderheiten von Aphorismen als Präzedenztexte und ihre synsemantischen Funktionen im politischen Diskurs des Deutschen auf.

Das Ziel der Untersuchung besteht darin, das funktionale Potential von Aphorismen, nämlich ihre auto- und synsemantischen Funktionen in Bezug auf

© Onishchenko N.A., Gubina O.D., 2015

ihre Präzedenz im politischen Diskurs festzustellen und ihre manipulative Wirkung in der Redegattung „politische Rede“ zu bestimmen.

Das Material der Untersuchung umfasst 300 diskursive Auszüge des deutschen politischen Diskurses, jeder von denen je einen Aphorismus enthält. Die Auszüge wurden mittels einer Globalauswahl aus elektronischen Archiven der deutschsprachigen Medien „Die Zeit“, „Der Spiegel“, „Die Welt“, „Stern“ sowie aus dem elektronischen Archiv des Bundestages erhalten.

Unter dem Begriff „Aphorismus“ versteht man einen kurzen und spontanen Ausspruch, der eine verallgemeinernde Schlussfolgerung enthält, eine Urheberschaft aufweist, Konzepte von Präzedenztexten objektiviert und zu dem Oberbegriff „Eptonyme“ gehört. Einige Wissenschaftler unterscheiden Massenaphorismen [1; 2] und individuelle Aphorismen bzw. Autoraphorismen [8]. Die wichtigsten sprachlichen Merkmale des Massenaphorismus sind Kürze, Implizität, übertragene Bedeutung und Verallgemeinerung, wobei Ausdruckskraft und Bildhaftigkeit als zusätzliche Eigenschaften betrachtet werden. Zu den Hauptmerkmalen von individuellen Aphorismen zählen hingegen eine obligatorische Urheberschaft, Aktualität des betroffenen Problems und eine kritische Einstellung dazu, pragmatische Ausdruckskraft, die durch viele sprachliche Mittel auf allen Sprachebenen erreicht wird, Kürze und explizite Bedeutung des Spruches. Als solche Sprüche, die zum Oberbegriff „Eptonyme“ gehören, werden Aphorismen auch durch solche kennzeichnenden Merkmale charakterisiert wie Festigkeit, Gebräuchlichkeit, Variabilitäts-, Modifikations- und Phraseologisierungsfähigkeit. Verallgemeinerung, Abgeschlossenheit, implizite Bedeutung und Paradoxie gehören zu den Nebenbesonderheiten von Autoraphorismen. Auf solche Weise wird ein individueller Aphorismus als spontaner Autorspruch definiert, der sich durch eine kurze, abgeschlossene, ausdrucksvolle, verallgemeinernde und paradoxale Form auszeichnet. Auf der syntaktischen Ebene wird ein Autoraphorismus mit einem oder einigen Sätzen ausgedrückt und in keinen lexikographischen Quellen festgelegt [9]. Dieser Definition ist zu entnehmen, dass Aphorismen als Mikrotexte gelten können, denn sie weisen eine Reihe von Texteigenschaften auf, wie z.B. Prädikation, Intertextualität, informative Selbständigkeit, Abgeschlossenheit und pragmatisches Potential [3; 8; 9]. So können Aphorismen als unabhängige Mikrotexte autosemantische Funktionen in einem Diskurs erfüllen, und zwar regulative, didaktische, axiologische, modellierende und kumulative Funktion. Da Aphorismen als Intertexte auftreten, beziehen sie sich zugleich auf zwei Texte und verbalisieren Kulturkonzepte, Konzepte des Autors und des Präzedenztextes, wobei ihre Intertextualität häufig durch die Präzedenz des Originals bedingt wird [8, S. 197].

Präzedenztexte sind Texte, die für eine bestimmte Kultur von Bedeutung sind und die zur Verbalisierung eines Konzepts dienen. Sie sind die Einheiten der im Bewusstsein der Muttersprachler bestehenden textuellen Konzeptosphäre. Als Aktivierungsmittel der Konzepte von Präzedenztexten dienen textuelle Reminiszenzen (wie z.B. Aphorismen), die in einem Diskurs zwei autosemantische Funktionen, und zwar die nominative und die persuasive Funktion und zwei synsemantische Funktionen erfüllen können, nämlich die ludische und die antithetische Funktion [10, S. 85 ff]. Synsemantische Funktionen von Aphorismen können je nach dem Diskurs variieren.

Im Rahmen von dieser Untersuchung wird das funktionale Potential von Aphorismen im institutionellen politischen Diskurs betrachtet. Als institutioneller Diskurs bezeichnet man eine spezialisierte klischeehafte Kommunikationsart unter den Menschen, die sich laut den Normen einer bestimmten Gesellschaft unterhalten müssen [5, S. 5]. Das heißt, bei einem institutionellen Diskurs handelt es sich um eine verbalisierte Denk- und Sprechtätigkeit, die unter den Vertretern sozialer Institutionen unter bestimmten soziokulturellen Bedingungen stattfindet. Um die Art einer institutionellen Kommunikation zu bestimmen, muss man Status- und Rollencharakteristika von Kommunikanten und das Ziel der Kommunikation in Betracht ziehen. Das systembildende Hauptkriterium des politischen Diskurses ist das Ziel „Kampf um die Macht“. Hieraus ergibt sich die Schussfolgerung, dass alle kommunikativen Strategien im Rahmen des politischen Diskurses vor allem diesem Ziel dienen.

In jedem Diskurs gibt es zwei Arten der Beziehungen zwischen den Kommunikanten, nämlich harmonisierende (Wahrheit und Zustimmung) und agonale Beziehungen (Kampf und Sieg) [7, S. 68-69]. Der politische Diskurs demonstriert einen Kampf, d.h.,

ein erbitterter Machtkampf sieht wie ein Wettbewerb, wie große nationale Spiele aus, für die Faszination, bestimmte Images und Formen der sprachlichen Aggression wichtig sind [11, S. 59]. Deswegen sind im politischen Diskurs agonale Beziehungen unter den Kommunikanten üblich. Die Untersuchungen der Aphorismen als Eptonyme mit eigenen pragmatischen Funktionen sowie Studien zum politischen Diskurs lassen eine partielle Übereinstimmung ihrer funktionalen Potentiale feststellen: Sowohl Aphorismen als auch politischer Diskurs erfüllen regulative, didaktische und axiologische bzw. bewertende Funktionen [8, URL], die an folgenden Beispielen zu sehen sind:

(1) *Hannover. „Ja, ich bin Mitglied der Kirche. Nein, ich bin nicht fest im Glauben", begann der Gastprediger. Überzeugtes Mitglied sei er dennoch, weil es „gut tut, Teil einer Gemeinschaft zu sein, die sich an einem festen Wertekanon orientiert". Schröder forderte, dass die Gesellschaft offen sein müsse für Einwanderer und Flüchtlinge: „Wir müssen uns gegen jede Form von Diskriminierung engagieren." Er bezog sich auf einen Vers des Propheten Jesaja: „Fürchte dich nicht, denn ich habe dich erlöst; ich habe dich bei deinem Namen gerufen; du bist mein." Schröder, Kind des zweiten Bildungsweges, versteht diesen Satz auch als Notwendigkeit, niemanden auszugrenzen. Er fürchte, dass die Gesellschaft wieder geschlossener geworden sei für Menschen, die sich um Aufstieg bemühten. „Es muss Aufgabe für uns alle sein, gesellschaftliche Schranken abzubauen"* (HAZ, URL).

(2) *Der viel zitierte journalistische Ratschlag von Joseph Pulitzer „Schreibe kurz – und sie werden es lesen. Schreibe klar – und sie werden es verstehen. Schreibe bildhaft – und sie werden es im Gedächtnis behalten." gilt vermutlich für alle Formen der neuen Medien, sofern das Lesen überhaupt noch gefragt ist und nicht alles über Bilder geht. Ich vermute, das Lesen und der einzelne Buchstabe werden auch weiterhin ihre Bedeutung behalten* (Angela Merkel, URL).

(3) *Von der Mehrwertsteuererhöhung über das Gesundheitssystem, die Kitas und Ganztagsschulen bis zur inneren Sicherheit hat der Merkel-Staat seinen Einflussbereich Stück für Stück ausgebaut. Die Steuereinnahmen erreichen gewaltige, ja historisch einmalige Dimensionen. Setzt man die derzeitigen Steuern und Sozialabgaben einmal ins Verhältnis zum Volkseinkommen ergibt sich eine Einkommensbelastungsquote von 52 Prozent. Der mittelalterliche Zehnte, den die Fürsten einst verlangten, war dagegen geradezu ein Steuerparadies. Nun klagte schon Heinrich Heine: „Der Engländer liebt die Freiheit wie sein rechtmäßiges Weib. Der Franzose wie seine Braut – der Deutsche wie seine alte Großmutter." Doch er ahnte nicht, wie wir selbst das Großmütterchen noch verschmähen. Freiheit ist unter allen politischen Kategorien hierzulande inzwischen die unbeliebteste* (Angela Merkel, URL).

Bemerkenswert ist die Tatsache, dass jeder Aphorismus in den obenerwähnten Beispielen vier autosemantische Funktionen erfüllt, die für den politischen Diskurs nicht typisch sind, und zwar modellierende, kumulative, nominative und persuasive Funktion. Laut einigen Wissenschaftlern gibt es im politischen Diskurs sechs Funktionen, die nur im politischen Diskurs vorkommen, wie z.B. aktionale, repräsentative, argumentative, prognostizierende, identifizierende und integrierende Funktion [4; 6; 8; 11]. Demgegenüber sind wir der Meinung, dass alle diese Funktionen von Aphorismen übernommen werden können. Im Folgenden werden die Beispiele angeführt, in denen Aphorismen argumentative und aktionale Funktion erfüllen:

(4) *Ebenso wichtig sind engagierte Lehrkräfte. [...] Deshalb klingt die Rede Melanchthons über die Leiden der Lehrer ganz aktuell: „Wir sind von allen Sterblichen am übelsten dran", sagte er. Denn die Lehrer hätten die härteste Arbeit, lebten in kümmerlichen Verhältnissen und müssten sich auch noch mit Verachtung behandeln lassen, nicht nur von den Schülern, sondern auch von ihren Eltern* (Angela Merkel, URL).

(5) *Schröder hat sich zu Steinbrücks Ermunterung etwas Besonderes ausgedacht: Er hat das Gedicht „Doktrin" von Heinrich Heine für ihn mitgebracht. „Schlage die Trommel und fürchte dich nicht. (...) Marschiere trommelnd immer*

voran, das ist die ganze Wissenschaft", heißt es darin. Schröder schließt mit den Worten: „Peer ich finde, Du bist ein guter Tambour, also schlage die Trommel." Ein bisschen lauteres Trommeln wünschen sich manche in der SPD von Steinbrück (HAZ, URL).

Auf solche Weise lässt sich Folgendes feststellen: Einerseits wird das funktionale Potential des politischen Diskurses durch Aphorismen erweitert, und zwar durch ihre autosemantischen Funktionen, was die pragmatische Wirkung verstärkt. Andererseits können Aphorismen in einem Diskurs synsemantische Funktionen übernehmen und so ihr eigenes funktionales Potential erweitern.

Im politischen Diskurs gibt es drei kommunikative Strategien, nämlich die senkende, die erhebende Strategie und die Strategie der Bühnenwirksamkeit [6, S. 12]. Jede Strategie übt perlokutive Wirkung auf die Adressaten aus und dient als Grundlage für die synsemantischen Funktionen von Aphorismen im politischen Diskurs. Bei der ersten Strategie handelt es sich um „ein senkendes Spiel", d.h. hier wird ein negatives Verhältnis zu einem Objekt oder zu dem Adressaten explizit bzw. implizit ausgedrückt. Die folgenden Beispiele zeugen davon, dass Aphorismen mit diesem Zweck im politischen Diskurs gebraucht werden können:

(6) *„Der Amerikaner, der den Kolumbus zuerst entdeckte, machte eine böse Entdeckung". Dieser schneidend scharfe Aphorismus Georg Christoph Lichtenbergs bringt auf den Punkt, was die Begegnung zwischen Europa und anderen Kontinenten früher durchaus kennzeichnete: Neugier – ja! Leider auch Habgier und nicht selten zugleich Geringschätzung leiteten viele Eroberer, häufig gepaart mit Ignoranz an anderen Völkern und Kulturen* (Monika Grütters, URL).

(7) *Sie kennen sie alle, die berühmte Bemerkung Humboldts: „Die gefährlichste aller Weltanschauungen ist die der Leute, welche die Welt nie angeschaut haben", soll Alexander von Humboldt einmal gesagt haben. Einem solchen Geist der Ignoranz wollen wir mit dem Humboldt-Forum entgegen wirken. Und was für ein Geschenk, dass Berlin mit diesen zwei Humboldt-Gelehrten groß geworden ist. Der „Universitas"-Gedanke Wilhelm von Humboldts und der Begriff des „Kosmos" eines Alexander von Humboldt sind in der Internationalität Berlins gut aufgehoben. Die Neugier auf das Fremde, das Andere soll im stadträumlichen Bezug zu den Zeugnissen unserer europäischen Kunst- und Kulturgeschichte gegenüber auf der Museumsinsel Gestalt annehmen* (Monika Grütters, URL).

Unter der zweiten, erhebenden Strategie versteht man das Streben des Sprechers, sich selbst oder andere Menschen zu loben und sie auf eine positive Weise zu repräsentieren. Die Strategie wird besonders häufig in begrüßenden bzw. lobenden politischen Reden gebraucht. Die folgenden Beispiele machen es deutlich, dass Aphorismen diese positive Wirkung verschärfen können:

(8) *Der frühere Regierungschef wirkte ein wenig angespannt auf der Kanzel in ungewohnter Umgebung. Seine Stimme klang mitunter belegt, den vorbereiteten Text veränderte er nicht. Zu Krisen in Gaza oder der Ukraine äußerte er sich nicht. Wer wollte, konnte Bemerkungen als Kritik an Angela Merkel verstehen. Schröder zitierte Jesajas: „Das ist eine Sprache, so kraftvoll und eindeutig, wie man sie sich heute auch und gerade in der Politik wünschen würde." An anderer Stelle sagte der Sozialdemokrat, Aufgabe politischer Führung sei es, für Ziele „durchs Feuer zu gehen". Und zu riskieren, nach unpopulären Beschlüssen nicht wiedergewählt zu werden* (HAZ, URL).

(9) *„Wir Europäer, wir sind zu unserem Glück vereint" – so haben es die Staats- und Regierungschefs 2007 zum 50. Geburtstag der Römischen Verträge formuliert. Diesen Satz dürfen wir nie vergessen, wie groß ökonomische Herausforderungen auch immer sein mögen. Es bleibt gültig und wird gültig bleiben: Wir Europäer sind zu unserem Glück vereint* (Angela Merkel, URL).

Bei der Anwesenheit von Zuhörern geht es hauptsächlich um die Strategie der Bühnenwirksamkeit: Das ist eine „theatralische" Behandlung der Situation, die als Drama betrachtet wird und in der die Menschen einen bestimmten Eindruck aufeinander machen. Im Folgenden werden Beispiele angeführt, in denen Aphorismen mit diesem Ziel verwendet werden:

(10) *Lieber Herr Böhmer, ich bin beauftragt worden, wenig zu sagen, was mit Ihnen persönlich zusammenhängt, weil es ja ein Empfang der Landesregierung ist. Aber wenn man bei der Landesregierung ist, darf man, glaube ich, auch dem Landesvater gratulieren: Alles Gute zum 75. Geburtstag. Auf der überreichten Briefmarke war auch einer Ihrer genialen Sprüche zu lesen: Neben „Wir werden das Kind schon schaukeln" „Wir stehen früher auf." Jeder, der aus dem Osten stammt, weiß, was damit gemeint ist. Die im Westen haben es vielleicht auch schon gemerkt. Es ist jedenfalls ein besonderes Gütezeichen* (Angela Merkel, URL).

(11) *Die Freundschaft zwischen unseren Ländern ist eng und unverbrüchlich. Und doch müssen wir uns immer wieder daran erinnern, dass sie alles andere als selbstverständlich ist. Denn nach zwei verheerenden Weltkriegen und dem von Deutschland begangenen Zivilisationsbruch der Shoah war dieser Weg alles andere als vorgegeben. Dennoch ging Amerika mit ausgestreckter Hand auf uns zu. Die Wegmarken führten von den Rosinenbombern über das Bekenntnis von Kennedy „Ich bin ein Berliner!" bis hin zur Aufforderung „Reißen Sie die Mauer nieder!" von Präsident Reagan. Es ist ein langer Weg gewesen, bis wir schließlich gemeinsam in Freiheit vereint waren* (Angela Merkel, URL).

In unserer Untersuchung unterscheiden wir auch die ornative, oder verschönende, Funktion als eine der synsemantischen Funktionen von Aphorismen, die im Rahmen der Strategie der Bühnenwirksamkeit erfüllt werden kann:

(12) *Die Rolle der Kultur für die deutsch-polnischen Beziehungen und bei der Versöhnung zwischen unseren beiden Ländern können wir gar nicht hoch genug einschätzen. Die Kultur ist Motor unserer engen Partnerschaft, sie stiftet Verbindungen zwischen beiden Gesellschaften. Kaum einer hat das schöner gesagt als Friedrich Schiller: „Die Kunst ist eine Tochter der Freiheit"* (Monika Grütters, URL).

Zusammenfassend lässt sich festhalten, dass Aphorismen als kurze Aussprüche bezeichnet werden, die eine verallgemeinernde Schlussfolgerung enthalten, eine Urheberschaft aufweisen, Konzepte von Präzedenztexten objektivieren und zu dem Oberbegriff „Eptonyme" gehören. Im politischen Diskurs erfüllen Aphorismen ihre eigenen autosemantischen Funktionen von Eptonymen und von Präzedenztexten, die die Grenzen des funktionalen Feldes im politischen Diskurs überschreiten und dieses Feld mit kumulativer, modellierender, nominativer und persuasiver Funktionen erweitern. Das heißt, diese vier Funktionen vergrößern das funktionale Potential des politischen Diskurses. In der vorliegenden Untersuchung wurde auch festgestellt, dass Aphorismen im politischen Diskurs neue, synsemantische Funktionen übernehmen, die für diesen Diskurs typisch sind, und auf solche Weise ihr eigenes funktionales Potential erweitern. Pragmatische Funktionen von Aphorismen werden dazu auf Basis von Hauptkommunikationsstrategien des politischen Diskurses realisiert.

Die erhaltenen Ergebnisse bestimmen weitere Perspektiven der Forschung von pragmatischen Funktionen von Eptonymen und von Konzepten, die in bestehenden Strategien und Taktiken des politischen Diskurses verbalisiert werden.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Верещагин Е.М. О лингвострановедческой интерференции / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров // Международная конференция преподавателей русского языка. – 1976. – № 4. – С. 32–39. 2. Верещагин Е.М. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с. 3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с. 4. Демьянков В.З. Понятие и концепт в художественной литературе и научном языке / В.З. Демьянков // Вопр. филологии. – 2001. – № 1. – С. 35–47. 5. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20. 6. Михалёва О.Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Михалёва Ольга Леонидовна ; Иркутский государственный университет. – К., 2004. – 22 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://cheloveknauka.com/v/43564/a?#?page=1 7. Михальская А.К. Русский Сократ: Лекции по сравнительно-исторической ри-

торике / А.К. Михальская. – М. : Изд. центр «Academia», 1996. – 192 с. 8. Оніщенко Н.А. Ептоніми як засіб формування комунікативної компетенції: когнітивно-дискурсивний підхід / Н.А. Оніщенко // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у вузі : кол. монографія ; під ред. В.Г. Пасинок. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – С. 191–218. 9. Патрушева Е.В. Лингвокультурологический и функционально-прагматический аспекты афоризмов в политическом дискурсе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Патрушева Екатерина Владимировна. – Ставрополь : ФГБОУ ВПО «Ставропольский государственный университет», 2011. – 23 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.dissercat.com/content/lingvokulturologicheskii-i-funktsionalno-pragmaticheskii-aspekty-aforizmov-v-politicheskom-d 10. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с. 11. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : дисс. … докт. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Е.И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 440 с.

QUELLENVERZEICHNIS

1. Archiv der Zeitung „Hannoversche Allgemeine“ [Електронний ресурс]. – Zugriff : http://www.haz.de/ 2. Reden der Bundeskanzlerin [Електронний ресурс]. – Zugriff : http://www.bundeskanzlerin.de/SiteGlobals/Forms/Webs/BKin/Suche/DE/Solr_aktuelles_formular.html?nn=614994 3. Reden der Bundesregierung [Електронний ресурс]. – Zugriff : http://www.bundesregierung.de/SiteGlobals/Forms/Webs/Breg/Suche/DE/Nachrichten/Redensuche2_formular.html?nn=8988

УДК 811.112.2'42

МОДАЛЬНІ СЛОВА ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ю.В. Жерліцина (Харків)

У статті описано сучасні погляди на явище модальності у лінгвістиці. Модальність розглянуто у комунікативному аспекті з урахуванням її впливу на формування значення висловлення. Особлива увага приділяється суб'єктивній модальності та одному із засобів її вираження – модальним словам. Останні досліджуються у прагматичному аспекті з поділом за типами суб'єктивної модальності.

Ключові слова: висловлення, модальні слова, прагматичний аспект, суб'єктивна модальність, типи модальності.

Жерлицына Ю.В. Модальные слова как способ выражения субъективной модальности: прагматический аспект. В статье описаны современные взгляды на явление модальности в лингвистике. Модальность рассматривается в коммуникативном аспекте с учетом ее влияния на формирование значения высказывания. Особенное внимание уделяется субъективной модальности и одному из способов ее выражения – модальным словам. Последние исследуются в прагматическом аспекте з разделением по типам субъективной модальности.

Ключевые слова: высказывание, модальные слова, прагматический аспект, субъективная модальность, типы модальности.

Zherlitsyna Yulia. Modal Words As Means Of Subjective Modality Expression: Pragmatic Aspect. In this article the modern views upon the phenomenon of modality in linguistics are described. Modality is researched in the communicative aspect taking into account its influence the utterance meaning building. In the focus of attention is subjective modality and one of its expression means – modal words. The least are analyzed in the pragmatic aspect according to the division into types of subjective modality.

Key words: modal words, pragmatic aspect, subjective modality, types of modality, utterance.

Статус модальності як одного з найбільш дискусійних явищ у різних галузях сучасних наук визначає з однієї сторони актуальність дослідження цієї категорії, а з іншої – її неоднозначність. Її універсальність і когнітивна природа доводяться існуванням модальності у багатьох науках, які керуються принципом антропоцентричності, таких як філософія, логіка, психологія, лінгвістика, що зумовлює актуальність аналізу вищезазначеного явища. Попри численних спроб винайти єдине визначення означеному явищу, виявити способи її реалізації, функції і роль у процесі комунікації, думки вчених все ж різняться щодо багатьох моментів у багатомірній структурі поняття «модальність».

Отже, мета даної статті полягає у спробі систематизувати погляди на поняття 'модальність' та визначити місце модальних слів у низці засобів вираження суб'єктивної модальності. Об'єктом є модальні слова німецької мови. Предмет дослідження у межах даної статті – властивості модальних слів як засобів вираження суб'єктивної модальності. Аналіз модальних слів здійснюється на матеріалі драматургічних текстів сучасної німецької мови.

Модальність (від лат. *modus* – 'міра, спосіб') [15] є особливим способом організації дійсності. Її понятійною базою стали логіко-філософські засади. У логіці модальність є характеристикою судження у залежності від ступеню достовірності, яка у ньому виражена. У цьому руслі судження розрізняються мірою зв'язку між суб'єктом і предикатом. У логіці будь-яке предикативне відношен-

© Жерліцина Ю.В., 2015

ня потрапляє у поле модальності [16, с. 53–57].

У лінгвістиці фундаментальну теорію про модальність речення було розроблено швейцарським вченим Ш. Баллі. Судження, за його думкою, базується на двох невід'ємних сутностях – диктумі й модусі [4, с. 44]. Під диктумом розуміємо уявлення про навколишній світ, тобто ментальні утворення, що знаходять своє вираження у реченні/висловленні у вигляді субстантивних одиниць. Модусу відводиться роль корелятивного оператора ментальними сутностями і тому вона є необхідною умовою існування значення висловлення.

(1) *Das hättest du uns jetzt aber wahrscheinlich gar nicht verraten sollen, oder doch? (Це, однак, тобі взагалі не слід було б нам зараз імовірно видавати, так?)*

(Corte: Die Ratte, S. 80)

Диктумним компонентом у цьому прикладі є стан речей, що існує деякий суб'єкт «ти», об'єкт «ми» та «це», дія «видати щось», обставина часу «зараз». Модусний компонент виявляється у характері зв'язку цих диктумних складових через умовний спосіб, модальне дієслово «треба», заперечення, модальну частку «однак», модальне слово «імовірно».

Продовження цієї думки знаходимо у науковому здобутку В.В. Виноградова: кожному реченню властиве модальне значення як конструктивна ознака, тобто кожне речення містить вказівку на відношення до дійсності. Існування модальності зумовлено необхідністю відображення дійсності у певній формі висловлення, тобто наповнення інтонаційних схем тим чи іншим синтаксичним значенням [11, с. 53–87]. Н.Д. Арутюнова розвиває думки Ш. Баллі про диктум і модус у концепцію пропозиції як інваріанту комунікативного значення та пропозиційного ставлення як цільової площини висловлення [3, с. 106].

Слід зазначити, що серед усіх класифікацій видів модальності широке вживання набув поділ модальності на об'єктивну і суб'єктивну [1; 13; 19; 27]. Точкою відправлення розмежування модальності слугують засоби її вираження: об'єктивна модальність передається переважно дієслівним способом, проекцією суб'єктивної модальності у реченні є лексичні засоби її вираження – модальні слова. Розуміння необхідності такого виділення видів модальності знаходимо у функціонально-семантичному підході [7; 9; 10; 12; 20; 25]. Центральним поняттям тут є семантичне поле. Поняття «поле» було запозичено з лексикології, де воно включає об'єднання слів, близьких за значенням [25, с. 122]. Модальне поле структуроване за окремими блоками, кожен з яких може мати різноманітні засоби вираження відношення до дійсності: можуть описувати його характер, ступінь осягнення або бажаності, або виступати у поєднанні. У межах кожного поля існують типові модальні схеми можливості, необхідності, умовності, імперативності тощо [8, с. 10]. Набір мовних засобів для вираження модальності визначає національні особливості її існування як категорії систем природних мов. Ідеться про лексичні, граматичні й фонетичні засоби вираження модальності. В системі німецької мови виокремлюють такі засоби вираження модальності, які належать до різних площин мови:

1) морфологічна – категорія способу;

2) площина словосполучень – сполучення з модальними дієсловами;

3) площина словосполучень – граматикалізовані ідіоматичні сполучення *haben* + *zu* + Infinitiv, *sein* + *zu* + Infinitiv;

4) площина морфологічної форми слів – транспозиція часових форм Futurum I і II;

5) площина лексичного значення слів – модальні слова [25, с. 122–123].

Значними для подальшого дослідження МС як засобів вираження суб'єктивної модальності у діалогічному дискурсі є висновки, що модальність, яка має психолінгвістичний статус, виявляє наявність двох планів – когнітивного і комунікативного. При цьому процес виокремлення певного модального значення у свідомості представлено у когнітивному аспекті, а втілення окресленого наміру належить до комунікативного плану. У процесі моделюваняя етапів виникнення мовленнєвого акту модальності надається місце між мотивацією і лінгвістичною побудовою висловлення [2, с. 10–21]. Модальні форми виступають засобами вираження комунікативної інтенції мовця у різних видах мовленнєвих актів [7, с. 11]. Тож модальність виникає у комунікації.

Для кращого розуміння комунікативного плану модальності доцільно звернутися до теорії мовлен-

нєвих актів. За Дж. Остіном, структура мовленнєвого акту є трирівневою: локутивний акт як факт вимовляння висловлення, іллокутивний акт – втілення певної дії у протилежність до власне акту вимовляння, перлокутивний акт – бажання здійснити вплив і отримати певний ефект від реалізації мовленнєвого акту [18, с. 86–88].

Приміром, у наступному дискурсивному фрагменті локутивним актом є промовляння відповідних звуків даного висловлювання. Іллокутивний акт реалізується у прояві асерції. Перлокутивний акт полягатиме у намірі переконати у великодушності певної дії, про яку йдеться.

(2) *Das ist wirklich außergewöhnlich großzügig (Це дійсно надзвичайно великодушно).*
(Corte: Die Ratte, S. 114)

Ключовим для успішності мовленнєвого акту як складної єдності артикуляційних і ментальних дій виявляється саме іллокутивний акт. Основна мета мовця – донести свій намір до слухача, тому мовець має знайти такі засоби, які зроблять його намір явним [7, с. 141].

Інтенціональність є рисою дискурсу, яка позначає спрямованість на певний об'єкт зовнішнього світу і таким чином надає дії осмисленості, вона є необхідною умовою реалізації мовленнєвого акту. У широкому розумінні інтенція охоплює долокутивний рівень мовленнєвого акту, на якому має місце вибір необхідних характеристик спілкування для реалізації комунікативних цілей. У сучасних студіях це поняття вживається найчастіше у вузькому розумінні як намір мовця, іллокутивна ціль мовлення. При цьому інтенція відіграє роль своєрідного моста між іллокуцією і перлокуцією, адже остання містить намір мовця вплинути на співбесідника своєю мовленнєвою дією. За характером вираження у мовленнєвому акті інтенції поділяється на репрезентаційні, представлені власне пропозиційним змістом, і комунікативні, що зумовлюють мовленнєву комунікацію.

Мовець, продукуючи той чи інший іллокутивний акт з певним пропозиційним змістом, разом з тим виражає своє ставлення до останнього: чи то переконання, чи то намір, чи то бажання, або задоволення [22, с. 120]. І.М. Кобозева підкреслює, що головним засобом позначення інтенцій є предикати пропозиційного ставлення і їхні абстрактні деривати, такі як думка, прагнення, бажання тощо [14, с. 33]. Про іллокутивну силу висловлення можуть сигналізувати, крім дієслів, прислівники, прислівникові звороти та фразеологізми. Додання до висловлення модального прислівника/модальниого слова змінює його іллокутивну силу. Таким чином, ми навіюємо, вселяємо ті чи інші почуття та ідеї, приводимо до висновку, передбачаємо хід подій, виражаємо намір, даємо обіцянку тощо [18, с. 71–72].

У наступному прикладі окрім констатації факту, що Нік розповів жарт неналежним чином, він додає також свій сумнів щодо цього.

(3) Richard: *Guter Witz, herrlicher Witz.* (Ріхард: *Гарний жарт, прекрасний жарт*)
(Corte: Die Ratte, S. 135).
Nick: *Ich habe ihn vielleicht nicht so gut erzdhlt.*
(Нік: *Я його мабуть не так добре розповів*).

Належачи до нереферентних слів через їхню властивість передавати інформацію суто прагматичної, а не денотативної природи, модальні слова є індикаторами інтенцій мовця. Через те, що такі слова мають знижену комунікативну значущість, їх слід віднести до засобів імпліцитної передачі інформації, які відображають епістемічні або аксіологічні оцінки мовцем стану речей, що знаходить вираження у пропозиції, або окремих аспектів мовленнєвого акту [14, с. 63–69].

Ш. Баллі поділяє операції мислення, тобто модальне оформлення висловлення на судження про факт (що належить до розуму), судження про цінність факту (площина почуття), виявлення волі (вольовий вимір) [4, с. 43]. У логічній класифікації модальності, яку перенесено на концепцію інтенціональності, виділяють епістемічну (емпіричні знання), докзастичну (віра), алетичну (можливість/неможливість істинності змісту пропозиції), аксіологічну (оціночний та емотивний компонент) і деонтичну (можливість, обов'ок, право) модальність [23, с. 62]. Згідно із зазначеними вище даними, епістемічна, докзастична і алетична модальність втілюється у асертивних типах пропозиційних ставлень, деонтична – у вольових, аксіологічна – у емотивних [6, с. 31–32]. Отже, у нашому дослідженні ми користуємося саме цією класифікацією:

1) асертивні модальні слова:

(4) *Da wäre im Bedarfsfall ein Hebel für uns, eventuell (Тоді для нас була б у разі потреби якась підпора, можливо).*

(Dorst: Herr Paul, S. 125)

(5) *Ja, das können Sie verlangen, selbstverständlich (Так, це Ви можете вимагати, зрозуміло).*

(Dorst: Herr Paul, S. 107)

2) волітивні модальні слова:

(6) *Aber in diesem Fall muss ich Sie wirklich bitten – (Але у цьому випадку я дійсно повинен попросити –).*

(Dorst: Herr Paul, S. 105)

3) емотивні модальні слова:

(7) *Ich kann mich jetzt leider gar nicht um Sie kümmern (Я зовсім не можу, на жаль, зараз про Вас потурбуватися).*

(Dorst: Herr Paul, S. 105)

(8) *Ich gehe jetzt besser (Я краще зараз піду).*

(Harbeke: Der Himmel ist weiЯ, S. 207)

Дж. Остін наголошує на тому, що у процесі мовленнєвої діяльності комуніканти часто почувають потребу до вираження емоцій і своїх ставлень. І через те, що іншим людям складно розпізнати наші почуття та бажання, зазвичай ми потребуємо повідомити про свій внутрішній стан, що призводить до вживання перформативних конструкцій [18, с. 73]. Оскільки модальні слова є маркерами таких ставлень, ми робимо висновок про їх іллокутивну природу.

Серед прагматичних різновидів висловлення виявляється можливим також розподілити їх на референтні дескрипції, що апелюють до реального стану речей, і нереферентні дескрипції, які належать до бажаних або передбачуваних, але не фактичних ситуацій [17, с. 153].

Отже, модальність – це категорія, яка співіснує з предикативністю, виражає відношення змісту висловлювання до речей у дійсності і є комбінацією лінгвокогнітивних (породження думки, почуття, спонуки, вибір схеми і семантичних засобів висловлювання) і прагматичних (вираз засобів ви-словлення з певною інтенцією) процесів; її багатомірна палітра засобів вираження утворює функціонально-семантичне поле, елементи якого належать до об'єктивної і суб'єктивної модальності. Останню у мовленні репрезентують переважно модальні слова, які поділяються за типами пропозиційних ставлень та виявляються маркерами іллокутивної сили висловлення. У перспективі дослідження доцільно буде розглянути модальні слова у якості маркерів іллокутивної сили висловлювання з опорою на їх вищезазначену класифікацію згідно з типами модальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Б.А. Теоретическая грамматика немецкого языка. Сопоставительная типология немецкого и русского языков : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Б.А. Абрамов; под ред. Н.Н. Семенюк, О.А. Радченко, Л.И. Гришаевой. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 286 с. 2. Арама Б.Е. Психолингвистический аспект категории модальності : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.19 "Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика" / Арама Б.Е. – М., 1995. – 23 с. 3. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Арутюнова Н.Д. – М. : Наука, 1988. – 338 с. 4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416. 5. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Безугла Л.Р. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с. 6. Безугла Л.Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла, І.О. Романченко. – Харків : ФОП Лисенко І.Б., 2013. – 182 с. 7. Беляева Е.И. Прагматика модальности / Беляева Е.И. // Функциональные, типологические и лингводидактические аспекты исследования модальности : тезисы докладов конференции; [ред. кол. Л.А. Бирюлин, А.В. Бондарко]. – Иркутск, 1990. – 128 с. 8. Бирюлин Л.А. Основные типы модальных значений, выделяемых в лингвистической литературе / Л.А. Бирюлин, Е.Е. Корди // Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – С. 67–71. 9. Бондарко А.В. К истолкованию семантики модальности / Бондарко А.В. // Язык, литература, эпос (К 100-летию со дня рождения акад. В.М. Жирмунского). – СПб. : Наука, 2001. – С. 34–40. 10. Ваулина С.С. Языковая модальность как функционально-семантическая категория (диахронический аспект) / Ваулина С.С. – Калининград, 1993. – 71 с. 11. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / Виноградов В.В. // Труды Ин-та русского языка. – М. – Т. 2. – 1950. – С. 53–87. 12. Ильиш Б.А. Современный английский язык. Теоретичес-

кий курс / Ильиш Б.А. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1948. – 347 с. 13. Касевич В.Б. Семантика, синтаксис, морфология / В.Б. Касевич. – М. : Наука, 1988. – 309 с. 14. Кобозева И.М. Категории интенциональности и когнитивности в современной лингвистике: учеб. пособие [Электронный ресурс] / Кобозева И.М. – Режим доступа : http://rspu.edu.ru/rspu/resources/for_linguists/kobozeva/koboz_ucheb_posob.doc. 15. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tapemark.narod.ru/les/303b.html. 16. Медова А.А. К проблеме бытования понятия «модальность» в современном гуманитарном и философском знании / Медова А.А. // Вестник Том. гос. ун-та. – 2012. – 356. – С. 53–57. 17. Мельчук И.А. Курс общей морфологии. Том II / И.А. Мельчук ; пер. с фр. – Москва – Вена : «Языки русской культуры», Венский славистический альманах, 1988. – 544 с. 18. Остин Дж.Л. Слово как действие / Дж.Л. Остин ; пер. с англ. А.А. Медниковой // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 17: [Теория речевых актов]. – С. 22–130. 19. Панфилов В.З. Роль модальности в конструировании предложения и суждения / Панфилов В.З. // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37–48. 20. Петров Н.Е. О содержании и объеме языковой модальности / Петров Н.Е. – Новосибирск : Наука, 1982. – 160 с. 21. Стросон П.Ф. Намерение и конвенция в речевых актах / Стросон П.Ф. // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 17. – С. 130–150. 22. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / Сусов И.П. – Винница : Нова кныга, 2009. – 272 с. 23. Таривердиева М.А. Интерпретация действий в высказывании: импликативные возможности модальных структур / Таривердиева М.А. // Изв. АН. Сер. лит. и языка. – 1992. – Т. 51. – № 4. – С. 62–66. 27. Helbig G. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Buscha. – 17. Aufl. – Leipzig; Berlin; München : Langenscheidt, 1991. – 732 S. 28. Moskalskaja O.I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache (Москальская О.И. Теоретическая грамматика современного немецкого языка) : учебник для студ. высш. учеб. заведений / O.I. Moskalskaja. – М. : Издат. центр «Академия», 2004. – 352 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Corte J. del Die Ratte // Spectaculum. – Fr. am Main : Suhrkamp Verlag. Bd. 58: Sieben moderne Theaterstücke. – 1994. – 306 S. 2. Dorst T. Herr Paul // Spectaculum. – Fr. am Main : Suhrkamp Verlag. Bd. 58: Sieben moderne Theaterstücke. – 1994. – 306 S. 3. Harbeke S. Der Himmel ist weiß // Theater: Aktuelle Stücke 13. – Fr. am Main: Fischer Taschenbuch Verlag. – 2003. – 592 S.

УДК 811.111'42

ПРИЙОМИ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЙ ДИРЕКТИВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ СТРАТЕГІЇ СУДДІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

О.О. Кобзєва (Харків)

Статтю присвячено аналізу специфіки реалізації директивної мовленнєвої стратегії, використовуваної суддею в американському судовому засіданні. Вивчення автентичних скриптів таких засідань дозволило виокремити ті висловлення судді, метою яких є спонукання до невербальної дії, та визначити тактику директивної мовленнєвої стратегії як спонукальну. З'ясування особливостей тактичних засобів засвідчило наявність у межах цієї тактики двох прийомів – жорсткого та нежорсткого спонукання, з характерним для кожного набором мовних і мовленнєвих засобів. Результати дослідження засвідчили, що до особливостей мовлення судді належить використання прийому жорсткого спонукання, що узгоджується з рольовими правами цього учасника, але виходить за межі загальної лінгвокультурної норми.

Ключові слова: американський судовий дискурс, жорстке/нежорстке спонукання, засіб, прийом, стратегія, суддя, тактика.

Кобзева Е.А. Приемы и средства реализации директивной речевой стратегии судьи в американском судебном заседании. Статья посвящена анализу специфики реализации директивной речевой стратегии, используемой судьей в американском судебном заседании. Изучение аутентичных скриптов таких заседаний позволило выделить те высказывания судьи, целью которых является побуждение к невербальному действию, и определить тактику директивной речевой стратегии как побудительную. Выявление особенностей тактических средств засвидетельствовало наличие в пределах этой тактики двух приемов: жесткого и нежесткого побуждения, с характерным для каждого набором языковых и речевых средств. Результаты исследования засвидетельствовали, что к особенностям речи судьи принадлежит использование приема жесткого побуждения, которое согласовывается с ролевыми правами этого участника, но выходит за пределы общей лингвокультурной нормы.

Ключевые слова: американский судебный дискурс, жесткое и нежесткое побуждение, прием, способ, стратегия, судья, тактика.

Kobzeva O.O. Judge's Directive Speech Strategy Methods and Means in American Trial. The article deals with the specific features in realization of directive speech strategy used by judge during the trial in American court. This study of authentic scripts of sittings gave the opportunity to single out those utterances of judge, the aim of which is inducement to the unverbal action and to define the tactic of directive speech strategy as urging. The study into the nature of tactic means testified a presence of two tactical methods within this tactic: strict and soft inducement. Research results have shown that the usage of strict inducement means in related to the of judge's speech activity corresponds to his role rights, but lies beyond the scope of general of language cultural norm.

Key words: American courtroom discourse, judge, means, strategy, strict and soft inducement, tactics.

До актуальних дискурсологічних проблем належать, з одного боку, дослідження особистостей спілкування у правовій сфері, а з іншого боку, розвідки у царині стратегічного аспекту розумово-комунікативної взаємодії індивідів. На перетині цих важливих напрямів дискурсологічного аналізу постає завдання виявлення та вивчення стратегій і тактик юридичного, зокрема, судового дискурсу, яке вирішується у низці сучасних праць на матеріалі різних мов [1; 11]. Але вивчення досвіду цих студій разом із аналізом юридичної наукової літератури демонструє певне протиріччя: хоча голову-

© Кобзєва О.О., 2015

ючу роль у судовому засіданні має суддя [3; 7], мовознавчі дослідження акцентують стратегії та тактики інших учасників, а саме: адвокатів і прокурорів. Намагання усунути це протиріччя й доповнити досить фрагментарний аналіз вербалізованої розумово-комунікативної діяльності судді під час судового засідання, у нашому дослідженні визначило поставлену мету – аналіз стратегій та тактик судді в американському судовому дискурсі.

Дослідження проводиться на автентичному матеріалі – скриптах реальних судових засідань, розміщених на спеціальних сайтах або сайтах окремих судів (див. докладніше [4]).

Систематизація теоретичного досвіду дозволила визначити глобальну та локальні стратегії судді [5]. До останніх, згідно наших даних, належить стратегія розпорядження.

Виходячи з того, що суддя керує як власне судовим процесом, так і процесом комунікації як його втіленням, мовленнєві стратегії локальної стратегії розпорядження уважаємо за доцільне розподілити на комунікативну, спрямовану на організацію власне судового процесу, та метакомунікативну, зорієнтовану на організацію комунікації в його межах. Оскільки суддя забезпечує важливе керівництво в стимулюванні перебігу судового процесу, комунікативна мовленнєва стратегія кореспондує з розпорядженням, тому в межах мовленнєвої стратегії ЛСР наявні ***комунікативна (директивна) та метакомунікативна мовленнєві стратегії.*** Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що кожна з них реалізується низкою тактик або ж однією тактикою.

Комунікативна (директивна) мовленнєва стратегія репрезентована лише однією тактикою, а саме тактикою спонукання. Ця тактика, спрямована на спонукання адресата до виконання певної дії, реалізується *прийомами жорсткого та нежорсткого спонукання.*

Прийом жорсткого спонукання, пряме та категоричне волевиявлення адресанта до дії, яку має виконати адресат, передбачає використання прямих директивів такого прагмасемантичного типу як наказ, який передбачає обов'язковість виконання дії, до якої спонукають слухача, тобто в останнього немає вибору – здійснювати дію чи ні. Отже накази вживаються в певних комунікативних ситуаціях, зокрема, відповідно до посадових повноважень, суддя має право висловлювати накази в процесі судового засідання.

Засобами наказу як ***прийому жорсткого спонукання*** виступають *прості спонукальні речення, розповідні речення,* до складу яких входять дієслова із семантикою спонукання та модальні дієслова у стверджувальній (заперечній) формі; *складні (складносурядні та складнопідрядні) речення* з різними видами зв'язку, *номінативні та неповні речення.*

Розглянемо послідовно усі ці засоби, зареєстровані в нашому дослідницькому корпусі:

• *прості спонукальні речення* дієсловом у стверджувальній формі (приклад 1) або у заперечній формі (приклад 2):

(1) *"Call your next witness."* (Case № 6:01-cr-134-Orl-31DAB, p. 10/644);

(2) *"And don't go slowly for the benefit of only the court"* (Case № 11 CV 1279, p. 26).

• *прості спонукальні* речення мають непоширену (приклад 3) або поширену структуру (приклад 4):

(3) *"Counsel, reiterate it! "* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS);

(4) *"Further business by the defense, Mr. Wesoky"* . (Case № 04-CV-1068-REB-CBS).

• *прості розповідні речення* з дієсловами спонукальної семантики і *модальними дієсловами* (у заперечній формі), наприклад:

(5) *"We will go forward with it momentarily, but in the intervals I would urge that you at least consider what I've said"* (Case № 98-055911, p. 17);

- *to be supposed*, це дієслово дозволяє уникати вживання лексем з більш сильним значенням облігаторності:

(6) *"You are supposed to do it."* (Case № 04-CV-1067, p. 26871, c. 148);

Представляючи дію, до якої суддя спонукає іншого учасника судового засідання, не як свою особисту вимогу, а як загальноприйняту норму, суддя тим самим знижує директивність свого висловлювання. Подібна імперсоналізація є одним із найважливіших тактичних прийомів у процесі судової комунікації.

Серед *модальних дієслів* у заперечній формі, які виражають жорстке спонукання, найбільш вжи-

ваними виявились такі:

- *may not*;

(7) *"You may not discuss this case, this trial, these claims, these parties with anyone, period."* (Case № 04 Civ. 9194, 11.05 с. 64);

- *must not*;

(8) *"You must follow the law..."* (Case № CR 10-223, p. 69).

• *складні (складносурядні та складнопідрядні) речення* з різними видами зв'язку, що містять спонукальні елементи, наприклад:

(9) *"Mr. Brennan,* ***don't tell*** *the court what you were told,* ***otherwise*** *I react to the objection first before you proceed."* (Case № 98 Cr. 1023, p. 46).

- *безсполучникові складносурядні речення:*

(10) *"I* ***urge*** *the parties to do that,* ***because*** *I believe both counsel are expert in this area and certainly far more expert than I."* (Case № 98-055911, p. 17);

(11) *"Speak into the mike* ***so*** *everybody can hear you."* (Case № 6:01-cr-134-Orl-31DAB, p. 5/639).

(12) *"This is not a deposition, this is a trial in Federal Court, stop it. Do you understand?"* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 75 /762).

У межах прийому ***жорсткого спонукання*** засоби наказу також подані *нестандартними* синтаксичними структурами, а саме: *номінативними реченнями* та *неповними реченнями.* Розглянемо послідовно вживання цих структур як засобів прийому жорсткого спонукання

• *номінативні речення;*

У лінгвістичних розвідках встановлено, що директивна функція є характерною для називних або номінативних речень англійської мови, де експліцитного вираження дістає: 1) агент дії; 2) (номіналізована) дія; 3) об'єкт дії; 4) локатив дії; 5) інструмент дії; 6) умовний сигнал до дії, з яких найбільш частотними в межах директивної тактики є об'єкт дії, як у прикладі (13), або умовний сигнал до дії, як у прикладі (14):

(13) *"Government's first witness."* (Case No. 05-CR-162, p. 20);

(14) *"Cross examination."* (Case No. 05-CR-162, p. 46);

• *неповні речення.* Ці синтаксичні структури є еліптичними, оскільки являють собою неповну форму стандартного спонукального речення, наприклад:

(15) *"Anything from the defense, Mrs. Kuchler? MS. KUCHLER: Yes, Judge.."* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 55 / 742).

Нежорстке спонукання як прийом директивної тактики кореспондує з менш категоричним та/або непрямим волевиявленням. Цей прийом має ширший потенціал вербального втілення та спирається на реалізацію двох груп засобів, а саме: (1) *наказу, що містить маркери мітигації,* (2) інших *спонукальних висловлень* (прохань, пропозицій тощо).

Розглянемо детальніше ці групи засобів, зареєстрованих у корпусі ілюстративного матеріалу:

• *висловлення наказу, що містять маркери мітигації;*

Визначаючи мітигацію як пониження інтенсивності іллокутивної сили висловлювання, що зумовлене певними соціальними параметрами мовленнєвого контакту: нормами і правилами, що врегульовують мовленнєву поведінку комунікантів, забезпечуючи при цьому успішність та ефективність реалізації інтенцій у спілкуванні [6], автори чисельних досліджень описують її маркери [8; 9; 12 та ін.]. Пом'якшення (mitigation) є найважливішим засобом взаємодії в процесі комунікації ('basic interactive dimension' of spoken language') [10, с. 25]. Аналіз засобів мітигації у мовленні судді з метою пом'якшення спонукання засвідчив, що вони охоплюють дві групи.

До *першої* групи належать одиниці, орієнтовані на мовця (*I think / I suppose / I am wondering*), мінімізатори (*just a second, a spot, a little, a bit*), маркери ввічливості (*please, kindly, thank you*), лексичні заповнювачі пауз (*well, now well, so*), модальні модифікатори із значенням сумніву, жалю (*I'm afraid, maybe, perhaps, probably*); до *другої* групи – спонукання у формі питального речення з прямим порядком слів та інверсивного питального з модальними дієсловами (окрім *must*), кінцеві формативи, використовувані для підтвердження згоди співрозмовника і взаєморозуміння (*right, will you, would you*) або одиниці, орієнтовані на слухача (*Do you think / Would you mind*), використання минулого або майбутнього часу замість теперішнього, використання пасивного ста-

ну,питальні речення фразеологізованої структури (Why don't+ Pr+ Inf; Why not +Inf; What do/would/ you say+ Pr/N+ V…) [2].

Розглянемо усі ці маркери детальніше:

- *лексико-синтаксичні модифікатори* (*I think / I suppose / I guess / I believe* та ін.) служать важливим засобом зниження прямолінійності висловлювання, з їх допомогою суддя суб'єктивує свою думку і оцінку. Найбільш поширеними у мовленні судді є вирази з дієсловом *think*, наприклад:

(16) *"I think what we have to do at this point is assess."* (Case № CR 10-223, p. 50).

- *мінімізатори* (*little, a little, a bit, small*) зменшують «ціну» послуги або скоєної на користь мовця дії, зменшують «загрозу» і таким чином знижують ступінь впливу на адресата. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує поодинокі випадки використання мінімізаторів. Так, наприклад:

(17) *"And then I need you to just slow down* ***a little*** *bit and give him a chance to finish his question before you start your answer."* (Case № CR 10-223, p. 167).

- *маркери ввічливості*, наявні тоді, коли адресант все ж таки використовує імператив, але він пом'якшується модифікаторами одним чи декількома, наприклад:

(18) *"****Please*** *be seated."* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 3 / 690).

(19) *"Go ahead,* ***please****."* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 37 / 724).

(20) *"...****please*** *do so. And it appears that you are.* ***Thank you****."* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 52 / 739).

Важливо відзначити, що *please* в англійській мові не вважається ефективним модифікатором імперативу. Ефект пом'якшення спонукання досягається тільки в комбінації *please* з іншими засобами (у питальних речень в поєднанні з *could* або *would*); вживання на початку пропозиції слова *please* посилює прохання [6, с. 118], що характерне й для мовлення судді, наприклад:

(21) *"Ladies and gentlemen,* ***please*** *be patient with us. We shall not be long."* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 37 / 724).

- *модальні модифікатори із значенням сумніву, жалю.* Серед модальних модифікаторів виділяється також група одиниць із значенням сумніву, імовірності, жалю: *I'm afraid, maybe, perhaps, probably, possibly*. Їх вживання у висловленнях, що спонукають до дії, вносить частку сумніву в можливості (у проханні) або необхідності (в пораді) реалізації спонукальної дії. Наведемо приклади використання модальних модифікаторів у суддівському мовленні:

(22) *"****I doubt*** *you can"* (Case № 11 Civ. 1279 (ALC, p. 19);

- *спонукання у формі питального речення з прямим порядком слів та інверсивного питального з модальними дієсловами* (окрім *must*),

Для цього використовуються різні мовні засоби: оформлення директиву у вигляді питання, що надає висловлюванню опосередкованості та опціональності, використання модальних дієслів зі значенням можливості і наміри (*can / will*), використання модальних дієслів в умовному способі (*could / would*), апелювання до бажання адресата проявляється також у моделях *would you like / would you mind:*

(23) *"****Would*** *you like to have your prophac withdrawn or would you like to learn the rules"* (Case № 11 Civ. 1279 (ALC), p. 22).

Маркери модальності можуть виконувати як функцію пом'якшення (d*owngraders*), так і посилення (*upgraders*), але цілком очевидно, що лише перші виконують роль мітигаторів, наприклад:

(24) *"****Would*** *you simply show the jury back into the courtroom, please?"* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 154 / 841).

У цьому прикладі простежуємо використання двох модифікаторів пом'якшення (модифікатор, що спрямований на іншого учасника судового процесу (*would)* і маркер ввічливості (*please*).

- *кінцеві формативи,* використовувані для підтвердження згоди співрозмовника і взаєморозуміння. (*will you, would you, could you, right, all right, OK).*

(25) *"THE COURT: Okay. Thank you, sir."* (Case № 05-CV-00429, p. 23).

- *майбутній час дієслова замість теперішнього*, використовуваний як засіб пом'якшення прохання:

(26) *"Here is what you are going to do.* ***You are going to*** *read them at defense counsel's office. No notes can be taken.* ***You will print*** *out what*

you want to print out page by page only for who you are entitled to the information on...” (Case № 11 Civ. 1279 (ALC), p. 16).

- *пасивний стан* дієслова дозволяє представити дію не як порушення правил, вчинене адресатом, а як положення, в якому він з якихось причин опинився у висловлюваннях типу *“It has to be moved / It should be done”* пасивний стан дозволяє представити очікувану від адресата дію не як його обов’язок, а як загальноприйняте правило, подати спонукання не як дію, яку повинен здійснити адресат, а як таку, що буде здійснена незалежно від нього, наприклад:

(27) *“Ladies and gentlemen, the last portion of the witness’s answer is stricken and may not be regarded or considered by you as evidence. You* ***are*** *so* ***instructed****. Thank you.”* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS day 4, p. 167 / 854).

- *питальні речення фразеологізованої структури* зреалізовуються у контексті мовленнєвих актів спонукання неімперативного характеру (прохання, пропозиції, запрошення) [12]. Причому у мовленні судді відсутність інтерогативної функції в цих мовних одиницях сигналізує крапка замість знаку питання:

(28) “***Why don’t you*** *read it into the record, exactly what’s on the screen.*” (Case № CR 10-223, p. 43).

Розглянемо другий засіб *спонукальних висловлень,* що належать не до прагмасемантичного типу наказу, а являють собою прохання, пропозиції, подані:

- *імперативними висловленнями,* наприклад:

(29) “*Explain me, please.*” (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 37 / 724).

- декларативними висловленнями;

(30) *“I wanted to bring that to your attention and allow you to respond and have the opportunity for record .*” (Case № 04-CV-1067-REB-CBS day 4, p. 144 / 831).

У порадах або пропозиціях, як типово використовуваним засобом є дієслово *should*, наприклад:

(32) “*You* ***should*** *only say if there’s some other resolution.... ”* (Case № 11 Civ. 3605 (JSR), p. 16).

Одиниці модальності виступають як найважливіший засіб мови, який допомагає досягти стратегічних і тактичних цілей: уникнути прямого волевиявлення мовця, передати його в непрямій формі; висловити невпевненість у можливості здійснення названої дії, підкреслюючи таким чином сумнів у реальності її реалізації; надати можливість адресату не здійснювати її тощо Це, перш за все, система модальних дієслів – *can, could, may, might, must, ought to, will, would, shall, should,* а також низка квазімодальних дієслів – *have (got) to, need to, had better*. Дослідники пропонують також включати в набір лінгвістичних елементів, що виражають модальність, вирази типу *be able to, be going to,* модальні прикметники і прислівники *(necessary / necessarily, probable / probably, possible / possibly, presumably, definitely, certain / certainly, advisable, perhaps, maybe*) і деякі вступні конструкції *(parentheticals)*, як, наприклад, *I think, I believe, I’m sure* [13]. У суддівському мовленні широко використовується увесь спектр вище зазначених мовних засобів, так, наприклад:

(33) *“You* ***may*** *answer that question if you recall it and* ***can*** *answer it.”* (Case № 04-CV-1067-REB-CBS day 4, p. 18 / 705);

(34) “*Well, you know, as I said,* ***maybe*** *there was some misunderstanding of what my ruling was. But I thought I had made it clear that what these other players did as it related to their involvement.*” (Case № CR 10-223, p. 39).

Отже, модальність відіграє важливу роль у процесі висловлювання прохання, і зреалізовується за допомогою різноманітних мовних засобів.

Отже, викладене дає підстави дійти висновку, що прийоми жорсткого та нежорсткого спонукання, використані суддею з тактичною метою спонукання у межах директивної мовленнєвої стратегії локальної стратегії розпорядження, залучають як типові для англомовного спілкування засоби, так і специфічні для суддівського мовлення. Останні представлені засобами прийому жорсткого спонукання, які виходять за межі загальноприйнятої мовленнєвої форми, але цілком укладаються у стандарти мовленнєвої взаємодії в судовій залі та кореспондують з правами, що їх надає комунікантові роль судді.

Перспективою дослідження є аналіз реалізацій суддею директивної мовленнєвої стратегії в різних комунікативних ситуаціях, що наявні у судовому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов В.М. Риторика и право / В.М. Баранов, А.С. Александров, Н.Д. Голев // Юрислингвистика–3 : Проблемы юрислингвистической экспертизы : [межвуз. сб. науч. тр.] ; [под ред. Н.Д. Голева]. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2002. – С. 113–124. 2. Вакуленко Т.А. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности вопросительных предложений фразеологизированной структуры в современном английском языке : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Вакуленко Татьяна Александровна. – К., 1992. – 206 с. 3. Дубровская Т.В. Судебный дискурс : речевое поведение судьи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т.В. Дубровская. – Саратов, 2009. – 26 с. 4. Кобзєва О.О. Процедури та методики формування корпусу вибірки для аналізу стратегій та тактик американського судового дискурсу / О.О. Кобзєва // Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2014. – Вип. № 130. – С. 271–275. 5. Кобзєва О.О. Типологія стратегій судді в американському судовому дискурсі / О.О. Кобзєва // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1022. – С. 64–68. 6. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах : [монография] / Т.В. Ларина. – М. : РУДН, 2003. – 315 с. 7. Пономарьова Л.В. Стратегії і тактики мовлення судді в судово-процесуальному дискурсі / Л.В. Пономарьова // Теоретична і дидактична філологія : [зб. наук. праць]. – Переяслав-Хмельницький : СКД, 2010. – Вип. 8. – С. 306–314. 8. Тахатарова С.С. Категория коммуникативного смягчения : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / С.С. Тахатарова. – Волгоград, 2010. – 28 с. 9. Ярхо А.В. Комунікативна стратегія невпевненості в сучасному англомовному діалогічному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / А.В. Ярхо. – Харків, 2004 . – 20 с. 10. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : CUP, 1987. – 345 p. 11. Gibbons J. Forensic Linguistics. An introduction to language in the justice system / John Gibbons. – UK : Blackwell publishing, 2003. – 348 p. 12. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge, 1977. – Vol. 2. (XIV). – P. 374–377. 13. Wunderlich D. Methodological Remarks on Speech Act Theory / D. Wunderlich // Speech Act Theory and Pragmatics. – [Ed. J. Searle, F. Kiefer, M. Bierwisch]. – Dordrecht, Boston, London : Reidel, 1980. – P. 291–312.

УДК 811.111

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ НЕОДНОЗНАЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

О.П. Нагорна (Київ)

Статтю присвячено дослідженню комунікативно-функціональної ролі неоднозначних висловлень в англомовному діалогічному дискурсі. Проаналізовано особливості застосування неоднозначних висловлень з позиції мовця. Описано типи неоднозначності висловлень, яка в залежності від передбачуваного перлокутивного ефекту у свідомості мовця, може бути як навмисною, так і випадковою. Розглянуто механізм інтерпретації неоднозначних висловлень з боку слухача.

Ключові слова: діалогічний дискурс, інтерпретація висловлень, комунікативна ціль, неоднозначність.

Нагорная Е.П. Коммуникативно-функциональная роль двусмысленных высказываний в англоязычном диалогическом дискурсе. Статья посвящается исследованию коммуникативно-функциональной роли неоднозначных высказываний в современном англоязычном дискурсе. Проанализированы особенности употребления двусмысленных высказываний с позиции говорящего. Описаны типы неоднозначности высказываний, которая в зависимости от предусмотренного перлокутивного эффекта в сознании говорящего, может быть как преднамеренной, так и случайной. Рассмотрен механизм интерпретации двусмысленных высказываний со стороны слущающего.

Ключевые слова: двусмысленность, диалогический дискурс, интерпретация высказываний, коммуникативная цель.

Nahorna O.P. Communicative-functional role of ambiguous utterances in English dialogical discourse. The article is devoted to the research of communicative-functional role of ambiguous utterances in English dialogical discourse. The specificities of the use of ambiguous utterances by the speaker are analysed. The article deals with the types of ambiguity that depends on the clear perlocutionary effect in the speaker's mind and can be either strategic or genuine. The mechanism of interpretation of ambiguous utterances by the hearer is discussed.

Key words: ambiguity, communicative goal, dialogical discourse, interpretation of utterances.

В руслі сучасної дискурсивної парадигми лінгвістичного знання актуальним є аналіз особливостей функціонування неоднозначних висловлень в ході безпосередньої мовленнєвої інтеракції. Важливим є усвідомлення того факту, що комунікативний процес не є одностороннім, а отже і вивчення явища неоднозначності стає значущим лише в тому разі, якщо розглядається з позиції обох суб'єктів спілкування – мовця і адресата.

Актуальність зазначеної теми статті визначається тим, що аналіз створення та розуміння неоднозначних висловлень учасниками комунікації дає змогу передбачити варіанти людської поведінки у процесі мовленнєвої інтеракції. В якості об'єкта дослідження виступають висловлення, які мають неоднозначну контекстуальну інтерпретацію. Предметом дослідження є комунікативно-функціональне призначення неоднозначних висловлень в англомовному діалогічному дискурсі.

Метою даної роботи є виявлення механізму виникнення неоднозначності мовних одиниць на прагматичному рівні та їх застосування в англомовному дискурсі. Із поставленої мети витікають наступні цілі дослідження: а) пояснити причини вживання неоднозначних висловлень мовцем; в) проаналізувати особливості інтерпретації неоднозначних висловлень слухачем.

Матеріалом для проведення дослідження стали фрагменти діалогічного дискурсу з англомов-

© Нагорна О.П., 2015

них художніх фільмів, які містили неоднозначні висловлення мовця.

В процесі вивчення неоднозначності висловлень постає необхідність розмежування значення речення та значення висловлення як мовленнєвого акту, адже можливість виникнення множини нових значень у висловленні забезпечується двома факторами: 1) інвентарем лексичних та синтаксичних засобів системи мови; 2) варіативністю вибору іллокутивної сили висловлення. Якщо розглядати іллокутивну силу як прагматичне значення висловлення і враховувати той факт, що висловлення не завжди обмежується одним іллокутивним актом, то можна стверджувати, що неоднозначність висловлення виникає і на прагматичному рівні [8, с. 95].

Приріст кількості іллокутивних сил в межах одного мовленнєвого акту зумовлюється низкою причин. Висловлення є носієм двох типів інформації: об'єктивної, яка передає певний стан речей, та суб'єктивної, яка відображає ставлення мовця до змісту висловлення [1, с. 254]. Іншими словами, для аналізу висловлення важливо враховувати не лише ставлення між мовними знаками (семантичний рівень), але і ставлення до них самого мовця (прагматичний рівень). У діалогічному дискурсі висловлення як мовленнєвий акт може обростати додатковими значеннями, а отже набувати більш ніж одну іллокутивну силу під впливом суб'єктивних факторів.

Наразі можна стверджувати, що вивчення проблеми неоднозначності висловлень у прагматичному аспекті розпочалось із усвідомлення існування непрямих мовленнєвих актів [6]. Певною мірою непрямі та неоднозначні висловлення є суміжними, але не тотожними поняттями, оскільки між ними існує принципова відмінність. Непрямі мовленнєві акти мають одну іллокутивну силу, яка не відповідає буквальному змісту висловлення, в той час, як у неоднозначних висловленнях співіснують декілька іллокутивних сил, причому слухач самостійно визначає, яка з них є ситуативно релевантною, і в такий спосіб сам встановлює значення висловлення [9, с. 95]

Вивчення метафоричних, іронічних висловлень та натяків є ще одним стимулом для осмислення неоднозначності на прагматичному рівні, адже такі висловлення передають подвійне значення, а саме буквальне значення речення та непряме значення, яке імплікується мовцем, при чому ці значення можуть суперечити одне одному [6, с. 56]. Розглянемо такий приклад:

(1) *Ramona: Don't try to deny it. He's a remarkable man, but you have to let him go.*
Penny: Oh, gee, okay.
Ramona: I know it's hard, but he's a gift to the whole world, and we can't be selfish.
Penny: Yeah, he's a gift all right. (She smiles ironically). (The Big Bang Theory, episode 7, 16 min.)

У наведеному фрагменті Рамона та Пенні обговорюють знайомого чоловіка. Рамона стверджує, що він є видатною людиною, подарунком для всього світу і тому не можна бути егоїстичним по відношенню до нього. Пенні дотримується протилежної точки зору, але знаходить відкрите вираження своєї думки недоречним. Тому вона погоджується з Рамоною, але робить це в іронічній формі, що видно з її штучної посмішки в цьому епізоді фільму. Отже, її висловлення є двозначним, оскільки формально воно позитивне, але прагматично – негативне.

Існує погляд, що неоднозначність – це не наслідок співіснування у висловленні декількох логічних структур, а здатність висловлення проявляти різні значення залежно від контексту. Зокрема, функцію прояснення іллокутивної сили висловлення виконують умови, за яких створюється висловлення, інакше прагматичний контекст [5, с. 180].

Примноження значень висловлення може бути як свідомою, так і несвідомою дією мовця, що дає підстави для виділення двох типів неоднозначності: **навмисної** та **випадкової**. Навмисна неоднозначність є результом спланованих дій, які можуть бути націленими як на досягнення власних комунікативних цілей, так і на створення взаємовигідних умов спілкування. Стратегічна цінність навмисно застосованих неоднозначних висловлень полягає в тому, що, залишаючи їх іллокутивну силу нероз'ясненою, мовець надає слухачеві можливість самостійно визначити її, і при цьому позбавляє себе відповідальності за значення висловлення [4, с. 25].

Поява навмисної неоднозначності в дискурсі комунікантів може зумовлюватись потребою за-

інтригувати співрозмовника, ввести в оману, мати непередбачуваний перлокутивний ефект, який тісно пов'язаний з Принципом Зацікавленості (Interest Principle) в термінах Ліча [4, с. 146]. Неоднозначні висловлення за певних обставин дозволяють зробити процес спілкування захоплюючим як для мовця, так і для слухача [4, с.79]. Дотримання Принципу Зацікавленості, який переважно грунтується на метафорі, іронії та інших фігурах мовлення з неоднозначною інтерпретацією, нерідко створює комічний ефект, як у прикладі:

(2) *Sheldon: She dumped you?*
Leonard: She didn't dump me. We were just in different places in the relationship.
Sheldon: I fail to see how a relationship can have the qualities of a geographic location. (They laugh). (The Big Bang Theory, episode 18, 5 min.)

Пояснюючи причину розлучення з Пенні, Леонард виражається метафорично для більшої експресії. Він каже, що вони перебували у різних місцях відносин, маючи на увазі дисонанс у їх стосунках. Шелдон прекрасно розуміє, про що йдеться, але вдає, що сприйняв висловлення Леонарда буквально, начебто вони перебували у різних географічних точках у відносинах, що викликає сміх у обох комунікантів.

Мотивацію мовця навмисно виражатись неоднозначно пояснюється увічливими міркуваннями, якими він керується. Залежно від того, в якій мірі певний мовленнєвий акт загрожує "обличчю" співрозмовника, мовець буде застосовувати засоби ввічливого спілкування, одним з яких є опосередкованість, яка і спричиняє неоднозначність інтерпретації мовленнєвого акту [2, с. 59]. Відтак, комуніканти оминають вживання імперативів та перформативів у своєму дискурсі, оскільки експліцитна констатація своїх бажань найчастіше виявляється неввічливою, що не сприяє розвитку діалогу між співрозмовниками [6, с. 101]. Проаналізуємо приклад:

(3) *She: Would you like to stop for a drink?*
He: No. (And they hadn't stopped. He was later frustrated to learn that his wife was annoyed because she wanted to stop for a drink). *(*Think Like a Man, *36 min.)*.

Згідно з контекстом ситуації, жінка бажає чогось випити, але враховуючи норми ввічливості, щоб не здатись егоїстичною, вона проявляє увагу до чоловіка запитуючи його, чи не бажає він випити чого-небудь. Чоловік не вбачає в питанні жінки її власне бажання, а сприймає його буквально як піклування про нього, тому відмовляється від пропозиції. В подальшій розмові виявилось, що жінку образила така відмова, адже чоловік не проявив чуйність до її бажань і не спитав, чи можливо вона хоче задовольнити спрагу.

Спілкування потребує неоднозначного вираження думки, якщо комунікативні цілі мовця перебувають у конфлікті одна з одною. Це стосується випадків, коли мовці мають справу з суперечливими відчуттями: з одного боку, мовець має сказати правду, з іншого, не хоче ображати співрозмовника. Розглянемо приклад:

(4) *Partick: What do you think of me? I mean really. What do you think of me?* (He is angry).
Daisy: I think... I think you have your moments. (She is confused).
Patrick: You want to be a producer, right?(His facial expression changes to a more friendly one).
I think it's time you start making your first film (The Shrink, 65 min.).

Дейзі опиняється в ситуації, в якій її начальник вимагає від неї сказати, що вона про нього думає. Вона розуміє, що вираження своєї істинної негативної думки про нього може бути ризиковим для їх стосунків, а брехливі позитивні слова в його адресу будуть звучати неправдоподібно. Дейзі виходить із положення, натякаючи, що у того є деякі моменти. Неоднозначність цього висловлення дозволяє їй, з одного боку, не порушувати правила мовленнєвого етикету, а з іншого, додержуватись морально-етичного Принципу Щирості [4, с. 145]. Патріка заспокоює така відповідь його підлеглої, оскільки він сприймає її слова як позитивні і не здогадується, що їх можна інтерпретувати в негативному ключі, тому пропонує їй стати кінопродюсером, про що Дейзі давно мріяла.

Випадкова неоднозначність є не передбаченою дією з боку мовця, а скоріше збігом мовних обставин і може бути елімінована контекстом. Випадкова неоднозначність в ситуації, коли мовець створює висловлення без усвідомлення того, що воно може бути сприйнято неоднозначно. В такому випадку неоднозначність застосовується не з метою

пом'якшити, приховати перлокутивний ефект, ухилитись від відповіді тощо, а є скоріше відображенням справжньої невизначеності у свідомості мовця. Наприклад:

(7) *Customer: Are these eggs good?*
Salesperson: Oh yes, they are just from the country.
Customer: Yes. But what country ? (The Sleepless in Seattle, 15 min.)

Тут неоднозначність викликана полісемією слова *country* зі значеннями 'країна' і 'село' [10, с. 325]. Продавець вживає слово *country* в значенні 'село', тобто каже, що яйця свіжі, бо щойно привезені з села, тоді як покупець розуміє *country* як 'країна', тому уточнює, з якої саме країни, можливо, з далекої – і тому можуть бути несвіжими.

В спеціальній літературі [2; 4; 5; 7; 9] можна зустріти низку поглядів на неоднозначність як на прерогативу мовця. В нашій роботі ми дотримуємось точки зору, що неоднозначність виникає не лише, коли автор наділяє висловлення декількома значеннями, але й в результаті іншого, відмінного від передбачуваного мовцем розуміння висловлення слухачем. Розглянемо такий приклад:

(8) *Amy: How about you, Penny? Do you go on many dates?*
Penny: Uh, yeah, I wouldn't say many. A few.
Sheldon: Haha.
Penny: What's "haha"?
Sheldon: Your characterization of 171 different men as a few (The Big Bang Theory, episode 6, 18 min.).

Той факт, що Пенні намагається применшити кількість чоловіків, з котрими зустрічалась, викликає сміх у Шелдона, але сама Пенні не розуміє причину цьому, тому просить пояснити його реакцію.

Слухач може розуміти висловлення свого співрозмовника, але вдавати, що розуміє його в іншому смислі, керуючись власними прагматичними цілями. Під навмисним нерозумінням висловлення з боку слухача маємо на увазі вдаване розуміння висловлення у такий спосіб, який є вигідним для нього самого. Розглянемо наступний приклад:

(9) *Zeke: I could use a nightcap.*
Mya: A nightcap.
Zeke: Yeah.
Mya: Yeah. There's this really nice bar around the corner. You should have fun (Think Like a Man, 36 min.).

Провівши Мію додому, Зік каже, що не відмовився б випити чого-небудь, натякаючи на продовження вечора у Мії вдома. Міє розуміє, чого добивається Зік, але не бажає такого розвитку подій. Тому жінка прикидається, нібито не здогадується, що Зік напрошується в гості до неї, і рекомендує йому завітати до бару, що знаходиться неподалік.

В ході вивчення проблеми неоднозначних висловлень постає питання, як саме слухач вибирає релевантне для ситуації значення. Можна виділити декілька підходів до пояснення функціонування механізму усунення нерелевантних значень висловлень в ході діалогічного дискурсу.

Перший підхід передбачає наявність комунікативного досвіду у співрозмовників. Досвід спілкування формує механізми автоматичного врахування лінгвального та екстралінгвального контексту, що допомагає комуніканту віднайти релевантне значення висловлення на лексичному, синтаксичному та прагматичному рівнях [5, с. 98].

В межах другого підходу встановлення значення висловлення базується на використанні прийомів ретроспекції та проспекції, адже лінгвальне оточення висловлення може відновити інформацію про предмет обговорення в пам'яті слухача, або ж попередити слухача про те, яка інформація очікує на нього в ході розмови. Арон Сікурел називає такий принцип встановлення значення висловлення *et cetera principle* [3, с. 78]. Відповідно до цього принципу, слухач отримує повне розуміння значення висловлення лише при обробці інформації, яка передує або з'являється вслід за висловленням в дискурсі.

Наступний підхід передбачає усунення неоднозначності за допомогою реактивних реплік [9, с. 56]. У разі, якщо адресату не вдається зрозуміти значення висловлення, він застосовує уточнюючі кліше, які спонукають співрозмовника пояснити, що саме він мав на увазі. Розглянемо такий приклад:

(10) *Ann: Kevin wants me to give House away.*
Thomas: But you won't?
Ann: Is it a question or an order? (House M.D., episode 5, 14 min)

Почувши, що Кевін хоче, щоб Енн "здала" свого співробітника, Томас виражає опосередковану надію, що вона цього не зробить. Енн не розуміє, яка ціль висловлення Томаса – просто спитати, як Енн збирається вчинити у цій ситуації, або ж натякнути їй, що вона не осмілиться "видати" їх колегу. Тому Енн уточнює намір Томаса за допомогою висловлення *Is it a question or an order? – 'Це питання чи наказ?'.*

Останній підхід ґрунтується на тактиці повтору висловлення мовцем. Повтор спричиняє кумулятивний ефект, адже надає більшого значення висловленню, яке повторюється, і таким чином привертає до нього увагу. Тактика повтору висловлення з подальшим поясненням, допомагає обом комунікантам забезпечити вірну інтерпретацію висловлення. Розглянемо такий приклад:

(11) *Steve: Have you seen my jacket?*
Mother: You can take your raincoat.
Steve: Oh, yes. Thank you. (He goes outside without one).
Mother: You can take the raincoat because it's raining outside.
Steve: I see. (He takes the raincoat). (The American Beauty, 14 min).

Стів питає матір, чи не бачила вона його куртку, у відповідь на що вона пропонує йому вдягти дощовик. Стів відхиляє пропонування матері, але після того, як вона повторює своє висловлення і пояснює, що на вулиці йде дощ, він бере з собою дощовик.

Таким чином, неоднозначність може проявлятись на прагматичному рівні. Неоднозначність може бути випадковою і навмисною (стратегічно передбачуваною) як з боку мовця, так і з боку слухача. З боку мовця неоднозначність – це надання висловленню декількох значень, а з боку слухача – право на вибір одного зі значень. Комуніканти можуть застосовувати неоднозначність як навмисно, так і випадково. До перспективи дослідження можна віднести вивчення реакцій адресата на неоднозначні висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 453 с. 2. Brown P. Politeness / P. Brown, S.C. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 347 p. 3. Cicourel A.V. Cognitive Sociology: Language and Meaning in Social Interaction / A.V. Cicourel. – London : Penguin, 1974. – 320 p. 4. Leech J. Principles of Pragmatics / J. Leech. – London : Longman, 1981. – 266 p. 5. Leech G.N. Language, Meaning and Context: Pragmatics / G.N. Leech, J.A. Thomas. – N.E. Collinge, 1990. – 206 p. 6. Searle J.R. Speech Acts / J.R. Searle. – Cambridge : Cambridge University Press, 1969. – 137 p. 7. Tanaka N. The Pragmatics of Uncertainty / N. Tanaka // Journal of Pragmatics. – 2001. – No. 12. – P. 121–142. 8. Thomas J.A. Cross-cultural Pragmatic Failure / J. Thomas // Applied Linguistics. – 1983. – Vol. 4. – P. 91–112. 9. Thomas J.A. Meaning and Interaction: An Introduction to Pragmatics (Learning about Language) / J.A. Thomas. – London : Longman, 1995. – 224 p. 10. Webster's New World Dictionary. – New York. Cleveland : The World Publishing. – 730 p.

УДК 811.112.2:81'276.5+81'276.6(796)

ТЕРМІНОЛОГІЧНА, ПРОФЕСІЙНА ТА ЖАРГОННА ЛЕКСИКА У МОВІ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ЗМІ

В.М. Радзіон (Київ)

Стаття присвячена аналізу та характеристиці німецької мови спорту. На матеріалі складних іменників, вибраних із сучасних німецьких газетних та журнальних статей, розмежовуються поняття терміну, професіоналізму та жаргонізму. Виділяються три групи термінів, що можуть функціонувати у межах однієї спортивної статті. Аналізуються також деякі особливості термінів-композитів.

Ключові слова: жаргонізм, мова спорту, професіоналізм, складний іменник, термін.

Радзион В.М. Терминологическая, профессиональная и жаргонная лексика в языке современных немецких спортивных СМИ. Статья посвящена анализу и характеристике немецкого языка спорта. На материале сложных существительных, выбранных из современных немецких газетных и журнальных статей, разграничиваются понятия термина, профессионализма и жаргонизма. Выделяются три группы терминов, которые могут функционировать в пределах одной спортивной статьи. Анализируются также некоторые особенности терминов-композитов.

Ключевые слова: жаргонизм, профессионализм, сложное существительное, термин, язык спорта.

Radzion V.M. Terminological, Specialist and Slang Vocabulary in the Language of Contemporary German Sports Media. This article reviews and describes the German language of sport. The concepts of the term, professionalism and slang word are differentiated using compound nouns selected from the contemporary German newspaper and magazine articles. Three groups of terms that can function within a sports article are assigned. Several features of the terms – composite words are analyzed as well.

Key words: compound noun, language of sport, professionalism, term, jargon.

Постановка проблеми. Вивчення фахових мов, якими послуговуються різні сфери людського життя, є актуальним як з теоретичної так і з практичної точки зору. А мова спорту набуває у наш час значущості через поширення та популяризацію різних видів спорту та міжнародних спортивних змагань. Тому не дивно, що спортивна публіцистика, як один із найактивніших видів журналістики, послуговується фаховою лексикою спорту, яка є відомою не лише вузьким спеціалістам у цій сфері, а й широкому колу читачів.

Питанням термінології, професійної та жаргонної лексики займалися такі вчені, як Г.О. Винокур, Б.М. Головін, О.О. Реформатський, О.В. Суперанська та ін.

Актуальність даного дослідження визначається недостатнім аналізом німецької мови спорту, а також неоднозначністю поглядів на проблему розмежування понять "термін", "професіоналізм" та "жаргонізм".

Мета статті полягає у дослідженні критеріїв розмежування класів фахової лексики мови спорту.

Матеріалом розвідки слугують складні іменники, вибрані з німецькомовних спортивних статей.

Виклад основного матеріалу. Наразі у фахових мовах побутують, нарівні з термінами, такі ненормативні одиниці, як професіоналізми, професійні жаргонізми та термінологізовані жаргонізми. Важливою проблемою під час дослідження термінологічної та професійної лексики є з'ясування різниці між цими класами одиниць.

Тому перед тим, як встановити, які саме складні іменники – терміни, професіоналізми чи жаргонізми – вживаються у німецьких спортивних стат-

© Радзіон В.М., 2015

тях, нам необхідно визначитися з цими поняттями.

Серед великої кількості варіантів визначень вище названих понять у нашому дослідженні ми будемо притримуватися наступних:

Термін – це "слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі з науки, техніки, мистецтва, основними ознаками якого є системність, відповідність позначуваному поняттю, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі знань, стислість, стилістична нейтральність, точність, висока інформативність" [8, с. 21].

Проблема класифікації спеціальної лексики ускладнюється тим, що деякі дослідники додатково поділяють термінологічну лексику ще на низку підрозділів.

Так, О.І. Гурєєва виділяє у сучасній російській спортивній термінології крім власне термінів ще **епоніми** та **номени.**

Епоніми – це терміни, створені на базі власних назв. Вони утворюються з двох компонентів – терміну та власної назви. **Номени** виражають конкретні та точні поняття. Вони складаються з терміну та абревіатури чи літерно-цифрового елементу і виконують функцію уточнення та конкретизації. Номенклатура знаходиться на кордоні термінологічного поля [2, с. 71].

Таблиця 1

Спортивні терміни

Власне терміни	Епоніми	Номени
Punktspiel	–	*WM-Allstar-Team*
Ballbesitz		*FCH-Torwart*
Massenstart		*DEL-Titelrekord*
Langlauf		*NFL-Endspiel*
Einsatzzeit		*EM-Hauptrunde*
Ligaspiel		*1:14-Tore*
Pokalendspiel		*15-Scorer-Punkte*
Gegentreffer		*1860-Abwehrspieler*
Defensivarbeit		*4-3-3-System*
Elfmeterpunkt		*42,195-Kilometer-Distanz*

Професіоналізми (лат. professio – „заняття, фах") – це слова, що вживаються на позначення спеціальних понять у сфері тієї чи іншої професії, виступають синонімами до вже існуючих термінів та побутують переважно в розмовній мові. На відміну від неемоційних наукових сфер комунікації, професійне мовлення продуктивно створює емоційно забарвлені фахові неологізми, які досить детально характеризують рід занять, дії чи предмети, безпосередньо пов'язані зі сферою діяльності відповідної професії (*Kicker-Notenschnitt, Eintracht-Kasten)* [5, с. 104].

Вдалим для встановлення відмінностей між терміном та професіоналізмом нам видається визначення В.М. Прохорової: „Терміни є узаконеними назвами будь-яких спеціальних понять. Професіоналізми вживаються як їх неофіційні замінники лише в обмеженому спеціальною тематикою мовленні осіб, пов'язаних між собою професією" [7, с. 154].

Спортивна термінологія, як відомо, використовується не лише в текстах наукових статей, підручників (як наукова), але і в газетах, журнальних статтях, звучить в усному мовленні радіо- та телекоментаторів. Публіцистичний стиль, для якого характерна не лише функція повідомлення (як для наукового стилю), але і функція впливу, яка, по-перше, розширює лексичну валентність спортивних термінів, а по-друге, спонукає спортивних журналістів вживати експресивні еквіваленти офіційних термінів (так звані ненормативні терміни). Отже, в публіцистичних текстах спортивна термінологія представлена різноманітними стилістичними прошарками. Разом із стилістично-нейтраль-

ними термінами активно використовуються розмовні слова (в нашому випадку – це один із компонентів: *Triumphgeheul, Pokaldepp, Rumpelfußball*), а також метафоризовані складники (*Torhunger, Betonfußball, Trainerfuchs*), що пояснюється азартністю спортивних ігор та емоційним настроєм спортсменів [1, с. 47].

Так, О.А. Покровська вважає, що окрім професійної лексики необхідно розрізняти також такі номінації, як термінологізовані жаргонізми та професійні жаргонізми.

Термінологізовані жаргонізми вона кваліфікує як стилістично забарвлені номінації, що функціонують у вигляді професійних висловів, але виражають наукові поняття, мають чітко окреслену дефініцію і, таким чином, „претендують" на роль термінів. До **професійних жаргонізмів** дослідниця відносить конотативно марковані вислови, що не виражають наукового поняття і не мають дефініції, але задовольняють потреби професійного спілкування у певній галузі [6, с. 36–37].

Ми підтримуємо думку А.І. Лях, яка розрізняє лише терміни, професіоналізми та професійні жаргонізми. На її думку, саме останні є експресивними дублетами термінів, що вживаються у сфері усного спілкування фахівців [4, с. 60].

Жаргонізми виконують ідентифікаційну функцію, характеризуються не нормативністю, а стилістичною маркованістю та емоційною забарвленістю.

Із нашої вибірки жаргонізми використовуються в основному на позначення назв команд відповідно до різних ознак:

1. За кольором одягу: „*Lilien*"-*Art* (у футбольної команди SV Darmstadt 98 одяг лілового кольору);

2. За назвою тварин: *Löwen-Trainer* (прізвисько футбольної команди TSV 1860 München).

Невелику кількість складних іменників-термінів складають слова з компонентами англіцизмами (що самі також є термінами): *Touchdown-Pass, Stürmerfoul, Powerplay-Tor* та ін.

Актуальною для нашого дослідження є також концепція Т.В. Іщенко щодо трьох груп термінів, які функціонують у межах одного тексту: інтрагалузеві, тобто спеціальні терміни певної галузі, якій належить цей текст; екстрагалузеві, тобто спеціальні терміни інших галузей та загальнонаукові, загальнотехнічні, або міжгалузеві терміни [3, с. 280]. Ми вважаємо, що така концепція поділу актуальна і для термінів німецькомовного спортивного тексту.

До **інтрагалузевих термінів** ми відносимо власне спортивні терміни, вузьке коло мовних одиниць, які характеризуються високим рівнем стандартизації та відносною консервативністю (*Eckball, Siegtreffer, Punktspiel*). Цікавим є також функціонування термінів одного виду спорту на позначення поняття в іншому виді спорту: *Fußballduell* та *1:4-Tiefschlag* (*Duell* і *Tiefschlag* – терміни боксу), *Ballzirkulation* (*Zirkulation* – термін вітрильного спорту).

Особливістю термінів, які використовуються у спортивних статтях німецьких газет та журналів є те, що деякі з них перейшли в спортивну термінологію з інших фахових мов, чудово прижилися і активно тут функціонують. **Екстрагалузеві терміни**, тобто термінології інших субмов, представлені у німецьких спортивних статтях такими прикладами: *Scouting-Abteilung* (із військової справи – збір інформації про ворога), *Fußball-Monokultur* (сільськогосподарський термін – монокультура), *Fußball-Froschperspektive* (кіно, фото, нарисна геометрія – „жаб'яча" перспектива, зйомка з дуже низької точки). Чи не найбільшу групу складають слова медичної та навколо-медичної тематики: *Mittelfußbruch, Ellbogenschlag, Stimulanzmittel, Knieschaden, Blutuntersuchung* та ін. Непоодинокі випадки використання також юридичної лексики у статтях про розслідування випадків вживання допінгу та інших протизаконних дій, пов'язаних із спортом: *Ethikkommissionsrichter, Sportgerichtsurteil, Doping-Opfer, Fifa-Ermittler, Pechstein-Urteil* та ін.

Загальнонаукова лексика відрізняється від загальновживаної тим, що має вищий рівень спеціалізації значення. Від термінів її відрізняє відсутність чіткої дефініції. Цей пласт лексики називають також тематичною лексикою.

Поруч зі спортивними термінами у спортивних статтях активно функціонують **загальновживані складні слова спортивної тематики**. Вони набувають відношення до спорту іноді лише у контексті (*Pfefferspray-Einsatz, Kräftigungsübung, Kandidatenkreis*) або коли один з їх компонентів має пряме відношення до спорту *(Pokal-*

Überraschung, Weltranglisten-Thron, Fußball-Sommermärchen).

До цієї групи складних іменників ми відносимо також композити з компонентом-абревіатурою та цифровим компонентом (в яких другий елемент не є терміном): *HSV-Gelder, DFB-Urteil, BVB-Liebling; 1:3-Pleite, 1:5-Debakel, 30-Stunden-Aufenthalt* і складні іменники з компонентом-власною назвою, типу *Skripnik-Elf, Schalke-Boss, Darmstadt-Spiel*. Останні приклади – не епоніми, адже такі складні утворення одноразово використовуються для задоволення потреби журналіста у точному та компактному вираженні певних смислових відношень і тому не є термінами.

Висновки. Таким чином, на основі проаналізованих складних іменників спортивної тематики у статтях німецьких газет та журналів, ми можемо стверджувати, що значну кількість іменникових композит складають саме спортивні терміни. Адже вони, на відміну від професіоналізмів та жаргонізмів, відомі широкому колу читачів та не потребують додаткового пояснення. Широко застосовуються також екстрагалузеві терміни та слова спортивної тематики.

Але проблема використання фахових слів у мові спортивної публіцистики залишається відкритим. Так, вивчення потребують, наприклад, словотворчий потенціал спортивних термінів та їх функціонування у статтях різних типів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ворушило Я.В. Лексико-семантичні особливості сучасних спортивних термінів / Я.В. Ворушило, Н.В. Таценко // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету : 18-29 квітня 2005 р. – Суми : СумДУ, 2005. – Ч.1. – С. 45–50. 2. Гуреева Е.И. Разновидности специальных обозначений в современной спортивной терминологии / Е.И. Гуреева // Вестник Челябинск. гос. ун-та. – Челябинск, 2011. – № 24 (239). – С. 71–73. 3. Іщенко Т.В. Термін та термінологія як об'єкти лінгвістичних досліджень / Т.В. Іщенко // Фахове видання НУЛП „Проблеми української термінології" : Всеукраїнська конф. „Людина. Комп'ютер. Комунікація", 5–7 травня 2010 р. – Львів : Нац. ун-т „Львівська політехніка", 2010. – С. 279–283. 4. Лях І. Деякі аспекти взаємодії номінативних одиниць синтаксису та словотвору (на матеріалі німецької термінології гірничої справи) / І. Лях // Нова філологія. – Запоріжжя : Запоріз. держ. ун-т, 2002. – № 2. – С. 60–66. 5. Паламар Л.М. Мова ділових паперів : [практ. посібник] / Л.М. Паламар, Г.М. Кацавець. – [4-те вид.]. – К. : Либідь, 2000. – 296 с. 6. Покровська О.А. Українська термінологія ринкових відносин : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ольга Анатоліївна Покровська. – Харків, 1995. – 207 с. 7. Прохорова В.Н. Об эмоциональности термина / В.Н. Прохорова // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 153–159. 8. Симоненко Л.О. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології / Л.О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 21–25

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вайцеховский С.М. Немецко-русский спортивный словарь. Около 30000 терминов / Сергей Михайлович Вайцеховский. – М. : Рус. яз., 1989. – 470 с. 2. Спортивный словарь : русско-англо-латышско-немецкий / [под ред. проф. У. Швинкса]. – Рига : Латвийская академия спортивной педагогики, 2010. – 1000 с. 3. http://www.faz.net/aktuell/sport/

УДК 81'373.7: 070.16 = 111

ЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ

(на матеріалі англомовної "жовтої" періодики)

Н.Г. Сіденко (Херсон)

Стаття присвячена з'ясуванню механізму деформації фразеологізму як лінгвістичного явища. Деформація фразеологічної одиниці розглядається як дискурсивна особливість фразеологізмів. Увага приділяється визначенню головних системних чинників таких деформацій. Особливо підкреслюється діалектичний характер зв'язку між лінгвальними чинниками фразеологічної деформації та її прагматичним ефектом.

Ключові слова: деформація фразеологізмів, дискурсивна особливість, прагматичний ефект, чинники фразеологічної деформації.

Сиденко Н.Г. Лингвистические факторы фразеологической деформации (на материале англоязычной "желтой" периодики). Статья посвящена выяснению механизма деформации фразеологизма как лингвистического явления. Деформация фразеологической единицы рассматривается как дискурсивная особенность фразеологизмов. Уделяется внимание определению основных факторов таких деформаций. Особенно подчеркивается диалектический характер связи между лингвальными факторами фразеологической деформации и ее прагматическим эффектом.

Ключевые слова: деформация фразеологизмов, дискурсивная особенность, прагматический эффект, факторы фразеологической деформации.

Sidenko N.G. Linguistic factors of phraseological deformation (on the material of the English "yellow" periodicals). The article is devoted to clarifying the mechanism of phraseological deformation being a linguistic phenomenon. The deformation of phraseological units is considered as their discourse feature. Attention is paid to defining the basic system factors of such deformations. It is specially noted that the relations between the factors of phraseological deformation and its pragmatic effect are of dialectical character.

Key-words: deformation of phraseological units, discourse feature, pragmatic effect, factors of phraseological deformation.

Синергетичним продуктом злиття знань різних наукових галузей у реалізації ефективних комунікативних дій у соціумі є використання соціально-психологічних впливів на людину, серед вербальних засобів реалізації яких лінгвісти особливо виділяють фразеологічні деформації. Інтерес до феномену деформації фразеологізмів як засобу мовленнєвого впливу у пресі зумовлений тим, що газетна мова виключно "фразеологізована", бо стандартність і експресія типово газетних висловлювань є невід'ємними властивостями цієї мови [6]. Дослідити функціональний аспект такої мови неможливо без ретельного вивчення та аналізу лінгвістичної природи деформації фразеологізмів. Саме ця проблема зумовлює актуальність її наукової розробки. Мета дослідження полягає у з'ясуванні механізму деформації фразеологізму як лінгвістичного явища. Об'єктом аналізу є деформація зовнішньої форми та змісту фразеологічної одиниці. Предметом дослідження слугують лінгвальні чинники, що зумовлюють механізм фразеологічних деформацій. Матеріалом для аналітичного спостереження послужили британські та американські видання "OK!", "The National Enquirer", "The Daily Star", "The Daily Express."

З поняттям деформації фразеологічної одиниці (ФО) пов'язані питання дефініції фраземи, смислової структури ФО, співвіднесеності зі словом, поняттями узуального і оказіонального значення фразеологізму, усталеності й роздільнооформленості.

© Сіденко Н.Г., 2015

Дослідженням цих питань займалися: М.Ф. Алефиренко, Н.М. Амосова, Г.В. Артемова, В.Л. Архангельський, Н.І. Астаф'єва, О.С. Ахманова, Я.А. Баран, О.М. Баранов, В.В. Виноградов, С.Г. Гаврін, О.В. Ганапольська, Т.С. Гусейнова, Д.Н. Давлетбаєва, В.Л. Дашевська, Д.О. Добровольський, Л.І. Захарова, В.Д. Кашин, М.М. Копиленко, О.В. Кунін, А.М. Мелерович, В.М. Мокиєнко, А.С. Начисчионе, Г. Пауль, З.Д. Попова, О.В. Рибкіна, Н.М. Семененко, О.І. Смирницький, Н.О. Стебелькова, В.М. Телія, І.Ю. Третякова, Дж. Уоррел, Н.Л. Шадрін, М.М. Шанський, Д.М. Шмельов, Л.В. Щерба та ін.

Фразеологізми – це високо інформативні одиниці мови, які не можна розглядати як "зайві прикрашення", це є мовна універсалія [10, с. 5]. Фразема – це стійке сполучення слів з цілісним та переносно-образним значенням, що безпосередньо не виходить із суми значень її лексичних компонентів, це – відтворювана мовна одиниця з двох або більше слів, стала за складом [1, с. 15; 11, с. 8–9; 17, с. 116]. Головними категоріальними ознаками фразеологічної одиниці виділені: відтворюваність у готовому вигляді, постійність складу, послідовність порядку, непроникливість, усталеність, цільність значення, роздільність структури [1, с. 24; 17, с. 111–114]. У лінгвістичних дослідженнях певним ознакам надається пріоритет. Так, за М. М. Шанським, відтворюваність зумовлює всі інші характеристики ФО [18, с. 20–22]. Протилежну точку зору відстоює О.В. Кунін, вважаючи усталеність першопричиною відтворюваності [10, с. 25].

Виділення ознак ФО пов'язане з встановленням ізоморфізму внутрішнього і зовнішнього її планів. Ізоморфізм – це наявність загальних та співвіднесених ознак у одиниць, приналежних до різних рівнів структури [1, с. 111]. Фразеологія виникла з теорії еквівалентності фразеологічної одиниці слову, в основу якої були покладені ідеї Ш. Баллі. Він ставив фразеологічність словосполучення у залежність від наявності у нього слова-індентифікатора. Якщо сполучення є загальновживаним, то воно рівняється простому слову. Наявність такого синоніму розглядалася у якості внутрішньої ознаки цілісності фразеологізмів. Але ж вільні сполучення теж можуть мати слова-синоніми, а деякі фразеологізми (говірки, приказки) ідентифікуються лише реченням. Тому теорія повної еквівалентності ФО слову була замінена теорією співвіднесеності. Смислові структури ФО і слова не вичерпуються лише їхніми значеннями й ніколи не співпадають, що надає право виділяти фразеологічне і лексичне значення [11, с. 9]. Цілісне значення фразеологізму виникає у результаті злиття значень окремих складових в єдину узагальнено-переносну семантику цілого, що є наслідком семантичної трансформації усього сполучення-прототипу [17, с. 119; 1, с. 27]. Опосередкування між фразеологізмом та значенням фраземотворчої бази виступає внутрішньою формою (ВФ) фразеологізму. ВФ фразеологізму – це результат складних мовленнєво-розумових процесів, що зумовлюють мовну об'єктивізацію психічних форм відображення дійсності [1, с. 56–58]. Фразеологічне значення базується на метафоричному переносі, де перше значення декодує ВФ фразеологізму у другому (фразеологічному) значенні [7. с. 8]. При розгляданні співвіднесеності фразеологізмів і слів враховуються семантичні, стилістичні, граматичні, структурні особливості фразеологізмів. При синтагматичному аналізі цих відносин важливо враховувати їхні узуальні та оказіональні особливості функціонування у контексті [10, с. 6–10].

Функціонування фразеологізму в узуальному та оказіональному вживанні було відмічено задовго до появи самих термінів – загальномовне використання, набуття нових художньо-естетичних якостей у переоформленому вживанні, "аномалії" мови [17, с. 136–137; 3. с. 35–36]. Вперше у лінгвістичну літературу ці поняття ввів Г. Пауль, хто розумів узуальне значення як сукупність уявлень, що складають зміст даного слова, а оказіональне – як ті уявлення, які мовець пов'язує з цим словом у момент його реалізації, і ті, які слухач пов'яже з даним словом [12, с. 94]. Оказіональне вживання фразеологізмів розширює комунікативні можливості мови, що базуються на їхньому узуальному використанні, відіграють роль потужного засобу збагачення ресурсів комунікації, оскільки надають можливість відобразити те, що неможливо відобразити фразеологізмом в узуальному вживанні [10. с. 108–110]:

Play a trump card – to use an advantage: "Eva is playing every card she's got in order to win

Josй's heart", revealed the close source (23, с. 3).

За оказіональних змін значення фразеологізму у наданому прикладі набуває нових відтінків – використати не тільки ті переваги, які напевно ведуть до перемоги, але й залучити всі можливості, які б спрацювали на користь успіху.

Hot spot – a place that is popular for entertainment or a particular activity: It was inspired by Kelly's book, In the Spirit of the Hamptons, about the Long Island summer spot for the rich and famous (22, с. 48).

Трансформована фразеологічна одиниця вказує на важливий сезонний фактор місця для розваг.

To have all one's eggs in one basket – to depend completely on one thing or one course of action in order to get success, so that you have no other plans if this fails: And the foul-mouthed celebrity chef, has a LOT to lose. The industry magazine "Ad week" recently revealed that Gordon Ramsay has a lot of eggs in his basket (20, с. 20).

Контекст загрозливої, дуже ризикованої ситуації пом'якшується новим змістом фразеологізму – Гордон Рамзей ризикує, але не всім.

Go/walk down the aisle – to get married: With a possible baby bump that will get harder to hide, GEORGE and AMAL are ready to race down the aisle! (25, с. 38). Lock horns – to argue or fight with someone: On May10, the two were spotted locking lips at Nobu restaurant in Malibu (23, с. 2).

У першому з двох останніх прикладів за рахунок фразеологічної деформації реалізується натяк на причину поспіху одружитися, а у другому – на палкі почуття, жваві поцілунки, що нагадують боротьбу.

Оказіональні одиниці, створені з різними комунікативними цілями, демонструють потенціал мовної системи. При оказіональній трансформації фразеологізму відбуваються кількісні та якісні перетворювання зовнішнього плану, що призводить до зміни внутрішнього плану – семантики й образності [15, с. 1, 84]. Деформації ФО збагачують образність фразеологізмів. Деформація фразеологізму – це будь-яке відхилення від загальноприйнятої норми, закріпленій у лінгвістичній літературі, а також імпровізована зміна з експресивно-стилістичною ціллю [6, с. 7]. Деформований фразеологізм інтерпретується як "живий" мовний знак, експресивно-асоціативний спосіб фокусування багатоканальної смислової енергії вербалізованого нового або переосмисленого значення, виникаючого у процесі перекроювання або оновлення мовної картини світу [1, с. 225]. Деформація є дискурсивною особливістю фразеологізмів, а частотність деформацій ФО зумовлена дискурсом [8, с. 177]. Оказіональне перетворення ФО, адаптованої для конкретного дискурсу, несе в собі велике смислове і стилістичне навантаження [16, с. 127]. При деформації фразеологізму відбувається актуалізація потенційного слова, що розкриває семантичні можливості у складі ідіоматичного цілого, тому тотожність або усталеність ФО є передумовою її деформацій. Думки вчених про фразеологічну усталеність не співпадають. Розповсюдженим розумінням цього поняття є відтворюваність у готовому вигляді. Концепція усталеності, за В.Л. Архангельським, базується на внутрішній залежності між постійними та змінними членами фразеологізму. О.В. Кунін поклав в основу своєї концепції усталеності поняття обсягу інваріантності різних аспектів фразеологічного рівня. В.М. Телія пропонує розглядати варіативність у семісиологічному аспекті [14, с. 43]. Фразеологічна усталеність – це об'єм притаманній різним аспектам фразеологічних одиниць інваріантності, що зумовлює їхню відтвореність у готовому вигляді й тотожність за всіх узуальних і оказіональних змін [10, с. 24]. Усталеність ФО заснована на характерних їй типах інваріантності, тобто незмінності певних її елементів за умов нормативних змін. Фразеологічні варіанти – це різновиди ФО, тотожні за якістю та кількістю значень, стилістичними та синтаксичними функціями при частковій відмінності у лексичному складі, словоформах і порядку компонентів [11, с. 6–8]. Спектр варіювання у лексичному складі ФО може бути досить широким:

To batter/beat/butt/knock/run one's head against a brick/stone/wall – to make no progress at all in what you try hard to do: La Toya was furious after Arsenio poked fun at her 1889 spread in "Playboy", and he butted heads with Spike Lee over comments Spike made about Arsenio's pal Whoopi Goldberg (20, с. 51).

Англійській мові притаманна бідна система синтетичних елементів формотворення. Кількість часткових відмінностей у словоформах зростає за рахунок видо-часових форм, які є частиною розгалуженої дейктичної системи часової референції [19, с. 301], альтернантів (one/ one's, somebody/ somebody's) та можливості дієслівних компонентів бути вжитими у пасивному або активному стані:

One's jaw dropped (a mile) – surprised and shocked: Sexy Sandra Bullock has been dropping jaws in Hollywood with a fantastic makeover (20, с. 20). De Niro's jaw dropped as the wacko "writer" gushed: "Now that Robin's dead, this movie can finally be made" (28, с. 13). To lead smb by the nose – to influence someone so much that you can completely control everything that they do: Most people give you cocaine when you are famous. It gives a certain control over you... You are being led around by your nostril (26, с. 31).

Послідовність компонентів ФО теж припускає варіації, але у офіційно закріплених межах:

To put blinkers on smb/ keep smb in blinkers – to stop smb from discovering the truth: Nikki wants the fairy-tale ending so badly that she puts blinders on (27, с. 32). To pull all the stops out/to pull out all the stops – to do everything you possibly can to make something happen and succeed: But now that this new talk show is debuting soon, he's pulling out the stops to fix things (20, с. 50).

Потенціал варіювання ФО дуже широкий, і межі фразеологізму можуть іноді розмиватися [5, с. 17]. Мінімальну усталеність ФО складають наступні показники: усталеність вживання, семантична ускладненість, роздільнооформленість, неможливість побудови перемінного сполучення слів за структурно-семантичною моделлю. Ці показники усталеності у сукупності надають мінімальний фразеологічний варіант, тобто мінімальну сукупність константних складових у плані форми і змісту [10, с. 25]. Усталеність нижче мінімальної ставить словосполучення за межі фразеології. Мінімальна усталеність – це "поріг" тотожності фразеологізму і критерій його фразеологічності. Збереження образу фразеологізму при деформації можливе лише тоді, коли зовнішній вплив не перебільшує цей поріг. Усталеність – це міра або ступінь семантичної єдності у залежності від умотивованості значення. Неаддитивність складання змістів, неумотивованість, непрозорість виведення значення фразеологізму складають поняття ідіоматичності [4, с. 17, 34; 1, с. 26, 24, 50]. Ідіоматичність забезпечує максимальний ступінь усталеності фразеологізмів, які не дозволяють ніяких нормативних змін [10, с. 24]:

He didn't understand a word they were saying. At first, he didn't mind. But when it was finally adios familia time, Sofia whispered sexily:"Everybody loved you... they all thought you were so handsome... and now, at last, we can have alone time, mi amor!"(26, с. 13). Mariah's used to getting what she wants, but Nick will fight her tooth and nail for the money (26, с. 43).

У плані використання прагматичного потенціалу фразеологізму ознака фразеологічної усталеності безпосередньо пов'язана з ознакою роздільнооформленості. Вузьке розуміння роздільнооформленості тільки як граматичного оформлення недостатньо для англійської мови з її обмеженими морфологічними засобами. Роздільнооформленість – це особливість побудови синтаксичної єдності, яка полягає у тому, що її складові є окремі слова [2, с. 376]. У лінгвістиці виділяють узуальні та оказіональні показники роздільнооформленості. До узуальних показників роздільнооформленості відносяться морфологічні зміни (синтетичні елементи формотворення), морфолого-синтаксичні варіації, структурно-семантичні зміни. Оказіональні показники можуть виконувати роль доповнення або бути єдиним доказом фразеологічності звороту. До головних оказіональних показників роздільнооформленості відносяться два типи структурно-семантичних перетворювань, не характерних словам з приводу їхньої цільнооформленості: уклинювання та розрив. Оказіональні елементи, що уклинюються, розширюють структуру ФО. Це є прикладом синтаксичного показника роздільнооформленості. Уклинювання демонструє актуалізацію у мовленні невтраченого лексичного значення компонентів шляхом сполучення з перемінними елементами:

To fight like cat and dog – to argue a lot because you don't like smb or disagree with people: The pair fought like buff, well-oiled cats and dogs on the original set, and sources say that Alex, 24, is the only original star not yet signed up for the new film (24, с. 11). Follow in one's footsteps – do the same job or to work or live in the same way as someone else before you, esp. someone in your family: Alessandra Ambrosio's daughter Anja, 5, is clearly following in mama's fashionable footsteps. The pair were wearing colorful looks for the stroll on the beach (25, с. 22).

Розрив не міняє компонентний склад ФО, але створює певний стилістичний ефект:

To burn ones bridges/boats – to do something with the result that you will not be able to return to a previous situation again, even if you want to: But today, numerous talk shows compete for stars and Arsenio knows he has to rebuild bridges he burned with celebs such as Madonna, Roseanne Barr, Spike Lee, La Toya Jackson and former BFF Eddie Murphy (20, с. 50).

Роздільнооформленість структури фраземи на фоні її цілісного узагальнено-переносного значення дає можливість не тільки активізувати потенції фразем, але використати можливості різних синтаксичних структур, які не повністю втратили своє граматичне значення у процесі фразеологізації [1, с. 29]. Втрата фразеологізмом роздільнооформленості призводить до дефразеологізації [10, с. 37–38]. Саме ознака роздільнооформленості ФО робить можливими оказіональні зміни і є передумовою можливих її деформацій.

Головні чинники фразеологічної деформації – усталеність ФО і їхня роздільнооформленість – вступають у складні відносини між собою і суміжними поняттями. Усталеність ФО, навіть мінімальна, тобто порогова, неможлива без роздільнооформленості її побудови. Без роздільнооформленості, яка припускає комплекативність ФО (ускладненість її функціонально-семантичної структури), не може йти мова ні про усталеність фразеологізму, ні про існування фраземи взагалі [9, с. 37].

Існує певна суперечлива єдність усталеності й мінливості. Усталеність має свій прояв у варіативності, а варіативність ФО зумовлює її усталеність [10, с. 7]. Діалектична єдність цих двох протилежних характеристик фразеологічних одиниць забезпечує і функціонування, і постійний розвиток фразеології [1, с. 74].

Діалектичний характер носить зв'язок між цілісним значенням ФО і її роздільнооформленістю. Лексичне значення компонентів й цілісне значення фразеологізму знаходяться у відносинах зворотної пропорційності – чим більше послаблено (або втрачено) лексичне значення компонентів, тим цілісніше значення ФО [10, с. 72]. Вочевидь, чим цілісніше значення ФО, тим більшим ступенем усталеності вона володіє. Чим більше усталена єдність, тим більший прагматичний ефект досягається при фразеологічній деформації, наприклад:

First of all – before anything else: Second of all, the last thing I want is to have my woman leave me now (21, с. 7).

Деформація ідіоматичного цілого породжує неочікувані змісти – у чоловіка не дуже багато бажань; він не дає високої оцінки ні жінці, ні стосункам з нею, бо відводить цьому друге і останнє місце, або намагається за цим приховати свої істинні почуття і відплатити таким чином за образу; мовець з гідністю висловлює своє категоричне ставлення до ситуації.

І, навпаки, чим більше одиниця схильна до модифікацій, тим менше ступінь її усталеності, тим менший прагматичний ефект від її деформації:

Slow and sure – to gain the necessary (correct) result not being in a hurry: I may be slower than most but I'm probably just as accurate (21, с. 26).

За оказіональних змін ФО її усталеність падає до мінімальної й при цьому не порушує тотожності ФО. Але самому оказіональному варіанту не властива усталеність, бо він не відтворюється у готовому вигляді і може розглядатися як вільне словосполучення. Увесь прагматичний ефект деформації ґрунтується на контрасті, на грі узуального та оказіонального фразовживання [13, с. 16].

Можна припуститися висновку, що прагматичний потенціал ФО розширюється завдяки її деформації, ціллю якої є експресивно-стилістичний ефект або оновлення/зміна мовної картини світу. Деформація ФО розглядається як дискурсивна особливість фразеологізмів, бо вирішує певні стратегічні

плани окремого дискурсу. Усталеність та роздільнооформленість виступають системними чинниками фразеологічної деформації. Усталеності притаманний градуальний характер – від мінімального ступеня стійкості до максимального. Мінімальний поріг усталеності, за яким фразеологізм вже не існує, складає сукупність константних складових у плані форми і змісту. Максимальна усталеність передбачає крайню міру непрозорості виведення значення фразеологізму. Варіативні межі, які забезпечують тотожність фразеологізму, надають широкі можливості для актуалізації потенцій фразеологізму при його деформаціях. Діалектичні взаємовідносини між пов'язаними з фразеологічною деформацією поняттями описуються категоріями якості (цілісної і сталої сукупності специфічних ознак), кількості (відмінності всередині певної якості), міри (відповідності кількісних відмінностей всередині якості певним межам) та категоріями тотожності (усталеності) і відмінності (мінливості). Цей факт підкреслює потенційну здатність мови до змін і трансформацій як окремої "живої" системи, яка підпорядковується загальним законам розвитку.

Результати проведеного аналізу можуть бути використані у перспективі для дослідження ілокутивних потенцій фразеологічних деформацій на різних мовних рівнях у рекламному, медійному, політичному дискурсах. Найбільш привабливим для подальших лінгвістичних розвідок ми вважаємо дослідження фразеологічної деформації як потужного важеля мовленнєвої маніпуляції у сучасних ЗМІ, зокрема – у розрізі прагматичної спрямованості англомовної "жовтої" преси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология и паремиология : [учеб. пособие для бакалаврского уровня филол. образования] / Н.Ф. Алефиренко, Н.Н. Семененко. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 344 с. 2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М., 1966. – 607 с. 3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; [пер. с 3-го фр. изд. Е.В. и Т.В. Вентцель. Редакц., вступ. статья Р.А. Будагова]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с. 4. Баран Я.А. Основні питання загальної та німецької фразеології / Я.А. Баран. – Львів : "Вища школа", вид-во при Львів. ун-ті, 1980. – 156 с. 5. Баранов А.Н. Основы фразеологии (краткий курс) : [учеб. пособие] / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский. – [2-е изд.]. – М. : ФЛИНТА, 2014. – 312 с. 6. Гусейнова Т.С. Трансформация ФЕ как способ реализации газетной экспрессии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Т.С. Гусейнова. – Махачкала, 1997. – 23 с. 7. Дашевская В.Л. О семантических параметрах фразеологических комплексов / В.Л. Дашевская // Системная организация английской фразеологии : сб. науч. трудов. – Вып. 262. – М. : Изд-во Московского ордена Дружбы Народов государственного педагогического института иностр. языков им. Мориса Тореза, 1986. – С. 5–11. 8. Кабанова Е.Ю. Идиоматическая фразеология в дискурсе: на материале английской и американской рекламы : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.Ю. Кабанова. – Москва, 2000. – 183 с. 9. Кашин В.Д. Компликативность фразеологических сочетаний как системообразующий фактор / В.Д. Кашин // Системная организация английской фразеологии : сб. науч. трудов. – Вып. 262. – М. : Изд-во Московского ордена Дружбы Народов государственного педагогического института иностр. языков им. Мориса Тореза, 1986. – С. 37–46. 10. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка : [учебник для ин-тов и фак. иностр. яз.] / А.В. Кунин. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Феникс, 1996. – 381 с. 11. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка: опыт систематизированного описания / А.В. Кунин. – М. : Международные отношения, 1972. – 289 с. 12. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль ; пер. с нем., под ред. А.А. Холодовича. – М., 1960. – 501 с. 13. Рыжкина Е.В. Фразеологическая окказиональность в английском языке : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.В. Рыжкина. – Москва, 2003. – 236 с. 14. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа. "Языки русской культуры", 1996. – 284 с. 15. Третьякова И.Ю. Окказиональная фразеология: структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспекты : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 / И.Ю. Третьякова. – Ярославль, 2011. – 23 с. 16. Федуленкова Т.Н. М.В. Ломоносов и поликодовое информационно-образовательное пространство / Т.Н. Федуленкова, Р. Воронин // Вестник СВФУ. – Том 9, № 3. – Архангельск, 2012. – С. 116–130. 17. Шанский Н.М. Лексика и фразеология современного русского языка : [пособие для студентов-заочников фак-тов рус. яз. и лит-ры пед. ун-тов] / Н.М. Шанский. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во Мин-ва

просвещения РСФСР, – 1957. – 169 с. 18. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1985. – 160 с. 19. Brandt P. Sprachwissenschaft: Ein roter Faden für das Studium der deutschen Sprache // P. Brandt, R.-A. Dietrich, G. Schön. – Köln : Böhlau Verlag GmbH & Cie, 2006 – S. 329.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

20. The National Enquirer. – September 2, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer 21. The National Enquirer. – September 23, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer 22. OK! – December 2, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/OK 23. The National Enquirer. – June 2, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer 24. OK! –July 21, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/OK 25. OK! – September 1, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/OK 26. The National Enquirer. – September 1, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer 27. OK! – September 8, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/OK 28. The National Enquirer. – September 15, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdfmagazines.org/tags/National+Enquirer

УДК: 811.112.2'42

ПРАГМА-СЕМАНТИЧНІ ПІДТИПИ ВОЛІТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ НІМЕЧЧИНИ

М.Г. Сушко-Безденежних (Суми)

Стаття присвячена висвітленню іллокутивного аспекту конституційного дискурсу Німеччини на рівні мінімальних висловлень. Ці висловлення належать площині деонтичної модальності і мають спільне значення волітивності – прямої імперативної каузації державою певних станів справ у суспільстві або дій соціальних акторів. На основі критеріїв, що базуються на структурі позитивної норми в логіці, виокремлюються 20 прагма-семантичних підтипів спонукальних мовленнєвих актів, які поєднуються у іллокутивні класи директив, декларатив та комісив.

Ключові слова: волітивність, деонтична модальність, конституційний дискурс, норма, спонукальний мовленнєвий акт.

Сушко-Безденежных М.Г. Прагма-семантические подтипы волитивных высказываний в конституционном дискурсе Германии. В статье освещается иллокутивный аспект конституционного дискурса Германии на уровне минимальных высказываний. Эти высказывания принадлежат плоскости деонтической модальности и имеют общее значение волитивности – прямой императивной каузации государством определенных положений вещей в обществе или действий социальных акторов. На основе критериев, базирующихся на структуре позитивной нормы в логике, выделяются 20 прагма-семантических подтипов побудительных речевых актов, которые объединяются в иллокутивные классы директив, декларатив и комиссив.

Ключевые слова: волитивность, деонтическая модальность, конституционный дискурс, норма, побудительный речевой акт.

Suschko-Bezdenezhnykh M. Semantic-pragmatic subtypes of volitional utterances in the discourse of German constitutions. The article deals with the illocutionary aspect of the discourse of German constitutions at clause (minimal utterance) level. These utterances belong to deontic modality area bearing the common meaning of volition – direct imperative causing of certain states of affairs in the society or actions of social actors. 20 semantic-pragmatic subtypes of imperative utterances are singled out on the basis of positive norm structure in Deontic Logic. Those subtypes are classified into the illocutionary classes directive, declarative and commissive.

Key words: volition, deontic modality, constitution discourse, norm, imperative speech act.

Опис категорії спонукання завжди був у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Філологічна думка розвивалася від ототожнення спонукання з формами наказового способу (традиція, що йшла від М.В. Ломоносова) до сучасного розуміння спонукання як комунікативно-прагматичної категорії, пов'язаної з найрізноманітнішими смисловими і формальними компонентами висловлення. Великим внеском у розвиток сучасної концепції спонукання і впливу стали праці О.В. Бондарко, В.С. Храковського та О.П. Володіна, Л.О. Бірюліна, Г.Г. Почепцова, А. Вежбицкої, І.П. Сусова, О.Г. Почепцова, О.І. Бєляєвої та ін. Проте, не дивлячись на наявність певної теоретичної і практичної бази дослідження категорії спонукання, проблема прагматичної категоризації спонукальних висловлень ще далеко не вирішена. В лінгвістиці досі не склалася єдина й цілісна класифікація прагматичних типів спонукальних висловлень, що свідчить про необхідність подальшої розробки цієї пробле-

© Сушко-Безденежних М.Г., 2015

матики. Це й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження виступає конституційний дискурс Німеччини (далі – КДН). Матеріалом послугували тексти всіх наявних федеральних конституцій Німеччини (з 1848 року і до нинішнього часу). Предмет дослідження становить іллокутивний аспект конституційного дискурсу Німеччини на рівні мінімальних висловлень (про іллокутивний тип цілісного тексту конституції див. [6]). Під мінімальним висловленням – найнижчою одиницею комунікативно-інформаційного членування тексту – ми, слідом за У. Чейфом (цит. за: [1, с. 30]), розуміємо мовне втілення предикації: просте двоскладове речення, в котрому підмет слугує вираженню суб'єкта, а присудок – предиката.

Ми розглядаємо комплекс мовленнєвих актів (далі – МА), що використовує законодавець, як різні способи "комунікативно-значущого аранжування семантичного матеріалу" [5, с. 101]. Встановивши, висловлення яких прагматичних типів входять до складу КДН та описавши їхні прагма-риторичні ефекти, ми маємо дослідити репертуар комунікативних тактик законодавця на рівні елементарного комунікативного ходу.

1. Проблема прагматичної категоризації висловлень КДН.

Поняття прагматичного типу (іллокутивної сили, прагматичної функції) було вперше введене засновниками теорії МА Дж. Сьорлем та Дж. Остіном. Вони ж розробили поняття перформативу (висловлення, що не описує наявний стан справ, а створює нову соціальну реальність). Розрізнюють перформативи експліцитні (висловлення з вербально вираженою перформативною префазою, що недвозначно розкриває його іллокутивний зміст: *Я обіцяю, що…, Я прошу…, Я наказую…*) та імпліцитні (висловлення, в котрих перформативна префаза не вербалізована, а прагматичну функцію потрібно «виводити» посередництвом ментальних операцій, що обумовлює можливість різних прагматичних інтерпретацій).

Якщо на рівні макровисловлення, тобто цілісного тексту, КДН є експліцитним перформативом (роль перформативного зачину виконує преамбула – див. [6]), то мінімальні висловлення, що складають тексти конституцій, є перформативами імпліцитними – і, отже, висувають перед дослідником проблему необхідності їхньої прагматичної категоризації. Для досягнення мети нашого дослідження, що передбачає не лише кваліативний, але й кількісний аналіз досить великих текстових масивів і статистичне порівняння отриманих результатів, ми потребуємо формальних, чітко окреслених критеріїв прагма-семантичної категоризації висловлень, котрі дозволять визначати їхній прагматичний тип достатньо однозначно (незалежно від особи і настрою дослідника), і стабільно (незмінно в часі).

Всі висловлення КДН належать площині деонтичної модальності і мають спільне значення ***волітивності*** (спонукальності): прямої імперативної каузації державою певних станів справ у суспільстві або дій соціальних акторів. Слідом за В.О. Храковським та О.П. Володіним [7, с. 11] ми розглядаємо волітив як найширшу прагматичну категорію, що поєднує в собі спонукання адресантом а) адресата до виконання певної дії (директив), б) адресата до прийняття певного стану справ (декларатив), в) самого себе до виконання певних дій / прийняття певного стану справ в присутності адресата (комісив).

Власні варіанти семантико-прагматичних класифікацій спонукальних МА на матеріалі різних мов пропонували багато дослідників, зокрема О.А. Романов, Н.Ф. Гладуш, В.Г. Кулікова, О.Ю. Цвєтков, К.С. Нєустроєв та ін. У якості критеріїв класифікації розглядалися: а) фактори комунікативної ситуації (співвідношення статусів комунікантів, їхні психологічні характеристики, фізичні параметри ситуації тощо) б) семантика повідомлення та його прогнозовані перлокутивні ефекти; с) використані адресантом мовні засоби. Проте, попри наявність значної теоретичної бази, не можна не відмітити відсутність впорядкованого списку спонукальних значень та інтуїтивізм їхнього виокремлення у наукових розвідках.

Ми вважаємо, по-перше, що встановити «універсальний» список прагматичних типів спонукальних висловлень неможливо в принципі. Виводити релевантні критерії прагматичної категоризації можна лише в межах конкретного дискурсу, причому в кожному дискурсі комбінація цих критеріїв буде унікальною. Адже саме дискурс встановлює

конвенції спілкування, рамки інтерпретації, прагматичні правила виведення імплікатур та пресупозицій дискурсу. Наприклад, у конституційному дискурсі практично нерелевантною виявляється група критеріїв, пов'язана із факторами комунікативної ситуації, оскільки остання не змінюються протягом дискурсу: це одне й те саме письмове, дистанційне, статусне, офіційне, спілкування, де законодавець відправляє законодавче послання народу. Змінюється лише соціо-історичний контекст дискурсу, але його аналіз не належить сфері компетенції лінгвіста (проте лінгвістичний аналіз тексту може і має слугувати методом соціо-історичного аналізу). Так само нерелевантним виявляється такий поширений критерій, як «оцінка змісту повідомлення з точки зору адресата», оскільки адресат конституційного дискурсу, «народ», складається з багатьох суспільних груп з часто протилежними інтересами: норма, вигідна одній частині населення, нерідко зачіпає інтереси іншої.

По-друге, ми вважаємо, що потрібно розрізняти обсяг прагматичного типу. Як вже згадувалось, волітиви включають в себе директиви, декларативи та комісиви. Однак, ці типи позначають лише найзагальнішу прагматичну функцію висловлення, його іллокутивний потенціал, і мало що кажуть про його безпосереднє цільове призначення, або іллокутивну силу [1, с. 8]. Ми пропонуємо кваліфікувати директиви, комісиви та декларативи як ***базисні прагматичні типи*** (далі – БПТ) та в їхніх межах розрізнювати прагматичні типи меншого обсягу. Спираючись на думку О.В. Бондарко, котрий називає теорію МА «комунікативно-цільовою семантикою» [2, с. 29] (виділено нами, М. С.-Б.), ми вважаємо, що, чим більш специфікованим та вузьким є прагматичний тип, тим більшої питомої ваги в процесі його прагматичної категоризації набуває його пропозиційний зміст та засоби мовної реалізації цього змісту.

Аналізований нами дискурс є дискурсом ригідним, клішованим, що дає підстави припустити, що репертуар використовуваних в ньому прагматичних типів висловлення має бути відносно обмеженим і завершеним.

2. Критерії прагматичної категоризації висловлень КДН.

У розробці критеріїв класифікації прагматичних типів висловлень, що складають КДН, ми виходили з того, що в термінах логіки їх можна описати як позитивні норми. Позитивна норма – це позбавлене значення істинності судження, що описує передбачене чиєюсь волею належне, дозволене та заборонене – тобто, лежить в площині деонтичної модальності [3, с. 287]. Тож за основу категоризації ми прийняли розроблену в логіці структуру позитивної норми [4, с. 22–23]:

– суб'єкт норми позначає особу чи групу осіб, що мають виконувати приписану в нормі дію; в аналізованому дискурсі за суб'єкт норми в кожному мінімальному висловленні ми приймаємо те, що займає позицію граматичного підмета;

– зміст норми називає дію, котра пов'язує суб'єкта норми і ініціатора спонукання;

а) діяльнісні норми (норми типу TUN-SOLLEN): висловлення бажання, щоб інший суб'єкт виконав дію на користь ініціатора спонукання;

б) буттєві норми (норми типу SEIN-SOLLEN): здійснення відносно іншого суб'єкта дій, що впливають на його становище, нав'язування йому певного стану справ [3, с. 253, 269–270; 4, с. 90];

– характер норми визначається деонтичними логічними операторами «обов'язково», «дозволено», «заборонено»;

Суб'єкт та зміст норми визначають БПТ волітивних висловлень:

- директив – спонукання адресантом-законодавцем одного з соціальних акторів до виконання певної дії, тож суб'єктом є будь-який соціальний актор, крім держави, а предикатами – дієслова семантичного класу дії;
- декларатив – спонукання адресантом-законодавцем народу до прийняття певного стану справ, тож суб'єктом є будь який соціальний актор або об'єкт соціального чи фізичного буття, а предикатами – неакціональні дієслова та пасивні конструкції (*sein, bleiben, aufgehoben sein*);
- комісив – спонукання державою самої себе до виконання певної дії в присутності адресата-народу, тож суб'єктом є держава (*Reich, Republik, Staat*), а предикатами – дієслова семантичного класу дії в граматичній формі активного стану.

В межах кожного з БПТ волітивних висловлень на основі компоненту «характер норми» виокрем-

люємо ***прагматичні підтипи*** першого рівня (далі – ППТ): фактитиви (деонтичний оператор «обов'язково»), пермісиви («дозволено») та прохібітиви («заборонено»): наприклад, директиви фактитивні, пермісивні, прохібітивні.

В межах кожного з ППТ виокремлюємо найвужчі, прагма-семантичні, підтипи (далі – ПСП): наприклад, в межах фактитивних директивів розрізняємо накази, рекомендації, накладання службових обов'язків тощо. Основою категоризації на цьому рівні слугує поглиблений семантичний аналіз та аналіз мовної структури висловлення, котрий детермінує такі критерії категоризації:

а) семантичний клас іменника, що займає позицію граматичного підмета;

б) семантичний клас та граматичний стан дієслова, що виконує роль граматичного предикату;

в) спосіб вербалізації модального оператора спонукання;

г) наявність чи відсутність лексичних засобів, що пом'якшують або підсилюють спонукання (*nach Möglichkeit, in der Regel; unverzüglich, unbedingt)*

На способах вербалізації модального оператора спонукання варто зупинитися докладніше. Аналіз мовного матеріалу показав, що в конституційному дискурсі Німеччини модальні оператори «потрібно», «дозволено», «заборонено» реалізуються не граматичними (наказовий спосіб дієслова), а виключно лексико-семантичними засобами: модальними дієсловами *sollen, dürfen, können*, конструкціями *haben+zu, sein+zu* та іншими лексемами із значенням спонукання, дозволу і заборони: *das Recht haben, befugt sein* та ін.: *Die verfassungsmäßige Ordnung in den Ländern muss den Grundsätzen des republikanischen, demokratischen und sozialen Rechtsstaates.... entsprechen.* (GG, Art. 28(1)). Але більшість висловлень в текстах конституцій не містять жодних деонтичних маркерів, завдяки чому набувають вигляду алетичних висловлень: *Der Kaiser schließt die Bündnisse und Verträge mit den auswärtigen Mächten ab* (PKV, §77). Можливість описового прочитання норми (не як припису, що має бути виконаним чиєюсь волею, а як опису вже існуючого стану справ) створює відмічений Г. Яворською додатковий риторичний ефект, що підсилює дію позитивної норми [8, с. 62]. Крім того, деяким позитивним нормам за допомогою предикатів із значенням моральної повинності (*die Pflicht haben, verpflichtet sein, j-m obliegen)* законодавець намагається надати рис норми моральної (безумовної, інтерналізованої та аісторичної етичної максими [3, с. 302-3, 60-63]): *Der Besuch der Berufsschule ist Pflicht aller Jugendlichen bis zum vollendeten 18. Lebensjahre <...>* (V-DDR-1, Art. 38). Правничі приписи, сформульовані в термінах морального обов'язку, набувають піднесеного, урочистого забарвлення.

На основі запропонованих критеріїв в текстовому корпусі КДН було виокремлено 20 прагматичних типів висловлень, що виражають норми права (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Репертуар прагма-семантичних підтипів спонукальних висловлень в КДН

	Директиви	***Декларативи***	***Комісиви***
фактитивні	1. Наказ 2. Рекомендація 3. Накладання службових обов'язків 4. Накладання моральних обов'язків	9. Проголошення 10. Затвердження принципу 11. Затвердження процедури 12. Затвердження повноважень 13. Постанова	19. Окреслення обов'язків держави 20. Гарантування
пермісивні	5. Наділення зобов'язуючим правом 6. Наділення службовими повноваженнями 7. Визнання загальнолюдських прав	14. Визнання можливості 15. Попередження	
прохібітивні	8. Заборона	16. Скасування 17. Процедурна заборона 18. Бенефактивна заборона	

Виокремлення кінцевого списку суб'єктів та предикатів волітивних висловлень КДН стає можливим завдяки тому, що цей дискурс, по-перше, є відносно невеликим за обсягом та на даний момент завершеним; по-друге, демонструє високий ступінь цитації – майже дослівного повторення тих самих мовних виразів з тексту в текст.

3. Опис загального репертуару ПСП прагма-семантичних волітивних висловлень КДН.

Фактитивні директиви: ***1. Наказ:*** Суб'єкт припису – «офіційні» соціальні актори; модальний оператор спонукання – лексичні одиниці (далі – ЛО) *müssen, sollen, hat…zu, sein…zu*; предикат – акціональні та неакціональні дієслова у формі активного стану; факультативно – лексичні засоби підсилення спонукання (*unverzüglich, unmittelbar)*: *Von allen…getroffenen Maßnahmen hat der Reichspräsident unverzüglich dem Reichstag Kenntnis zu geben (WRV, Art. 48).*

2. Рекомендація: суб'єкт припису – «офіційні» соціальні актори; модальний оператор спонукання – ЛО *sollen / müssen;* предикат – акціональні та неакціональні дієслова у формі активного стану; обов'язково – лексичні засоби пом'якшення спонукання (*in der Regel, nach Möglichkeit): Die Mitglieder des Rates sollen nach Möglichkeit Abgeordnete sein* (V-DDR-III, Art. 83. (1)).

3. Накладання службових обов'язків: суб'єкт припису – «офіційні» соціальні актори; модальний оператор спонукання не вербалізований; предикат – акціональні дієслова у формі активного стану: *Der Präsident führt die Geschäfte des Präsidiums und leitet die Verhandlungen der Volkskammer* (V-DDR-I, Art. 57).

4. Накладання моральних обов'язків: суб'єкт припису – «неофіційні» соціальні актори (*jeder Deutsche, Frauen, Jugendliche);* модальний оператор спонукання – ЛО із семою «внутрішній обов'язок»: *Pflicht haben, sich verpflichten, verpflichtet sein*; предикат – акціональні та неакціональні дієслова у формі активного стану: *Jeder Deutsche hat… die sittliche Pflicht, seine… Kräfte so zu betätigen, wie es das Wohl der Gesamtheit erfordert* (WRV, Art. 163).

Пермісивні директиви: ***5. Наділення зобов'язуючим правом***: суб'єкт припису – «офіційні» соціальні актори; модальний оператор спонукання – ЛО *das Recht und die Pflicht haben;* предикат – акціональні та неакціональні дієслова у формі активного стану: *Jeder Bürger hat das Recht und die Pflicht zur Mitgestaltung <…> in der Deutschen Demokratischen Republik* (V-DDR-I, Art. 3).

6. Наділення службовими правами (уповноваження): суб'єкт припису – «офіційні» соціальні актори (*der Bundestag, die Mitglieder der Reichsregierung);* модальний оператор – ЛО *befugt sein / können*; предикат – акціональні дієслова у формі активного стану: *Der Reichstag und seine Ausschüsse können die Anwesenheit des Reichskanzlers und jedes Reichsministers verlangen* (WRV. Art. 33).

7. Визнання загальнолюдських прав (прав людини): суб'єкт припису – «неофіційні» соціальні актори; модальний оператор – ЛО із семою «право»: *können, dürfen, das Recht haben / genießen, berechtigt / befugt sein, unbeschränkt in etw. sein, jmdm freistehen, auf etw Anspruch haben;* предикат – акціональні та неакціональні дієслова у формі активного стану: *Jeder Deutsche hat das Recht, durch Wort, Schrift, Druck und bildliche Darstellung seine Meinung frei zu äußern* (PKV, § 143).

Прохібітивні директиви: ***8. Заборона***: суб'єкт припису – «офіційні» і «неофіційні» соціальні актори; модальний оператор – ЛО *dürfen* в комбінації із запереченням *nicht / kein;* предикат – неакціональні дієслова та дієслова соціативної дії у формі активного та пасивного стану: *Kein Bürger darf an kriegerischen Handlungen…. teilnehmen* (V-DDR-III, Art. 23(2)).

Фактитивні декларативи: ***9. Проголошення***: суб'єкт припису – об'єкти соціальної та фізичної реальності (*die Würde des Menschen, Deutschland, das Eigentum*); модальний оператор спонукання не вербалізований; предикат – онтологічні дієслова (*sein, bestehen, gelten)*: *Die Bundesrepublik Deutschland ist ein demokratischer und sozialer Bundesstaat* (GG, Art. 20).

10. Затвердження принципу: суб'єкт припису – «вторинні» об'єкти соціальної реальності: закони; дії та ознаки «офіційних» соціальних акторів (*die Legislaturperiode des Reichstags, Reichsgesetze*); модальний оператор спонукання не вербалізований; предикат – акціональні дієслова у формі активного стану: *Reichsrecht bricht Landrecht* (WRV, Art. 13).

11. Затвердження процедури: суб'єкт припису – «вторинні» об'єкти соціальної реальності; модальний оператор спонукання не вербалізований; предикат – неакціональні дієслова у формі активного стану (*stattfinden, dauern, gelten, bestehen, erfolgen*), акціональні дієслова соціативної дії у формі пасивного стану (*ausgeübt / geordnet / gewählt / vertreten werden): Die Legislaturperiode des Reichstages dauert drei Jahre* (VDR, Art. 24).

12. Затвердження повноважень: суб'єкт припису – «вторинні» об'єкти соціальної реальності; модальний оператор спонукання не вербалізований; предикат – ЛО *vorbehalten / überlassen bleiben; Pflicht / Sache / Anliegen / Aufgabe von... sein: Die Pflege der auswärtigen Beziehungen ist ausschließlich Sache der Republik (V-DDR-I, Art. 117).*

13. Постанова (розпорядження щодо майбутнього): суб'єкт припису – об'єкти соціальної та фізичної реальності (*das Eigentum, Bodenschätze, Zollbeträge*); модальний оператор – ЛО *sollen / müssen, ist... zu*; предикат – дієслова семантичного класу дії у формі пасивного стану; факультативно – вказівка на час, з якого постанова вступає в силу: *Alle Bodenschätze <...> sind in Volkseigentum zu überführen* (V-DDR-III, Art. 25).

Пермісивні декларативи: ***14. Визнання можливості*** (існування або виникнення певних станів справ): суб'єкт припису – об'єкти соціальної та фізичної реальності, модальний оператор – ЛО *können /dürfen;* предикат – дієслова соціативної дії у формі пасивного стану: *Private wirtschaftliche Unternehmungen <...> können durch Gesetz <...> in Gemeineigentum überführt werden* (V-DDR-I, Art. 27).

15. Попередження: суб'єкт припису – «офіційні» та «неофіційні» соціальні актори; модальний оператор – ЛО *können;* предикат – дієслова з семою «покарання» у формі пасивного стану, ЛО *zur Folge haben / Verantwortung tragen*; обов'язково – вербалізація умови, за якої наступає покарання: *Wenn Bundesglieder ihre verfassungsmäßigen Bundespflichten nicht erfüllen, so können sie dazu im Wege der Exekution angehalten werden* (VDR, Art. 19).

Прохібітивні декларативи: ***16. Скасування***: суб'єкт припису – об'єкти соціальної реальності, часто з негативними конотаціями «пережитку» (*Zensur, Wucher, Adeklbezeichnungen*); модальний оператор – ЛО із значенням «заборона, заперечення» (*verboten / nichtig / aufgehoben sein; nicht stattfinden*); предикат – онтологічні дієслова *sein, bleiben, gelten: Alle privaten Monopolorganisationen... sind aufgehoben und verboten (V-DDR-I, Art. 24).*

17. Процедурна заборона: суб'єкт припису – «вторинні» об'єкти соціальної реальності; модальний оператор – ЛО *dürfen* в комбінації із запереченням; предикат – неакціональні дієслова у формі пасивного стану: *Kein Land darf durch mehr als zwei Fünftel aller Stimmen vertreten sein* (WRV, Art. 61).

18. Бенефактивна (захисна) заборона: суб'єкт припису – «неофіційні» соціальні актори: будь-який громадянин країни (виражається неозначено-заперечним займенником); модальний оператор – ЛО *dürfen* у комбінації із заперечним займенником *niemand*; предикат – дієслова негативної семантики у формі пасивного стану: *Niemand darf wegen seines Geschlechtes, seiner Abstammung <...> benachteiligt oder bevorzugt werden* (GG, Art. 3 (3)).

Фактитивні комісиви: ***19. Окреслення кола обов'язків держави***: суб'єкт припису – держава як самостійний соціальний актор (*das Reich, die Bundesrepublik, der Staat*); модальний оператор спонукання не вербалізований; предикат – акціональні дієслова соціативної дії в активному стані: *Die Deutsche Demokratische Republik organisiert die Landesverteidigung sowie den Schutz der sozialistischen Ordnung <...>* (V-DDR-III, Art. 7 (2)).

20. Гарантування: суб'єкт припису – права та свободи громадян; модальний оператор спонукання не вербалізований; предикат – ЛО *wird / ist gewährleistet / garantiert: Die Pressefreiheit und die Freiheit der Berichterstattung durch Rundfunk und Film werden gewährleistet* (GG, Art. 5 (1)).

Таким чином, запропоновані формальні критерії прагма-семантичної категоризації спонукальних висловлень, що виражають норми права і базуються на структурі позитивної норми в логіці, дають змогу виокремити та описати 20 прагма-семантичних підтипів спонукальних МА, що формують КДН.

Перспективою нашого дослідження має стати кількісний аналіз кожного з виявлених прагма-

тичних типів в структурі окремих текстів досліджуваного корпусу. У такий спосіб ми визначимо, яким іллокутивним тактикам віддавав перевагу укладач кожної окремої конституції на рівні елементарного мовленнєвого ходу. Статистичне порівняння результатів, отриманих на матеріалі різних текстів, дасть змогу охарактеризувати динаміку тактичних преференцій адресанта КДН протягом дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В.В. Текст и текстовое общение / В.В. Богданов. – СПб. : СпбГУ, 1993. – 68 с. 2. Бондарко А.В. К проблеме интенциональности в грамматике / А.В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1994. – № 2. – С. 29–42. 3. Вригт Г.Х. фон. Логико-философские исследования. Избранные труды / Г.-Х. Вригт. – М. : Прогресс, 1986. – 594 с. 4. Ивин А.А. Логика норм / А.А. Ивин. – М. : Изд-во МГУ, 1973. – 121 с. 5. Сусов И.П. О двух путях исследования содержания текста / И.П. Сусов // Значение и смысл речевых образований. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1979. – С. 90–103. 6. Сушко М.Г. Втілення прагматичних і ідеологічних настанов законодавця в конституційному дискурсі Німеччини (на матеріалі преамбули як експліцитно вираженого перформативного зачину) // Система і структура східнослов'янських мов. – 2005. – К. : Знання України. – С. 276–283. 7. Храковский В.С. Семантика и типология императива. Русский императив / В.С. Храковский, А.П. Володин. – Л. : Наука, 1986. – 272 с. 8. Яворська Г.М. Про деонтичну модальність мовних норм / Г.М. Яворська // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2000. – Т. 3, № 1. – С. 58–66.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. PKV – Paulskirchenverfassung 1848 // Die Verfassungen in Deutschland. – Electronic data. – Mode of access : World Wide Web: verfassungen.de/de/de06-66/verfassung48-i.htm (viewed on June 13, 2013). – Title from the screen. 2. VDR – Verfassung des Deutschen Reiches 1871 // Die Verfassungen in Deutschland. – Electronic data. – Mode of access : World Wide Web: verfassungen.de/de/de67-18/verfassung71-i.htm (viewed on June 13, 2013). – Title from the screen. 3. WRV – Weimarer Reichsverfassung 1919 // Die Verfassungen in Deutschland. – Electronic data. – Mode of access : World Wide Web: verfassungen.de/de/de19-33/verf19-i.htm (viewed on June 13, 2013). – Title from the screen. 4. GG – Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland 1949 // Die Verfassungen in Deutschland. – Electronic data. – Mode of access : World Wide Web: http://www.verfassungen.de/de/gg49-i.htm (viewed on June 13, 2013). – Title from the screen. 5. V-DDR-I – Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik 1949 // Die Verfassungen in Deutschland. – Electronic data. – Mode of access : World Wide Web: http://www.verfassungen.de/de/ddr/ddr49-i.htm (viewed on June 13, 2013). – Title from the screen. 6. V-DDR-II 1968 – Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik // Die Verfassungen in Deutschland. – Electronic data. – Mode of access : World Wide Web: verfassungen.de/de/de06-66/verfassung48-i.htm (viewed on June 13, 2013). – Title from the screen.

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.112.2'371: 32

СИМУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТКОРЕКТНИХ ТЕРМІНІВ (на матеріалі німецьких інтернет-видань)

М.М. Літвінова, канд. філол. наук,
О.І. Літвінов, канд. пед. наук (Сєвєродонецьк)

Стаття присвячена вивченню симулятивного потенціалу політкоректних термінів в текстах німецьких інтернет-видань. Політкоректні терміни як знаки-симулякри, що імітують референтну співвіднесеність з дійсністю, створюють для споживача массмедійного продукту симулятивний простір – квазіреальність, яка конструюється мовними засобами і некритично сприймається реципієнтом. Симулятивний потенціал політкоректних термінів уможливлює їх використання у певному лінгвістичному контексті з метою нав'язування цільової інтерпретанти, яка визначена інтенцією автора. Разом з інтерпретантою активується цілісна система чужих цінностей та орієнтирів.

Ключові слова: інтернет-видання, політкоректні терміни, симулятивний потенціал, цільова інтерпретанта.

Литвинова М.М., Литвинов А.И. Симулятивный потенциал политкорректных терминов (на материале немецких интернет-изданий). Статья посвящена изучению симулятивного потенциала политкорректных терминов в текстах немецких интернет-изданий. Политкорректные термины как знаки-симулякры, имитирующие референтную соотнесенность с действительностью, создают для потребителя массмедийного продукта симулятивное пространство – квазиреальность, которая конструируется языковыми средствами и некритично воспринимается реципиентом. Симулятивный потенциал политкорректных терминов обусловливает их использование в определенном лингвистическом контексте с целью навязывания целевой интерпретанты, которая определена интенцией автора. Вместе с интерпретантой активируется целостная система чужих ценностей и ориентиров.

Ключевые слова: интернет-издания, политкорректные термины, симулятивный потенциал, целевая интерпретанта.

Litvinova M.M., Litvinov A.I. Simulative Potential of Politically Correct Terms (based on the German online publications). The paper studies the simulative potential of politically correct terms in the texts of the German online publications. Politically correct terms as signs of simulacra imitating reference correlation with the reality create for consumers of the mass media product simulative space that is a quasi-reality, which through language is accepted by the recipient uncritically. Simulative potential of politically correct term determines their use in a special linguistic context to impose the target interpretant, which is defined by the author's intention. The integrated system of alien values is activated by the interpretant.

Key words: online publications, politically correct terms, simulative potential, target interpretant.

Для пострадянського лінгвокультурного простору політична коректність є досить новим явищем, яке викликає дискусії серед фахівців у царині психології, культурології, соціолінгвістики, психолінгвістики, перекладу. Процеси глобалізації зумовлюють формування єдиного інформаційного простору, до якого залучаються країни з різними релігійними, моральними, культурними нормами. Отже, політична коректність, ґрунтом появи якої стали громадянські протести, боротьба за рівні права небілого населення в США 60-х років XX ст., має для свого впливу на масову комуніка-

© Літвінова М.М., Літвінов О.І., 2015

цію певні причини й мету. Різні підходи до розкриття поняття політичної коректності, підкреслюючи його багатоаспектність, охоплюють соціальний та лінгвістичний бік явища: поняття, що стосується не стільки змісту, скільки символічних образів і коректування мовного коду [14], широке використання евфемізмів, що підтримують почуття гідності представників різних соціальних груп [16], технологія модифікації семіотичної картини світу [8], використання мовних засобів з метою маніпулювання свідомістю [4]. Масова інформація створює семіотичний фон, на якому розгортається психічне життя людей, і сприймається як особлива постійно наявна реальність [10, с. 131].

Лінгвістичні засоби відображення дійсності як засіб маніпулювання суспільною думкою отримує все більше значення у сучасних ЗМІ, що значною мірою впливають на сучасний соціум. Духовний вплив, спрямований на психічні структури людини, реалізується неявно і ставить за мету зміну поглядів, мотивів, цілей людини у необхідному напряму, програмує її поведінку [7]. Становлення масової свідомості відбувається внаслідок дії семіотичних конструктів-симулякрів, які викривляють, а часом і заміщують у сприйнятті реальну дійсність [5].

Мовна маніпуляція суспільною свідомістю за допомогою засобів масової комунікації є однією з найбільш актуальних і найменш вивчених проблем сучасної культури мовленнєвого спілкування [3]. Головною ознакою маніпуляції є прихований характер впливу, для досягнення мети використовуються політкоректні терміни, що мають багато спільного з евфемізмами. На відміну від евфемізму, що створюється як результат природного еволюційного семіозісу й зумовлюється історично створеними загальновизнаними соціально-культурними цінностями, політкоректний термін несе відбиток дискурсивної експертної спільноти [2]. В широкому розумінні експертна спільнота є середовищем, яке генерує ідеї за всіма напрямками людської діяльності [6, с. 11-12].

Актуальність нашого дослідження зумовлена стрімким зростанням у сучасному інформаційному просторі впливу інтернет-ЗМІ, що визначається значним охватом аудиторії, оперативністю викладення інформації, наявністю фото-, відео-, аудіоматеріалів. Саме інтернет-видання є невід'ємною частиною імпліцитного впливу на масового адресата, що здійснюють певні експертні спільноти. Виявлення та розкриття сутності маніпулятивних технік, що здійснюються за допомогою мовних засобів, потребують ґрунтовного аналізу фахівців різних напрямків, пов'язаних з екологією свідомості людини.

Метою дослідження є вивчення симулятивного потенціалу політкоректних термінів при актуалізації маніпулятивного впливу массмедійних текстів. Об'єкт вивчення – політкоректні терміни як мовні засоби маніпуляції свідомістю. Предметом дослідження є семіотичні властивості політкоректних термінів, що дозволяють їх використовувати в массмедійних текстах для формування інтерпретації дійсності.

Сучасні дослідники політкоректної лексики відзначають значний маніпулятивний потенціал політкоректної лексики та технологічну природу її використання у дискурсі [4; 10; 12; 13]. На основі всебічного аналізу функціонування політкоректної лексики науковці зауважують, що ці слова та словосполучення є різновидом знака, відомого як симулякр. У суспільний дискурс термін "симулякр" увів відомий французький філософ Жан Бодрійяр, який визначив основну функціональну ознаку симулякра – принципову неспівіднесеність з реальністю. "... симулякри грунтуються на інформації, моделюванні, кибернетичній грі, їхня мета – повна операціональність, гіперреалістичність, тотальний контроль" [1]. Симулякр моделює замкнуту на собі квазіреальність, що заміщує об'єктивну дійсність і стає цією дійсністю для споживача медійного продукту.

Тіло знака співвідноситься не тільки зі значенням, а й з інтепретантою, що розуміється вузько як дія знака на інтерпретатора, у широкому сенсі – як конвенційне сприйняття всієї інформації, що може бути виведена зі знака [11, с. 248]. Феноменологічно інтепретанта є результатом особистого осмислення фрагмента суспільного досвіду взаємодії з об'єктом [12]. Маніпулятор намагається відвести інтепретанту від об'єкта, нав'язати категоризацію ситуації в термінах дискурсу експертної спільноти. Політкоректні знаки втрачають референтну співвіднесеність з дійсністю, а отже мають широкий діапазон інтерпретант, що відсилають

до різних об'єктів. Нашарування варіантів розмиває межу між реальним і змодельованим, і заміщення реального референта сконструйованим некритично сприймається реципієнтом.

Використання позначень *Menschen mit ausländischen Wurzeln, nicht westliche Immigranten, Zuwanderer aus dem islamischen Kulturkreis* передбачає нав'язування довільної цільової інтерпретанти в якості особистої [9], що визначається інтенцією автора. Певний лінгвістичний контекст забезпечує формування ментального образу, заснованого не на характеристиках об'єкта, а на інтенції маніпулятора. Широкий діапазон семантичних інтерпретацій *люди з іноземним корінням* – іммігранти з будь-якої країни світу, а також співгромадяни, які народилися вже в Німеччині, *не західні іммігранти* – іммігранти з мусульманських і не мусульманських країн звужується завдяки використанню контекстуальних синонімів *Marokkaner, orientalische Asylbewerber, Moslems, arabisch aussehende Männer, Türken, die islamische Welt, Mitbürger aus dem islamischen Kulturkreis, nicht westliche Einwanderer, Vergewaltiger*.

Технологічний ланцюжок встановлює псевдореференційну тотожність знаків і конструює смисл „чоловіки зі східною зовнішністю, що сповідують іслам, шукають притулок у Європі, є ґвалтівниками": *Nach Angaben der norwegischer Zeitung Dagbladet waren schon 2001 immerhin 65 Prozent der* ***Vergewaltiger*** *im Land „****nicht westliche*** *“* ***Immigranten*** *– eine Kategorie, die in Norwegen größtenteils aus* ***Zuwanderern aus dem islamischen Kulturkreis*** *besteht* [19]. *– За даними норвезької газети „Dagbladet“ вже 2001 року не менш 65 відсотків* ***ґвалтівників*** *у країні були „****не західними*** *“* ***іммігрантами*** *– здебільшого* ***представниками ісламського культурного кола***. Під псевдореференцією розуміємо навмисне відсилання до нібито існуючих в контексті взаємодії з фізичним світом об'єктів, які функціонують тільки всередині симулятивного простору у вигляді пустих форм [12]. Політкоректні терміни мають надавати нейтрального або позитивного звучання всьому висловлюванню, проте контекст сприяє формуванню певної емоційної інтерпретанти. Ідео-логічні цінності маніпулятора нав'язуються реципієнту як виключно вірні.

Цікавим є політкоректний термін *ausländische Mitbürger* – іноземні співгромадяни, що позначає іноземців, які живуть у Німеччині на законних засадах. Таким чином, можна говорити, що знак припускає протилежні інтепретанти: *іноземні* – громадяни інших країн та *співгромадяни* – громадяни однієї країни. За допомогою спеціально підібраного лінгвістичного контексту автор ставить в один семантичний ряд *Gastarbeiter – Gäste – Arbeiter – Ausländer – Einwanderer – ausländische Mitbürger – keine Vollbürger – keine Citoyens* і розширює простір інтерпретанти: *Irgendwann gegen Ende der siebziger Jahre muss das gewesen sein, als man einsah, dass die Bezeichnung* ***Gastarbeiter*** *nun wirklich nicht auf* ***die Ausländer*** *passte, die bei Siemens Kabel löteten, bei Thyssen Stahl kochten oder in der Kantine die Essenskübel schrubbten. Erstens lässt man* ***Gäste*** *nicht so schuften, zweitens hatten* ***diese Arbeiter****, anders als* ***Gäste****, gar nicht die Absicht, ihren Aufenthalt zu beenden. Sie waren* ***Einwanderer*** *geworden.* ***Die ausländischen Mitbürger*** *leben hier, zahlen hier Steuern und bilden sich in der U-Bahn zusammen mit den Deutschen ihre Meinung, aber sie sind keine Vollbürger, keine Citoyens, haben keine Bürgerrechte. Keine vollständigen Individuen und Subjekte also, sondern Existenzen, die man entweder ablehnt, duldet, bemitleidet oder umsorgt* [18].

Десь наприкінці 70-х років визнали, що найменування гастарбайтер насправді не підходить для називання іноземців, які паяють кабель для Сіменс, варять сталь для Тюссен або чистять кухонний посуд. По-перше, гості так не надриваються на роботі, по-друге, ці працівники, інакше кажучи, гості, аж ніяк не збираються завершувати своє перебування у Німеччині. Вони стали переселенцями. Іноземні співгромадяни живуть тут, платять тут податки і формують у метро разом з німцями свою думку, проте не є повноцінними громадянами, не є городянами, не мають громадянських прав. Отже, є не повноправними індивідуумами і суб'єктами, а людьми, якими нехтують або опікуються, яких терплять, яким співчувають.

Автор нівелює різницю між громадянами країни й іноземцями, які там працюють і позначаються як співгромадяни. В результаті використання

номінацій, які мають множинну інтерпретанту, читач не відчуває, що на його переконання посягають, проте автор проводить свою думку: „наші співгромадяни зазнають дискримінації". Використання політкоректного терміну *ausländische Mitbürger* з метою маніпуляції суспільною думкою стало настільки поширеним у німецькій пресі, що інколи автори використовують його у лапках, щоб підкреслити його штучну природу: *Die sozialen Nebenkosten, die der Import der* ***„ausländischen Mitbürger"*** *verursachte, dienen heute noch als Propagandamunition für den Sozialabbau wg. „Demografieproblem" und die Forderung nach weiterer Billig-Immigration wg. „Fachkräftemangel". – Додаткові соціальні витрати, які викликані імпортуванням* ***„іноземних співгромадян"****, слугують сьогодні зброєю пропаганди для згортання соціальних програм через „демографічні проблеми" та подальшої імміграції дешевої робочої сили через нестачу „фахових робітників"* [15].

Термін *verhaltensauffällig – verhaltensauffälliges Kind, verhaltensauffällige Jugendliche – дитина, підлітки з незвичною поведінкою,* що є політкоректною заміною слова *schwererzierbar – важковиховуваний*, використовується і в усіченій формі *auffällig*: *Michael, 12, gilt als* ***auffällig****, prügelt sich oft. – 12-річний Міхаель, який вважається* ***дитиною з незвичною поведінкою****, часто б'ється.* Для позначення дітей, які не вирізняються порушенням поведінки, вживається композит *nicht-auffällig*: *Dass die Schulen für den gemeinsamen Unterricht von* ***auffälligen und nicht-auffälligen Schülern*** *noch nicht optimal aufgestellt sind, räumt auch Bieker ein* [17]. *– Школи не в повній мірі пристосовані до спільних занять* ***школярів з незвичною поведінкою та звичайних школярів****, визнає також Бікер.* Утворення найменування для дітей з нормальною поведінкою як деривата від найменування, що позначає відхилення від норми, фіксує у мові результат маніпуляції свідомістю: коли норма стає відхиленням і навпаки.

Автор статті і сам розуміє штучність терміну і ставить з ним в один ряд у заголовку *„Auffällige Jugendliche: Wohin mit wilden Schülern?"* зовсім неполіткоректний вираз *wilde Schüler* – буйні школярі. В статті про інклюзивну освіту дітей з порушеннями поведінки вибудовується такий ланцюжок найменувань: *auffällige Jugendliche, wilde Schüler, Förderbedürftige, Menschen mit Aufmerksamkeitsdefizit-Störung, ein Störenfried, ein intelligenter Junge, sonderpädagogischer Förderbedarf, Teilleistungsschwäche, verhaltensauffällige Schüler, Autisten, Hochbegabte, Legastheniker, auffällige Schüler*, який формує смисл „діти з незвичною поведінкою розумово не відрізняються від інших дітей, і потребують спеціального підходу, оскільки мають певні хвороби". Множинна інтерпретанта політкоректного терміна *auffällige Jugendliche*, яка припускає змішування та взаємозаміну різних референтів „діти погано виховані" і „діти хворі" веде до викривлення картини реальної дійсності. Імпліцитні смисли, закладені автором – „діти, які мають проблеми з поведінкою, мають хвороби, а отже потребують специфічного підходу" – сприймаються реципієнтом як особистісне осмислення фрагмента дійсності і формують його ставлення, хоча і не відповідають реальності. Отже, автор грає на співчутті читача, викликає бажання підтримати саме таку концепцію вирішення проблеми, залишаючи за межами осмислення всі інші (наприклад, соціальні) фактори, що зумовлюють виникнення проблеми.

Політкоректні терміни як знаки-симулякри, що імітують референтну співвіднесеність з дійсністю, створюють для споживача массмедійного продукту симулятивний простір – квазіреальність, яка конструюється мовними засобами і некритично сприймається реципієнтом. Симулятивний потенціал політкоректних термінів уможливлює їх використання у певному лінгвістичному контексті з метою нав'язування цільової інтерпретанти, яка визначена інтенцією автора. Разом з інтерпретантою активується цілісна система чужих цінностей та орієнтирів.

Перспективи дослідження. Широке використання маніпулятивних семіотичних технологій при провідній ролі синтаксису щодо конструювання в дискурсі семантики і прагматики знака у німецьких інтернет-виданнях та інтернет-блогах робить перспективним цей напрям дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция [Текст] [Электронный ресурс] / Бодрийяр Ж. – Режим доступа : http://lit.lib.ru/k/kachalow_a/simulacres_et_simulation.shtml 2. Ботороева Ю.С. Лингвосемиотические аспекты эволюции эвфемизма в контексте времени культуры [Текст] : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Ботороева Юлия Сергеевна. – Иркутск : Иркут. гос. лингв. ун-т, 2010. – 172 с. 3. Быкова О.Н. Языковое манипулирование: материалы к энциклопедическому словарю «Культура речи» [Текст] / Быкова О.Н. // Теоретические и прикладные аспекты речевого общения : Вестник Российской риторической ассоциации. – 1999. – Вып. 1 (8). – С. 91–103. 4. Дьяченко И.А. Симулятивные знаки политической корректности в англо-американском манипуляционном дискурсе [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Дьяченко И.А. – Иркутск, 2009. – 19 с. 5. Елисеева Т.В. Симулятивные образы массового сознания современного российского общества (социально-философский анализ) [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 / Елисеева Т.В. – РАН : Москва – 2010 – Режим доступа : http://www.pandia.ru/967426/ 6. Казакова Е.В. Роль экспертных сообществ в политической модернизации [Текст] / Казакова Е.В. // Власть. – 2011. – № 3. – С. 11–14. 7. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием [Текст] / Кара-Мурза С.Г. – М. : Эксмо, 2007. – 864 с. 8. Колтунов О.Ю. Політична коректність: концептуальні основи та технологічні прийоми [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Колтунов О.Ю. – К., 2005. – 20 с. 9. Пирс Ч.С. Избранные философские произведения [Текст] / Пирс Ч.С.; [пер. с англ. К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева]. – М. : Логос, 2000. – 448 с. 10. Рождественский Ю.В. Принципы современной риторики [Электронный ресурс] / Рождественский Ю.В. ; под ред. В.И. Аннушкина. – М. : Флинта: Наука, 2003. – Режим доступа : http://evartist.narod.ru/text7/29.htm 11. Семиотика, лингвистика, поэтика. К столетию со дня рождения А.А. Реформатского. [Текст]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 768 с. 12. Смирнова У.В. Опыт лингвосемиотического анализа симулякра в контексте времени культуры (на материале англо-американского массмедийного дискурса) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Смирнова У.В. – Иркутск, 2008 – Режим доступа : http://cheloveknauka.com/opyt-lingvosemioticheskogo-analiza-simulyakra-v-kontekste-vremeni-kultury#ixzz2yJN8vDCd 13. Чинарова Е.С. Тактика манипулятивного воздействия на адресата в политическом дискурсе [Текст] / Чинарова Е.С. // Вестник Челябин. гос. ун-та. – 2009. – № 43 (181). Филология. Искусствоведение. – Вып. 39. – С. 150–152. – Режим доступа : http://www.lib.csu.ru/vch/181/030.pdf 14. Шемшуренко О.В. Эвфемизмы сквозь призму теории политической корректности (на материале американских печатных изданий начала XXI века) [Текст] / Шемшуренко О.В. //Филология и культура. Philology and culture. – 2013. – №4 (34) – С. 144–151. 15. Alles schon mal dagewesen // Spiegel online [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://forum.spiegel.de/showthread.php?t=100012 16. Alt P.-A. Unsere Euphemismen / Alt P.-A. // Theoblog [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.theoblog.de/unsere-euphemismen/14970/ 17. Braun N. Auffällige Jugendliche: Wohin mit wilden Schülern? / Braun N // Spiegel online [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.spiegel.de/schulspiegel/auffaellige-jugendliche-wohin-mit-wilden-schuelern-a-814149.html 18. Boehm A. Ad acta (4). Ausländische Mitbürger / Boehm A. // Zeit online [Электронний ресурс] – Режим доступу : http://www.zeit.de/2000/01/ad_acta_ 4_Auslaendische_Mitbuerger 19. Rütlisberger Ch. Vergewaltigungen und Unterwanderung: Das politisch korrekte Wegschauen / Rütlisberger Ch. // Kopp online [Электронний ресурс] – Режим доступу : http://info.kopp-verlag.de/hintergruende/deutschland/christine-ruetlisberger/vergewaltigungen-und-unterwanderung-das-politisch-korrekte-wegschauen.html

УДК 811.111'37:621

THE SEMANTIC ORGANIZATION OF TERMS DENOTING CRIMES AGAINST AUTHORITIES

Y.Y. Manzhos, Ph.D. (Kharkiv)

The article gives the seme analysis of English legal terms denoting crimes against states, namely terms, denoting crimes against authorities; shows the structure of an element of the lexico-semantic field CRIME AGAINST STATE – the subfield CRIMES AGAINST AUTHORITIES. The detailed analysis of this subfield and its structural parts has been provided.

Key words: crimes against authorities, legal terms, lexico-semantic field, subfield.

Манжос Я.Ю. Семантична організація термінів, що позначають злочини проти органів влади. У статті представлено семний аналіз англомовних юридичних термінів на позначення злочинів проти держави, а саме термінів на позначення злочинів, скоєних проти органів влади, побудовано складовий елемент лексико-семантичного поля ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДЕРЖАВИ – субполе ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОРГАНІВ ВЛАДИ, проведено детальний аналіз цього субполя із виділенням його структурних елементів.

Ключові слова: злочини проти органів влади, лексико-семантичне поле, субполе, юридичні терміни.

Манжос Я.Ю. Семантическая организация терминов, обозначающих преступления против органов власти. В статье представлен семный анализ англоязычных юридических терминов, обозначающих преступления против государства, а именно терминов, обозначающих преступления против органов власти, построен структурный элемент лексико-семантического поля ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ГОСУДАРСТВА – субполе ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ОРГАНОВ ВЛАСТИ, проведен детальный анализ этого субполя с выделением структурных элементов.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, преступления против органов власти, субполе, юридические термины.

The topicality of the research of English legal terms is connected with the fact that legal communication and the correct understanding of legal terms play an important role from the point of view of scientifically-theoretic and practical aspects in the course of European integration processes in Ukraine and in connection with the world globalization [2, p. 220].

The object-matter in the article is the English legal terms denoting crimes against state institutions, which are traditionally singled out by both Ukrainian researchers [2] and researchers from English speaking countries (the UK, USA) [3, p. 170; 4]. The aim of the analysis of these terms was to single out one of the structural elements of the lexico-semantic field CRIME AGAINST STATE – the subfield CRIMES AGAINST AUTHORITIES.

The analysis of legal documents, scientific articles and legal manuals has permitted to single out 19 terms – *obstruction of justice, contempt of court, perjury, contumacy, presumed contumacy, actual contumacy, sedition, prison escape, prison breach, negligent escape, actual escape, constructive escape, criminal escape, civil escape, direct contempt, indirect contempt, subornation of perjury, barratry, embracery.* On the one hand, denoting crimes against states, all these terms have in their seme structure the integral semes of the lexico-semantic field CRIME AGAINST STATE, namely [act] + [offender] + [harm] + [punishable] + [against state(s)], on the other hand, the analysis of the definitions of these terms shows, that all of them have the differential seme [institution], which is added to the integral seme [against state(s)]. This seme differentiates the meaning of these terms from the rest of the terms denoting crimes against states (for example terms denoting different kinds of treason and crimes against the society) and

© Manzhos Y.Y., 2015

makes it possible to single out the subfield CRIMES AGAINST AUTHORITIES.

The subfield CRIMES AGAINST AUTHORITIES does not have the hypernymic element, the semantic differentiation within its borders is carried out adding the differential semes [legal system], [prison], [government] into the link [state: institution] and the differential semes [obstruct], [leave], [revolt] to the integral seme [act]. On this basis three macrofields (macrofield 1, macrofield 2, macrofield 3) are singled out.

The differentiation of macrofield 1 from other structural elements is performed adding the seme [legal system] into the link [state: institution] and the seme [obstruct] to the integral seme [act]. This macrofield includes the meanings of eleven terms, namely *obstruction of justice*, *embracery*, *contempt of court, contumacy, presumed contumacy, actual contumacy, perjury, subornation of perjury, direct contempt, indirect contempt, barratry.* Macrofield 1 has the hypernymic element – *obstruction of justice*, the seme structure thereof is given in the following way:

Obstruction of justice ([offender] + [act: obstruct] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: legal system]): *Obstruction of justice – the criminal offense of obstructing the administration and process of the law (Dictionary of law).*

Macrofield 1 is not discrete, further differentiation is performed adding the dirrerential seme [court] into the link [against state(s): institution: legal system]. On this basis microfield 1 with terms denoting different types of contempt of court is singled out within the framework of macrofield 1.

Microfield 1 includes the meanings of ten terms (*embracery*, *contempt of court, contumacy, presumed contumacy, actual contumacy, perjury, subornation of perjury, direct contempt, indirect contempt, barratry),* and has the hypernymic element – *contempt of court*:

Contempt of court ([offender] + [act: obstruct: no respect] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]): *Contempt of court – disrespect for the rules of a court of law (Wordnet).*

Microfield 1 is not discrete and has different levels, further differentiation is carried out adding the differential semes [not obey], [lie], [place], and [influence] into the link [act: obstruct: no respect], that allows singling out four hyponimic microfields, namely hyponimic microfield 1, hyponimic microfield 2, hyponimic microfield 3, hyponimic microfield 4.

Hyponimic microfield 1 includes the terms *contumacy*, *actual contumacy*, *presumed contumacy* with the integral seme [not obey], which is added into the link [act: obstruct: no respect]. Hyponimic microfield 1 has the hypernymic element – *contumacy*, the seme structure of this term is given in the following way:

Contumacy ([offender] + [act: obstruct: no respect: not obey] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]): *The intentional failure of an individual to obey a summons to appear in court to defend against a charge or to obey an order rendered by the court (West's Encyclopedia of American Law).*

The meanings of the hyponyms *presumed contumacy* and *actual contumacy* are formed by the differential semes [order] / [summons], which are added into the link [act: obstruct: no respect: not obey].

Actual contumacy ([offender] + [act: obstruct: no respect: not obey: order] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]): *Actual contumacy is when the party before the court refuses to obey some order of the court (A Law Dictionary)*

Presumed contumacy ([offender] + [act: obstruct: no respect: not obey: summons] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]): *Presumed contumacy is the act of refusing or declining to appear upon being cited (A Law Dictionary).*

Hyponimic microfield 2 includes the terms *perjury, subornation of perjury* with the integral seme [lie], which is added into the link [act: obstruct: no respect]. Hyponimic microfield 2 has the hypernymic element – *perjury,* the explanations obtained from legal articles show the reference of this term to microfield 1 with terms denoting contempt of court:

Perjury obstructs the court in performance of its duty and constitutes contempt (Perjury, false statements and obstruction of justice). The seme structure of the term *perjury* is given in the following way:

Perjury ([offender] + [act: obstruct: no respect: lie] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]): *Perjury – the crime of telling lies in court when you have promised to tell the truth (Cambridge Advanced Learner's Dictionary).*

The meaning of the hyponym *subornation of perjury* is formed by the differential seme [persuade], which is added into the link [act: obstruct: no respect: lie]:

Subornation of perjury ([offender] + [act: obstruct: no respect: persuade: lie] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]): *Subornation of perjury is the crime of persuading a person to commit perjury (Wikipedia).*

Hyponimic microfield 3 includes the terms *direct contempt* and *indirect contempt* with the integral seme [place], which is added into the link [act: obstruct: no respect]. Hyponimic microfield 3 does not have the hypernymic element, the seme structure common for all the terms of hyponimic microfield 3 is given in the following way – [offender] + [act: obstruct: no respect: place] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]. The meanings of the terms *direct contempt* and *indirect contempt* are formed by the semes [in court] and [outside court], which are added into the link [act: obstruct: no respect: place]:

Direct contempt ([offender] + [act: obstruct: no respect: place: in court] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]): *direct contempt happens in court* (*Criminal contempt of court*).

Indirect contempt ([offender] + [act: obstruct: no respect: place: outside court] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court]): *indirect contempt occurs outside the court* (*Criminal contempt of court*).

Hyponimic microfield 4 includes the terms *barratry* and *embracery* with the integral seme [influence], which is added into the link [act: obstruct: no respect]. Hyponimic microfield 4 does not have the hypernymic element, the seme structure common for all the terms of hyponimic microfield 4 is given in the following way – [offender] + [act: obstruct: no respect: influence] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: court].

The meaning of the term *embracery* is formed by the seme [jury], which is added into the link [act: obstruct: no respect: influence]:

Embracery ([offender] + [act: obstruct: no respect: influence: jury] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: legal system]): *Embracery. The crime of attempting to influence a jury corruptly to one side or the other by promises, persuasions, entreaties, entertainments, and the like. This is both a state and federal crime, and is commonly included under the offense of obstructing justice (Legal dictionary)*

The meaning of the term *barratry* is formed by the seme [judge], which is added to the integral seme [offender] and the seme [by bribery], which is added into the link [act: obstruct: no respect: influence]:

Barratry ([offender: judge] + [act: obstruct: no respect: influence: by bribery] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: legal system]): *Barratry is the crime of a judge whose judgement is influenced by bribery (Useful English Dictionary).*

Thus, macrofield 1 with the integral semes [legal system] and [obstruct] has several levels, it includes microfield 1 with the branched structure of four hyponimic microfields (hyponimic microfield 1, hyponimic microfield 2, hyponimic microfield 3, hyponimic microfield 4)

Macrofield 2 within the borders of the subfield CRIMES AGAINST AUTHORITIES is formed adding the seme [prison] into the link [state: institution] and the seme [leave] to the integral seme [act] and includes the meanings of seven terms – *prison escape, prison breach, negligent escape, actual escape, constructive escape, criminal escape, civil escape.* This macrofield has the hypernymic element – *prison escape:*

Prison escape ([offender] + [act: leave] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: prison]): *A prison escape …. is where a prisoner leaves their prison through unofficial or illegal ways (Wikipedia).*

The meanings of the hyponyms are formed by semes, which are added into the link [act: leave].

The meaning of the term *prison breach* is formed by the differential seme [with force]: *Prison breach* ([offender] + [act: leave: with force] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: prison]): *Prison breach is an escape committed through the use of force and is more heinous than simple escape (West's Encyclopedia of American Law).*

The meaning of the term *actual escape* is formed by the seme [full freedom]:

Actual escape ([offender] + [act: leave: full freedom] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: prison]): *Actual escape. The escape is actual, when the prisoner in fact gets out of prison*

and unlawfully regains his liberty (West's Encyclopedia of American Law).

The meaning of the term *constructive escape* is formed by the seme [more freedom]:

Constructive escape ([offender] + [act: leave: more freedom] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: prison]): *A constructive escape takes place when the prisoner obtains more liberty than the law allows, although he still remains in confinement (West's Encyclopedia of American Law).*

The meanings of the terms *civil escape* and *criminal escape* are formed by the differential semes [after civil case] and [after criminal case]:

Civil escape ([offender] + [act: leave: after civil case] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: prison]) / *Criminal escape* ([offender] + [act: leave: after criminal case] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: prison]): *Escapes are divided into …. civil and criminal…Escapes in civil cases are, when the prisoner is charged in execution or on mesne process for a debt or duty, and not for a criminal offence, and he unlawfully gains his liberty (West's Encyclopedia of American Law).*

The meaning of the term *negligent escape* is formed by the semes [reason: carelessness]:

Negligent escape ([offender] + [act: leave: reason: carelessness] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: prison]): *A negligent escape takes place when the prisoner goes at large, unlawfully, … because the keeper by carelessness lets him go out of prison (West's Encyclopedia of American Law).*

The meaning of the term *voluntary escape* is formed by the semes [reason: sheriff's decision]:

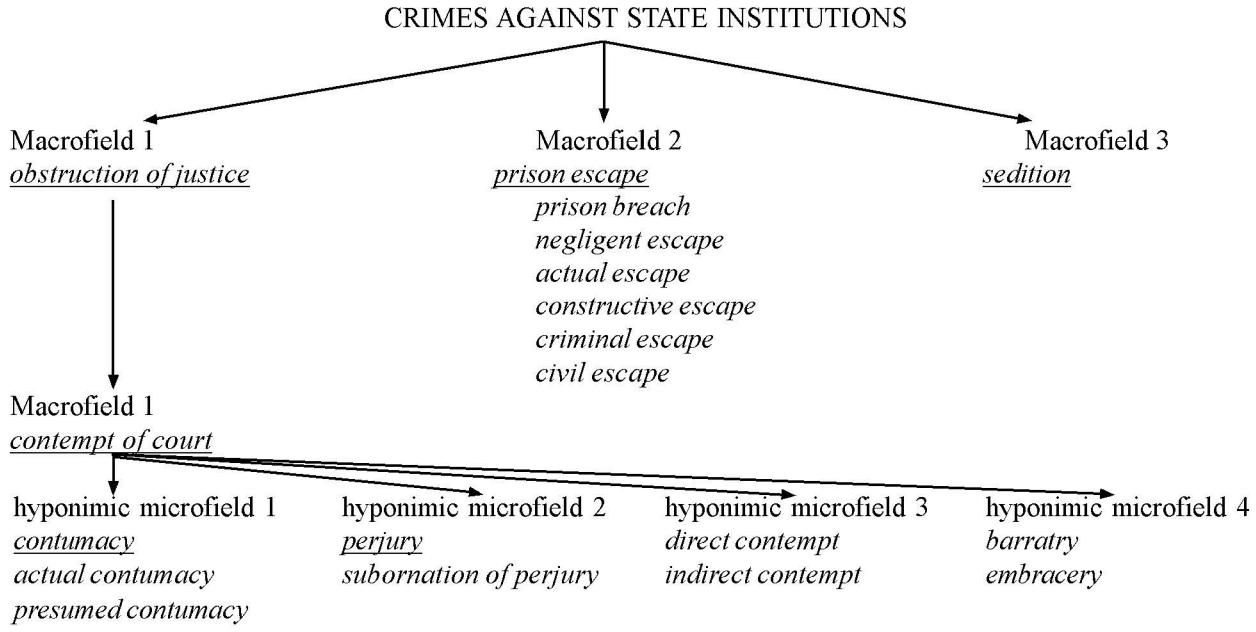
Voluntary escape ([offender] + [act: leave: reason: sheriff's decision] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: prison]): *Voluntary escape – the escape of a prisoner by the express consent of the sheriff (Webster's Revised Unabridged Dictionary).*

Macrofield 2 has only one level and is discrete.

Macrofield 3 within the borders of the subfield CRIMES AGAINST AUTHORITIES is formed adding the seme [government] into the link [state: institution] and the differential seme [revolt] to the integral seme [act]. This macrofield has only one term – *sedition,* is single-level and not discrete:

Sedition ([offender] + [act: leave: revolt] + [harm] + [punishable] + [against state(s): institution: government]): *Sedition is the crime of revolting or inciting revolt against government (Legal dictionary).*

The analysis that has been carried out allows us to conclude that the subfield CRIMES AGAINST AUTHORITIES has several levels and is discrete. The structure of macrofield 1 with terms denoting obstruction of justice is the most complex and includes one microfield and four hyponimic microfields. The scheme given below demonstrates the structure of the subfield CRIMES AGAINST AUTHORITIES:

The prospects of the further research lie in the detailed analysis of another structural element of the lexico-semantic field CRIME AGAINST STATE – the subfield CRIMES AGAINST SOCIETY, and the analysis of regional terms denoting crimes against states which are used only in some American states.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лановенко І.П. Злочини проти держави [Електронний ресурс] / І.П. Лановенко. – Режим доступу : Leksika.com.ua. 2. Шабуніна В.В. Переклад юридичного тексту в контексті міжкультурної правової комунікації / В.В. Шабуніна // Studia Linguistica. – 2012. – № 6. – С. 220–226. 3. Duff R.A. Criminalization. The political morality of the criminal law / Duff R.A., Farmer L., Marshall S.E. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 307 p. 4. South Carolina Code of Laws. Title 34 – Banking, financial institutions and money [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://law.justia.com

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. A Law Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lawfulpath.com/ref/bouvier/bouvier1.shtml 2. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dictionary.cambridge.org/define.asp?key=58937&dict=CALD 3. Criminal contempt of court [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://criminal.findlaw.com 4. Dictionary of law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199551248.001.0001/acref-97801995512488. 5. Legal dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/ 6. Perjury, false statements and obstruction of justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.knutjohnson.com 7. Useful English dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://law.academic.ru 8. Webster's Revised Unabridged Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dictionary.die.net/voluntary%20escape 9. West`s encyclopedia of American law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/ 10. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia. org/wiki/Prison_escape 11. WordNet. A lexical database for the English language [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wordnet.princeton.edu/

УДК 811.111'42:82.09

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПРОБЛЕМНОЇ СТАТТІ ЯК ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОГО ЖАНРУ АНГЛОМОВНОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

С.В. Петренко, канд. філол. наук (Київ)

У статті розглядаються особливості реалізації комунікативних тактик і стратегій у проблемній статті як літературно-критичного жанру сучасного англомовного медійного дискурсу. З метою формування сприйняття та організації знань про літературні твори, авторський стиль, літературний напрям, звернути увагу читачів на подібні риси кількох літературних творів чи персонажів критиками у проблемній статті використовуються такі стратегії: структурування за принципом релевантності, імунізації висловлювань, узагальнення, припущення, порівняння, наведення прикладів, риторичних запитань, графічна та інформаційна.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, літературно-критичний жанр, медійний дискурс, проблемна стаття.

Петренко С.В. Коммуникативные стратегии проблемной статьи как литературно-критического жанра англоязычного медийного дискурса. В статье рассматриваются особенности реализации коммуникативных тактик и стратегий в проблемной статье как литературно-критического жанра современного англоязычного медийного дискурса. С целью сформировать восприятие и организацию знаний о литературных произведениях, авторском стиле, литературном направлении, обратить внимание читателей на подобные характеристики нескольких литературных произведений или персонажей критики в проблемной статье используют следующие стратегии: структурирования по принципу релевантности, иммунизации высказываний, обобщения, предположения, сравнения, приведения примеров, риторических вопросов, графическая и информационная.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, литературно-критический жанр, медийный дискурс, проблемная статья.

Petrenko S.V. Communicative Strategies of Feature as English-Speaking Media Discourse Genre of Literary Criticism. The article highlights the peculiarities of communicative tactics and strategies realization in the feature as an English-speaking media discourse genre of literary criticism. The following communicative strategies in feature have been determined: relevancy principle structuring, utterance immunization, generalization, assumption, comparison, exemplification, rhetoric questions, graphic and information strategies. They have been used in order to form knowledge perception about literary works, writer's style, and literary tendencies, take notice of similar features of some literary works or characters.

Key words: communicative strategy, communicative tactic, feature, genre of literary criticism, media discourse.

Актуальність дослідження зумовлено загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення мовних і позамовних засобів, які використовуються для реалізації комунікативних тактик і стратегій впливу на свідомість з метою забезпечення максимальної ефективності комунікації. Актуальним є звернення до літературно-критичних жанрів сучасного медійного дискурсу.

Мета статті – дослідити тактики і стратегії проблемної статті як аналітичного літературно-критичного жанру сучасного англомовного медійного дискурсу. Об'єктом дослідження є власне жанр проблемної статті. Предметом дослідження є лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості реалізації тактик і стратегій цього жанру.

Матеріал дослідження – тексти проблемних статей англомовних часописів *Canadian Literature, Comparative Literature, Journal of Modern Literature (Bloomington), Novel (A Forum on Fiction), The Hemingway Review, Twentieth*

© Петренко С.В., 2015

Century Literature, World Literature Today.

Комунікативна стратегія визначається як сукупність мовленнєвих дій, які спрямовані на вирішення загального комунікативного завдання мовця [4, с. 58]; евристичне інтенціональне планування дискурсу для досягнення його учасниками кооперативного результату [3, с. 170]; взаємодія мисленнєвого та вербального планів дискурсу для досягнення позамовленнєвих діяльнісних цілей, що виявляє соціально-інтеракційну природу вербальної комунікації [5, с. 247]. Комунікативна стратегія може бути і невербальною [1, с. 14]. Комунікативна тактика – одна або декілька дій, які сприяють реалізації певних стратегій [4, с. 58].

Стратегії літературно-критичних жанрів медійного дискурсу – способи формування сприйняття та організації знань про літературні твори, які використовують критики з метою проінформувати читача про художній твір (автор, зміст, особливості оформлення та реалізації); дати загальну оцінку твору та його окремих аспектів; обґрунтувати оцінки, висловлені у літературно-критичній статті, пояснити, проілюструвати їх; вплинути на читача [3, с. 49–50]. Вибір комунікативних тактик і стратегій залежить від мовних особистостей адресанта й адресата, їхньої комунікативної мети (інтенції), а також екстралінгвістичних чинників.

Проблемна стаття є специфічним літературно-критичним жанром, оскільки розрахована на цільову групу читачів, тому друкують її лише у спеціалізованих виданнях. Проблемна стаття інформує читача про літературний процес у цілому, появу, зміну, зникнення, кризу жанрів, стиль тощо. Проблемна стаття – аналітичний літературно-критичний жанр медійного дискурсу, що передбачає розгляд, аналіз і прогнозування вирішення актуальної проблеми літературної критики, що супроводжує переосмислення законів тогочасної ідеології (переосмислення проблеми стилю, жанру, літературної течії, напряму тощо). Диференційними ознаками проблемної статті є: постановка актуальної проблеми, розкриття та розв'язання якої є основним завданням жанру; висвітлення актуальності проблеми, яку супроводжує обов'язкова поліваріантна аргументація у формі вербального коментування; представлення топосів «загальне – окреме», «позитивне – негативне»; показ зміни світоглядних орієнтирів літературного світу; можливість повернення до розглянутої проблеми через деякий час в іншому ракурсі; максимальне спонукання читачів до роздумів над розв'язанням запропонованої проблеми; обов'язкове узагальнення фактів тематики жанру; дедуктивний метод побудови, яскрава емоційність викладу, підвищена критичність аналізу, професійний аналітико-інформаційний погляд, авторське розв'язання проблеми, оптимістична кінцівка тощо [6, с. 239].

Побудова проблемної статті складається з таких етапів: етап інтенційного фомування (автор мисленнєво оформлює свій задум щодо написання статті згідно з редакційними вимогами, особистими інтересами); етап вибору проблеми (особиста зацікавленість, редакторський вплив, неофіційне спілкування з читачами); етап інвенції (нагромадження матеріалу); узагальнено-дедуктивний етап (відокремлення основної інформації від другорядної, узагальнення обраного матеріалу); етап аргументації (виділення істинних суджень-домінантів (аргументів), які підкреслюють істинність чи хибність тез статті); аналітично-критичний етап (критичне осмислення огляду інформації); етап пропозицій (спонукаючи адресата до роздумів, автор повинен запропонувати свій варіант вирішення проблеми); заключний етап (всебічний аналітично-критичний огляд проблеми, визначення шляхів її розв'язання, висновки) [6, с. 240–243].

Проблемна стаття є близькою за своєю структурою до наукової статті, тому стратегія структурування за принципом релевантності виражена у кожній такій статті. За допомогою тактики введення теми в англомовній проблемній статті критик намагається справити перше враження на читача, викликати у нього інтерес до певної теми, напр., *Ironically, perhaps, the reading of Mackenzie's Voyages today is a more complex, multilayered experience than it seems to have been for his contemporary audience* [13, с. 54]. Критик переконаний, що твір є складним для розуміння читачем. Тактика підведення підсумків реалізується у вигляді поради, рекомендації, напр., *Readers learn to be better people, if they do at all, like the Egyptian sultan: a lifetime in a short dream* [21, с. 140]. У даному висновку критик використовує умовну конструкцію *if they do at all*, а також

порівняння *like the Egyptian sultan*, рекомендуючи читачам змінюватися на краще.

Стратегія припущення в англомовній проблемній статті виражається за допомогою вживання речень з маркерами *would, seem, perhaps, maybe* тощо, напр., *Given how difficult it can be for readers or for a character in a novel to follow all the layers of reability at which information comes to them and to tag them properly, each with contextual complications, it would seem that far from being the default assumption, the reliability of the information available to readers and to other characters in the book is not occasionally but typically doubtful* [20, с. 394]. З метою вираження припущення у цій проблемній статті критик використовує граматичну конструкцію *it would seem that*. Крім того, для вираження припущення, а також для зниження іллокутивної сили висловлювання може використовуватися конструкція *perhaps predictably*, напр., *Of Joyce's four masterpieces, the one that receives the most sustained critical attention is, perhaps predictably, Ulysses* [8, с. 149].

Стратегія узагальнення в англомовній проблемній статті реалізується тактиками виокремлення цілого та виокремлення частини. Тактика виокремлення цілого у проблемній статті пов'язана з оцінкою усього методу, стилю, підходу письменника, напр., *However, what is especially interesting about Tairov's approach for my purposes is his willingness to admit that he is manipulating, in fact betraying, Chesterton's text with his adaptation [...]* [11, с. 41]. Критик наголошує, що для його розвідки та написання цієї статті важливий увесь експериментальний метод Тайрова, використовуючи конструкцію *what is especially interesting about ... is*. Тактика виокремлення частини пов'язана з оцінкою окремих моментів літературного твору, напр., *This story's final sentence becomes the climax of all Krebs's emotional problems* [7, с. 55]. У проблемній статті про творчість Е. Гемінгвея критик використовує лексему *climax*, а також наголошує, що останнє речення оповідання письменника є кульмінацією, тобто виокремлює частину твору з метою пояснення та оцінки проблем персонажа.

Стратегія порівняння в англомовній проблемній статті використовується критиками з метою підтвердження свого ставлення до прочитаного, напр., *Shaped like a children's picture-book, though clearly nothing of the kind, it looks like an illustrated text-poems by Hughes to which Baskin has done pictures-and is talked of as such in the standard bibliography and by early commentators on the work* [15, с. 18]. У цій проблемній статті стратегія порівняння реалізується конструкціями *shaped like, look like*.

Стратегія наведення прикладів в англомовній проблемній статті використовується критиками з метою фактологічного підтвердження своєї точки зору за допомогою використання конструкцій *for example, for instance, by way of example* тощо, напр., 1) *By way of example, however, if we turn to his Chapter 2, we can get a sense of his comparative methodology* [14, с. 176]; 2) *European modernists, for example, tend to hear Beckettian silence and babble haunting moments of crisis which turn about a lack in the subject* [12, с. 180]. У цих фрагментах проблемних статей стратегія наведення прикладів реалізується за допомогою конструкцій *by way of example, for example*. Критики наводять приклади з метою продемонструвати свою обізнаність, ерудицію, а також надати жвавості викладеному матеріалу.

Стратегія риторичних запитань використовується у проблемних статтях з метою змінити емоційний стан читача, утворити певну систему асоціацій та емоційно підкреслити тези критика, напр., *If the novel seemed realism's master genre in the 1830s, though, why did John Stuart Mill avow in 1833 that the best alternative to the "eloquence" found in political articles and philosophical disquisitions was the "feeling thought" to be found not in fiction but in poetry? Poetry, because it allows the articulation of feelings as one might confess them to oneself, is overheard, while eloquence, designed with an authence in mind, is simply heard* [18, с. 38]. У цій проблемній статті критик протиставляє *poetry* та *fiction* у вигляді риторичного запитання, що стимулює читача подумати над творами, які згадуються у статті. Спроба критика дати відповідь на це запитання підкреслює його попередні тези.

В англомовних проблемних статтях використовуються такі естралінгвістичні стратегії: інформа-

ційна та графічна. У текст проблемної статті вставляється інформація про критика, напр., *Norman Finkelstein is professor of English at Xavier University. His books of poetry include Restless Messengers and the three-volume serial poem Track: Track, Columns, and Powers. His most recent books of criticism are NOi One of Them in Place: Modern Poetry and Jewish American Identity and Lyrical Interference: Essays on Poetics. He is currently writing a book on religious revisionism in contemporary long poems* [9, с. 341]. У проблемній статті «Late Duncan: From Poetry to Scripture» подається коротка довідка про самого критика Н. Фінкелштайна.

Графічна стратегія в англомовній проблемній статті представлена шрифтовими виокремленнями назв творів, імен письменників, персонажів, цитат тощо, напр., 1) An accomplished writer of three collections of short stories and three previous novels, Rabindranath Mararaj has lived for many years in Ajax, Ontario. One could perhaps call his latest novel, *The Amazing Absorbing Boy*, "the year of finding Canada," or more specifically Toronto. The book's use of the comic-book genre to portray experiences of immigration brings to mind Michael Chabon's *The Amazing Adventures of Kavalier & Clay* – a much grander and more sophisticated novel: not only do both novels begin with a seventeen-year-old, comic-book-obsessed protagonist named Sammy, but more importantly, they also share the common themes of orphanhood and being an immigrant in a metropolitan city [18, с. 130]. У цій статті назви творів виокремлюються курсивом. 2) *Lorna Dee Cervantes is an award-winning Chicana and Native American poet who has been described by Alurista as "one of the major Chicana poets of the past forty years." Her published works include three books of poetry,* Emplumada *(1981), which won the American Book Award*, From the Cables of Genocide: Poems on Love and Hunger *(1991), and* Drive *(2006). She has been the recipient of two NEA Fellowships for Poetry. Cervantes's poetry is known for its emphasis on social justice and for its compelling imagery* [16, с. 28]. У цій статті інформація про автора подається курсивом, а назви творів – подаються звичайним шрифтом.

Інформація про автора твору може бути подана курсивом у вигляді епіграфу, напр., *We are story gatherers, no matter who we are or what path we follow. Our first breath is the promise we make to take on our own story, and to accept a place in the story field of earthly life. We gather stories any way we can: across from the fire, at the kitchen table, by telephone, cell phone, Internet, and now texting. In our tribal traditions, those who could tell stories always had a place at the table, and friends wherever they traveled. With Cheyenne Madonna, Eddie Chuculate emerges as an important new talent in his generation of storytellers. The short story is his form. The place: straight out of contemporary Indian country. He's a journalist of the soul as he investigates the broken-heart nation of Indian men. The epicenter of action is the tenuous meeting place between boyhood and manhood, between fierce need and desire. Chuculate relates a world that is exactly what it is, with no romantic savage junk, and no temporary spiritual life preservers. In the midst of despair there's a shine of meaning that surfaces, like the miracle of sunrise after an all-night party.* – Joy Harjo [10, с. 12].

Крім того, в англомовній проблемній статті, яка представлена на шпальтах спеціалізованих видань, після тексту статті йдуть примітки та література, напр.,

SIDEBAR

I am greatly indebted to Dmitri Nabokov for his most valuable suggestions and comments.

FOOTNOTE

1 Regrettably, the catalogue does not list the publisher and the year of publication. […]

REFERENCE

Works Cited

Byron, Lord George Gordon. The Complete Poetical Works. Cambridge: Riverside P, 1933.

Debreczeny, Paul. The Other Pushkin. A Study of Alexander Pushkin's Prose Fiction. Stanford: Stanford UP, 1983 […] [19, с. 55].

Таким чином, для формування сприйняття та організації знань про літературні твори, авторський стиль, літературний напрям критики у проблемній статті використовують такі лінгвістичні стратегії: структурування за принципом релевантності, імунізації висловлювань, узагальнення, припущення, порівняння, наведення прикладів, риторич-

них запитань, графічну та інформаційну, які використовуються з метою звернути увагу читачів на подібні риси кількох літературних творів, персонажів; фактологічного підтвердження точки зору критика; досягнення стилістичного ефекту, експресії, що підвищує ефективність вираження ставлення критика до прочитаного; привернути увагу читачів до теми; також вираження різноманітних відтінків аксіологічного модального значення (сумніву, виклику, іронії тощо). Перспективою подальшого дослідження може бути розгляд особливостей реалізації комунікативних тактик і стратегій інших аналітичних літературно-критичних жанрів сучасного англомовного медійного дискурсу, а саме: літературної рецензії та літературного огляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики : проблеми систематики / Бєлова А.Д. // Мовні і концептуальні картини світу / [відп. ред. О.І. Чередниченко]. – К. : Логос, 2004. – № 10. – С. 11–16. 2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монографическое учебное пособие] / Селиванова Е.А. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с. 3. Синдеева Т.И. Речевой жанр "газетная рецензия" и его лингвотекстовые характеристики (на материале английского языка) : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Синдеева Татьяна Игоревна. – М., 1984. – 210 с. 4. Труфанова И.В. О разграничении понятий : речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / Труфанова И.В. // НДВШ : Филологические науки. – М., 2001. – № 3. – С. 56–65. 5. Фролова І.Є. Дискурсивна стратегія як організуючий конституент вербально-соціальної інтеракції / Фролова І.Є. // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи / [гол. ред. Бєлова А.Д.]. – К. : Логос, 2009. – № 3. – С. 242–249. 6. Шевчук М. Фреймова організація дискурсу проблемної статті / Мирослава Шевчук // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць / [гол. ред. Мартинова Г.І.]. – Черкаси : Брама-Україна, 2009. – Вип. 9. – С. 238–248.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Baerdemaeker R. Performative Patterns in Hemingway's "Soldier's Home" / Ruben de Baerdemaeker // The Hemingway Review. – 10-01-2007. – Vol. 27. – P. 55. 8. Borg R. Working with History, Working with Taboo : A Comparative Review of Two Works of Joyce Criticism / Ruben Borg // Journal of Modern Literature (Bloomington). – 01-01-2008. – Vol. 31, Number 2. – P. 149. 9. Finkelstein N. Late Duncan : From Poetry to Scripture / Norman Finkelstein // Twentieth Century Literature. – 10-01-2005. – Vol. 51, Number 3. – P. 341. 10. Harjo J. Fiction by Eddie Chuculate / Joy Harjo // World Literature Today. – 07-01-2010. – Vol. 84. – P. 12. 11. Harriman L.H. The Russian Betrayal of G. K. Chesterton's The Man Who Was Thursday / Lucas H. Harriman // Comparative Literature. – 01-01-2010. – Vol. 62, N. 1. – P. 41. 12. Janus A. In One Ear and Out the Others : Beckett …. Mahon. Muldoon / Adrienne Janus // Journal of Modern Literature (Bloomington). – 01-01-2007. – Vol. 30, Number 2. – P. 180. 13. Jarvis R. Curious Fame : The Literary Relevance of Alexander Mackenzie Reconsidered / Robin Jarvis // Canadian Literature. – 07-01-2007. – P. 54. 14. Keenaghan E. Newly Discrepant Engagements : A Review of Three Recent Critical Works in Modernist Postcolonial Studies / Eric Keenaghan // Journal of Modern Literature (Bloomington). – 04-01-2006. – Vol. 29, Number 3. – P. 176. 15. Loizeaux E.B. Reading Word, Image, and the Body of the Book : Ted Hughes and Leonard Baskin's Cave Birds / Elizabeth Bergmann Loizeaux // Twentieth Century Literature. – 04-01-2004. – Vol. 50, N. 1. – P. 18. 16. Mish J.C. A Conversation with Lorna Dee Cervantes / Jeanetta Calhoun Mish // World Literature Today. – 07-01-2010. – Vol. 84. – P. 28. 17. Plotz J. Antisocial Fictions : Mill and the Novel / John Plotz // Novel (A Forum on Fiction). – 04-01-2010. – Vol. 43, N. 1. – P. 38. 18. Shao-Pin L. The Year of Memory and Discovery / Luo Shao-Pin // Canadian Literature. – 04-01-2011. – P. 130. 19. Shapiro G. Nabokov and Pellico : Invitation to a Beheading and My Prisons / Gavriel Shapiro // Comparative Literature. – 01-01-2010. – Vol. 62, N. 1. – P. 55. 20. Spolsky E. How to Do Things with Novels / Ellen Spolsky // Twentieth Century Literature. – 10-01-2007. – Vol. 53, N. 3. – P. 394. 21. Sussman Ch. Time Wandering : Problems of Witnessing in the Romantic-Era Novel / Charlotte Sussman // Novel (A Forum on Fiction) . – 04-01-2010. – P. 140.

УДК 811.111:378.147.091.33

МІЖНАРОДНА НАУКОВА ПУБЛІКАЦІЯ: ЕФЕКТИВНА НАЗВА

О.О. Чорновол-Ткаченко, канд. філол. наук (Харків)

Стаття є спробою привернути увагу вчених, які планують надсилати свої наукові доробки до реферовних міжнародних видань, до ролі назви наукової публікації. Стаття містить огляд базових характеристик та функцій назви публікації у межах міжнародного наукового спілкування на сучасному етапі. Результатом лінгводидактичної розвідки є перелік рекомендацій щодо написання ефективної назви наукової публікації.

Ключові слова: вимоги до наукової публікації, ефективність назви наукової публікації, міжнародне реферованe наукове видання, назва наукової публікації, наукова публікація.

Черновол-Ткаченко О.А. Международная научная публикация: эффективное название. Статья представляет собой попытку привлечь внимание ученых, которые планирую отправлять свои научные результаты в реферируемые международные издания, к роли названия научной публикации. Статья содержит обзор базовых характеристик и функций названия публикации в рамках международного научного общения на современном этапе. Результатом лингводидактического исследования стал перечень рекомендаций к написанию эффективного названия научной публикации.

Ключевые слова: международное реферируемое научное издание, название научной публикации, научная публикация, требования к научной публикации, эффективность названия научной публикации.

Chornovol-Tkachenko O.O. International Scientific Paper: An Effective Title. The article makes an attempt at claiming attention of scientists who are planning to place results of their research in international reviewed scientific periodicals to the role of the scientific paper title. The paper reviews basic characteristics and functions of a scientific paper title in the frames of international scientific communication at present. The linguodidactic research results in a list of guidelines for an effective scientific paper title.

Key words: efficacy of a scientific paper title, international reviewed scientific periodical, requirements to a scientific paper, scientific paper title, scientific paper.

Сучасна спрямованість вітчизняної науково-освітянської діяльності на підготовку кваліфікованих дослідників, конкурентоспроможних на міжнародному рівні, – це вже не просто тенденція, а абсолютна вимога часу. Але, як це часто буває у періоди змін та трансформацій, між прагненням налагодити конструктивний діалог з науковцями за кордоном та реальними можливостями українських вчених виникають певні розбіжності. Бачимо за мету зробити внесок до вирішення цієї проблеми шляхом надання рекомендацій щодо основних вимог до публікацій англійською мовою статей у зарубіжних реферованих виданнях.

Об'єкт нашого дослідження – вимоги до статей, що подаються до друку у реферовані міжнародні наукові видання, а його предмет – назва наукової публікації як чинник, що робить наукову публікацію успішною.

Запорукою успіху будь-якої діяльності є бачення мети процесу, здатність передбачити кінцевий результат. Пропонуємо поставити собі таке запитання: а навіщо існують наукові публікації? Відповідь, на наш погляд, є однозначною: необхідно розширити знання поза межі того, що відомо науковцям на даний момент. Міжнародні публікації виводять цей процес на міжнаціональний рівень, на якому найширша читацька аудиторія має можливість ознайомитися з результатами наукової роботи.

Для того, щоб наукова робота була прийнятою до друку у поважному спеціалізованому виданні, вона, безумовно, має бути актуальною, високонауковою, релевантною, логічною та змістовною. Але

© Чорновол-Ткаченко О.О., 2015

при цьому не слід ігнорувати методи та заходи, які роблять текст публікації привабливим, цікавим та оригінальним. Іншими словами, вона має привертати до себе увагу. Аналіз основних засобів досягнення означеної мети складає актуальність нашого дослідження, а також володіє, на наш погляд, високим практичним потенціалом. Матеріалом нашої розвідки ми обрали сучасні наукові публікації з хімії Американського хімічного товариства (American Chemical Society), до складу якого входять блізько 60 міжнародних реферованих видань з різноманітних галузей хімії.

Першим кроком до написання наукової статті, яку може бути прийнято до поважних наукових видань, є формулювання назви публікації. Вона має бути простою, привабливою, інтригуючою або навіть провокуючою. Саме на цьому етапі слід відходити від конвенціонального (висловів типу 'investigation of', 'study of', 'novelty', 'highly efficient' тощо) та переходити до креативного (назви, що включають запитання, протиставлення, аналогії тощо). Назва публікації – це щось схоже на успадковане ім'я, на частку її життя [4]. Беручи до уваги велику кількість публікацій, які щорічно друкуються з різних дисциплін, авторам-науковцям необхідно зважати на той факт, що потенційний читач може легко пропустити статтю, просто не звернувши увагу на її назву у загальному змісті журналу або в електронній базі даних. Щоб запобігти цьому, науковцю, який бажає представити результати свого наукового дослідження, необхідно зосередитись на формулюванні назви майбутньої публікації.

Змістовний компонент назви публікації завжди був та лишається пріоритетним. На думку Джона Свейдза та Крістін Фік, ефективна назва наукової публікації мусить:

1) віддзеркалювати тематику дослідження;
2) містити відомості про масштаб дослідження (при цьому не перебільшувати та не занижати його значущість);
3) бути зрозумілою для читачів у певній галузі [5, с. 205].

Формальні вимоги до назви наукової публікації є також важливим чинником її успішності. Розпочнемо з довжини назви. Ряд дослідників вважає, що ефективною можна вважати назву, яка не перевищує 10-12 слів. Погоджуючись з такою вимогою, зазаначимо, що у випадку вузькоспецифічних, високотехнологічних та насичених специфічною термінологією досліджень, цей показчик може доходити до 18-20 без втрати ефективності назви. Наведемо приклади назв публікацій, які редакторська колегія Американського хімічного товариства наводить у якості вдалих прикладів у розділі «Вибір редактора» свого офіційного сайту:

(1) Why Is Uranyl Formohydroxamate Red? (5 слів);
(2) Student Understanding of Intermolecular Forces: A Multimodal Study (8 слів);
(3) Lithium Hydrazinidoborane: A Polymorphic Material with Potential for Chemical Hydrogen Storage (11 слів)
(4) Feasibility of Using Li_2MoO_3 in Constructing Li-Rich High Energy Density Cathode Materials (12 слів);
(5) Gigantic Optical Nonlinearity: Laser-Induced Change of Dielectric Permittivity of the Order of Unity (13 слів);
(6) A Non-Cross-Coupling Approach to Arene-bridged Macrocycles: Synthesis, Structure, and Direct, Regioselective Functionalization of a Cycloparaphenylene Fragment (16 слів) [9].

Ще одним способом привернути увагу цільової аудиторії до власної публікації є використання елементу креативності при формулюванні її назви. Багаточисельні приклади назв публікацій доводять, що навіть у такому формалізованому типі дискурсу, як наукова стаття є місце для елементів, що викликають зацікавленість читача:

(7) Maximizing the Reactivity of Phenolic and Aminic-Trapping Antioxidants: Just Add Nitrogen! [8];
(8) How Is Diffusion of Neutral and Charged Tracers Related to the Structure and Dynamics of a Room-Temperature Ionic Liquid? Large Deviations from Strores-Einstein Behavior Explained [11];
(9) Origins of the Quinolone Class of Antebacterials: An Expanded «Discovery Story» [12];
(10) Nucleic Acid Therapeutics Using Polyplexes: A Journey of 50 Years (and Beyond) [10].

Як бачимо із наведених вище прикладів, найбільш виразними засобами привернути увагу читача є назви публікацій у формі запитання, а також такі, що використовують алюзії та навіть самоіронію.

Ще декілька десятиріч потому автори були значно більш консервативними у тому, як вони презентували свої надбання читачеві. Так, наприклад, у переважній своїй більшості назви наукових публікацій розпочиналися або містили такі іменники як 'Investigation', 'Demonstration', 'Comparison' та 'Study'. Сьогодні ж ці слова радше несуть конотацію рутинного наукового дослідження, ніж використовуються для привертання уваги читача. Окрім цього, бажання зробити назву публікації оригінальною призвело до використання небажаних «рекламних трюків» для привертання уваги, а саме слів та виразів 'Highly Efficient', 'Novel', 'Green', 'One-Pot', 'Facile' та ін., які фактично не мали змістовного підкріплення у тексті статті. Наприклад, приблизно 2000 статей з різних галузей хімії, що було опубліковано у 2013-2014 роках, мали у своїй назві вирази 'Highly Efficient' або 'Enhanced Performance'. Саме тому зараз редактори міжнародних видань вимагають від авторів, які використовують подібні вирази у назві публікації, додаткових пояснень та підтвердженя адекватності їх застосування. У якості доказу наявності таких вимог нижче наводимо фрагмент рекомендацій для науковців, які надсилають свої публікації до редакції «Журналу з фізичної хімії»: «The title should be specific, informative, concise, and accurately reflect the scientific content. Keywords in the title assist in effective literature retrieval. The title, authorship, and institutional affiliations should be included on the first page. Avoid using common phrases such as "investigation", "study," "demonstration", or "performance evaluation", uncommon acronyms, and words such as "First", "Novel", "Facile", and "One-Pot" in the title and abstract» [11].

Синтаксична структура назви публікації також заслуговує на увагу авторів: її структура має бути прозорою та зрозумілою, без зайвих нашарувань. Наприклад, небажаним є багаточисельне використання прийменників 'of', 'to', 'from', що часто спостерігаємо у тих випадках, коли науковець намагається залучити до назви якомога більше ключових слів та термінів, при цьому губиться значення, а назва стає задовгою, нецікавою та неефективною.

Перенасичення назви публікації складною (часто вузькоспецифічною) термінологією або невірне її використання також є поширеною помилкою. Наприклад, в різних частинах не слід застосовувати терміни, що належать до різних терміносистем (photocatalytic generation of hydrogen in an aqueous solution та a water splitting reaction).

Запорукою успіху публікації у цілому та її назви зокрема є дотримання такого принципу: використовуйте у назві лише ту термінологію та ті визари, які підкріплюються у тексті публікації експериментом або доказовою базою. З обачністю необхідно ставитися до слів 'superior', 'enhanced', 'novel', 'novice', 'first time' і т. ін. Авторам необхідно зважати на той факт, що зміна напрямку експерименту або використання нової технології дослідження не підпадає під категорію «вперше» в науці, а усі публікації, що друкуються у міжнародних реферованих виданнях, мають презентувати виключно новаційні результати та доробки. Цінність наукової публікації вимірюється її змістом, а не використанням занадто «сильних», провокуючих або рекламуючих слів в її назві. Наявність останніх може свідчити про зверхність або навіть наукову сумнівність статті. Секрет ефективної назви полягає у тому, що вона має у стислій формі містити достатньо інформації, щоб змусити читача-науковця зацікавитись дослідженням та захотіти ознайомитись із повним текстом публікації. Інакше кажучи, назва публікації зберігає роль основного засобу поширення наукової інформації, тому процес її формулювання може виявитись більш складним, ніж може здаватися на перший погляд, але це того варто.

Беручи до уваги інтердисциплінарність та складність сучасної науки, зауважимо, що більшість досліджень є багатосторонніми та можуть поєднувати різні методики, експерименти, матеріали, теорії та навіть фундаментальні теоретичні засади. Перед науковцем постає завдання: вирішити, про що саме публікація, яка тема та які результати мають відбиватись у її назві. Текст статті може містити декілька вступних абзаців на роз'яснення внутрішньої побудови та методології дослідження, але назва є занадто короткою, щоб надавати пояснення. Цей факт ще раз доводить необхідность ретельної доробки ефективності назви публікації.

З огляду на все зазначене вище, пропонуємо ряд рекомендацій, які, на наш погляд, володіють мето-

дичним потеціалом для створення якщо не ідеальної, то хоча б ефективної назви наукової публікації:

- на першому, підготовчому етапі сконцентруйтесь на іменниках (назви матеріалів, обладнання, явищ) на позначення найсуттєвіших аспектів проведеного дослідження. Запитайте себе об'єктивно, чи потребує назва використання прикметників, щоб зробити її більш привабливою. При цьому уникайте недоречних дескриптивних елементів, єдиною функцією яких є рекламування або прикрашання назви;
- переконайтесь, що назва публікації не містить граматичних або лексичних помилок. У разі виникнення сумнівів краще проконсультуватись із спеціалістом у галузі іноземних мов. Наявність навіть однієї помилки у назві може призвести до того, що читачі не зможуть сприймати статтю серйозно або взагалі не матимуть бажання читати її;
- якщо Ви не можете вкластися у 20 слів при формулюванні назви публікації, можливо, це відбувається через те, що Ви недостатньо чітко уявляєте собі, що є пріоритетним у дослідженні. Неможливість надати статті стислу продуктивну назву є ознакою того, що науковій доробці бракує зв'язності або того, що в її основу не покладено провідну тему. У будь-якому разі досліднику бажано переробити основний текст майбутньої публікації з метою створення цілісної та логічної концепції;
- якщо назва публікації містить слова та словосполучення на зразок 'highly efficient', 'green', 'improved', Ви маєте переконатися, що у тексті роботи міститься фактичне (теоретичне або імпіричне) підтвердження того, що дослідження є високоефективним, його доробки – корисними для збереження оточуючого середовища, а методи – вдосконаленими у порівнянні з тими, що використовувались вченими раніше (при цьому надається детальний огляд наукової літератури для того, щоб читач міг здійснити порівняння);
- бажано уникати використання слів 'superior', 'unique' та 'enhanced' у назві публікації, бо вони містять сильний оцінний компонент змісту та неодмінно викликають у читача сумніви щодо научності дослідження. Якщо дослідження і справді є унікальним або видатним, то про це свідчитиме опис його результатів або якісно прописана вступна частина, яка містить об'єктивне та обгрунтоване порівняння з попередніми роботами у конкретній галузі науки. Окрім цього, слово 'enhanced' може асоціюватись у читача з пошаговим, інкрементним типом дослідження, який не є особливо цікавим для читацького загалу;
- слова 'first' та 'novel' у назві публікації є пустими (із стертим лексичним значенням), а тому непотрібними. У читача може з'явитися уявлення про те, що Ваше дослідження містить новітні дані або розуміння проблемного питання. Якщо ж Ваші погляди не є революційними, то такі слова лише ускладнюють розуміння публікації у цілому;
- іншою типовою помилкою є формулювання назви, яка схожа на детельний перелік потенційних сфер використання результатів дослідження. Очевидно, що такій роботі бракує розвитку ідей. У читича може з'явитись уявлення про те, що дослідження є набором перелічених гіпотетичних аплікацій його результатів та не містить корисних або принципово важливих доробок;
- з обережністю необхідно ставитися до використання абревіатур та акронімів у назві публікації. З них обирають виключно такі, що є зрозумілими широкому колу читачів-спеціалістів у певній науковій галузі, тобто вони не можуть бути вузькоспецифічними або такими, що нещодавно з'явились у практиці наукового спілкування. Це може призвести до ускладнення розуміння назви і роботи у цілому.

Як це не дивно, запобігти небажаним помилкам при остаточному формулюванні назви публікації можна досить простим шляхом: запишіть декілька (3-5) її варіантів та надайте їх своїм колегам, щоб вони обрали найбільш влучний. Із допомогою простої більшості можна обрати ефективний варіант.

Підсумовуючи сказане вище, вважаємо за потрібне наголосити на тому, що хоча науковий дискурс завжди був і залишається одним з найбільш традиційних та сталих різновидів інституціонального дискурсу, сучасний діалог між науковцями

на міжнародному рівні зазнає суттєвих змін та рухається у напрямку спрощення, демократизації та креативності. Ці процеси стосуються формулювання назви наукової публікації як ефективного засобу привертання уваги читача, у якого з'явиться бажання ознайомитись з повним текстом роботи. При цьому редакційні колегії реферованих зарубіжних періодичних наукових видань суттєво змінили вимоги до публікацій у цілому та до їх назв зокрема. Розуміння цих тенденцій сучасними науковцями є запорукою їх успіху, а саме надасть їм широкі можливості бути почутими всесвітньою спільнотою дослідників.

Перспективою нашого дослідження вважаємо розробку аналогічних лінгводидактичних рекомендацій з написання резюме до наукової статті англійською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bem D.J. Writing the empirical journal article / D.J. Bem // The Complete Academic Guide for the Beginning Social Scientist. – New York : Random House, 1987. – P. 171-201. 2. Fathala M. A Practical Guide for Health Researchers [Electronic resource] / M. Fathala. – 2011. – Access mode : http://www.emro.who.int/dsaf/dsa237.pdf.3. Kamat P. How to Make Your Next Paper Scientifically Effective / P. Kamat, G.C. Schatz [Electronic resource] // The Journal of Physical Chemistry Letters. – 2013. – Access mode : http://pubs.acs.org/doi/pdf/10.1021/jz4006916 4. Kamat P. What's in a Name? / P. Kamat, G.C. Schatz [Electronic resource] // The Journal of Physical Chemistry Letters. – 2014. – Access mode : http://pubs.acs.org/doi/pdf/10.1021/jz5014888 5. Swales J. M. Academic Writing for Graduate Students: A Course for Nonnative Speakers of English / J.M. Swales, C. B. Feak. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994. – 432 p. 6. Swales J.M. English in Today's Research World: A Writing Guide / J.M. Swales, C.B. Feak. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994. – 293 p. 7. Yakhontova T. Titles of conference presentations abstracts: A cross-cultural perspective / T. Yakhontova // The Language of Conferencing. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002. – P. 277-300.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Accounts of Chemical Research [Electronic resource]. – 2015. – Access mode : http://pubs.acs.org/journal/achre4. 9. ACS Publications. Editors' Choice [Electronic resource]. – 2015. – Access mode : http://pubs.acs.org/editorschoice/. 10. Chemical Reviews [Electronic resource]. – 2015. – Access mode: http://pubs.acs.org/journal/chreay. 11. Information for Authors of Papers // the Journal of Physical Chemistry Letters [Electronic resource]. – 2015. – Acess mode : http://pubs.acs.org/paragonplus/submission/jpchax/jpclcd_authguide.pdf]. 12. Journal of Medicinal Chemistry [Electrobic resource]. – 2015. – Access mode : http://pubs.acs.org/toc/jmcmar/0/0. 13. The Journal of Physical Chemistry [Electronic resource]. – 2015. – Access mode: http://pubs.acs.org/toc/jpcbfk/0/0.

УДК 811.112.2'42

НІМЕЦЬКОМОВНА МАКСИМА ТА ЇЇ ПОРІВНЯЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗІ СПОРІДНЕНИМИ МІКРОТЕКСТАМИ

Т.А. Смоляна (Харків)

В статті розглядається історія максими (різновиду афоризму), мікротексту, її приналежність як до фразеологічного, так і до пареміологічного фондів, надано визначення, виокремлено та наведено порівняльні характеристики із спорідненими одиницями, а саме сентенціями, хріями, гномами, афоризмами тощо.

Ключові слова: апофегма, афоризм, гнома, максима, пареміологія, сентенція, фразеологія, хрія.

Смоляная Т.А. Немецкоязычная максима и ее сравнительные характеристики с родственными микротекстами. В статье расматривается история максимы (разновидности афоризма), микротекста, ее принадлежность как к фразеологическому, так и к паремиологическому фондам, дано ее определение, выделены и приведены сравнительные характеристики с однородными единицами, а именно сентенциями, хриями, гномами, афоризмами и т.д.

Ключевые слова: апофегма, афоризм, гнома, максима, паремиология, сентенция, фразеология, хрия.

Smolyana T.A. German maxim and its comparative features with related microtexts. The article analyses the history of maxim (variation of aphorism) microtext, as a part of parasitological and paremiological founds. The definition of maxim is given, comparative features with similar units such as chreias, gnomes and sentences are distinguished and indicated.

Key words: apothegm, aphorism, gnome, maxim, paremiology, phraseology, sentence, chreia.

Початок 70-х років минулого століття був відзначений виникненням трьох незалежних підходів до афоризмів: 1. афоризмів як одиниць фразеологічної системи мови, *фразеологічний* погляд на афоризм (заснований С.Г. Гавриним); 2. афоризмів як одиниць *пареміологічного* фонду мови, отримавший визнання завдяки лінгвістичному осмисленню афоризма у термінах структурної пареміології (заснований Г.В. Пермяковим); 3. афоризмів як одиниць особливого «афористичного» рівня мови при описанні її національно-культурної семантики, лінгвокраїзнавча теорія афоризму (запропонована Є.М. Верещагіним та В.Г. Костомаровим). Саме у рамках останнього підходу була сформульована думка про беззаперечний пріоритет саме лінгвістичного вивчення афоризмів, широко відомих у соціумі та розповсюджених у мовленні.

Лінгвістичне вивчення афоризму (як сталого у мовленні висловлення, так і мовленнєвого твору, мікротексту), котре не можна ототожнювати ні з загальною афористикою (на перетині філології, філософії та фольклористики), ні з афористикою як спеціальним розділом філології (на перетині лінгвістики, історичної поетики та теоретичної поетики) [3, с. 14].

© Смоляна Т.А., 2015

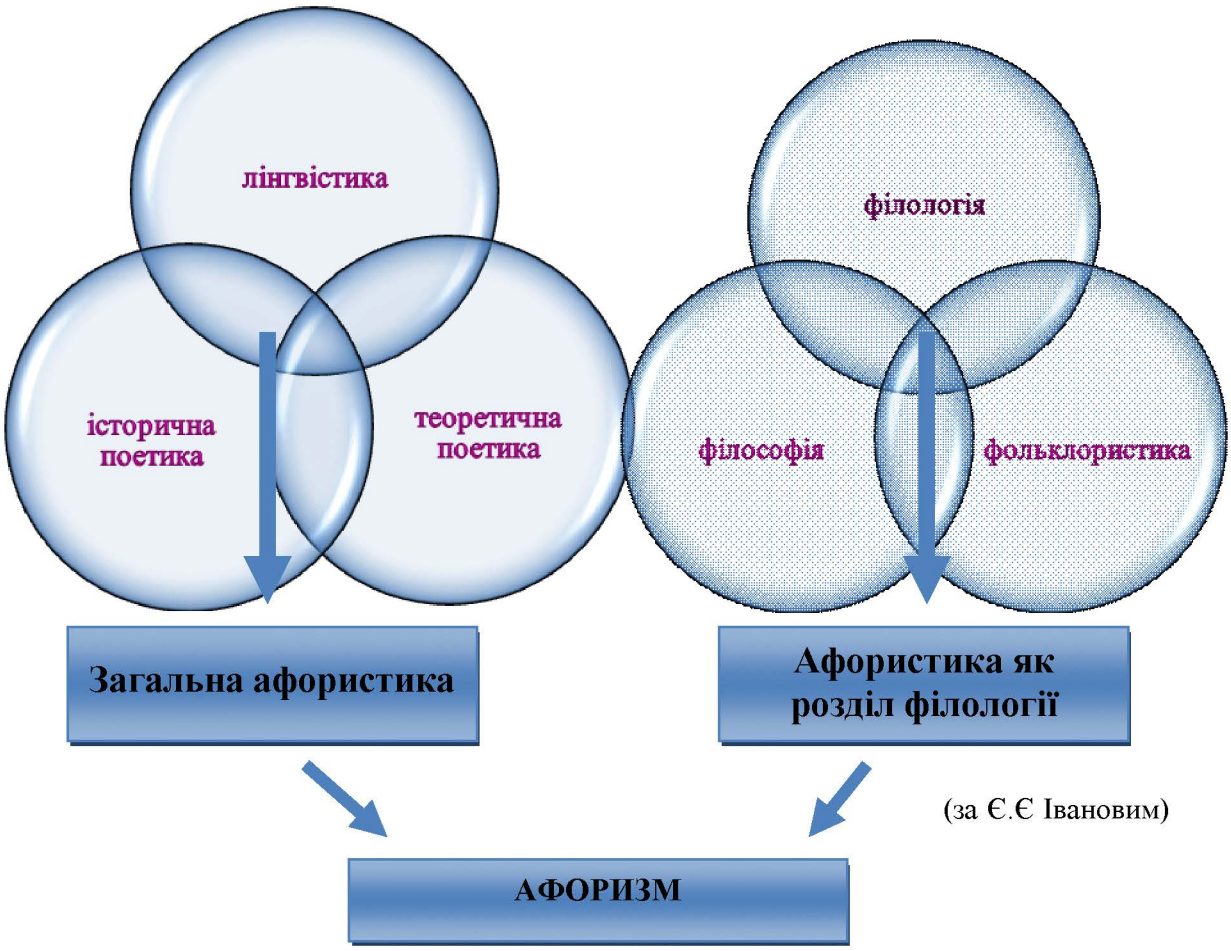

Рис.1. Афористика як об'єкт різних дисциплін

Афоризм за своєю структурою та засобам функціонування є складним мовним об'єктом: мікротекстом, мовленнєвим твором, рекурентним висловленням, сталим висловом, прецедентним текстом, паремією, художнім текстом тощо, і тому виступає предметом дослідження декількох лінгвістичних дисциплін / піддисциплін. Існуюча концептуальна та методологічна строкатість у класифікації афоризму як власне лінгвістичного об'єкту свідчить про невизначеність основних понять та різних позицій дослідників. Відсутність власне лінгвістичної теорії афоризму слугувала причиною того, що афоризми – прецедентні тексти (перш за все з числа прислів'їв та приказок) – стали систематично вивчатися лінгвістами з середини XIX століття, а з розвитком фразеології як лінгвістичної дисципліни стали розглядатися у якості власне мовних феноменів за межами лінгвістики. У рамках структурної пареміології [там само] Г.Л. Пермяковим було висунуто важливе положення про безумовну приналежність афоризмів-паремій мові безвідносно їх можливого визначення як елементів інших семіотичних систем: «троякa природа прислів'їв та приказок потребує також трояκого підходу до них – як до явища мови, явища мислення та явища фольклору» [3]. Але дослідник взагалі ігнорує існування літературних афоризмів, вказуючи, що прислів'я, котрі не мають переносного змісту слід називати народними афоризмами, або просто афоризмами [5]. Не погоджуємося з цим твердженням, оскільки прислів'я та афоризм мають низку відмінностей. Суперечливість поглядів на афористику, відсутність класифікації цих одиниць та їх різновидів сприяють необхідності детального їх вивчення та систематизації. Об'єктом нашого дослідження є максима, різно-

вид афоризму, котрий поряд із сентенціями, хріями, апофегмами тощо є малодослідженим та має свою функціональну вагомість як окремий різновид афоризму. Предметом дослідження є диференціальні характеристики німецькомовної максими як одного з різновидів афоризму. Метою є систематизація та виокремлення загальних характеристик афоризму, максими, сентенції, хрії, гноми, апофегми, встановлення критеріїв відмінності максими від інших видів афористичних висловлень. Матеріалом дослідження слугують німецькомовні максими Нового Заповіту, максими Й.В. Ґете та Ґ. Ліхтенберга загальною кількістю 2603 одиниць. Актуальність дослідження визначена ідеєю екзистенційної форми мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання досвіду, знань, культури. Саме ці чинники і містить в собі німецькомовна максима як один з вербальних регуляторів людської поведінки в соціумі.

Афоризм та максима

Визначення слова «афоризм» відоме ще з давніх часів. Спочатку це слово було назвою медичного трактату Гіппократа, потім почало вживатись у античній літературі (гнома). Але німецькі дослідники (Ф. Шальк, П. Реквадт) доводять, що окрім медичного терміну, це слова ще в ті часи позначало сентенцію, гному, мудре висловлення. Після XIII століття афоризми почали зустрічатись у філософії, політиці, юриспруденції, природничих науках. Пізніше слово «афоризм» впроваджувалось у вжиток у різних країнах. У французькій літературній мові використовується саме слово «максима», а «афоризм» вживається лише в сфері медицини. В англійській мові спостерігаються коливання між словами «афоризм» та «максима». Але спочатку це були судження моралістичного порядку, про що свідчать такі джерела, як книга Б. Грасіана (1642), де були опубліковані правила життєвої мудрості. Розширення тематики слугувало підставою появи афоризмів не лише у звичній для висловлень області моралістики [3, с. 177]. Згодом термін перейшов і у літературознавство. Дослідники стверджують, що з початку XIX століття і до теперішнього часу «афоризм» у вітчизняній практиці вживається виключно у літературному розумінні, а однорідні йому терміни «апофегма», «максима», «сентенція» тощо майже не вживаються і є його різновидами.

Афоризмом ми називаємо дотепну мініатюру, висловлення, інколи парадоксальне, але завжди влучне, яке відкриває незвичайну сторону звичайного [2, с. 52]. Для афоризму як окремого жанру характерні такі ознаки: 1) глибина та оригінальність думки, у котрій виявляється індивідуальність автора; 2) узагальненість судження, котре сприяє глибині та істинності думки; 3) стислість, котра поглиблює зміст афоризму і спрямована на краще його запам'ятовування та підвищення прагматичного ефекту; 4) чіткість, відточеність, виразність думки; 5) закінченість, смислова завершеність; 6) естетична завершеність, художність, поєднання мудрості та краси. Афоризму має бути властива парадоксальність, він, як правило, суперечить загальноприйнятій думці, має бути неочікуваним, незвичайним та впливати цими властивостями на свідомість читача/адресата. Для афоризму необов'язкові закони логіки, афоризм – індивідуалістичний, це особиста думка, яка розрахована на приголомшливий ефект. Афоризм часто ставить під сумнів якийсь досвід, максима ж – навпаки, констатує істинність судження, потребу виконання/невиконання певної дії.

Максима є різновидом афоризму, який позначає загальний життєвий закон. Максима не прагне до надзвичайного прагматичного ефекту, вона не ставить під сумнів, не містить парадоксів, оскільки максима є правилом, моралістичним висловленням, нормою поведінки. Ккласифікація афоризму за тематичним критерієм є досить різноманітною, вважаємо саме максиму першоджерелом розвитку афоризму, саме завдяки цьому різновиду почався розвиток афоризму у сьогоднішньому його розумінні та загальному визначенні.

Максими, які ми досліджуємо, а саме максими Нового заповіту, не є особистою думкою апостолів, а багатовіковим спостереженням, істиною, вони не прагнуть перлокутивного ефекту, а регулюють норму поведінки у суспільстві, це правила, котрими люди повинні керуватися у своїх вчинках. Афоризм, на відміну від максими, не являє собою синтез людської мудрості, не впливає на свідомість глибинною правдою, всебічним осмисленням явища. Тематика афоризмів досить широка (прикла-

ди 1-3), максима ж має морально-етичну спрямованість (приклади 4-5).

(1) *Ein edles Beispiel macht die schweren Taten leicht.*
(2) *Nur wer sich selbst verbrennt, wird den Menschen ewig wandernde Flamme.*
(3) *Gute Farben färben nicht ab. Gute Beispiele leider auch nicht.*
(4) *Gott ist Geist, und die ihn anbeten, müssen in Geist und Wahrheit anbeten.*
(5) *Seht zu und hütet euch vor aller Habsucht! Denn auch wenn jemand Überfluss hat, besteht sein Leben nicht aus seiner Habe.*

Максима та сентенція

Оскільки межі афоризму як жанру розмиті, дослідники виокремлюють сентенції як один із видів афоризмів. До розряду сентенцій відносять незалежні літературні висловлення конкретного автора. У нашому дослідженні ми будемо класифікувати максиму як різновид афоризму, а не сентенції. Г.Г. Садовою запропонована потрійна класифікація сентенцій: у граматичному, логіко-семантичному та стилістико-функціональному аспектах. Автор виокремлює (за ознакою відправника повідомлення) сентенцію у функції характеризіції та суб'єктивно-пізнавальній і сентенцію у функції переконання та висловлення авторського світогляду) [7]. Дотримуємося визначення М.Л. Гаспарова, розуміючи сентенцію як різновид афоризму, коротке загальне висловлення, переважно морального характеру, у спонукальній чи розповідній формі. При посиленні філософського змісту сентенція походитиме на гному, дидактичного – на максиму, а якщо вона буде вписана у конкретну ситуацію, то стане апофегмою або хрією [1, с. 165]. Деякі дослідники стверджують, що максима є моралістичним за змістом різновидом сентенції, різновидом апофегми. Ю.М. Нікіфорова та інші дослідники пишуть про відомість автора у сентенції, мова йде саме про цитату зі зв'язного тексту. Але це, на нашу думку, не може бути відправним та відмінним критерієм визначення, оскільки автор максими та афоризму майже завжди відомий, або ми відчуваємо печатку авторства (епонім за визначенням Л.П. Дядечко, Н.А. Оніщенко). І максима, і сентенція, і афоризм цитуються без контексту, тож ознака зв'язного тексту не є релевантною для визначення цих термінів. Якщо сентенція вживається достатньо часто та її зміст має узагальнений характер, то вона може перейти до розряду прислів'їв. В такому випадку походження подібного прислів'я буде відоме, що не є відмінною рисою більшості прислів'їв [2; 4]. Сентенціям властивий декларативний характер:

(6) *Der Axt im Haus erspart den Zimmermann.*
(7) *Der Appetit kommt beim Essen.*
(8) *Alles verstehen heißt alles verzeihen.*
(9) *Zwei Seelen wohnen, ach, in meinem Brust.*
(10) *Der Starke ist am mächtigsten allein.*
(11) *Sein Schicksal schafft sich selbst der Mann.*
(12) *Alle Räder stehen still, wenn dein starker Arm es will.*
(13) *Dem Mimen flicht die Nachtwelt keine Kränze.*

Німецькомовна максима може мати як експліцитно, так і імпліцитно виражений директивний характер (приклади 14-17). Сентенціям властивий декларативний характер:

(14) *Du sollst nicht stehlen.*
(15) *Du sollst nicht Ehe brechen.*
(16) *Ihre vielen Sünden sind vergeben, denn sie hat viel geliebt: wem aber wenig vergeben wird, der liebt wenig.*
(17) *Wer Ohren hat zu hören, der höre.*

Оскільки вони не є взаємовиключними, вважаємо доцільним розподілити декларативи на одиниці з експліцитним та імпліцитним директивним змістом.

Тож сентенція є певним філософським спостереженням, а максима є правилом поведінки, логічним або етичним принципом, котрим людина керується у своїх вчинках.

Як зазначено вище, чіткої межі не існує, одне й те саме висловлення може бути розглянуто і як максима, і як сентенція (за умови імпліцитного директивного характеру). Вважаємо критерій «повчальність» віднести до сентенцій, а «норма поведінки» / «мораль» + «повчальність» віднести до максим.

Максима та гнома, хрія, апофегма

Поряд з вище зазначеними різновидами афоризмів (максима, сентенція) вчені виокремлюють також хрію, апофегму та гному. Найбільш розповсюдженою є класифікація за генолого-семантичними відмінностями.

Гнома – узагальнення дійсності у вигляді повчальних за значенням висловлень, як правило, віршованих та анонімних, або сказаних від імені свого автора [3, с. 217]. Є.Є. Іванов ставить знак тотожності між сентенцією та гномою. М.Л. Гаспаров називає її «безособовою сентенцією», котра займає проміжне положення між безіменним прислів'ям та індивідуалізованим авторським афоризмом [там само, с. 217], висловленням повчально-філософського змісту [1, с. 165]. У античній літературі вона могла входити до складу хрії. Гнома не стала жанровим визначенням, хоча схожі форми дидактичної поезії відомі у європейській літературі (наприклад Й.В. Ґете) [там само, с. 165]. Слід сказати, що у випадку віршованості, яку спостерігаємо із визначення, не можна ототожнювати гному ні з сентенцією, ні з максимою, оскільки автор останніх майже завжди відомий та взагалі не спостерігається рими.

(18) *O weh der großen Babylon!*
Herr, tilge sie von deiner Erden,
Laß sie im Pfuhl gebraten werden,
Und, Herr, dann gib uns ihren Thron.

Хрія – висловлення, в котрому узагальнення дійсності неможливо відділити від тієї життєвої ситуації, котра «спровокувала» його появу, коротка, стисла передача міркування. Хрію розглядають як короткий анекдот, побудований навколо повчального афоризму або вчинку великої людини [там само, с. 165]. Для хрії типова передача прямої або непрямої мови.

(19) *...Isokrates sagt, die Wurzel der Bildung sei bitter, ihre Früchte aber seien süß.*

З прикладу бачимо, що хрія – це афоризм, поєднаний із ситуацією. Друга частина наведеного прикладу (передача думки) є сентенцією.

(20) *Mose aber erzitterte und wagte nicht, es zu betrachten. Der Herr aber sprach zu ihm: „Löse die Sandale von deinen Füßen, denn der Ort, auf dem du stehst, ist heiliges Land".*

(21) *An dem letzten und dem großen Tag des Festes aber stand Jesus und rief und sprach: Wenn jemand dürstet, so komme zu mir und trinke!*

У вище наведених прикладах (20, 21) пряма мова є афоризмом, а саме максимою. Тож можна зробити висновок з визначення та з нашого практичного матеріалу, що відмінністю максими від хрії є лише наявність уведення прямої мови, тобто наявність мовця (референта), а також конкретна ситуація. Фактор анекдотичності/гумористичності не вважаємо провідним.

(22) *An dem letzten und dem großen Tag des Festes aber stand Jesus und rief und sprach: Wenn jemand dürstet, so komme zu mir und trinke! – хрія*

(23) *Wenn jemand dürstet, so komme zu mir und trinke! – максима*

Апофегма – афористичні висловлення, котрі експліцитно приписуються певному автору («вкладені в уста конкретної особи»), як правило, відомої історичної особистості, базуючись на наявності текстологічних джерел, або за плітками [там само, с. 217]. Апофегмою є моральні та інші поради, котрі висловлені у формі звернення до співрозмовника [там само, с. 215].

На наш погляд, досить складно відрізнити апофегму від хрії, оскільки в обох висловленнях визначення наголошує наявність прямої мови.

Німецький дослідник Ф. Додель дотримується іншої думки щодо апофегми. «Занадто часто зустрічаємо такі типові для апофегми одиничні висловлення та анекдоти, котрі посилаються на певний досвід» [9, с. 24]. «Якщо придивитися до літературної форми, з якою зустрічаємось у апофегмі, то зовнішня форма відповідає внутрішній. Слід наголосити, що у тексті безпосередньо есплікується досвід» [там само, с. 24].

(24) *Wir brauchen nichts als einen wachsamen Sinn.*

(25) *Unser Werk ist Holz verbrennen.*

Для нашого дослідження релевантним є визначення Є.Є. Іванова, вважаємо апофегму афористичним висловленням, з повчальним/декларативним змістом. Відправним критерієм відмінності від хрії (вони обидві мають пряму мову) вважатимемо ситуативність, котра типова для хрії і не характерна для апофегми. Слід наголосити про спільні риси з максимою. Пряма мова у складі апофегми, якщо вона розглянута як окреме висловлення та містить моралістичні / повчальні ознаки, є максимою.

(26) *Dies ist der Mose, der zu den Söhnen Israels sprach: "Einen Propheten wie mich wird euch Gott aus den Brüdern erwecken".*

Таким чином, максима, сентенція, гнома, апофегма та хрія є різновидами афоризму. Дослідники вважають гному, хрію та апофегму історичними різновидами афоризму. Максима та сентенція займають проміжний статус між прислів'ям та афоризмом, та позначають коротко сформульований практичний досвід та загальний життєвий закон та принцип поведінки, відповідно. Перспективою дослідження є аналіз та порівняли характеристики максими з прислів'ями та велеризмами, їх функціонування у пареміологічному фонді, оскільки максима має вагому низку схожих ознак із прислів'ям та велеризмом і за певних умов може розглядатися і у пареміологічному фонді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаспаров М.Л. Афоризм. Гнома. Максима. Сентенция. Хрия / М.Л. Гаспаров // Языковая природа афоризма. Очерки и извлечения : пособие / сост., общ. ред., предсл. и вступ. ст. Е.Е. Иванова; пер. с бел. Е.Е. Иванова, С.Ф. Ивановой. – Могилев : МГУ им. А.А. Кулешова, 2001. – С. 164–165. 2. Дядечко Л.П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность / Л.П. Дядечко. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 2002. – 293 с. 3. Иванов Е.Е. Из истории изучения языковой природы афоризма (XIX – первая половина XX вв.) / Е.Е. Иванов / Языковая природа афоризма. Очерки и извлечения : пособие / сост., общ. ред., предсл. и вступ. ст. Е.Е. Иванова; пер. с бел. Е.Е. Иванова, С.Ф. Ивановой. – Могилев : МГУ им. А.А. Кулешова, 2001. – 440 с. 4. Оніщенко Н.А. Ептоніми як засіб формування комунікативної компетенції: когнітивно-дискурсивний підхід / Н.А. Оніщенко // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у вузі : кол. монографія ; під ред. В.Г. Пасинок. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – С. 191–218. 5. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии / Г.Л. Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 237 с. 6. Рехлова О.А. К вопросу определения афоризма в современной российской филологии / О.А. Рехлова // Вестник КГТУ. Вып. 41 : Культура и образование. – Красноярск, 2006. – С. 184–187. 7. Садовая Г.Г. Языковая природа и стилистические функции сентенции (на метериале английского азыка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. філол. наук / Г.Г. Садовая. – М., 1976. – 23 с. 8. Эстетика. Теория литературы. Энциклопедический словарь терминов. – Астрель : АСТ, 2003. – 576 с. 9. Dodel F. Das Sitzen der Wüstenvater: eine Untersuchung anhand der Apophthegmata Patrum / F. Dodel. – Freiburg, Schweiz : Univ.-Verl., 1997. – 87 S. 10. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen : Narr, 1997. – 299 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІЛУ

9. Das Neue Testament [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.gott-und-christus.de/download/GreberNTs 10. Goethe J.W. Maximen und Reflexionen [Електронний ресурс] / J.W. Goethe. – Режим доступу : http://www.google.com.ua/url

УДК 811.111'42

ПРЕЦЕДЕНТНЕ ІМ'Я ЯК ЗАСІБ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДІАЛОГІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У БРИТАНСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРНІЙ П'ЄСІ

І.С. Холмогорцева (Харків)

У статті розглядається шляхи інтеграції прецедентного імені під час актуалізації діалогічних відношень між індивідом і культурно-історичною спадщиною на матеріалі текстів британської фольклорної п'єси. Визначено, що прецедентні імена виступають засобом вираження одночасно змістовно-актуальної і змістовно-контекстуальної інформації. Джерела прецедентності класифікуються як антропоніми із значенням історичних особистостей, міфологічних, фольклорних, біблійних персонажів.

Ключові слова: антропоніми, британська фольклорна п'єса, діалогічні відношення, прецедентне ім'я.

Холмогорцева И.С. Прецедентное имя как способ актуализации диалогических отношений в британской фольклорной пьесе. В статье рассматривается пути интеграции прецедентного имени во время актуализации диалогических отношений между индивидом и культурно-историческим наследием на материале текстов британской фольклорной пьесы. Определено, что прецедентные имена выступают способом выражения содержательно-актуальной и содержательно-контекстуальной информации. Источники прецедентности классифицируются как антропонимы, имеющие значение исторических личностей, мифологических, фольклорных, библейских персонажей.

Ключевые слова: антропоним, британская фольклорная пьеса, диалогические отношения, прецедентное имя.

Kholmogortseva I.S. The Precedent Name as a Means of Actualization of Dialogical Relations in the British Folk Play. The article deals with the ways of the precedent name inclusions in actualizing dialogical relations between an individual and his/ her cultural and historical heritage on the material of the texts of the British folk play. The precedent name is specified to be the means of expression of meaningful-actual and meaningful-contextual information. The precedence sources are classified into anthroponyms having the meaning of historical personalities, mythological, folklore and Bible characters.

Key words: anthroponym, British folk play, dialogical relations, precedent name.

Напередодні 120-річчя від дня народження М.М. Бахтіна, якого справедливо називають великим мислителем 20 сторіччя, і який багато в чому випередив свій час і виявив велику кількість закономірностей діалогу культур, особливо актуально постають студії діалогічних відношень, які сам М.М. Бахтін описував як «не просто «один з» проявів буття людей, а явище, що пронизує всю людську мову (і свідомість), всі відношення і прояви людського життя, все, що має смисл і значення» [1, с. 434]. Отже, діалогічні відношення є невід'ємною складовою існування людини у соціумі, адже діалогічність реалізується не тільки як безпосереднє спілкування двох індивідів, але й як полеміка людини із своїм власним або/ і культурно-історичним досвідом усього суспільства. Ми трактуємо такий «діалог» у широкому смислі як той, що має гносеологічне значення (становлення індивіда у певній національній групі), і у вузькому – як механізм пошуку і співвідношення вже існуючих смислів для формування власного висловлення. Одним із засобів кодування і збереження інформації є прецедентне ім'я (далі – ПІ), яке у сучасній лінгвістиці розглядається як найбільш яскравий прояв прецедентності [3, 11]. Саме ПІ мають великий потенціал експресивності, оскільки викликають асоціацію не тільки із заданим персонажем або образом, але й реалізують відсилку свідомості

© Холмогорцева І.С., 2015

реципієнта до всього твору. Одночасно референтом ПІ може виступати ім'я, яке не належить до художнього твору. З метою запобігання плутанини ми розділяємо ПІ як те, що є діалогічною відсилкою на текст, і ПІ ситуації, референтом якої є реальний суб'єкт і комунікативна ситуація, що з ним пов'язана.

Використання ПІ як засобу вербалізації діалогу індивіда із своєю культурно-історичною спадщиною простежується у фольклорних творах [5; 10]. Фольклорні сюжети, образи і ситуації, які характеризуються національно-специфічним оформленням, відтворюються від покоління до покоління, інтерпретуються народом, що робить їх унікальним джерелом збереження прецедентної інформації, яка є релевантною для всієї національно-культурної спільноти.

Таким чином, актуальність роботи визначається інтересом сучасної лінгвістики до ролі прецедентного імені в діалогічних відношеннях як між індивідами, так і між індивідом та його культурно-історичною спадщиною. Цей факт зумовив вибір об'єкта дослідження – британської фольклорної п'єси (далі – БФП), яка визначається як ритуальний драматичний твір у формі римованого полілогу із заданою тематикою та сталим складом персонажів. БФП є гібридним утворенням завдяки поєднанню жанрів – драми і лірики та жанрових форм – трагедії та комедії, і характеризується сталою композицією: інтродуктивний блок, комплікативні блоки «Битва» і «Чудове зцілення», завершальний блок (терміни «інтродуктивний», «комплікативний» уведені В.О. Самохіною [10, с. 277]). Предметом наукової розвідки є реалізація діалогічних відношень через прецедентне ім'я. Мета роботи полягає у виявленні ролі прецедентного імені у формуванні «діалогу» людина – соціум та у класифікації прецедентних імен британської фольклорної п'єси за джерелом впливу.

Прецедентне ім'я у текстах БФП виражено антропонімами, які можна класифікувати так:

– імена історичних особистостей,
– імена міфологічних і фольклорних персонажів,
– імена біблійних персонажів.

Розглянемо шляхи інтеграції ПІ у британській фольклорній п'єсі:

а) *Історичні постаті* представлені у текстах БФП як королі і політики, наприклад:

Приклад 1:

"Here am I, Oliver Cromwell, as you may suppose,
I conquered many nations wid me copper nose
[5, с. 585].

Антропонім *Oliver Cromwell* асоціюється із Англійською революцією, а про його потенціал як ПІ свідчить його згадування у 4,7 % БФП. Використання ПІ виконує алюзивну функцію, оскільки пов'язане із історичною фігурою англійського державного політичного діяча та військового, що зробив великий внесок у історію країни. ПІ дублюється за допомогою використання антономазійного словосполучення *copper nose*, яке є відомим прізвиськом О. Кромвеля (поряд з *Ruby Nose, Nosey*) і описує його зовнішність [12].

б) Значне навантаження як ПІ мають антропоніми, що описують *фольклорні і міфологічні персоналії*. Поряд з головною дієвою особою БФП, Saint George, який є покровителем Англії, зустрічаються постаті, що мають те ж саме значення для інших частин Великої Британії. Розглянемо приклад:

Приклад 2:

The top o' the' mornin' to yes all!
I'm St. Patrick of Ould Ireland,
And whin unto that land I wint,
'Twas a beautiful, but dire land.
Twas filled with sarpints, toads, an' frogs,
An' all sorts ov ugly varmin,
I chased thim over hills an' bogs,
Wi' me pray'rs an' shillellah-sarmin [7].

У прикладі показано, що елементи традиції комбінуються, завдяки чому драматичний фольклорний текст набуває сакрального характеру. Для англійської нації образи покровителів Великої Британії мають значення захисників не тільки церковного, але й соціально-політичного положення країни, при цьому вони набувають характеристик типових представників певної частини країни. Вимова Св. Патрика (зустрічається у 8,6 % БФП) характеризується наявністю специфічних фонетичних рис ірландця – диєреза (викидання звуку або складу, що пояснюється зручністю вимови в результаті асиміляції або дисиміляції [9, с. 64]) (*o' the' mornin', 'Twas, An', Wi' me pray'rs an'*), просування голосних уперед – [е] → [і] *(went – wint)*, просування

голосних назад – [ə:] → [ɑ:] (*serpent – sarpint*). Інші зміни, що не належать до особливостей ірландського варіанту англійської мови, що були виділені [7], очевидно спрямовані на створення комічного ефекту, наприклад, рима *varmin – sarmin*, яка утворилася від слів *varmint* (шолопай) і *sarment* (лоза), реалізує причинно-наслідковий зв'язок, що приводить до гумористичного ефекту.

Міфологічні персонажі можуть також створюватися іншими лінгвокультурними спільнотами, не англійською, однак у цьому випадку вони одночасно є прецедентними для всього людства.

Приклад 3:

(After this skillful administration, Hector leapt from the stage upon his legs – cut a few capers – made a saraband, and was carried off in triumph – This event concluded the variegated performance) [1, с. 262].

Наведений уривок є «авторською» мовою виконавця. По відношенню до тексту безпосередньо БФП він є коментарієм дії, а отже і перебуває у діалогічних відношеннях із фольклорним текстом (метатекстульний зв'язок). Окрім того, уривок виконує інформативну функцію і дозволяє реципієнту зрозуміти, хто є діючими особами – *Hector* і *Achilles*. Ім'я останнього є імпліцитною інформацією, яку реципієнт повинен вивести, базуючись на знаннях древньогрецької міфології, а саме «Іліаді» Гомера, герої якої Гектор і Ахілл були ворогами. Таким чином, застосування власні назви *Hector* у контексті битви активує друге ПІ – *Achilles*.

Цілий цикл БФП представляє собою запозичення англійської балади про Робіна Гуда. Однак, це запозичення є дуже обмеженим, що обумовлено досить фіксованою композицією і сюжетною лінією БФП, і дає можливість включити фрагменти прецедентного тексту в комплікативний блок «битва». Діалогічність БФП і балади актуалізується за допомогою ремінісценцій і підкреслюється використанням прецедентних антропонімів, наприклад:

Приклад 4:

"Through the forest merry greenwood
To view the red deer
That run here and there
Then I saw bold Robin Hood.
{Enter Robin Hood.}
As soon as Robin Hood did me spy
Some sport he thought for to make
He bid me fan he bid me stan
And he bid me thus for to spake "[8, с. 248].

Порівняйте із прецедентним текстом:

Приклад 5:

"As Robin Hood in the forest stood
All under the greenwood tree,
There he was aware of a brave young man,
As fine as fine might be" [2, с. 100].

Як видно із прикладу 4, антропонім Robin Hood комбінується із словосполученням merry greenwood, що дозволяє реципієнту впізнати початкові строчки балади (приклад 5). Друге чотиривіршя у наведеній БФП за структурою рими імітує текст-донор – АВСВ – де римуються тільки друга і четверта строчки. Розглядаючи лінгвальний аспект БФП, можна відмітити використання дієслова *spy* із значенням «помічати», яке утворилося шляхом редукції першої голосної від оригінального дієслова *espy* із тим же значенням *("There did he espy the same young man"* [2, с. 101]), що свідчить про намагання виконавця полегшити сприйняття і розуміння тексту реципієнтом.

в) Оскільки Біблія має статус прецедентного тексту високої актуальності для будь-якої християнської нації [2, с. 58; 4, с. 73; 6; 8, с. 9], антропоніми, які відносять реципієнта до її текстів, мають велику ступінь релевантності, наприклад:

Приклад 6:

Judas
Here comes in Judas – Judas is my name,
Come, drop some silver in the bag, it was for that I came ;
I have been in the East, I have been in the West,
At many a castle gate, but you will treat me the best;
I've seen geese going in pattens ; I've seen clouds, all day,
Pour peas and beans in torrents down, you could not find your way ;
I've seen the farmers thatch their barns with needles and with pins,
Swine flying in the troubled air, like peelings of ingins [onions].
Our hearts are made of steel, but our bodies soft as ware,
If you've any thing to give, good folks, why put

in – there,
{[Holding out his bag or cap for the contributions of the company.]} [6, с. 182]

Завершальний блок БФП виконується біблійним персонажем Іудою. Такий вибір є обумовленим прецедентним ім'ям Іуда Іскаріот, який асоціюється із грошима – 30 срібних монет, що пояснює, чому персонаж був вибраний для збирання винагороди. Активізація і впізнавання ПІ відбувається комбінацією безпосередньо власної назви і алюзією на сюжет Біблії, за допомогою введення у текст БФП словосполучення *silver in the bag*. Слід зазначити, що діалогічність наведеного прикладу відбувається не тільки на одне джерело, а комбінується із алюзіями на фольклорний текст, що належить циклу Mother Goose Nursery Rhymes. Алюзія є тонкою і може бути розпізнана тільки за умови, що всі елементи будуть розглядатися разом. Так, уведення *geese going in pattens* з першого погляду не містить істотної інформації, проте, подальші натяки – *peas and beans, the farmers, Swine flying* – дозволяють реципієнту зіставити перифраз із ФТ. Алюзія на цикл віршів підтверджується натяками на два твори, що входять до нього,– "*The Flying Pig*" і "*Oats, Peas, Beans And Barley Grow*", порівняємо:

Приклад 7:
Dickory, dickory, dare,
The pig flew up in the air;
The man in brown soon brought him down,
Dickory, dickory, dare [4].

Текст БФП є пародією по відношенню до тексту-донору, при цьому, відбувається комбінація традиційних елементів у межах одного типу дискурсу, що забезпечує варіативність, але текст пародії адаптує дитячий вірш до дорослої аудиторії за допомогою дисфемізму, перетворюючи нейтральне *The pig flew up in the air* на грубе *Swine flying in the troubled air*.

Наступний текст-донор активується у тексті БФП поєднанням словосполучення *peas and beans* і *the farmers*. Останнє згадується у множині (приклад 6), тим самим вбираючи в себе всі куплети вірша, які починаються із інформації про дію, яку виконує фермер, і яка завжди різна. Порівняємо із джерелом запозичення:

Приклад 8:
Oats, peas, beans, and barley grow
Oats, peas, beans, and barley grow
Do you, or I, or anyone know
How oats, peas, beans, and barley grow?
First the farmer plants the seed
Stands up tall and takes his ease
Stamps his feet and claps his hands
And turns around to view the land [3].

Поєднання двох зовсім різних дискурсів (біблія і фольклор) у завершальному блоці п'єси дозволило виконавцям актуалізувати мету – збирання винагороди, і при цьому зберегти жартівливість п'єси, а прирівнявши учня Христа до фермера, виконавці дотрималися головного правила карнавалу, а саме, повалення авторитетів.

Таким чином, антропоніми, що використовуються у британській фольклорній п'єсі, виступають як елементи змістовно-фактуальної інформації, на основі якої реципієнт повинен виокремити алюзії і ремінісценції на прецедентну ситуацію, яка постає частиною змістовно-контекстуальної інформації. Використання антропонімів часто асоціюється із знанням про комунікативну ситуацію, історичний період, соціальний контекст, з яким вони пов'язані. Отже прецедентне ім'я стає також актуалізатором прецедентної ситуації. Перспективою дослідження вважаємо виокремлення інших прецедентних феноменів у британській фольклорній п'єсі, що актуалізують діалогічні відношення на рівні дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

Бахтин М.М. Проблема поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М. : Советская Россия, 1979. – 468 с. 2. Бублик Т.Є. Біблійні прецедентні феномени як вияв інтертекстуальності у текстах медитативних притч Е. де Мелло / Т.Є. Бублик // Вісник Львів. ун-ту. Серія іноземні мови. – 2013. – Вип. 21. – С. 56–62. 3. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с. 4. Гузак А.М. Біблія як прецедентний феномен та її роль у формуванні позитивного іміджу сучасного політичного лідеру (на матеріалі промов американських президентів) / А.М. Гузак // Наук. вісник Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія: Філологія. – 2014. – № 8, Т. 1. – С. 72–76. 5. Денисова Е.И. Прецедентное имя в английском фольклоре / Е.И. Денисова // Вестник Санкт-Петербургского

ун-та. – Сер. 9. – 2008. – Вып. 2, Ч. II. – С. 26–29. 6. Зеленська А.Р. Прецедентні біблійні топоніми в сучасному публіцистичному дискурсі (на матеріалі статей на культурну тематику) [Електронний ресурс] / А.Р. Зеленська // Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія: Мовознавство. – 2013. – № 3. – Режим доступу : http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2013_3/10.pdf. 7. Куреня О.О. Особенности ирландского варианта английского языка в художественной литературе и фольклоре Ирландии : автореф. дис. на соискание учен. ступеня канд. филол. наук : спец 10.02.04 «Германские языки» / О.О. Куреня. – Москва, 2009. – 23 с. 8. Орлова Н.М. Библейский текст как прецедентный феномен : дис. … доктора филол. наук : 10.02.19 / Орлова Надежна Михайловна. – Саратов, 2010. – 549 с. 9. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, Т.А. Теленкова ; [изд. 3-е. испр. и доп.]. – М. : Просвещение, 1985. – 359 с. 10. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : монографія / В.О. Самохіна ; [вид. 2-е, перероб. і доп.]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с. 11. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 142 с. 12. Encyclopaedia Britannica [Electronic resource]. – Access mode : http://www.britannica.com/

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Benchley R.C. Of All Things / R.C. Benchley. – NewYork : Henry Holt and Company, 1921. – 260 p. 2. Edwards G.W. The Book of Old English Ballads / G.W. Edwards. – Santa Monica : Bookpubber, 2014. – 87 p. 3. http://bussongs.com/songs/ oat- and – peas - and-barley-grow.php. 4. http://www.mothergoose.com/Rhymes/nursery_rhyme_19.htm. 5. Kennedy P. Hibernian Country Pastimes and Festivals Fifty Years Since / P. Kennedy // Dublin University Magazine. – Nov. 1863. – Vol. LXII, № CCCLXXI. – P. 581–588. 6. Shakespeare W. Henry V (Henry the Fifth) / W. Shakespeare. – Digireads.com Publishing, 2010. – 96 p. 7. New Mumming Book: The Four Champions Of Great Britain: Showing how St. George of England; St. Patrick of Ireland; St. Andrew, of Scotland, and St. David, of Wales conquered the Representatives of all Nations [Electronic resource]. – Access mode : http://machias.edu/faculty/necastro/drama/chester/ play_01.html. 8. Tiddy R.J.E. The Mummers' Play / R.J.E. Tiddy. – Oxford : University Press, 1923. – 258 p.

ГРАМАТИКА І ФОНОЛОГІЯ

УДК 811.11'342.9:398.21

ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ СТРУКТУРНО-ФАБУЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Л.І. Тараненко, канд. філол. наук (Київ)

У статті на основі аудитивного аналізу текстів англійської народної казки описано енергетичні особливості її просодичного оформлення та встановлено інваріантні й диференційні просодичні ознаки актуалізації її структурно-фабульних компонентів.

Ключові слова: англійська народна казка, аудитивний аналіз, емоційно-прагматичний потенціал, інваріантні й диференційні просодичні моделі, просодичні засоби, структурні компоненти, фабульні елементи.

Тараненко Л.И. Просодическое оформление структурно-фабульных компонентов текста английской народной сказки. В статье на основе аудитивного анализа текстов английской народной сказки описаны энергетические особенности ее просодического оформления, а также установлены инвариантные и дифференциальные просодические признаки актуализации ее структурно-фабульных компонентов.

Ключевые слова: английская народная сказка, аудитивный анализ, инвариантные и дифференциальные просодические модели, просодические средства, структурные компоненты, фабульные элементы, эмоционально-прагматический потенциал.

Taranenko L.I. Prosodic organization of structural plot components of an English fairy tale. In the article on the basis of auditory analysis of English fairy tales the author describes the energetic specificity of its prosodic organization as well as defines invariant and differential prosodic features typical of its structural components.

Keywords: English fairy tale, structural components, plot elements, auditory analysis, prosodic means, invariant and differential prosodic patterns, emotional-and-pragmatic potential.

Доцільність супроводу традиційного опису закономірностей інтонаційного оформлення усного мовлення інформацією щодо психо-енергетичного боку його перебігу було теоретично обґрунтовано у працях А.А. Калити [2, с. 7–11; 6]. Результати безпосередньої практичної апробації цієї ідеї показали [3, с. 186–191] ефективність її застосування у межах експериментального вивчення особливостей просодичного оформлення та динаміки змін емоційно-прагматичного потенціалу англійських фольклорних текстів малої форми взагалі та народних казок зокрема.

Тому метою започаткованого нами дослідження було встановлення на основі аудитивного аналізу енергетичних особливостей просодичного оформлення структурно-фабульних компонентів тексту англійських народних казок.

У якості методологічної основи експериментального пошуку було прийнято обґрунтовану нами [4, с. 166–167] алгоритмічно-фабульну модель роз-

© Тараненко Л.І., 2015

гортання сюжетів казок, структурними компонентами текстів яких є зав'язка, розвиток подій, кульмінація і розв'язка. Подальше подрібнення зазначених компонентів дозволило виявити таку узагальнену інваріантну алгоритмічну послідовність актуалізації фабульних елементів у казках: 1. *Зав'язка*: 1.1. місце події → 1.2. дійові особи → 1.3. причини виникнення проблеми → 2. *Розвиток подій*: 2.1. пошук шляху вирішення проблеми → 2.2. початок дій з вирішення проблеми → 2.3. неочікувана зустріч або зміна подій → 2.4. причини виникнення нової проблеми → 2.5. пошук шляху вирішення нової проблеми → 2.6. засіб та результат вирішення проблеми → 3. *Кульмінація*: 3.1. загострення проблеми → 4. *Розв'язка*: 4.1. наслідки вирішення проблеми.

На підставі цього, під час виконання дослідження здійснювалося співвіднесення закономірностей функціонування просодичних засобів не з окремими висловленнями казки чи їхньою низкою, а з конкретними структурними компонентами та фабульними елементами тексту. Крім того, під час аудитивного аналізу зверталась особлива увага на виявлення специфіки інтонаційного оформлення стиків суміжних фабульних елементів тексту казки та її кульмінаційних елементів, що за прогнозуванням А.А. Калити мають набувати ознак просодичних універсалій [1, с. 191–193].

У процесі експериментального дослідження нами було проаналізовано 41 озвучений текст англійських народних казок, зібраних й упорядкованих Дж. Джакобсом [5], загальна тривалість звучання яких складає 5 год. 24 хв.

За результатами аудитивного аналізу встановлено існування кореляції між типом структурно-фабульного компонента та просодичними засобами його організації. Так, до особливостей інтонаційного оформлення фабульних елементів блоку "Зав'язка", який охоплює, як правило, одне-три речення, слід віднести те, що вони характеризуються подрібненим поділом на інтоногрупи і, відповідно, наявністю значної кількості пауз, які, з одного боку, вказують на тісний семантичний зв'язок між суміжними інтоногрупами зав'язки та, з іншого, привертають увагу слухача до персонажів казки, їхньої характеристики, опису місця подій і обставин, що призводять у наступних фабульних елементах до конфлікту, наприклад:

|Once u•pon a /time | there was a \woman, | and she |baked ↑five ,pies. || And |when they |came \out of the ,oven, | they were |that •over,baked ≀≀ the \crusts ≀≀ were |too |hard to ,eat [5, с. 19];

There |was an •old ,soldier | who had been |long in the ,wars | — |so ,long, ≀≀ that he was |quite ,out-at-,elbows, ≀≀ and he did |not ,know ≀≀ |where to ,go ≀≀ to |find a ,living || [5, с. 41].

Подрібненість тексту зав'язки на досить короткі синтагми, які складаються, здебільшого, з двох ритмогруп, створює ритмічну ізохронність цього структурно-фабульного компонента казки. У випадках, коли в структурі синтагми присутні три ритмогрупи, темп їхнього вимовляння прискорюється, за наявності однієї – темп сповільнюється, тобто регулярність ритму та ізохронність звучання зав'язки досягається за рахунок модифікацій темпу вимовляння ненаголошених складів у ритмогрупах. Регулярність ритмічної структури всіх інтоногруп фабульних елементів зав'язки можна кваліфікувати як інваріантну ознаку її просодичного оформлення.

Абсолютна ізохронність вимовляння інтоногруп зав'язки, їхня ідентична наповненість ненаголошеними складами у поєднанні з однаковою тривалістю пауз між інтоногрупами здатна, на думку аудиторів, збуджувати психофізіологічну енергію слухача, генеруючи сугестивний ефект. Саме завдяки окресленій взаємодії просодичних засобів і реалізується вплив фабульних елементів зав'язки на позасвідоме слухача, який, ніби зачаровуючи його свідомість, залучає до оповіді та налаштовує на сприйняття подальшого розгортання сюжету.

Аудитивний аналіз дозволив також виявити, що всі ініціальні синтагми зав'язки, незалежно від їхнього смисломісткого насичення, мають структуру речень-констатацій та характеризуються подібністю інтонаційної моделі. Згідно з цією моделлю, для інтоногруп, які починаються наголошеним складом, типовим є високий або середньо-підвищений тональний рівень висхідного такту в поєднанні з низьким висхідним або спадним термінальним тоном (напр.: *|Once upon a ,time…*; *|Some •years ,ago…*; *|One ,day…*). Синтагми, першим структурним компонентом яких є передтакт, оформлюються, зазвичай, низьким або середнім пониженим тональним рівнем початку, усіченою чи по-

ступово спадною ступінчастою шкалою у сполученні з низьким спадним або низьким висхідним термінальним тоном (напр.: *There |was an •old ,soldier…*; *A |young ,man…*; *There |once •lived a |king and a ,queen…*).

Унаслідок того, що зав'язка не містить опису подій, її загальне просодичне оформлення вирізняється актуалізацією нейтральних параметрів інтонації, її інтоногрупи характеризуються переважанням усіченого різновиду шкали, відсутністю висхідного термінального тону, розширених тональних інтервалів, модифікацій тонального діапазону та домінуванням висхідно-спадного мелодійного контуру інтоногрупи, що надає їй певного ступеня емоційності й усуває монотонність звучання (напр.: *The |wife of the ,farmer | was a |very •foolish ,woman, | who had been a \widow ‖ when he \married her; | the \farmer ‖ was \foolish e,nough, \too, | and it is |hard to ,say ‖ |which of the ,two ‖ was the |more ,foolish. || When you've |heard my ,tale ‖ you may de,cide ||*) [5, с. 41]. Усі фабульні елементи зав'язки реалізуються в зонах помірних гучності й темпу з незначним сповільненням у фінальних інтоногрупах, які налаштовують слухача на сприйняття наступного розвитку подій. Цьому сприяє і дистрибуція фразового наголосу, при якій перше й останнє повнозначні слова марковано сильним наголосом. У той самий час, локалізовані між ними повнозначні слова, зокрема декілька означень або слова-інтенсифікатори (напр., *was a |**very** ·foolish ,woman*), яким надається більша семантична вага (*|**very***), ніж означенню (*•foolish)*, характеризуються частковим наголосом. Така дистрибуція фразового наголосу у поєднанні з вище зазначеними просодичними параметрами допомагає створити спокійну й виважену манеру презентації цього структурного компонента казки та актуалізує низький рівень його емоційно-прагматичного потенціалу.

Разом з тим, виділенню окремих лексичних одиниць, що акцентують увагу на значущих для розвитку подій характеристиках і рисах персонажів, слугує хвилеподібний рух тону, який досягається або завдяки спеціального підйому, або наявності в інтоногрупі двох кінетичних тонів чи розширених тональних інтервалів на стику різних ділянок інтонаційного контуру, наприклад: *he was |quite ,out-at-,elbows*; *the \farmer ‖ was \foolish e,nough, \too* [5, с. 41]; *and she |baked ↑five ,pies* [5, с. 19]; *that |lived on a ↑small •bit of ,ground*; *to \seek their ,fortune* [5, с. 98] і т. ін.

Загальна оцінка енергетичної картини актуалізації фабульних елементів зав'язки дозволяє кваліфікувати їх як такі, що мають низький рівень емоційно-прагматичного потенціалу висловлень та вирізняються відсутністю динаміки його змін. Це пояснюється, на наш погляд, безпосереднім функціональним призначенням аналізованих фрагментів, а саме: ознайомити слухача з персонажами твору, констатувати наявність певних речей та проінформувати його про місце подій чи ситуацію, що у подальшому стануть причиною проблеми і розвитку подій. Іншими словами, фабульні елементи зав'язки складаються із речень, функціональною домінантою яких є констатація, тобто які ще не здійснюють прагматичний вплив на слухача, а лише налаштовують його на сприйняття розгортання подій. У деяких випадках реєструвалося зростання прагматичного потенціалу актуалізації зав'язки у межах його низької зони, що пов'язано з необхідністю наголосити на певних рисах персонажів чи обставинах їхнього життя, які й стануть причиною виникнення проблеми. При загальному низькому рівні емоційної складової зав'язки, такі прагматичні піки супроводжуються незначним зростанням емоційності мовлення, що на просодичному рівні відображається їхнім виділенням високим висхідним тактом, негативним розширеним інтервалом на ділянці «передтермінальна частина – ядро», розширеним тональний діапазоном інтоногрупи, дещо підвищеною гучністю (напр., *|so ,long*; *|quite ,out-at-,elbows*; *was a |very •foolish ,woman*). При цьому у фінальних інтоногрупах зав'язки зафіксовано затухання її емоційного потенціалу.

За результатами аудитивного аналізу було встановлено, що початок структурно-фабульного блоку «Розвиток подій» позначається, як і решта композиційних компонентів казки, довгою паузою, яка надає слухачеві можливість інтерпретувати отриману словесну інформацію, у той час, коли паузи на стикові фабульних елементів є досить короткими, що забезпечує цілісність комунікативної прогресії в суміжних фабульних елементах.

У першому фабульному елементі розвитку подій описується пошук персонажем шляхів вирішення

проблеми, що постала у зав'язці. Інтоногрупи, з яких починається цей фрагмент, містять, зазвичай, пряму мову, що вводиться середньо-пониженим або низьким рівним чи спадним термінальним тоном, який допомагає слухачеві налаштуватися на нову інформацію (напр.: *So she \says to her →daughter* [5, с. 19]; *…so he \stopped and →said* [5, с. 19]; *\So he dis,mounted | and ,went ,up to him and →said* [5, с. 137]; *Now be\fore the \farmer \goes to ,market | ,says \he to his ,wife* [5, с. 41] і т. ін.).

У наступному фабульному елементі описуються обставини, які ініціюють дії персонажа для вирішення проблеми, тому йому притаманні флуктуації параметрів інтонації, що допомагає створити атмосферу очікування подальших подій. Так, мовлення набуває динамічності завдяки поділу речень на короткі інтоногрупи, поєднанню в них декількох кінетичних тонів різних тональних рівнів, рекурентності спадного тону в нефінальних інтоногрупах, розширенню тонального діапазону за рахунок уживання високих спадних тонів з малою або збільшеною швидкістю зміни напрямку їхнього руху, високої частоти перцептивних пауз (напр., *And he \went ↑all •that ,day, | and \all the ,next ,day; | and on the \third ,day, ‡ in the \after,noon, | he \came ,up ‡ to where a ↘shepherd was ↘sitting with a ↑flock of ,sheep. || And he \went \up to the →shepherd ‡ and \asked him ‡ \who the \sheep be\longed ,to; ‡ -and he ,answered…* [5, с. 98]. Взаємодія всіх зазначених просодичних засобів допомагає слухачеві уявити картину зображуваних у казці подій.

З огляду на загально дидактичну функцію казки та її соціально-виховне призначення, темп і гучність її актуалізації є в цілому помірними. Разом з тим, темпоральне оформлення інтоногруп фабульного елемента, що передає неочікувану зустріч головного героя з іншими персонажами казки або несподівану зміну подій чи обставин, може бути прискореним, а семантично вагомі лексичні одиниці вимовлятися з підвищеною гучністю. Це, з одного боку, пояснюється наявністю у ньому діалогічних реплік, які мають середній або високий рівень емоційно-прагматичного потенціалу, та, з іншого, інтенсивнішою порівняно з рештою фабульних елементів динамікою розгортання сюжету казки. Зміни емоційно-прагматичного потенціалу передаються емфатичними інтонаційними конturами, зокрема спадною ступінчастою шкалою з порушеною поступовістю та поступово спадною ковзною шкалою, наприклад:

,Well, ‡ ↘she was ↘that ,frightened, | she'd \always been •such a ↑gatless ,girl, | that she \didn't so ,much as ,know ‡ \how to ,spin, | and \what was \she to \do to-,morrow | with \no •one to \come ,nigh her ‡ to \help her? || She \sat •down on a ,stool in the •kitchen, | and \law! how she \did ,cry! || [5, с. 20].

Специфіка просодичного оформлення останнього фабульного елемента структурного компонента «Розвиток подій» також зумовлена його смисломістким насиченням, що описує засоби та дії персонажа щодо вирішення проблеми. Цей фабульний елемент характеризується середнім рівнем емоційно-прагматичного потенціалу, пов'язаним з очікуванням кульмінації казки, що на просодичному рівні виражено модифікаціями темпу від помірного до прискореного або від помірного до сповільненого та чергуванням тональних рівнів, структурних конфігурацій і діапазонів термінальних тонів суміжних інтоногруп. Уживання двох кінетичних тонів в одній інтоногрупі, термінальному тону якої притаманна зона збільшеної швидкості зміни напрямку його руху, та частково наголошених повнозначних слів також допомагає передати динаміку розвитку подій. Зазначимо окремо, що порівняно із функцією, яку виконує частковий наголос у зав'язці, у структурному компоненті «Розвиток подій» його наявність у сукупності із комплексом описаних вище просодичних параметрів слугує передачі динаміки розвитку подій та вираженню різних рівнів емоційного насичення його фабульних елементів за їх практично незмінного прагматичного потенціалу, наприклад:

There was \no •time to ↑waste ,words; | so the \farmer \mounted his ,horse ‡ and \rode ,off ‡ after \Jack ,Hannaford. || The \old ,soldier ‡ \heard the ↑horse's ,hoofs ‡ \clattering on the ,road ‡ be\hind him, | so he ,knew ‡ it must be the \farmer ‡ pur,suing him. || He \lay •down on the ,ground, | and \shading his \eyes with ^one ,hand, | \looked \up ‡ \into the ,sky, | and \pointed \heavenwards ‡ with the \other ,hand.|| [5, с. 42].

Аналіз змістового насичення фабульних елементів розвитку подій свідчить про їхній тісний

семантичний зв'язок, чітку послідовністю викладу в них подій та наявність рематичних одиниць, що передають динаміку змін подій, інтонаційна організація яких виконує функцію інтенсифікації інформативних центрів фабульних елементів та сприяє привернення уваги слухача до розгортання сюжетної лінії казки.

Як бачимо, фабульні елементи структурного компонента «Розвиток подій» характеризуються найбільшою варіативністю емоційно-прагматичного потенціалу: від його низького рівня до високого при домінуванні середнього. Зміни в спрямуванні й інтенсивності емоційно-прагматичного потенціалу аналізованого структурного компонента (рівний, зростаючий, спадаючий; незмінний, поступовий, стрімкий) зумовлюються, з одного боку, наявністю фабульних елементів, об'єднаних причинно-наслідковими зв'язками, та, з іншого – переважанням динамічної комунікативної домінанти з елементами статичної. Іншими словами, його фабульним елементам притаманна і ознака називання (інформування), і ознака динамічності, оскільки в них ідеться і про зміну обставин подій, і про вчинки, які здійснюють персонажі казки, що й відображається в причинно-наслідковій закономірності переходу від одного рівня емоційно-прагматичного потенціалу до іншого. Зміни в динаміці актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу структурного компонента «Розгортання подій» пов'язуються також з наявністю в ньому висловлень, що мають різну комунікативно-прагматичну спрямованість, тобто реалізують декілька або комплекс емоційно-модальних значень чи почуттів (напр., наказ, спонукання, застереження, іронія, співчуття, невдоволення, обурення, попередження, вагання, невдоволення-обурення, співчуття-іронія, співчуття-попередження, вагання-попередження і т. ін.).

Аудитивним аналізом засвідчено, що кульмінаційний фабульний елемент, у якому має місце загострення проблеми, характеризується підвищенням емоційно-прагматичного потенціалу, яке на просодичному рівні оформлюється відповідними інтонаційними моделями. Так, загальна експресивність аналізованих фрагментів досягається за рахунок їхнього подрібненого членування на короткі синтагми, що складаються, переважно, з двох ритмічних груп. Якщо актуалізуються довші інтоногрупи, то в них, як правило, під наголосом знаходиться кожне смислове слово, що надає їм приблизно однакового ступеня промінантності і семантичної ваги, напр.: *|That was |grinning from ↑ear to \ear* [5, с. 23]. Такий розподіл наголосів сприяє сприйняттю кульмінації як найбільш напруженого фабульного елемента казки. Крім того, просодична організація кульмінації характеризується змішаним різновидом ритму, наявністю різних інтонаційних моделей і хвилеподібного руху мелодійних контурів в інтоногрупах. Для інтоногруп кульмінаційних фрагментів властивими є середній або розширений позитивний інтервал на стику "передтакт – такт", середній негативний та позитивний тональний інтервал на ділянці "передтермінальна частина – ядро" і на стиках суміжних інтоногруп, що сигналізує про підсилення емоційної складової емоційно-прагматичного потенціалу. Зафіксовано також рекурентність усіченої і спадної ступінчастої шкали з перерваною поступовістю у сполученні з низьким спадним термінальним тоном. Заключним інтоногрупам цього структурного компонента притаманне звуження тонального діапазону та сповільнення темпу, наприклад:

\Well, ‖ she |backed a ↑step or \two, | and she \looked at it, | and |then she ↑laughed \out, | and \says she, | |pointing her \finger at it: | "|Nimmy |nimmy \not, | your \name's | |Tom |Tit \Tot!" ‖ [5, с. 24].

Отже, семантично вагомі лексичні одиниці кульмінації інтенсифікуються за допомогою розширених позитивних і негативних тональних інтервалів між складовими інтоногрупи, спеціальних підйомів, наявністю спадних тонів зі зменшеною швидкістю зміни напрямку їхнього руху, що також можна розглядати як засіб вираження динаміки внутрішніх переживань дійових осіб.

Цікаво відзначити, що просодично виражена комунікативна динаміка кульмінації, яка зростає з кожною наступною синтагмою, є не лише ефективним засобом передачі змістової інформації тексту казки, але й засобом психологічного впливу на слухача. Таким чином, просодичне оформлення кульмінації можна розглядати як ефективний засіб реалізації її емоційно-прагматичного потенціалу, спрямованого на донесення до слухача загально дидактичної ідеї казки.

Початок розв'язки, яка покликана узагальнити наслідки вирішення проблеми казки, а також надати слухачеві можливість усвідомити дидактичну ідею всього тексту, маркований довгою паузою. Завдяки своєму узагальнюючому функціональному призначенню, темп розв'язки варіює від помірного до сповільненого, її інтоногрупи вирізняються паралелізмом інтонаційної моделі та ізохронністю вимовляння. Інваріантною ознакою просодичного оформлення аналізованого компонента є й те, що, незалежно від уживаних лексико-граматичних засобів, його актуалізації притаманні менша варіативність мелодійних контурів, рекурентність усіченої, поступово спадної ступінчастої шкали та поступово спадної ступінчастої шкали з порушеною поступовістю, наприклад:

|Next \day ≬ they |all •set \out ≬ for the |king's\ court, | and a |gallant \company they \made. || And the \king ≬ |married his \daughter ≬ to the |young \man ≬ that had \delivered her, | and |gave a ↑noble's \daughter ≬ to his \brother; | and so they |all |lived \happily ≬ |all the |rest of their \days.|| [5, с. 102];

\Well, | when |that \heard her, | |that •gave an ↑awful \shriek | and a|way •that \flew ≬ |into the \dark, | and she |never \saw it ≬ any \more || [5, с. 24].

З наведених прикладів також видно, що розв'язка передає настановну інформацію, спрямовану на збудження певної реакції слухача або на непряме/імпліцитне стримування чи спонукання його до відповідних дій. Саме тому типовим для розв'язки є переважання низького або середньо-підвищеного різновиду спадного термінального тону із середньою або зменшеною швидкістю зміни напрямку його руху, який допомагає слухачеві усвідомити наслідки вчинків персонажів, описаних у розвитку подій, реалізуючи таким чином соціально-виховне призначення казки.

Крім того, за результатами аудитивного аналізу було встановлено, що у межах фабульних елементів структурних компонентів «Розвиток подій» та «Розв'язка» частотними є лексичні контрасти чи протиставлення, представлені семантично пов'язаними між собою іменниками, прикметниками, займенниками та числівниками (напр., *husband – wife*; *I – you*; *one – two*; *first – second – third*), актуалізовані в різних інтоногрупах, поєднаних короткою або перцептивною паузою. На просодичному рівні виділенню протиставлених одиниць фабульного елемента сприяють просодичні контрасти інтонаційних груп (контрасти тональних рівнів і діапазонів, напрямку руху тону та його конфігурації, протиставлення темпу вимовляння суміжних синтагм тощо). Виявлено також, що саме ті ділянки інтоногрупи, які протиставляються за допомогою просодичних засобів, слугують підсиленню прагматичної складової фабульного фрагмента, оскільки на загальному нейтральному фоні просодичного оформлення контрастні ділянки сприймаються як його ключові елементи або як підсилювачі дидактичного змісту всього тексту казки, наприклад:

"*|**You** are a ↑bigger |fool than **I** am,*" *|said the \wife*; (1) | "*for **I** did |only **one** |foolish |thing*, (2) | *and **you** have done **two**.*" (3) || [5, с. 42].

У наведеному прикладі за рахунок емфатичного просодичного оформлення має місце семантичне протиставлення особових займенників та числівників у суміжних інтоногрупах. Так, в інтоногрупі (1) контрастують займенники *|You* та *I*. Такий семантичний контраст на просодичному рівні виражений різними тональними рівнями початку протиставлюваних лексичних одиниць (середньо-понижений і середньо-підвищений) та напрямками руху їх тонального оформлення (спадний такт і висхідно-спадна конфігурація спадного термінального тону). У другій і третій інтоногрупах, об'єднаних подібністю інтонаційної моделі (хвилеподібний інтонаційний контур), має місце виділення займенників *\I* і *\you* та числівників *\one* і *\two* високим спадним тоном. Провідна роль у вираженні їхнього просодичного контрасту належить протиставленню структурних конфігурацій та швидкості руху спадних кінетичних тонів, які в інтоногрупі (2) оформлюються висхідним напрямком руху на наголошеному складі та спадним на ненаголошених складах при середній швидкості зміни напрямку руху тону; в інтоногрупі (3) спадні кінетичні тони мають опуклу спадну форму, швидкість зміни напрямку руху якої кваліфікувалася як зменшена. Описане інтонаційне аранжування смислового контрасту в фабульних елементах казки, підсилене просодичним контрастом, полегшує сприйняття протилежних рис персонажів, об'єктів або явищ, а також сприяє його виділенню на фоні інтонаційної орга-

нізації всього структурного компонента тексту казки.

У ході аудитивного аналізу ідентифікувалась також конфігурація тону на всіх ділянках просодичної структури інтоногруп фабульних елементів тексту. Так, зареєстровано вживання рівного (низького, середньо підвищеного) та висхідного передтактів. Найбільш рекурентним зареєстровано низький рівний перед такт. Разом з тим, у багатоскладових передтактах домінує висхідний рух тону. Наявність середньо підвищеного і високого рівних передтактів пов'язувалася аудиторами з комунікативно-прагматичним навантаженням інтоногрупи та її смисловим зв'язком з попередньою.

Рух тону на такті характеризується висхідним напрямком у межах усіченого різновиду шкали, спадним або висхідно-спадним – у випадках інтенсифікації другого наголошеного складу спеціальним підйомом. Висхідний рух такту у поєднанні з різновидами спадного термінального тону сприяє вираженню динаміки зображуваних у структурному компоненті подій.

Установлено, що найбільш частотним різновидом типів шкал, характерних для всіх структурних компонентів казки, є усічена та повна поступово спадна ступінчаста шкала. Наступною за рекурентністю зареєстровано ступінчасту шкалу з перерваною поступовістю. Диференційною ознакою структурних компонентів «Розвиток подій» та «Кульмінація» є актуалізація в них ковзної та подекуди скандентної типів шкали. При цьому відзначено, що функціонування ковзної шкали пов'язується з виділенням основної думки у межах фабульного елемента або всього структурного компонента казки. Це свідчить про намір оповідача привернути увагу слухача до висловленої ідеї як основної, сприяти її коректному декодуванню, здійснити психологічний вплив на слухача та спонукати його до відповідної реакції на почуте.

Іншою спільною ознакою просодичного оформлення казок є й те, що рух тону в термінальній ритмогрупі її фабульних елементів характеризуються спадним напрямком різного тонального рівня (високий, середньо-підвищений, середньо-понижений, низький). Зареєстровано такі варіантні реалізації спадного тону: опуклий (найчастотніший) та увігнутий (менш частотний, уживаний у діалогічних репліках). Тут слід зазначити, що функцією увігнутого спадного тону, на противагу опуклого, є пом'якшення категоричності висловленої думки. Крім того, зафіксовано такі структурні різновиди спадного тону, які складаються (1) з рівного руху тону на наголошеному складоносієві і низького рівного або спадного руху тону у затакті та (2) висхідний рух тону на ядерному складоносієві з наступним спадним рухом на ненаголошених складах затакту, при чому останній зафіксовано як досить рекурентний термінальний тон для діалогічної частини казки.

Менш частотним відзначено рівний термінальний тон, який передує, як правило, прямій мові або слугує введенню нових обставин розвитку подій. Найменш типовим для просодичного оформлення казки є висхідний термінальний тон, вживання якого було зареєстровані лише в межах фабульних елементів розвитку подій, що на просодичному рівні може кваліфікуватися як його диференційна ознака.

Аналіз напрямку руху тону в затакті свідчить про домінування рівного низького тону та незначну частоту його спадного різновиду, зумовленого конфігурацією тону на ядерному складоносієві. Спільними рекурентними типами тонального рівня завершення всіх фабульних елементів казки є низький та екстранизький рівні (у випадку наявності розширеного тонального інтервалу, який йому передує).

Розгляд специфіки інтонаційного оформлення стиків суміжних блоків фабульних елементів тексту казки дозволяє констатувати, що про початок кожного наступного компонента сигналізує довга пауза. За своїм функціональним призначенням вона кваліфікується як розділова та як така, що у взаємодії з фінальним словом блока, оформленим середнім підвищеним чи високим спадним тоном малої швидкості зміни напрямку його руху, дозволяє слухачеві шляхом запуску когнітивних процесів його мислення інтерпретувати прагматичний потенціал попереднього структурного компонента казки (тобто декодувати невиражений словами його повчальний підтекст). З погляду просодичного оформлення тексту казки описувана пауза цікава також і тим, що вона привертає увагу слухача до розгортання подій у наступному блоці, якому,

зазвичай, притаманним є високий тональний рівень його початку та підвищений рівень гучності, що й забезпечує перехід до нового фабульного елемента та слугує сприйняттю наступного кроку у вираженні динаміки розвитку подій у суміжних структурно-фабульних компонентах.

У свою чергу, роль одного з провідних засобів об'єднання не лише суміжних ділянок інтонаційного контуру, але й суміжних структурних компонентів казки набуває тональний інтервал. Так, інтонаційні ділянки стику блоків "Зав'язка" і "Розвиток подій" оформлюються, здебільшого, наближенням тональних рівнів їхніх кінця й початку, тобто характеризуються наявністю нульового або вузького позитивного тонального інтервалу. Перехід від "Розвитку подій" до "Кульмінації" маркується, зазвичай, розширеним або широким позитивним тональним інтервалом та перепадом гучності. Стик між структурно-фабульними компонентами "Кульмінація" і "Розв'язка" позначається середнім або розширеним позитивним тональним інтервалом, супроводжуваного незначним підвищенням гучності.

Аналізом засвідчено, що за рахунок відповідної інтонаційної завершеності кожен структурний компонент казки сприймається як самостійна одиниця, а завдяки описаному вище оформленню їхніх стиків структурні компоненти створюють у своїй сукупності семантичну єдність опису розгортання подій сюжетної лінії казки.

Узагальнення результатів аудитивного аналізу текстів англійських фольклорних казок показало, що інваріантними просодичними ознаками актуалізації окремих структурних компонентів, покликаних забезпечувати динаміку розгортання їх сюжету, є: підвищена подрібненість структурних компонентів і фабульних елементів на інтоногрупи, актуалізація висхідно-спадного і хвилеподібного мелодійних контурів, переважання усіченої та поступово спадної шкали з порушеною поступовістю, спадного термінального тону, функціонування у межах інтоногрупи двох кінетичних тонів. Така комплексна взаємодія просодичних параметрів і реалізує у межах дидактичного змісту казки її соціально-виховне функціональне призначення.

Оцінка динаміки розгортання емоційно-прагматичного потенціалу тексту казки дозволяє констатувати, що на неї впливає комунікативно-прагматичне навантаження фабульних елементів з переважанням у них констатуючої (раціональної) чи емоційно-оцінної інформації. При цьому встановлено, що при практичній незмінності прагматичної складової емоційно-прагматичного потенціалу казки має місце варіативність емоційного потенціалу актуалізації окремих фабульних елементів її тексту.

Проведений таким чином аналіз енергетичної специфіки просодичної актуалізації казки свідчить, що комплексна взаємодія емоційних, прагматичних, семантичних і структурних факторів розкриває перед лінгвістикою перспективи опису інваріанта та варіантних реалізації просодичних моделей структурних компонентів текстів на основі найбільш фундаментальних лінгвістичних категорій (емоція, прагматика, смисл, структура), покликаних забезпечити більш високий ступінь узагальнення експериментально-фонетичних фактів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія / Алла Андріївна Калита. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351 с. 2. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с. 3. Калита А.А. Перцептивна й інструментальна оцінки емоційно-прагматичного потенціалу висловлень / А.А. Калита, Л.І. Тараненко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки: Мовознавство. – №24 (249). – 2012. – С. 186–191. 4. Тараненко Л.І. Алгоритмічно-фабульна побудова сюжетів англійських народних казок / Л.І. Тараненко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – № 1052. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Харків. – 2013. – С. 163–171. 5. English Fairy Tales / Collected by Joseph Jacobs. – L. : David Nutt, 1890. – 158 p. 6. Kalyta A. Energetic approach to phonetic studies / Alla Kalyta // Book of Abstracts of the International Linguistics Conference in Lublin "Linguistics Beyond and Within" (14–15 November 2013; John Paul II Catholic University of Lublin, Poland). – Lublin. – 2013. – P. 54–56.

УДК 811.111'342.42(048)

ФОРМАНТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛАСНЫХ В РЕЧИ ДИКТОРОВ АМЕРИКАНСКИХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

А.С. Шарандаченко, канд. филол. наук (Одесса)

Исследование посвящено анализу формантных характеристик гласных в речи дикторов новостей и комментаторов американских средств массовой информации. В ходе анализа выявились факторы, влияющие на акустические (формантные) характеристики исследуемых гласных. Качественная вариативность гласных фонем имеет свои границы и именно контекст регулирует степень спектральной модификации гласных в слитной речи. Проведенное исследование дает основание утверждать, что высокая степень вариативность гласных в акцентируемой позиции является основной особенностью реализации сегментного уровня дикторской речи в американских средствах массовой информации.

Ключевые слова: вариативность, дикторская речь, модификация гласных, формантные характеристики.

Шарандаченко А.С. Формантні характеристики голосних в мові дикторів американських засобів масової інформації. Дослідження присвячене аналізу формантних характеристик голосних в мові дикторів новин і коментаторів американських засобів масовій інформації. У ході аналізу виявилися чинники, що впливають на акустичні (формантні) характеристики досліджуваних голосних. Якісна варіативність голосних фонем має свої межі і саме контекст регулює міру спектральної модифікації голосних в злитному мовленні. Проведене дослідження дає підставу стверджувати, що висока міра варіативності голосних в позиції, що акцентується, є основною особливістю реалізації сегментного рівня дикторського мовлення в американських засобах масової інформації.

Ключові слова: варіативність, дикторське мовлення, модифікація голосних, формантні характеристики.

Sharandachenko A.S. Characteristics of vowel formants in the speech of American Media Broadcasters. The study focuses on the analysis of vowel formants in American broadcasters' speech. Factors influencing acoustic characteristics of analysed vowels were revealed in the course of the study. Qualitative variation of vowels has its own boundaries and the context regulates the degree of spectral vowel modifications in connected speech. The conducted experiment allows to conclude that high degree of vowel variation in the accentual position is the segmental level basic peculiarity realized in American TV broadcasters' speech.

Key words: broadcasters' speech, formant characteristics, variation, vowel modification.

Настоящее исследование посвящено анализу фонологической вариативности современного английского языка, проявляющейся в реализации формантных характеристик гласных /i/, /i:/, /æ/ и /a/ в речи дикторов американского телевидения.

На территории Соединенных Штатов в качестве единого стандарта функционирует речь дикторов средств массовой коммуникации – радио и телевидения [2; 8] – описаны темпоральные и мелодические особенности дикторской речи [7].

Актуальность настоящего исследования определяется возрастающим интересом к вопросам территориально обусловленной вариативности языка; необходимостью исследования звуковых изменений в речи представителей американских СМИ.

Целью данной работы является определение формантных вариантов гласных в речи дикторов национального и местного телевидения США, выявить масштаб и границы вариативности гласных путем изучения спектральных характеристик гласных в речи дикторов национального и местного телевидения США.

Объектом исследования являются гласные фонемы, реализованные в речи дикторов и телекомментаторов американского национального

© Шарандаченко А.С., 2015

и местного телевидения, представляющие американский произносительный стандарт.

Предметом настоящего исследования является вариативность формантных характеристик гласных в американских средствах массовой информации.

Материалом исследования послужили записи телепередач национальных и местных телевизионных компаний США, расположенных в Нью-Йорке, Вашингтоне, Бостоне, Филадельфии. Общее время звучания записей текстов, вошедших в корпус нашего исследования, составило 60 минут.

Форманты – это области концентрации энергии в спектре гласного [1]. Большинство исследователей отмечают, что коартикуляционные эффекты наиболее ярко проявляются в показателях второй форманты (F2). Формантные частоты гласных непосредственно связаны с признаками согласных и различиями гласных по традиционным фонетическим признакам ряда, подъема и лабиализации; такие признаки согласных, как место образования преграды и некоторые дополнительные артикуляции (палатализация, веляризация) также в значительной степени определяют тембральную окраску гласного [3]. Так, при исследовании коартикуляционного влияния, проявляющегося на переходных участках гласного, выяснилось, что губные звонкие и глухие согласные повышают форманты гласных [4; 10; 11]. В слитной речи вариативность спектографической картины гласного не исчерпывается контекстуальными влияниями, хотя влияние позиционного контекста является определяющим фактором.

Известно, что спектральная картина гласного варьируется в гораздо большей степени, чем характеристики гласного. В то же время гласные легко произносить вне контекста, что позволяет выявить идеальную спектографическую модель гласного. В исследовании спектральной структуры гласных на материале американского варианта английского языка подробно описываются закономерности влияния различных согласных на вторую и третью форманты (F2 и F3) в квазистационарном состоянии гласных [6; 9].

Безусловно, одним из важных интралингвистических факторов, наиболее заметно влияющих на F-картину гласного звука, является позиция гласного по отношению к ударению [5]. Известно, что качество безударных гласных, входящих в состав разного типа слогов, характеризуется низким уровнем правильной оценки при их распознавании. В процессе порождения речи происходит актуализация ударения, состоящая в разворачивании ритмической схемы, в рамках которой происходит ранжирование слов по выделенности, что ведет к изменению качества гласных звуков.

Рассмотрим реализацию монофтонгов /i/, /i:/, /æ/ и /a/ в речи двух дикторов, читающих выпуски новостей и 1 телекомментатора.

Гласный /i:/

Среднее значение FI для диктора, читающего новости (DI), составляет 277 Гц. Минимальное значение FI – 255 Гц, оно зафиксировано без предыдущего согласного после переднеязычных (в том числе /l/). Это значение можно считать «эталонным». После губных значение повышалось до 281 Гц. Максимальные значения были зафиксированы после гортанного и заднеязычных – 359 Гц. Среднее значение FI в речи D2 – 281 Гц. Минимальное значение – 255 Гц зафиксировано после губно-губного сонорного /w/. Наиболее часто встречающееся значение – 281 Гц – отмечено после переднеязычных, гортанного и заднеязычных. Среднее значение FI по речи дикторов новостей практически совпадает с литературными данными (280 Гц). Среднее значение FI у телекомментатора – 403 Гц. Максимальное и самое частотное значение – 411–412 Гц – зафиксировано после губных и переднеязычных. Минимальное значение – 385 Гц – отмечено без согласного в препозиции.

Среднее значение FII у D2 – 2281 Гц. Максимальное значение – 2424 Гц зафиксировано в позиции без предыдущего согласного. Значение понижалось после губно-губных, заднеязычных и гортанного до 2268 Гц, а после /l/ – до 2163 Гц. Среднее значение FII в речи D2 – 2197 Гц. Минимальное значение FII 2137 Гц – отмечено после /l/, а максимальное 2268 Гц без предыдущего согласного. После заднеязычных и гортанного значение понижалось до 2163 и 2215 Гц соответственно. Среднее значение FII для D3 – 2676 Гц. Минимальное значение – 2503 Гц – зафиксировано после

заднеязычного, а максимальное значение – 2967 Гц без предыдущего согласного. После переднеязычных значение несколько понижается до 2686 Гц, а после губных и гортанного до 2634 и 2654 Гц соответственно. Необходимо заметить, что гласный /i/ вызывает сильную аффрикатизацию переднеязычных /t/ и /d/.

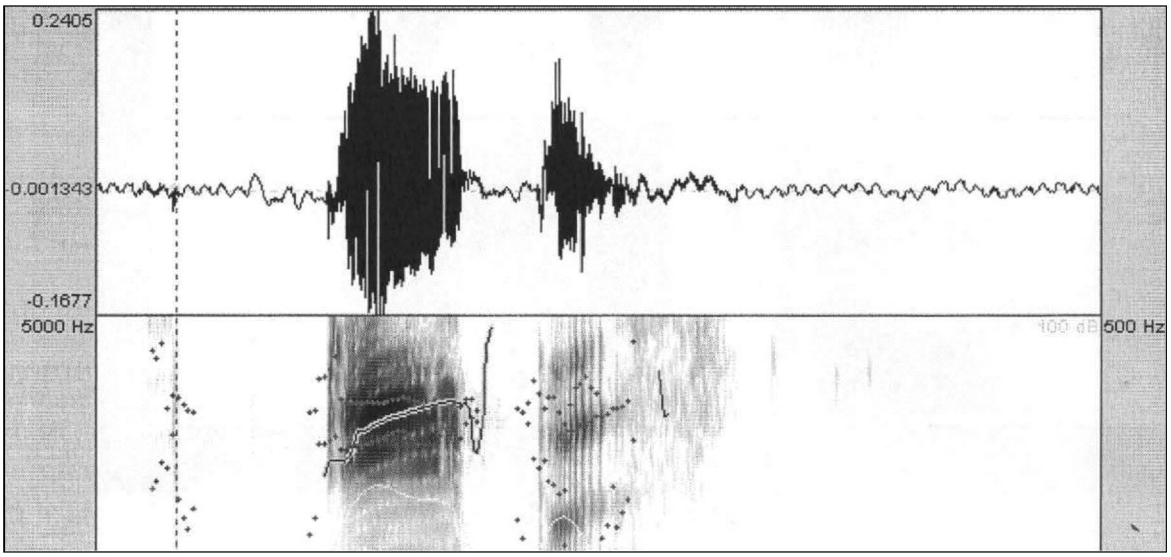

Рис. 1 «Deepest» (D2)

Гласный /i/

Среднее значение FI в речи DI составляет 412 Гц. Максимальное значение 438 Гц отмечается после переднеязычных и без предыдущего согласного. Минимальное значение 359 Гц зафиксировано после губных и /l/. После гортанного щелевого значение оставило 412 Гц. Среднее значение FI у D2 – 401 Гц. Минимальное значение – 385 Гц – было отмечено после паузы без предыдущего и согласного и после /l/. Во всех остальных случаях значение FI было равно 412 Гц. Самое высокое среднее значение FI было отмечено у диктора (D3) – 526 Гц. Максимальное значение FI у данного диктора – 568 Гц после гортанного щелевого. Минимальные значения зафиксированы после переднеязычных и губных – 463 Гц и 516 Гц соответственно. Также были зафиксированы значения 541–542 Гц после /l/ и без предыдущего согласного.

Среднее значение FII для DI равно 1609 Гц. Максимальное значение – 1771 Гц – зафиксировано после переднеязычных. После гортанного FII – 1588 Гц. Значение FII 1640 было отмечено после губных и без предыдущего согласного. Минимальное значение – 1484 Гц – отмечается после /l/. Среднее FII у D2 – 1666 Гц. Максимальные значения – 1745 Гц и 1797 Гц – зафиксированы в позиции без предыдущего согласного и после переднеязычных. Значения 1588 Гц и 1640 Гц были отмечены после гортанного и после губных соответственно. Минимальное значение – 1562 Гц после /l/. Высокое среднее FII отмечено у D3 – 2192 Гц. Максимальные значения – 2341 и 2315 Гц – зафиксированы в позициях без предыдущего согласного и после переднеязычных. Минимальное значение – 2006 Гц – отмечено после /l/. Как и в случае с гласным /i:/, перед /i/ происходит аффрикатизация переднеязычных /t/ и /d/. Однако перед /i:/ высокочастотный фрикативный шум интенсивнее и нижняя граница этого шума выше. Это объясняется более низким расположением FII гласного /i/.

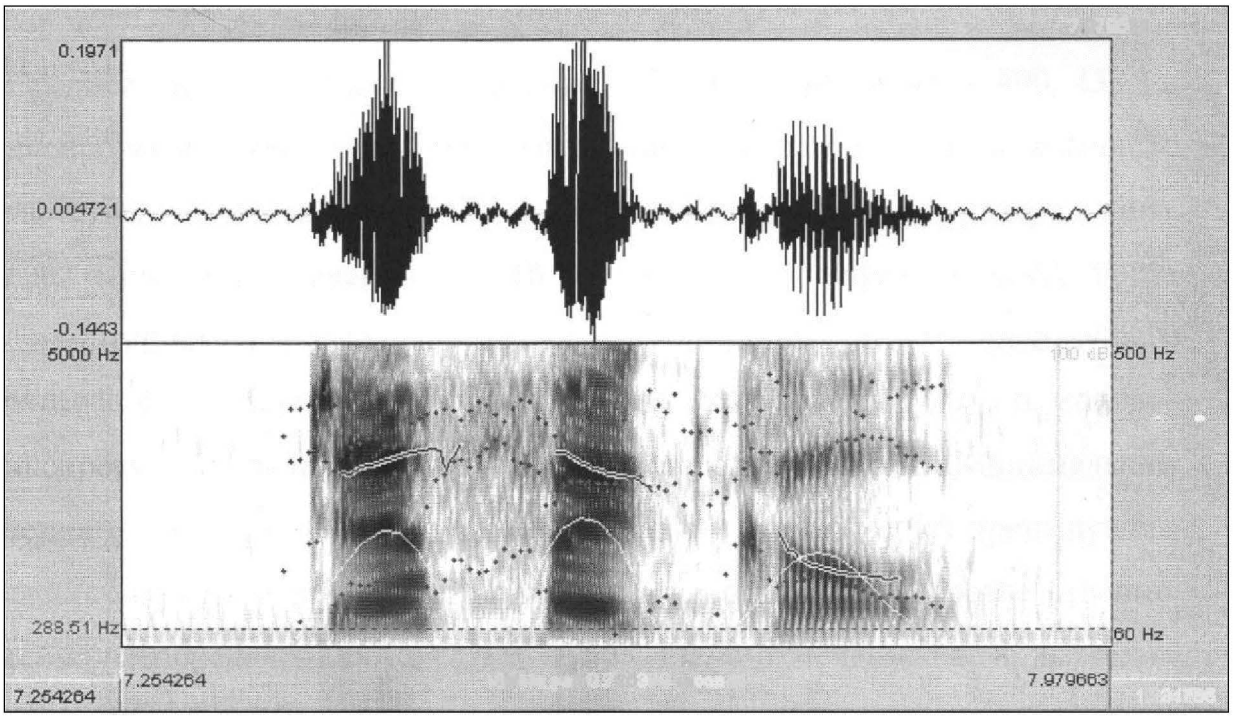

Рис. 2. «Difficult» (D2)

Гласный [æ]

Среднее значение FI в речи D1 – 677 Гц. Максимальное значение – 725 Гц – было отмечено после плавного латерального, переднеязычных и заднеязычных, минимальные – 647 Гц и 673 Гц – после гортанного согласного и после паузы и губных. Среднее значение FI для D2 – 592 Гц.

Максимум – 725 Гц – был отмечен после [l], минимум – 516 Гц – после губных и заднеязычных. Значения 542 Гц и 621 Гц были зафиксированы после переднеязычных и после паузы и гортанного соответственно. Среднее значение FI в речи D3 – 662 Гц. Максимумы – 778 Гц и 725 Гц – отмечены после паузы и плавного латерального, минимум – 464 Гц – после переднеязычных. Остальные значения располагаются в районе 542 – 595 Гц – после гортанного, губных и заднеязычных (по восходящей).

Среднее значение FII у D1 – 1740 Гц. Минимальные значения – 1666 Гц и 1692 Гц – отмечены после переднеязычных и после губных и плавного латерального соответственно, а максимальные – 1745 Гц и 1797 Гц – после паузы и гортанного. Следует обратить внимание на особенности расположения FII после заднеязычных: отмечается сильный контраст по локусу с отрицательным знаком, т. е. наблюдается i-образный переход (значение FII начальное – 2268 Гц, FII конечное – 1745 Гц). Это следствие палатализации согласных (особенно заднеязычных) под влиянием гласных переднего ряда. Как уже упоминалось, для переднеязычных [t] и [d] характерна аффрикатизация перед гласными переднего ряда, в том числе и перед [æ].

Среднее значение FII для D2 – 1803 Гц. Минимумы – 1536 Гц и 1640 Гц – отмечены после [l] и после губных и паузы соответственно, максимумы 1902 Гц и 1954 Гц – зафиксированы после гортанного и переднеязычных. После заднеязычных также наблюдается перепад с отрицательным знаком. Значение FII начальное 2163 Гц, конечное – 1875 Гц. Среднее значение FII в речи D3 – 2021 Гц. Минимумы – 1823 Гц и 1849 Гц – отмечены после плавного латерального и губно-губного носового сонанта, максимум – 2424 Гц – после переднеязычных. Значения 1902 Гц и 1928 Гц были зафиксированы после гортанного и после паузы. Контраст по локусу после заднеязычных составил минус 423 Гц (FII начальное – 2660 Гц, FII конечное – 2137 Гц).

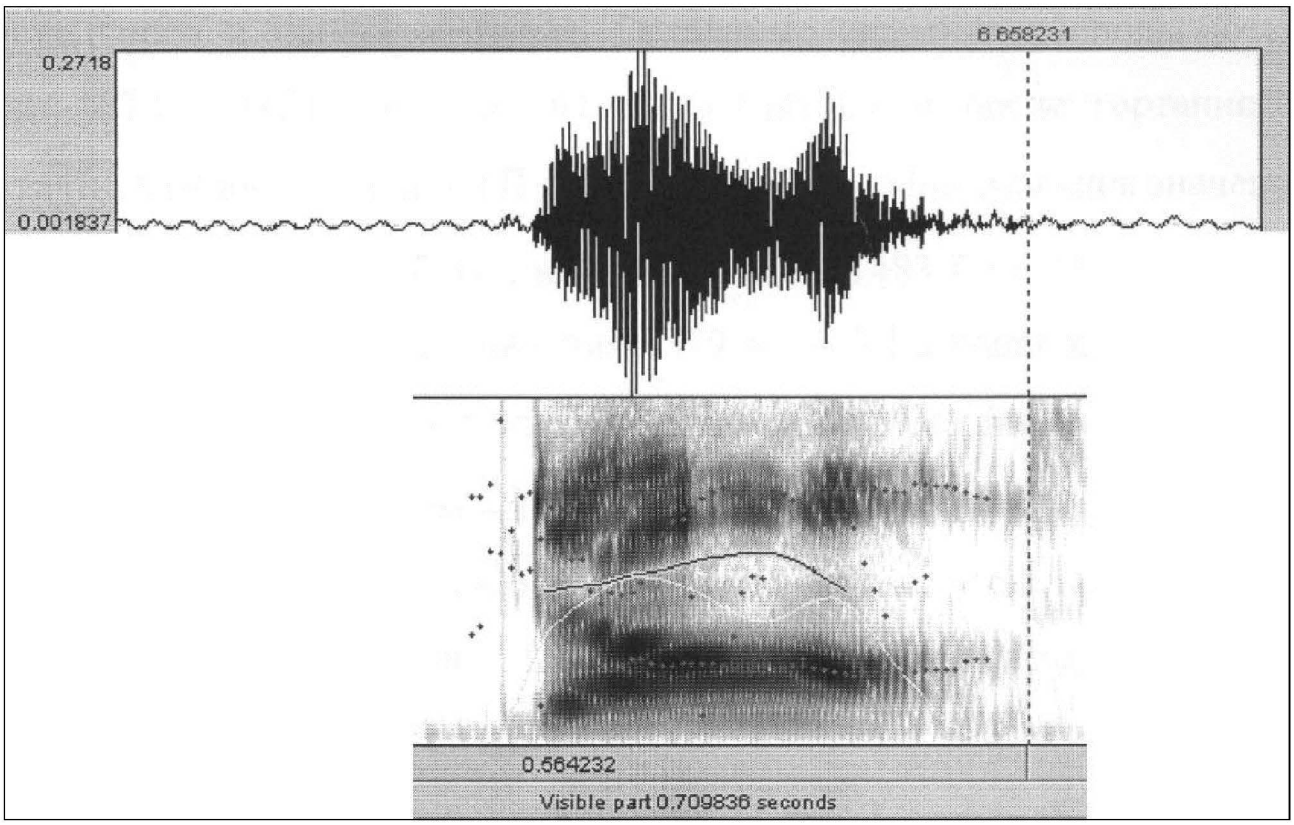

Рис. 3. «Dance» (D3)

Гласный [a]

Среднее значение FI в речи D1 – 660 Гц. Минимальное значение – 516 Гц – было зафиксировано после губных, максимальное (оно же самое частотное) – 699 Гц – после паузы без предыдущего согласного, после гортанного и среднеязычного. Значения 647 Гц и 673 Гц были отмечены после сонанта, переднеязычных и после заднеязычных соответственно. Среднее значение FI в речи D2 – 699 Гц. Это и самое частотное значение, зафиксированное после губных, переднеязычных и после паузы. Минимум – 647 Гц – был отмечен после сонанта [n], максимумы – 725 Гц и 751 Гц – после заднеязычных и гортанного. Среднее значение FI для D3 – 742 Гц. Минимальное значение – 621 Гц зафиксировано после среднеязычного, максимальное – 776 Гц – после заднеязычных и плавного сонорного. Значение 725 Гц отмечено после губных и после паузы без предыдущего согласного, после переднеязычных значение было равно 751 Гц.

Среднее значение FII в речи D1 – 1405 Гц. Минимум – 1196 Гц – зафиксирован после губных, максимумы – 1457 Гц и 1588 Гц – после среднеязычного и переднеязычных. Остальные значения располагаются в области 1274 – 1431 после паузы, заднеязычных и после гортанного и сонанта [n]. Среднее значение FII для D2 – 1338 Гц. Минимальное значение – 1117 Гц отмечено после губных, максимальные – 1483 Гц и 1431 Гц – после гортанного и заднеязычных. Значения 1379 и 1405 Гц были зафиксированы после [n] и после губных и паузы соответственно. Среднее значение FII в речи D3 – 1697 Гц. Минимум – 1610 Гц – отмечен после губных и плавного латерального, максимум – 1823 Гц – после паузы. Остальные значения расположились в области 1692 – 1767 после переднеязычных, среднеязычного и заднеязычных.

Таким образом, в ходе спектрографического исследования гласных /i/ и /i:/ в речи дикторов американского телевидения были выявлены особен-

ности реализации звуков в слитной речи. Подтвердилось предположение, что в речевом континууме наблюдается значительная качественная вариативность гласных звуков, детерменированная консонантным контекстом. Перспективы дальнейшего исследования состоят в возможности его расширения путем рассмотрения формантных особенностей следующих гласных /u:/, /ə/, /ə:/, /ɔ:/, /ɒ/ в речи дикторов и телекомментаторов американских СМИ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бондарко Л.В. Осциллографический анализ речи / Л.В. Бондарко. – СПб. : СПбУ, 1998. – 270 с. 2. Добросклонская Т.Г. Теория и методы медиалингвистики (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.Г. Добросклонская. – М. : МГУ, 2000. – 25 с. 3. Кодзасов С.В. Общая фонетика / С.В. Кодзасов, О.Ф. Кривнова. – М. : Изд-во Рос. гос. гуманит. ун-та, 2001. – 592 с. 4. Комиссарова О.И. К вопросу о качественно-количественных модификациях гласных звуков // Функционально-стилистическая дифференциация английского произношения / О.И. Комиссарова. – М. : МГУ, 1998. – С. 131–153. 5. Кушнерик В.І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах / В.І. Кушнерик. – Чернівці : Рута, 2004. – 367 с. 6. Потапова Р.К. К проблеме создания базы данных американского варианта английского языка для прикладних задач идентификации говорящего / Р.К. Потапова, Л.Е. Панасюгина // Сб. трудов X сессии Рос. акуст. общ. – Т. 3. – М. : Рос. акуст. общ., 2001. – С. 99–103. 7. Углова Н.Г. Специфика мелодики и темпа дикторской речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале информационных программ американского телевидения) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Н.Г. Углова. – М. : МГУ, 2005. – 168 с. 8. Hartman J. Guide to Pronunciation / J. Hartman // Dictionary of American Regional English. – Cambridge : The Belknap Press of Harvard University Press, 2003. – P. XLI – LXL. 9. Henton C.G. Acoustic Variability in the Vowels of Female and male Speakers / C.G. Henton // The Journal of the Acoustic Society of America. – 1992. – № 91. – P. 23–87. 10. Lindblom B.E.F. Articulatory Activity in Vowels / B.E.F. Lindblom // STL-QPSR. – 1994. – № 2. – Stockholm : KTH, 1994. – P. 22–53. 11. Studdert-Kennedy M. Discovering phonetic function / M. Studdert-Kennedy // Journal of Phonetics. – 1993. – № 21. – P. 147–155.

УДК 811.811:81'342.3

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТОНАЦИИ В РЕЧИ ЖИТЕЛЕЙ УЭЛЬСА

Д.М. Карпова (Одесса)

Данное исследование посвящено анализу возрастных интонационных особенностей, проявляющихся в речи жителей Уэльса. Интерес к проблеме вариативности интонации английского языка в Уэльсе обусловлен необходимостью изучения интерферирующего влияния валлийского языка в речи билингвов, владеющих как валлийским, так и английским языком. Проведенное исследование интонации на материале аутентичной речи жителей Уэльса, с учетом возрастного фактора, позволяет сделать вывод о том, что специфические интонационные модели, а именно вариативность восходяще-нисходящего терминального тона (ВНТ) в речи представителей различных поколений, существующее в ситуации диглоссии и обусловленные наложением элементов валлийской и английской интонационных систем, социально дифференцированы.

Ключевые слова: английский язык, валлийский язык, возрастные особенности, восходящее-нисходящий тон, диглоссия, интонация, интонационная модель, Уэльс.

Карпова Д.М. Вікові особливості інтонації в мові жителів Уельсу. Дане дослідження присвячене аналізу вікових інтонаційних особливостей, що виявляються в мові жителів Уельсу. Інтерес до проблеми варіативної інтонації англійської мови в Уельсі обумовлений необхідністю вивчення інтерферуючого впливу валлійської мови в мові білінгвов, що володіють як валлійською, так і англійською мовами. Проведене дослідження інтонації на матеріалі автентичної мови жителів Уельсу, з врахуванням вікового чинника, дозволяє зробити висновок про те, що специфічні інтонаційні моделі, а саме варіативність висхідного-низхідного термінального тону (ВНТ) в мові представників різних поколінь, що існує в ситуації диглосії і обумовлені накладенням елементів валлійської та англійської інтонаційних систем, соціально диференційовані.

Ключові слова: англійська мова, валлійська мова, вікові особливості, висхідно-низхідний тон, диглосія, інтонація, інтонаційна модель, Уельс.

Karpova D.M. Intonational age peculiarities in the speech of Wales' inhabitants. The investigation is devoted to the analysis of Wales inhabitants' intonational age peculiarities in speech. The interest to the problem of intonational variation of English in Wales is conditioned by the study of interfering influence of the Welsh language in the speech of bylinguists. The investigation conducted on authentic speech of the Welsh with the account of age factor allows to conclude that specific intonational model – rising-falling terminal tone (RFT) which exists in the situation of diglossia and is conditioned by correlation of English and Welsh intonational elements is socially differentiated.

Key words: age peculiarities in speech, diglossia, English, intonation, intonational model, rising-falling tone, Wales, Welsh.

Интерес к проблеме вариативности произношения на территории Уэльса обусловлен уникальной лингвистической ситуацией в регионе, где валлийский язык, язык коренного населения, переживает свою «эпоху возрождения», что вызвано возросшим национальным самосознанием, а также значительными успехами в законодательной и образовательной сферах. Оба этих фактора заметно активизировали распространение валлийского языка [1].

Тем не менее, английский язык продолжает оставаться доминирующим средством общения в этом ареале и, – как показали эксперименты по восприятию национальных акцентов в английском языке, валлийский акцент не опознается англичанами, а замещается более известными шотландским и североирландским типами произношения.

Актуальность настоящего исследования объясняется необходимостью изучения социально-личностных аспектов английской интонации

© Карпова Д.М., 2015

носителей валлийского варианта английского языка.

Объектом исследования являются мелодические особенности (конфигурации тона) в речи представителей разных возрастных групп жителей Уэльса.

Предметом исследования являются социально обусловленные особенности интонации англоязычной речи валлийцев.

Целью настоящего исследования является выявление интонационных характеристик валлийского варианта английского языка в сопоставлении с интонацией британской литературной нормы произношения, которые проявляются в зависимости от возрастных характеристик речи жителей Уэльса.

В работе рассматривается степень воздействия возрастного фактора на интонацию валлийцев в английской речи, который связан с изменениями языковой политики в Уэльсе, открывшими доступ молодому поколению к изучению валлийского языка и способствовавшими росту национального самосознания всех поколений.

Для достижения поставленной цели были определены следующие задачи:

1) описание особенностей воздействия возрастного фактора на мелодический репертуар говорящего;

2) выявление методом перцептивного анализа мелодического репертуара речи носителей валлийского варианта английского языка.

Материалом исследования послужили образцы естественной речи в виде ответных реплик интервью из корпуса Британской библиотеки, частью которой являются записи речи жителей севера Уэльса. Общее количество дикторов – 4 человека, время звучания – около 20 минут.

В ходе первого этапа эксперимента в роли аудитора выступал автор настоящего исследования. Каждое из предложений было разделено на синтагмы (под которой понимается фонетическое единство, характеризующееся относительной смысловой завершенностью и функционирующее как самостоятельная структурная единица). При анализе просодического оформления синтагм выделялся такой структурный элемент, как терминальный тон.

В основу классификации терминальных тонов было положено направление тона. Соответственно, в настоящем исследовании выделялись следующие конфигурации терминального тона:

1) простой (нисходящий, ровный, восходящий);

2) сложный (нисходяще-восходящий и восходяще-нисходящий).

Особое внимание было уделено изучению ВНТ, поскольку согласно результатам предыдущих исследований именно данный терминальный ВНТ является одним из маркеров валлийского акцента в английском языке.

Возраст – один из важнейших компонентов статуса человека в обществе. Речь детей в возрасте 6-10 лет, во-первых, отражает их социальное происхождение, определяемое родом занятий отца, а во-вторых, варьируется в зависимости от статуса собеседника, т.е. характеризуется частотностью «правильных» форм в общении со взрослыми, незнакомыми людьми.

Категории говорящих, проявляющих различия в речевом поведении, могут быть разделены периодом в 10 или в 20 лет. При этом категоризация связана с определенным жизненным периодом и уровнем социализации личности. Наиболее высоким социальным статусом обладают люди среднего возраста, что проявляется в их речи посредством оптимального сочетания всех признаков орфоэпической нормы, в том числе интонационных. Молодежь и люди пожилого возраста имеют более низкий социальный статус, меньшую степень участия в социальной деятельности общества, большую степень отклонения от нормы произношения, а также ограниченный интонационный репертуар. При этом в речи молодого поколения находят отражение нарастающие тенденции, а в речи старшего поколения – явления более консервативные.

Среди зарубежных ученых, занимавшихся изучением языковой и возрастной вариативности, в первую очередь стоит отметить Уильяма Лабова, который исследовал влияние таких факторов вариативности произношения, как социально-экономический класс, возраст и гендер на формирование речевого поведения и социальной идентификации говорящего. У. Лабов на материале речи жителей г. Филадельфия обнаружил, что пик упо-

требления нестандартных форм приходится на речь подростков 16 лет, после чего этот показатель снижается [3].

Многие современные лингвистические исследования направлены на изучение речи именно молодого поколения с целью выявления новейших произносительных тенденций, отражающих изменения в языке и пути его будущего развития. Так, например, масштабное корпусное исследование современных британских вариантов произношения, осуществляемое под руководством Э. Грабе [2], проводится на материале речи подростков в возрасте 16 лет.

Зрелость считается периодом, характеризующимся стабильностью фонологической структуры речи индивида. Изменения, происходящие в этот период, обычно вызваны определенными жизненными обстоятельствами (например, необходимостью изучения нового диалекта или языка в результате переезда).

Согласно полученным данным, нисходящий терминальный тон является доминирующим в двух поколениях – в молодом (38,1%) и в среднем (45,5%), тогда как в старшем поколении данный тон занимает второе ранговое место (25,4%) (см. табл. 4).

Диапазон ЧОТ (частота основного тона) в нисходящем терминальном тоне в молодом поколении варьируется от 188 до 153 Гц, в среднем поколении – от 145 до 114, а в молодом поколении – от 179 до 136 Гц. Частотный интервал является наиболее широким в старшем поколении, где данный показатель составил 1,9 пт. В среднем поколении интервал на один полутон ниже, чем в старшем поколении, и равняется 1,7 отн. ед. Частотный интервал, отмеченный в молодом поколении, ниже, чем в остальных поколениях, и составляет 1,3 отн. ед. (см. табл. 1).

Таблица 1

Диапазональные характеристики нисходящего терминального тона в трех поколениях

Тон	Нисх.		
Пок.	Макс, Гц	Мин, Гц	Инт. отн. ед.
Мол.	188	153	1,3
Сред.	145	114	1,7
Стар.	179	136	1,9

Вторым по частотности употребления терминальным тоном во всех трех поколениях является ровный терминальный тон. В молодом поколении он используется в 22,1% случаев, в среднем поколении – в 24,8%, а в старшем – в 25,4% (делит второе ранговое место с нисходящим тоном).

Средний уровень ровного движения ЧОТ в молодом поколении выше, по сравнению с остальными поколениями и составляет 161 Гц, в среднем поколении данный показатель значительно ниже, чем в молодом поколении, и равняется 121 Гц; в старшем поколении уровень ЧОТ выше, чем в среднем поколении, но ниже, чем в молодом поколении (156 Гц).

Терминальный ВТ (восходящий тон) занимает третье место по частотности употребления среди представителей молодого (19,8%) и среднего (14%) поколений, тогда как среди жителей Уэльса старшего возраста данный тон является наиболее употребительным (26,1%). Отметим, однако, что в старшем поколении разница в частотности употребления между ВТ и следующими по частотности тонами (нисходящим и ровным) составляет менее 1%.

Диапазон восходящего движения ЧОТ варьируется в молодом поколении от 158 Гц до 188 Гц. Частотный интервала восходящего движения тона в молодом поколении составляет 1,3 отн. ед., в среднем поколении данный показатель выше, чем в молодом поколении 1,5 отн. ед., однако ниже, чем в старшем поколении (1,9 отн. ед.) (см. табл. 2).

Таблица 2

Диапазональные характеристики восходящего терминального тона в трех поколениях

Тон	ВТ		
Пок.	Мин, Гц	Макс, Гц	Инт. отн. ед.
Мол.	158	188	1,3
Сред.	98	133	1,5
Стар.	136	188	1,9

Частотность употребления терминального ВНТ сравнительно высока как среди представителей старшего поколения имеет более высокие по сравнению с другими поколениями минимальные значения ЧОТ (уровень начального движения ЧОТ – 167 Гц; уровень завершения движения ЧОТ – 158 Гц). В старшем поколении начальный уровень ЧОТ на 10 Гц ниже, чем в молодом поколении (157 Гц), а уровень завершения движения ЧОТ на 6 Гц ниже, чем в молодом поколении (152 Гц). Максимальное значение ЧОТ, однако, в молодом и старшем поколениях практически совпадает (201 Гц и 200Гц соответственно). При этом средние интервалы восходящего и нисходящего движения ЧОТ различаются в старшем и молодом поколениях. В молодом поколении интервал подъема – 1,3 отн. ед., а интервал падения – 1,4 отн. ед. В старшем поколении данные показатели составляют 1,4 и 1,5 отн. ед. соответственно. В среднем поколении диапазон ЧОТ варьируется в восходящей части от 126 Гц до 147 Гц, а в нисходящей части – от 147 Гц до 121 Гц. Средний интервал восходящего движения равняется 1,2 отн. ед., а средний интервал нисходящего движения – 1,3 отн. ед. (см. табл. 3).

Таблица 3

Диапазональные характеристики восходяще-нисходящего терминального тона в трех регионах Уэльса

Тон	ВНТ				
Пок.	Мин., Гц	Макс., Гц	Мин., Гц	Инт. под., отн. ед.	Инт. пад., отн. ед.
Мол.	167	201	158	1,3	1,4
Сред.	126	147	121	1,2	1,3
Стар.	157	200	152	1,4	1,5

Нисходяще-восходящий терминальный тон является более употребительным среди представителей среднего (2,5%) и старшего поколений (2,4%), нежели среди представителей молодого поколения (0,4%).

В таблице 4 представлено распределение частотности употребления того или иного терминального тона в трех рассматриваемых поколениях.

Таблица 4

Частотность терминальных тонов среди трех поколений (молодое, среднее, старшее) (в%)

Тон	Поколение		
	молодое	среднее	старшее
Нисходящий	38,1	45,5	25,4
Ровный	22,3	24,8	25,4
Восходящий	19,8	14	26,1
Восходяще-нисходящий	19,4	13,2	20,7
Нисходяще-восходящий	0,4	2,5	2,4

Таким образом, в речи представителей молодого поколения наблюдается доминирование нисходящего терминального тона, а также относительно высокая частотность употребления ВНТ. По своим диапазональным характеристикам этот тон отличается более высокими уровнями начального и конечного движения ЧОТ, что, однако, может объясняться физиологическими особенностями речи подростков. При этом интервал движения ЧОТ в речи представителей молодого поколения в целом более узкий, чем в речи наллийцев, принадлежащих к старшему и среднему поколениям.

Речь представителей среднего поколения характеризуется очевидным доминированием нисходящего тона на фоне остальных терминальных тонов, а также относительно низкой частотностью употребления ВНТ. Кроме того, отмечены низкие, по сравнению с диапазональными показателями в других поколениях, уровни начала и завершения движения ЧОТ. Средние значения диапазона (интервалов), однако, были выше в речи представителей среднего поколения, по сравнению с речью представителей молодого поколения.

В речи представителей старшего поколения наблюдается практически равное количество случаев использования различных терминальных тонов за исключением нисходяще-восходящего тона, который использовался достаточно редко. При этом терминальный ВТ в данной группе оказался наиболее употребительным, хотя его частотность лишь немного превышает частотность следующих за ним нисходящего и ровного тонов. Уровни начала и завершения движения ЧОТ были выше, чем в среднем поколении, и ниже, чем в молодом поколении. Диапазон речи представителей старшего поколения является самым широким из всех трех рассматриваемых групп.

Итак, наиболее показательной для данного исследования характеристикой речи представителей различных поколений является вариативность в использовании ВНТ. Так, особенностью речи представителей старшего поколения является высокая (по сравнению с общерегиональной) частотность употребления терминального ВНТ. В молодом поколении также наблюдается повышенное число случаев употребления данного тона. В среднем поколении, однако, обнаружен очевидный спад в употреблении ВНТ. Данное явление может быть связано с влиянием валлийского языка, которое осуществляется либо посредством интерференции валлийского языка в речи билингва на английском языке, либо в результате контакта монолингва со средой распространения валлийского языка. Среди представителей старшего и молодого поколений больше носителей валлийского языка, что согласно полученным нами данным, выражается в высокой частотности использования интонационного маркера валлийского варианта английского языка, а именно ВНТ, по сравнению с речью представителей среднего поколения валлийцев.

Отметим также тенденцию к повышению средних уровней ЧОТ от среднего поколения к старшему и молодому поколениям: молодое > старшее > среднее; а также тенденцию к сужению диапазона ЧОТ от старшего поколения к молодому поколению: старшее > среднее > молодое.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ганус С.А. Британский и американский типы произношения в актерской речи: на материале американского художественного фильма : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Ганус Светлана Александровна. – М., 2005. – 220 с. 2. Grabe E. Intonational Variation in Urban Dialects of English Spoken on the British Isles / Grabe E. // Regional Variation in Intonation ; [Gilles P., Peters J. (eds.)]. – Tübingen : Niemeyer, 2004. – P. 9–31. 3. Labov W. Principles of Linguistic Change / Labov W. – Vol. 2: Social factors. – Oxford : Blackwell, 2001. – 542 p.

УДК 811.112.2-114.2

СТАЛІ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПОЧАТКОВОСТІ ДІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

О.В. Смеречинська (Львів)

У статті проаналізовано сталі дієслівно-іменникові словосполучення, що виражають початковість дії в німецькій мові. На основі аналізу словників, емпіричних досліджень СДІС в німецькій мові та творів художньої літератури виявлено 86 СДІС, що позначають початок дії, та 5 функціональних дієслів, за допомогою яких утворюються дані СДІС.

Ключові слова: граничність дії, початковість дії, сталі дієслівно-іменникові словосполучення, функціональне дієслово.

Смеречинская О.В. Устойчивые глагольно-субстантивные словосочетания со значением начала действия в немецком языке. В статье проанализированы устойчивые глагольно-субстантивные словосочетания, которые выражают начало действия в немецком языке. На основе анализа словарей, эмпирических исследований СГСС в немецком языке и произведений художественной литературы обнаружено 86 СГСС, которые обозначают начало действия, и 5 функциональных глаголов, при помощи которых создаются такие СГСС.

Ключовые слова: начало действия, предельность действия, устойчивые глагольно-субстантивные словосочетания, функциональный глагол.

Smerechynska O.V. The fixed verbo-nominal phrases with the meaning of the beginning of an action in German. The article deals with the fixed verbo-nominal phrases that express the beginning of an action in German. 86 fixed verbo-nominal phrases that are expressing the beginning of an action and 5 functional verbs that help to create such fixed verbo-nominal phrases were found on the basis of the analysis of dictionaries, empirical research work on fixed verbo-nominal phrases and literature works.

Key words: beginning of an action, fixed verbo-nominal phrases, functional verb, telicity of an action.

Тематика, що пов'язана з аспектуальною та акціональною семантикою, активно досліджується лінгвістами різних країн з початку XX століття. Хоч за цей час з'явилося дуже багато публікацій, проте на багато питань і досі не знайдено однозначної відповіді. Актуальними дослідження з проблематики акціональної та аспектуальної семантики є не тільки в так званих аспектуальних мовах, де категорія аспекту/ виду є граматичною, але і в неаспектуальних, до яких зокрема відноситься й німецька мова. В неаспектуальних мовах увага здебільшого приділяється дослідженню засобів різних рівнів мови та їх взаємодії для вираження акціональної/ аспектуальної семантики. Початковість дії входить в функціонально-семантичне поле граничності дії і охоплює як настання раптової, моментальної дії, так і початок певної тривалої дії чи стану. Початок гомогенного процесу чи стану відносять до інхоативного роду дієслівної дії, а початок певної моментальної дії – до інгресивного роду дії [1, с. 89–92]. Для категорії початковості дії характерними є семи граничності; визначеності її межі зліва (з початку дії чи стану); одноразовості; багаторазовості (для нашого дослідження релевантними є тільки ті випадки, коли кількість повторів є визначеною).

Об'єктом цієї статті виступають сталі дієслівно-іменникові словосполучення зі семантикою початковості дії в німецькій мові, предметом – семантика граничності дії, складовою частиною якої виступає початковість дії. Мета статті полягає у виявленні та аналізі всіх сталих дієслівно-іменникових словосполучень, що позначають початок дії в німецькій мові. Дослідження проводиться на ос-

© Смеречинська О.В., 2015

нові аналізу такого матеріалу: словника DUDEN. Redewendungen (2008), емпіричних даних, отриманих з дослідження А. Камбера "Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen" (2008), а також творів художньої літератури: F. Kafka "Amerika", B. Schlink "Der Vorleser", Л. Дереш "Поклоніння ящірці" з їх перекладами на українську та німецьку мови відповідно.

Семантика початковості дії виражається в німецькій мові різними засобами: семантикою дієслівних лексем, морфологічними засобами, синтаксичними конструкціями, контекстуальними засобами. Серед синтаксичних засобів вираження акціональної семантики початковості дії в німецькій мові важливе місце посідають сталі дієслівно-іменникові словосполучення (німецький відповідник цього терміну – Funktionsverbgefüge) [7, с. 90]. Згідно з П. Айзенбергом, власне головною функцією таких словосполучень є вираження семантики певних родів дієслівної дії (РДД) [5, с. 313; пор. 3, с. 425]. Серед таких родів дії дослідники називають інхоативний, каузативний та дуративний РДД [6, с. 704; 5, с. 314]. Під сталими дієслівно-іменниковими словосполученнями (СДІС) більшість дослідників розуміє поєднання «функціонального» дієслова або з віддієслівним іменником у якості прямого додатка, або з прийменниковим додатком, у склад якого входить віддієслівний іменник [5; 3, с. 418]. В якості «функціонального» виступає дієслово, чиє власне значення є «ослабленим», десемантизованим. При цьому ядром такого словосполучення є віддієслівний іменник, що несе основне смислове навантаження (пор. *in Brand geraten, in Gang kommen*) [3, с. 418; 9, с. 23]. «Ослабленість» значення функціонального дієслова дослідники називають головним критерієм зарахування певної фрази до сталих дієслівно-іменникових словосполучень [5, с. 313; 3, с. 418; 6, с. 704; 8, с. 21; 10, с. 215]. Серед інших критеріїв, що дозволяють відрізнити СДІС від синтаксичних конструкцій, які складаються з присудка і прийменникового/ прямого додатка, дослідники називають зокрема також такі: а) вживання/ невживання артикля закріплене за конкретним СДІС; б) заперечення в реченні з СДІС, в склад якого входить прийменник, відбувається виключно за допомогою заперечної частки *nicht* (не за допомогою заперечувального займенника *kein*); в) обмежена можливість використання означень перед іменником, що входить у склад словосполучення; г) неможливість заміни віддієслівного іменника займенником [3, с. 418–419; 10, с. 215–216]. Проте А. Камбер у своєму емпіричному дослідженні спростовує тезу, що такі обмеження можна вважати однозначними критеріями СДІС [8, с. 28–29]. Таким чином, ми розглядаємо СДІС у цій роботі як словосполучення, що складаються з так званого функціонального дієслова та віддієслівного іменника у формі або прямого, або прийменникового додатка і виступають в реченні в якості одного предиката.

На основі аналізу емпіричних даних, представлених у роботі А. Камбера «Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen» (2008), а також словника DUDEN. Redewendungen (2008) та творів художньої літератури було виявлено 5 функціональних дієслів, за допомогою яких в німецькій мові будуються СДІС із семантикою початковості дії: *kommen, geraten, ausbrechen, setzen, nehmen:*

1. Група СДІС із функціональним дієсловом *kommen* є однією з найбільш чисельних. Хоча *kommen* входить у склад багатьох СДІС із різними прийменниками, серед яких в першу чергу варто назвати *in* та *zu*, проте тільки СДІС із прийменником *in* виражають значення початковості дії. Використання прийменника *in* у СДІС зі семантикою початковості дії можна пояснити нашим лінійним розумінням перебігу часу з минулого у майбутнє і первинним просторовим значенням прийменників *in* + Akkusativ та *zu* + Dativ, де першому прийменнику властиве значення «контакту», «входу у щось», рух ззовні в середину (це значення корелює зі значенням *in* + Dativ, що виражає локальне значення "всередині", "оточений зі всіх боків" [6, с. 2126]), а другому – «досягнення цілі», тобто – кінцевого пункту [3, с. 601; 2], завдяки чому СДІС *kommen* + zu + віддієслівний іменник виражає завершену або результативну дію чи процес. Серед віддієслівних іменників, що входять у склад СДІС із семантикою початковості з функціональним дієсловом *kommen,* можна виділити дві групи: а) субстантивовані дієслова, що відносяться до кла-

су дій та позначають рух, психічну або фізичну діяльність людини (напр., *ins Schwimmen kommen, ins Schwitzen kommen*); б) віддієслівні іменники, утворені за допомогою деривації або ж морфологічної конверсії, що позначають рух, психічний або емоційний стан (напр., *in Verdrückung kommen, in Gang kommen, in Umlauf kommen*). Таким чином, саме завдяки взаємодії семантики прийменника та віддієслівного іменника стале дієслівно-іменникове словосполучення з *kommen* та прийменником *in* + Akkusativ виражає значення «входження» в певний стан чи початок певного тривалого процесу чи дії:

(1) "*Nein, sagte Karl, und die ganze Hoffnung, einen Posten gefunden zu haben,* ***kam ins Wanken.***" (Kafka, 306) – "*Ну, – сказав Карл, і вся його надія отримати посаду* ***захиталася*** *(...)*" (Кафка, 268)

(2) "*Als ich auch die Schütte an den Griffen packte und den Koks am Boden aufnehmen wollte,* ***kam*** *der Berg* ***in Bewegung.***" (Schlink, 24-25) – "*Та коли взяв за ручку друге відро й хотів брати з підлоги вугілля, купа* ***заворушилася.***" (Шлінк, 24)

2. Іншою чисельною групою виступають СДІС із функціональним дієсловом *geraten* та прийменником *in* + Akkusativ. Значна частина СДІС з *geraten* утворює синонімічну пару з СДІС, в склад яких входить функціональне дієслово *kommen* – всього виявлено 18 таких пар, зокрема: *in Fahrt kommen/ geraten, in Verzug kommen/ geraten, ins Plaudern kommen/ geraten, ins Philosophieren kommen/ geraten*. Тут, так само як і в групі СДІС із *kommen*, можна виділити ті самі 2 групи віддієслівних іменників, що утворюють СДІС зі семантикою початковості дії: а) субстантивовані дієслова, що відносяться до класу дій та позначають рух, психічну або фізичну діяльність людини (напр., *ins Stolpern geraten, ins Grübeln geraten, ins Schwärmen geraten*); б) віддієслівні іменники, утворені за допомогою деривації або ж морфологічної конверсії, що позначають рух, психічний або емоційний стан (напр., *in Streit geraten, in Vergessenheit geraten, in Aufruhr geraten*), наприклад:

(3) "*Karl glaubte zu erkennen, dass keine Gefahr bestand, mit Klara wieder* ***in Streit*** *zu* ***geraten.***" (Kafka, 98) – "*Карлові здалося, що небезпеки знову* ***встрянути*** *з нею* ***в суперечку*** *вже не було.*" (Кафка, 80)

Крім семантики початковості дії СДІС із *kommen* та *geraten* додатково виражають також, що певна дія чи процес починається не з волі виконавця [8, с. 317–353]. Це підтверджує зокрема переклад (3) прикладу на українську мову, де використана фраза *встрянути в суперечку*, яка власне передає значення мимовільної, незапланованої дії.

3. СДІС із функціональним дієсловом *sich setzen* та прийменниками *in* + Akkusativ або *an* + Akkusativ. Тут ми розглядаємо тільки СДІС із зворотною часткою *sich*, оскільки функціональне дієслово *setzen* надає переважній більшості СДІС в першу чергу значення каузативності і тільки зі зворотною часткою *sich* на перший план виходить семантика початку дії. Ядрами цих СДІС із інхоативною семантикою виступають віддієслівні іменники, утворені за допомогою морфологічної конверсії. У переважній більшості випадків вони позначають рух (напр., *sich in Bewegung setzen, sich in Trab setzen, sich in Lauf setzen*), рідше – процес (*sich an die Arbeit setzen*). На відміну від СДІС з *kommen* та *geraten*, СДІС із функціональним дієсловом *sich setzen* вказують на те, що певна дія чи процес відбуваються усвідомлено з волі виконавця:

(4) "*Ein magerer, kleiner Mann (...) begann sofort mit ausgestreckten nervösen Händen zu zeigen, wie sie* ***sich*** *alle sammeln, ordnen und* ***in Bewegung setzen*** *sollten.*" (Kafka, 312) – "*Невисокий благенький панок (...) відразу заходився показувати витягнутими нервовими руками, як усі мають зібратися, вишикуватися і* ***рушити*** *до потяга.*" (Кафка, 273)

(5) "*Karl (...) wandte sich um und* ***setzte sich*** *unter einigen großen Anfangssprüngen* ***in Lauf.***" (Kafka, 232) – "*Карл (...) розвернувся і великими кроками* ***кинувся бігти.***" (Кафка, 191)

4. СДІС із функціональним дієсловом *ausbrechen* позначає раптовий, інтенсивний початок певної дії чи процесу [2]. У цій групі можна виділити дві підгрупи: а) *ausbrechen* + *in* + віддієслівний іменник у знахідному відмінку; б) віддієслівний іменник, що виступає в якості підмета + *ausbrechen*. Якщо у підгрупі а віддієслівні іменники позначають емоційні стани (напр., *in Weinen ausbrechen,*

in Schrei ausbrechen), то у підгрупі б – різні процеси, зокрема соціального чи суспільного характеру (напр., *eine Schlägerei bricht aus, Streit bricht aus*). При цьому, для підгрупи а виконавець дії є релевантним, а СДІС підгрупи б є безособовими – тут на перший план виходить сам процес, а не його виконавець/ виконавці. Ще однією особливістю групи СДІС з *ausbrechen* є можливість відносно вільного використання означення перед іменником, що входить у склад СДІС:

(6) "*Die Kinder* ***brachen in einen einzigen Schrei aus*** *und liefen mit ausgestreckten Ärmchen ein paar Schritte mit.*" (Kafka, 232) – "*Діти в один голос* ***заверещали*** *і трохи пробігли з розпростертими ручками за ним.*" (Кафка, 191)

(7) "*Ми підемо туди, на свято. Якщо... – я поволі підбирав слова. – Якщо* ***розпочнеться*** *бійка, серйозна бійка...*" (Дереш, 144) – "*Wir gehen hin, auf das Fest. Wenn... – ich fand nur langsam Worte. – Wenn* ***eine Schlägerei ausbricht****, eine ernsthafte Schlägerei...*" (Deresch, 149)

5. СДІС, що складаються з віддієслівного іменника в якості прямого додатка та функціонального дієслова *nehmen.* Із функціональним дієсловом *nehmen* семантику початковості дії виражають тільки ті СДІС, в склад яких входять віддієслівні іменники, що а) власне позначають початок дії: *seinen Anfang nehmen, seinen Beginn nehmen,* б) утворені від дієслів, що позначають рух (*seinen Lauf nehmen, einen Ablauf nehmen, seinen Gang nehmen*). СДІС із підгрупи б мають переважно переносне значення і виражають початок протікання певного процесу чи ситуації, як, наприклад, *die Unannehmlichkeiten* або *das Unheil* у прикладах (8) та (9):

(8) "*Тоді неприємності і* ***почались***." (Дереш, 5) – "*In dem Moment* ***nahmen*** *die Unannehmlichkeiten* ***ihren Anfang***." (Deresch, 11)

(9) "*Dennoch, das Unheil* ***hätte seinen Lauf genommen****, wenn jetzt nicht Giovanni aufgesprungen wäre.*" (Duden. Redewendungen) – Тим не менше, біда **б почалася**, якби не з'явився Джованні.

Результати проведеного дослідження та кількісні дані виділених 5 груп СДІС із семантикою початковості дії подані у таблиці нижче:

Таблиця 1

СДІС із семантикою початковості дії в німецькій мові

№	Функціональне дієслово	СДІС	Кількість
1.	*kommen* + *in* + Akkusativ	*in Umlauf kommen, ins Rollen kommen, ins Reden kommen*	34
2.	*geraten* + *in* + Akkusativ	*in Wallung geraten, in Brand geraten, ins Kreiseln geraten*	34
3.	підмет + *ausbrechen/ ausbrechen* + *in* + Akkusativ	*in Weinen ausbrechen, Streit bricht aus, ein Aufstand bricht aus*	8
4.	*sich setzen* + *in* + Akkusativ/ *an* + Akkusativ	*sich in Trab setzen, sich in Marsch setzen, sich an die Arbeit setzen*	5
5.	*nehmen* + Akkusativ (прямий додаток)	*seinen Anfang nehmen, seinen Gang nehmen, seinen Lauf nehmen*	5
	Всього:		**86**

Таким чином, на основі проведеного аналізу в німецькій мові було виявлено 86 сталих дієслівно-іменникових словосполучень із значенням початковості дії, що утворені за допомогою 5 функціональних дієслів *kommen, geraten, sich setzen, nehmen* та *ausbrechen* та віддієслівних іменників. Завдяки тому, що віддієслівні іменники, які утворюють ядро СДІС, позначають тривалі процеси або дії, СДІС з функціональними дієсловами *kommen, geraten, sich setzen, ausbrechen* і *nehmen* виражають інхоативну семантику. Розмитість критеріїв визначення СДІС вказують зокрема на те, що сталі дієслівно-іменникові словосполучення є продуктивним типом. Це підтверджує, що мови, які не ма-

ють граматичної категорії виду дії, мають у своєму розпорядженні великий арсенал різнорівневих засобів вираження акціональної та аспектуальної семантики. Вважаємо, що дана проблематика є актуальною для сучасної лінгвістики та перспективною для подальшого дослідження, зокрема в контрастивному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зализняк А.А. Лекции по русской аспектологии / А.А. Зализняк, А.Д. Шмелев. – München : Otto Sagner Verlag, 1997. – 151 S. 2. DUDEN Deutsches Universalwörterbuch. – 3., neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2004. – 1816 S. 3. DUDEN Die Grammatik. – 8., völlig neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim; Zürich : Dudenverlag, 2009. – 1343 S. 4. DUDEN Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. – 3., überarb. und aktual. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2008. – 957 S. 5. Eisenberg P. Grundriß der deutschen Grammatik / P. Eisenberg. – Stuttgart; Weimar : Metzler, 1994. 6. Grammatik der deutschen Sprache / [G. Zifonun, L. Hoffmann, B. Strecker, J. Ballweg, U. Brausse]. – Berlin; New York : de Gruyter (in 3 Bd.), 1997. – 2569 S. 7. Götze L. Grammatik der deutschen Sprache. Sprachsystem und Sprachgebrauch / L. Götze, W.B. Hess-Lüttich. – München : Bertelmann Lexikon Verlag GmbH, 1999. – 702 S. 8. Kamber A. Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen / A. Kamber. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2008. – 592 S. 9. Reuther T. Funktionsverbgefüge des Russischen und Deutschen im Rahmen des Modells «Bedeutung <=> Text». Eine konfrontative Untersuchung am Beispiel von Existenzverben / T. Reuther. – Dissertation. Klagenfurt, 2000. – 270 S. 10. Welke K. Einführung in die Satzanalyse. Die Bestimmung der Satzglieder im Deutschen / K. Welke. – Berlin/ New York : Walter de Gruyter, 2007. – 374 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Дереш Л. Поклоніння ящірці / Л. Дереш. – Харків : Фоліо, 2009. – 219 с. 12. Кафка Ф. Зниклий безвісти / Ф. Кафка. – Київ : Критика, 2009. – 279 с. 13. Шлінк Б. Читець / Б. Шлінк. – Київ : Основи, 2005. – 197 с. 14. Deresch L. Die Anbetung der Eidechse oder Wie man Engel vernichtet / L. Deresch. – Berlin : Suhrkamp, 2006. – 201 S. 15. Kafka F. Amerika / F. Kafka. – Харків : Фоліо, 2003. – 349 S. 16. Schlink B. Der Vorleser / B. Schlink. – Zürich : Diogenes, 1997. – 207 S.

УДК 811.111'34

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРОСОДИЧЕСКИХ И КИНЕТИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ В МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ БРИТАНСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КРУГОВ

О.В. Стынгач (Одесса)

Статья посвящена исследованию взаимодействия просодических и кинетических средств в речи представителей Палаты общин британского Парламента. Проведенный анализ позволил изучить случаи взаимодействия просодического ядра и кинетических (жестовых) фраз на ядерном участке синтагмы, а также исследовать их роль в формировании релевантных сигнификативного и прагматического значений, и реализации коммуникативно-прагматических целей монологического высказывания. Изучение взаимодействия речежестовых элементов и просодических особенностей речи базируется на нескольких аспектуальных направлениях.

Ключевые слова: кинетический, прагматический, просодическое ядро, речежестовые элементы, сигнификативное значение.

Стингач О.В. Взаємодія просодичних та кінетичних елементів у монологічному мовленні представників британських політичних кіл. Стаття присвячена дослідженню взаємодії просодичних та кінетичних засобів у мовленні представників Палати громад британського Парламенту. Проведений аналіз дозволив вивчити особливості взаємодії просодичного ядра та кінетичних (жестових) фраз на ядерному відрізку синтагми, а також дослідити їх роль у формуванні релевантних сигнифікативного та прагматичного значень, та реалізації комунікативно-прагматичних цілей монологічного висловлювання. Вивчення взаємодії мовленнєво-жестових елементів і просодичних особливостей мовлення базується на декількох аспектуальних напрямках.

Ключові слова: кінетичний, мовленнєво-жестові елементи, прагматичний, просодичне ядро, сигнифікативне значення.

Styngach O.V. Interaction between prosodic and kinetic elements in the monologue speech of the representatives of the British political circles. The aim of the article is to investigate the interaction between prosodic and kinetic means in the speech of the House of Commons representatives in the British Parliament. The carried out analysis allowed to study cases of interaction between the prosodic nucleus and kinetic (gesture) phrases within a syntagm nuclear part as well as to reveal their role in the forming of the relevant significative and pragmatic meanings, and the realization of the communicative-pragmatic aims of the monologue speech act. The study of the interaction between speech-gesture elements and speech prosodic peculiarities is based on several aspectual approaches.

Key words: kinetic, pragmatic, prosodic nucleus, significative meaning, speech-gesture elements.

В последние десятилетия проблемы взаимодействия языковых средств с невербальными явлениями занимают важное место в социолингвистических исследованиях. В работах Л.В. Солощук [8], А.И. Барташевой [1], Г.Е. Крейдлина [6], В.П. Конецкой [4], А. Кендона [13], и др. изложены основные направления изучения речежестового [14] взаимодействия.

В рамках социолингвистики исследователи плодотворно занимаются языками определенных национально-культурных общностей [3; 10; 9]. Уже давно и успешно ведутся исследования в области социальной вариативности естественного языка, в частности его интонационного уровня [12; 7].

В свете данных, полученных при рассмотрении социально обусловленных фактов естественного

© Стынгач О.В., 2015

языка, целесообразно предположить, что невербальные явления, сопровождающие речь, также определяют национальные, социальные и возрастные особенности речежестового поведения. В силу этого, изучение речежестовых высказываний в речи представителей политических кругов английского общества приобретает особую актуальность. В данной работе впервые предпринята попытка описания важных социально зависимых характеристик невербальной синтагмы, совместно функционирующей с отрезками речевого высказывания в поведении представителей британских политических кругов.

Целью исследования является описание случаев взаимодействия просодических ядер и кинетических фраз на ядерном участке синтагмы и анализ причин подобного взаимодействия.

Цель исследования обусловила необходимость решения следующих конкретных задач:

1) определить частотность употребления кинетических жестов (жесты головы, выражения лица, телодвижения, жесты рук, позы), сопровождающих просодическое ядро, в монологической речи представителей политических кругов английского общества;
2) описать соотношение просодической выделенности ядра и кинетической выделенности жестов (жесты головы, выражения лица, телодвижения, жесты рук, позы) в монологической речи представителей указанной социальной группы.

Объектом работы являются вербальные (просодические) и невербальные (кинетические) единицы на ядерном участке синтагмы в монологическом высказывании.

Предмет исследования составляет взаимодействие просодического ядра и кинетических жестов, совместно функционирующих в монологической речи представителей политических кругов английского общества.

Материалом исследования являются фрагменты монологических речей представителей Палаты общин Парламента Великобритании, общей продолжительностью 1 час 15 минут.

Современное состояние гуманитарных наук характеризуется интересом к проблеме совместного функционирования вербальных и невербальных единиц. Так, ученые стали заниматься вопросами взаимодействия просодического и невербального / кинетического компонентов на разном материале в разных языках [11; 2; 5].

Основаниями для выделения исследовательских направлений по изучению вербально-невербального взаимодействия являются:

1) общность *целей* и *задач*, решаемых в рамках этого направления;
2) особенности *объекта* исследования, соответствующего целям и задачам.

Речь и жест постоянно взаимодействуют. Это взаимодействие представляется сложным и разнонаправленным. Каждый аспект речежестового взаимодействия занимает свою функциональную зону. Анализ научной литературы показал, что существует множество мелких и крупных аспектуальных направлений по изучению взаимосвязи речевых и жестовых явлений. Такими аспектами, например, могут быть: жест и его роль в происхождении языка; семантическое, прагматическое, синтаксическое и функциональное соотношение невербальных и вербальных единиц и многие другие. Именно *цели* и *задачи* работ определяют основные исследовательские направления. Представляется возможным, на наш взгляд, выделить три направления:

1) эволюционное;
2) когнитивное;
3) функциональное.

Все три направления имеют сложный *объект* изучения: его составляют естественный язык и язык жестов. Разнообразие аспектов, которые можно рассматривать в отношении языковой и невербальной коммуникации, формирует круг вопросов для потенциального исследователя. Например, целенаправленно могут изучаться речь и жесты у детей, искусственные жестовые языки (например, American Sign Language), когнитивные механизмы порождения речи и невербальных единиц и прочее. В силу сложности и специфичности выбранного объекта, исследования проводятся в *междисциплинарных* исследовательских зонах, где требуются знания по психологии, антропологии, лингвистике, социологии и т.д. Этим объясняется деление на вышеназванные направления.

В нашей работе просодическая выделенность рассматривается в синтагме, которая является

минимальной исследовательской единицей. Под синтагмой понимается фонетическое единство, характеризующееся относительной смысловой завершенностью и функционирующее как самостоятельная структурная единица [7, с. 91].

Далее, в структуре общего тонального контура высказывания выделяются сегменты с разной функциональной нагрузкой. Наибольшая информативность присуща участкам, совпадающим с расположением опорных точек мысли – субъекта и предиката. Ядерный сегмент, то есть предикат мысли, оказывается наиболее значимым. В синтагме выделяется слово, несущее ядерный тон – *ядерное слово.* Также выделяется *ядерный слог* – ударный слог слова, который воспринимается как самый важный в смысловом отношении.

Ядерный слог является ключевым компонентом трехсложной последовательности, которая образует просодическое ядро. *Просодическое ядро*, в нашей интерпретации, это выделенный участок синтагмы, состоящий из предударного, ядерного и заударного слогов. Просодическое ядро выделено перцептивно и семантически. Другими словами, оно воспринимается как самое важное в смысловом отношении.

В работе акцент сделан на просодическую выделенность ядра синтагмы в монологическом высказывании.

Под *просодической выделенностью* понимается выделение слога на уровне синтагмы с помощью всех акустических параметров (частоты основного тона, интенсивности и длительности). Подфункция выделенности / невыделенности (входит в состав конститутивных функций) соотносится с функцией передачи смысловых отношений [5, с. 56], то есть просодия указывает на связь элементов внутри одного высказывания и на связь высказанной мысли с соответствующим объектом действительности.

Синтагма сопровождается жестовой фразой, которая состоит из комплекса кинетических жестов. Мы рассматриваем жесты рук, движения головы, корпуса (телодвижения и позы) и выражения лица. Жесты обладают характеристиками, которые можно сгруппировать так: амплитуда, сила воспроизведения, скорость и направление.

Так, жесты характеризуются рядом параметров, которые варьируют в зависимости от степени их интенсивности. Изменяясь во времени и в пространстве, рабочий активный орган жеста достигает некой максимальной точки интенсивности, при условии, что изначально он находится в состоянии покоя. При этом необходимо учитывать, что в процессе производства *жест любой интенсивности* проходит фазу экскурсии, фазу воспроизведения и фазу рекурсии.

Таким образом, все вышеуказанные жестовые характеристики имеют две экстремальные точки: исходную и максимальную (см. табл. 1).

Компоненты жестовой фразы, кинетические жесты любой интенсивности, могут быть кинетически выделенными. Под *кинетической выделенностью* понимается значимое и видимое изменение положения и характеристик активных рабочих органов [6, с. 458] жеста на слове. Функция *активных* органов состоит в задании способа реализации жеста. Существуют еще и *пассивные* органы жеста, которые определяют место его реализации. В данной работе рассматриваются кинетически выделенные жесты, сопровождающие просодическое ядро синтагмы. Выделенность жестов фиксируется по релевантным характеристикам и в соответствии с положением активного рабочего органа жеста на шкале интенсивности (ближе к точке покоя или к максимуму).

Кроме того, очень важен тот факт, что жестовая вершина может находиться в разных положениях по отношению к ядерному гласному. Как иллюстрируют следующие примеры, пик жеста может:

а) совпадать с ядерным слогом: кинетически выделенное сильное, быстрое и широкое по амплитуде движение рукой наблюдается точно на ядерном слоге ***el-*** :

*There must be support for vulnerable **el**derly people who... (Matthew Hancock – Conservative MP)*

б) совпадать с предударным слогом: сильное и быстрое движение головой сопровождает предударный слог ***re-*** :

*The Minister **re**sponsible for employment says that... (David Miliband – Labour MP)*

Таблица 1

Исходная и максимальная точки исполнения кинетических жестов

	Характеристика жеста	Формы кинетического поведения				
		руки	голова	выражения лица (глаза)	телодвижения	позы
Исходная точка	Амплитуда	(горизонтальное движение) руки (кисти рук) находятся близко к телу на уровне груди	голова находится прямо, в состоянии покоя	глаза смотрят вперед	корпус прямо	1) руки спокойно лежат на коленях; 2) руки сложены на груди; 3) корпус откинут назад на спинку сиденья; 4) корпус наклонен слегка вперед
	Сила воспроизведения	(вертикальное движение) руки (кисти рук) находятся на уровне груди	голова находится прямо, в состоянии покоя	глаза смотрят вперед	корпус прямо	1) руки спокойно лежат на коленях; 2) руки сложены на груди; 3) корпус откинут назад на спинку сиденья; 4) корпус наклонен слегка вперед
	Скорость	активный орган жеста находится в состоянии покоя				
	Направление	активный орган жеста находится в состоянии покоя				
Максимальная точка	Амплитуда	(горизонтальное движение) рука (кисть руки) максимально вытянута вперед или в стороны	голова максимально отклонена вправо, влево, вперед, назад	отклонение взгляда максимально влево, вправо, вверх, вниз	отклонение корпуса максимально влево, вправо, вперед, назад	отклонение от исходных позиций максимально влево, вправо, вперед, назад
	Сила воспроизведения	(сильное вертикальное движение) 1) рука (кисть руки) находится на уровне лица; 2) рука (кисть руки) находится чуть ниже пояса	сильное движение головой вправо, влево, вперед, назад при максимальном отклонении от исходной точки	сильное движение глазами влево, вправо, вверх, вниз при максимальном отклонении от исходной точки	сильное движение корпусом влево, вправо, вперед, назад при максимальном отклонении от исходной точки	сильное движение корпусом влево, вправо, вперед, назад при максимальном отклонении от исходной точки
	Скорость	изменение положения активного органа жеста с малой или большой скоростью				
	Направление	движение активного органа жеста влево, вправо, вперед, назад		движение глазами влево, вправо, вверх, вниз	движение активного органа жеста влево, вправо, вперед, назад	

в) совпадать с заударным слогом: слабое и узкое по амплитуде телодвижение сопровождает заударную часть просодического ядра ***-ded*** :

Previous Governments rightly concluded that... (Stella Creasy – Labour MP)

Обратимся к особенностям всех трех составляющих нашего исследования: просодическое ядро, кинетический жест, и собственно высказывание. Каждый их этих элементов имеет форму (морфология), значение (семантика), синтагматику и парадигматику, а также прагматику. Помимо этого можно выделить следующие значения:

1) сигнификативное – отношение элемента к смыслу, коммуникативной сущности высказывания;

2) синтагматическое – синтагматические отношения элементов и их функция в речи;

3) прагматическое – воздействие элементов на слушающего и отношение говорящего к знаку;

4) парадигматическое – противопоставление однородных по значению элементов к другим элементам того же класса на парадигматической оси;

5) сигматическое – отношение элемента к ситуации, актуализация смысла в конкретной ситуации.

Однако для нашего исследования релевантными являются сигнификативное, прагматическое и, как вариант, сигматическое значение. *Сигнификативное* значение высказывания играет значительную роль при определении цели коммуникативно-прагматического типа. *Прагматическое* и сигматическое значение высказывания указывает на отношение участников ситуации к элементу и отношение элемента к ситуации. Важно, что в процессе общения разные значения высказывания формируются благодаря значениям конституирующих высказывание компонентов и, наоборот, значение более крупной единицы влияет на значение более мелких. Так, сигнификативно-прагматическое значение жеста на ядерном слове и сигнификативно-прагматическое значение слова непосредственно соотносятся со значением высказывания. Поэтому, правомерно исследовать сигнификативно-прагматическое значение речежестового комплекса, в составе просодического ядра и сопровождающей его кинетической фразы, с опорой на коммуникативно-прагматическую установку всего высказывания.

С другой стороны, не все функции какого-либо элемента способны активизировать определенные значения. Как видно из Таблицы 2, ядро, обладающее вышеперечисленными значениями, *функционирует* в высказывании и наряду с другими средствами формирует сигнификативное значение всего высказывания. Это значение соотносит высказывание с миром реальности, отражает реальные связи предметов и явлений действительности, определяет коммуникативно-целевые установки и т.д. В этом смысле просодия выполняет *дистинктивные* функции (ср.: *конститутивные* функции просодии – формирование общих свойств просодической структуры, независимых от выражения тех или иных смыслов). Другими словами, просодические элементы способствуют формированию сигнификативного значения высказывания, выражают цели высказывания, а также влияют на прагматическое значение высказывания.

Таблица 2

Возможное участие ядра синтагмы и жестовой фразы в формировании значений высказывания

Значение высказывания / знаки	Сигнификативное	Синтагматическое/ Парадигматическое	Прагматическое	Сигматическое
Ядро	+	+/+	+	+
Жест	+	+/-	+	+

В отношении кинетических жестов можно отметить, что они также активизируют сигнификативное значение высказывания. Помимо этого, жесты влияют на передачу отношений между слушающим и говорящим и на выражение отношений говорящего к своему высказыванию, то есть раскрывают прагматическое значение высказывания.

Следовательно, взаимодействие просодических ядер и кинетических фраз проявляется в том, что они функционируют совместно для выражения сигнификативного и прагматического значения высказывания. Так, разные целеустановки и разные сигнификативно-прагматические значения порождают разные невербально-просодические комплексы.

Таким образом, взаимодействие просодического ядра и кинетической фразы базируется на том, что *просодический* и *кинетический элементы* характеризуются сигнификативным и прагматическим значением. Такие же значения присущи и *высказыванию*. Вследствие этого сигнификативно-прагматическое значение жеста на ядерном слове и сигнификативно-прагматическое значение слова соотносятся со значением высказывания. Значение высказывания в свою очередь непосредственно связано с целью высказывания. Поэтому просодическое ядро и его кинетическое сопровождение в монологическом высказывании, в виде невербально-просодического комплекса, являются одними из способов выражения всех коммуникативно-прагматических целей.

К перспективам дальнейшего исследования можно отнести проведение комплексного аудиторского анализа просодических и кинетических ядер синтагм в монологическом высказывании.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барташева А.И. Взаимодействие невербальных и вербальных компонентов ситуации коммуникативного доминирования в англоязычном дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / А.И. Барташева. – Харьков, 2004. – 199 с. 2. Верещагина А.В. Взаимодействие просодических параметров и кинесических средств речи в условиях социально-ролевой симметрии и асимметрии партнеров по диалогу (экспериментально-фонетическое исследование на материале английского языка) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / А.В. Верещагина. – Волгоград, 2000. – 20 с. 3. Коваль Н.О. Просодичні іміджеві характеристики політичної ораторської промови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британського варіанту англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германскі мови" / Н.О. Коваль. – Одеса, 2010. – 18 с. 4. Конецкая В.П. Социология коммуникации : учебник / В.П. Конецкая. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления "Братья Карич", 1997. – 302 с. 5. Корлыханова Е.Л. Взаимодействие просодических и кинесических средств в выражении эмоциональных значений радости, гнева, удивления в сценической речи (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.Л. Корлыханова. – М., 2000. – 178 с. 6. Крейдлин Г.Е. Голос и тон в языке и речи / Г.Е. Крейдлин // Язык о языке : сб. ст. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 453–502. 7. Соколова М.А. Теоретическая фонетика английского языка : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / [М.А. Соколова, К.П. Гинтовт, И.С. Тихонова, Р.М. Тихонова]. – М. : Владос, 1996. – 284 с. 8. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Л.В. Солощук. – Київ, 2009. – 469 с. 9. Ступакова Е.Н. Национально-культурная специфика взаимодействия просодических и невербальных средств в реализации лекционного текста (на материале британских и американских лекций) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.Н. Ступакова. – М., 2002. – 173 с. 10. Филатова Е.А. Лексико-стилистические и фонетические средства организации англоязычного политического дискурса (на материале речей британских и американских политиков) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.А. Филатова. – Иваново, 2004. – 197 с. 11. Цибуля Н.Б. Направление жеста, семантика и просодия / Н.Б. Цибуля // Фонетическая культура речи : Вестник МГЛУ. – 2003. – № 476. – С. 160–176. 12. Шевченко Т.И. Коммуникативные функции социальной вариативности интонации : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Т.И. Шевченко. – М., 1990. – 48 с. 13. Kendon A. Introduction to the Special Issue: Gesture and Understanding in Interaction / A. Kendon // Research on Language and Social Interaction. – London : Lawrence Erlbraum Associates, Inc., 1994. – № 27(3). – P. 171–173. 14. McNeill D. Communicative Effects Speech-Mismatched of Gestures / D. McNeill, J. Cassell, K.-E. McCullough // Research on Language and Social Interaction. – London : Lawrence Erlbraum Associates, Inc., 1994. – № 27(3). – P. 223–237.

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'373.612:811.111:811.161.2

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВІРНОЇ НОМІНАЦІЇ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ Й ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

О.А. Старченко, канд. філол. наук (Артемівськ)

Стаття присвячена вивченню особливостей словотвірної номінації в термінології виборчого процесу й виборчих процедур англійської та української мов. У досліджуваній термінології словотвірна номінація пов'язана з утворенням термінологічних одиниць відповідно до лінійних і нелінійних моделей похідних. Перші утворюються внаслідок складання певних словотвірних елементів (префіксальні, суфіксальні та постфіксальні утворення, складені слова, абревіатури та складноскорочені слова), другі є результатом транспонування слів однієї частини мови до іншої.

Ключові слова: лінійні моделі похідних, нелінійні моделі похідних, словотвірна номінація, термін, термінологія.

Старченко Е.А. Особенности словообразовательной номинации в терминологии избирательного процесса и избирательных процедур английского и украинского языков. Статья посвящена изучению особенностей словообразовательной номинации в терминологии избирательного процесса и избирательных процедур английского и украинского языков. В исследуемой терминологии словообразовательная номинация связана с образованием терминологических единиц в соответствии с линейными и нелинейными моделями производных. Первые образовываются вследствие присоединения определенных словообразовательных элементов (префиксальные, суффиксальные и постфиксальные образования, сложные слова, аббревиатуры и сложносокращенные слова), вторые – результат транспонирования слов одной части речи в другую.

Ключевые слова: линейные модели производных, нелинейные модели производных, словообразовательная номинация, термин, терминология.

Starchenko O.A. Features of the Word-building Nomination in the Terminology of Electoral Process and Electoral Procedures in the English and Ukrainian Languages. The article deals with the analysis of the main features of the word-building nomination in the terminology of the electoral process and electoral procedures in the English and Ukrainian languages. In the terminology in question the word-building nomination is connected with the formation of terminological units according to the linear and nonlinear models of derivatives. The first ones are formed by adding some word-building elements (prefixal, suffixal and postfixational derivatives, compound words, abbreviations and shortenings). The second is a result of transposing terms of one part of speech into another.

Keywords: linear models of derivatives, nonlinear models of derivatives, term, terminology, word-building nomination.

Актуальність обраної теми визначається як загальною спрямованістю сучасних термінологічних досліджень в українському мовознавстві на вивчення термінологій окремих мов, так і недостатньою вивченістю термінології виборчого процесу й виборчих процедур (ТЛВП) в англійській (АМ) та українській (УМ) мовах зокрема. Окремі референції до аналізованого нами лексичного масиву мали місце в роботах Ю.А. Зацного, Т.Б. Крючкової, Ю.В. Шувалової [4; 6; 12] та інших

© Старченко О.А., 2015

учених у процесі дослідження політичного номінативного простору вказаних мов взагалі та у вивченні особливостей їхньої політичної фразеології зокрема, однак номінативний простір, що вербалізує логіко-поняттєвий апарат виборчого права, тобто ТЛВП, ще не виступав самостійним об'єктом всебічного та системного аналізу, що саме і визначає новизну нашого дослідження.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні особливостей словотвірної номінації в термінології виборчого процесу й виборчих процедур англійської та української мов і встановлення ступеня її продуктивності в досліджуваній термінології.

Активну роль у збагаченні фонду термінологічних одиниць будь-якої мови відіграє словотвірна номінація. Це цілком зрозуміло, адже словотворення найвищою мірою характеризується мобільністю та в його системі закладені великі потенції з практично необмеженою реалізацією [1, с. 131]. Т.А. Журавльова зауважує, що цей спосіб термінотворення притаманний будь-якій галузі знання та в процентному співвідношенні становить до 30% від загальної кількості ТО [3, с. 131].

Словотвірна номінація в термінології пов'язана з утворенням термінологічних одиниць (ТО) шляхом афіксації, осново- та словоскладання, конверсії, абревіації тощо від загальновживаних слів мови або від вже існуючих термінів. Утворені таким чином ТО є похідними номінаціями, або дериватами. Наведене тлумачення похідності термінів ґрунтується на широкому розумінні О.С. Кубряковою похідного слова як будь-якої вторинної, тобто зумовленої іншим знаком або сукупністю знаків, одиниці номінації зі статусом слова незалежно від структурної простоти або складності останньої [7, с. 5].

Між твірними загальновживаними словами або вже існуючими ТО та похідними ТО існує формально-семантичний асоціативний зв'язок [11, с. 481], який зумовлює мотивованість похідних одиниць. Мотивованість, як відомо, оцінюється більшістю термінознавців як позитивна та навіть суттєва ознака терміна. Маніфестантом мотивованості похідних одиниць як зумовленості зв'язку форм і значень дериватів та їхніх мотиваторів є внутрішня форма слова [11, с. 72] – семантична та структурна співвіднесеність морфем, з яких складається слово, з іншими морфемами цієї мови [9, с. 85; 5, с. 235].

У термінології за допомогою словотвірних морфем внутрішня форма терміна вказує на відношення одного технічного поняття до інших членів певного класифікаційного ряду [2, с. 94]. Це означає, що функції словотвірних морфем у термінології дещо ширші, ніж у загальновживаній мові. Будучи спеціалізованими на вираженні певних значень, словотвірні морфеми виконують у термінології класифікувальну функцію [3, с. 132], а отже, відіграють помітну роль у створенні семантично прозорої внутрішньої форми терміна, указуючи на його місце в цій термінологічній системі [2, с. 94].

Описуючи моделі похідних ТО досліджуваної термінології в АМ та УМ, візьмемо до уваги класифікацію, запропоновану О.С. Кубряковою, у якій усі моделі дериватів поділяються на лінійні моделі – ті, що зводяться в підсумку до складання певних словотвірних елементів, та нелінійні моделі – ті, які не можуть бути представлені у вигляді ланцюгового структурного аналога [8, с. 59–60].

До лінійних моделей похідних ТО належать перш за все префіксальні утворення, що виникають унаслідок поєднання слова або основи слова з префіксом [8, с. 59].

Для англійської ТЛВП характерні такі префікси, як *en-, de-, mal-, pre-, self-, dis-, un-, non-, re-*. Перші п'ять використовуються лише для творення одного або двох ТО, напр.: *malapportionment* «нерівномірний розподіл виборців по округах, унаслідок чого деякі малозаселені округи можуть отримати непропорційно велике представництво у виборних органах усіх рівнів», *pre-election* «передвиборчий, попередні вибори», *to deselect* «вирішити не висувати на наступних виборах кандидатуру від партії, яка брала участь у попередніх виборах і на цей час вже представляє цю партію у виборному органі або на виборній посаді», *enfranchise* «надавати виборче право та право представництва», *self-nomination* «самовисування». Решта префіксів є більш регулярними, напр.: префікс *re-* на позначення повторної дії (12 ТО): *reapportionment* «перерозподіл між штатами представництва в Конгресі пропорційно до населення штатів згідно із переписом населення, що проводиться один раз на десять років», *re-election* «перевибори, повторне обрання на посаду» тощо та префікси *dis-* (8 ТО), *un-* (18 ТО), *non-* (79 ТО)

зі значенням заперечення: *to disenfranchise / disfranchise* «позбавляти виборчого права», *to disseat* «відкликати депутата, знімати з посади», *non-candidate* «не кандидат (особливо той, хто відмовився від того, щоб бути кандидатом на певну політичну посаду)», *non-partisan* «безпартійний, позапартійний», *to unseat* «позбавляти парламентського мандата, не переобирати на новий термін», *to unvote* «відміняти повторним голосуванням», *unpaired* «той, що не домовився з представником протилежної партії про неучасть у голосуванні в парламенті» тощо (загалом 129 ТО (8,8%)).

У творенні ТО ТЛВП УМ префіксальним способом беруть участь такі префікси, як *про-, до-, між-, поза-, за-, без-, не-, пере-, перед-*. Усі вони мають високі потенції до регулярності використання при творенні нових ТО. Прикладами українських термінів, утворених за допомогою префіксації, можуть бути такі ТО: *провладний, пропрезидентський, довибори, міжвиборчий, міжпартійний, забалотувати, безмандатний, безпартійний, позапартійний* тощо. Найвищою продуктивністю характеризуються префікс *пере-* зі значенням повторюваності (8 ТО) та префікс *не-* зі значенням заперечення (63 ТО), напр.: *неголосування, невиборний, необраність, переобирати, переголосування, перевибори* тощо. Загальна кількість термінів, утворених шляхом префіксації, у ТЛВП УМ становить 96 ТО (8,5%).

Слід зауважити, що префікси визначають лексичне значення основи, але при цьому не впливають на її основний лексико-граматичний компонент, а отже, твірне слово та його префіксальний дериват завжди належать до тієї ж частини мови.

Ще одним способом творення лінійних моделей дериватів є суфіксальний спосіб, який полягає у творенні нових слів унаслідок поєднання основ із суфіксом або суфіксами [8, с. 59]. Суфіксальні моделі творення особливим чином притаманні термінологічній лексиці, оскільки, як зазначає І.М. Нікуліна, суфікси постають матеріальними класифікаторами спеціальних семантичних категорій [10, с. 79]. За даними Т.А. Журавльової, суфіксальні деривати в термінологіях різних галузей знання становлять близько 60–70% [3, с. 136].

Для англійської ТЛВП характерні такі суфікси, як *-er, -or, -tion, -cy, -ing, -eer, -ment, -able, -ed, -ive, -al, -ism, -ship, -ress, -ial, -ist, -ette, -less, -ate*. Більшість цих суфіксів є нерегулярними в межах досліджуваної термінології, адже зустрічаються лише в одному-двох випадках; до нерегулярних суфіксів належать *-able, -ive, -al, -ism, -ship, -ress, -eer, -or, -tion, -ial, -ist, -ette, -less, -ate*. Регулярними суфіксами відповідно є такі: *-ment* (12 ТО), *-er* (11 ТО), *-cy* (5 ТО), *-ing* (18 ТО).

Слід констатувати, що валентність основ у процесі творення суфіксальних дериватів в англійський мові є строго обмеженою. Іменні основи сполучаються з суфіксами *-cy, -ism, -ship, -ist, -ette, -ate, -eer* для утворення термінів-іменників, напр.: *candidacy* «статус кандидата, кандидатура» *constituency* «виборці», *electoralism* «електоралізм», *majoritarism* «мажоритаризм», *electorship* «статус виборщика / виборця, виборче право», *psephologist* «фахівець, що вивчає результати голосування», *conventioneer* «учасник конвенту», *scrutineer* «член рахункової комісії на виборах», *electorate* «електорат», *selectorate* «члени політичної партії, відповідальні за висування кандидатів на вибори», *suffragette* «суфражистка»; а також із суфіксами *-less, -ial, -al* для утворення прикметників *voteless* «що не має права голосу, позбавлений виборчих прав», *presidential* «президентський», *electoral* «електоральний» тощо.

Дієслівні основи сполучаються з суфіксами *-er, -or, -tion, -ment, -ress, -ing* для утворення термінів-іменників; напр.: *canvasser* «кандидат або його прибічник, який обходить будинки з метою збору голосів або отримання підтримки», *barnstormer* «роз'їзний пропагандист під час передвиборчої кампанії», *voter* «виборець», *election* «вибори», *assentor* «(брит. один із восьми виборців, що підтримують висунення кандидата до парламенту (необхідно для його реєстрації)», *elector* «виборщик», *apportionment* «визначення кількості членів палати представників на основі перепису населення», *disfranchisement* «позбавлення виборчого права», *districting* «поділ на виборчі округи», *campaigning* «проведення виборчої кампанії», *voting* «голосування»; а також із суфіксами *-able, -ed, -ive* для утворення термінів-прикметників, напр.: *electable* «що має право або заслуговує на обрання», *enfranchised* «наділений виборчим правом», *elected* «обраний», *elective* «виборний», *electress* «виборниця, жінка-виборщик».

Заслуговують на увагу щодо зміни словотвірного значення суфікси *-or* та *-eer,* які наочно демонструють тенденції до внутрішніх семантичних перетворень деяких словотворчих засобів, за яких може статися так, що словотворчий засіб, який уживався в традиційному для себе значенні, може стати потрібним для передачі зовсім іншого значення. Так, наприклад, суфікс *-eer,* який звичайно використовується для творення іменників зі значенням особи, виконавця дії, уживається для утворення дієслова зі значенням «проводити активну передвиборчу кампанію для депутата або партії».

Загальна кількість термінів, утворених суфіксальним способом у ТЛВП АМ, становить 66 ТО (4,5%).

Суфіксальні деривати ТЛВП УМ утворюються за допомогою суфіксів *-н, -нн, -ість, -ськ, -ик, -ник, -ець, -ува, -ниц, -щик, -ч, -к* та *-изм.*

Утворення термінів-іменників відбувається приєднанням до твірної основи суфіксів *-ець, -ниц, -щик* на позначення осіб, напр.: *виборець, обранець, виборниця, виборщик* «особа, що за непрямої виборчої системи обирається виборцями для виборів вищих представників влади» та суфікса суб'єктивної оцінки *-к,* напр.: *мажоритарка,* який додає дещо зневажливого та негативного відношення до мажоритарної виборчої системи; приєднанням до основи дієслова суфікса *-нн*, напр.: *голосування, балотування, обрання, переголосування*; приєднанням до основи прикметника суфікса *-ість* зі значенням абстрактності, напр.: *обраність, виборність, партійність*; приєднанням до основи суфікса *-изм*, напр.: *мажоритаризм, парламентаризм;* або додаванням до основи прикметника суфікса *-ик* на позначення осіб за характером діяльності, напр.: *відкріпник, мажоритарник* тощо.

Утворення термінів-прикметників відбувається приєднанням суфікса *-н* до запозичених основ англійських прикметників, напр.: *електоральний, елективний*; шляхом приєднання цього суфікса до іменної основи, напр.: *партійний, виборний* тощо; або шляхом додавання до іменної основи суфікса *-ськ*, напр.: *депутатський, мерський, президентський* тощо.

Утворення термінів-дієслів відбувається додаванням до твірної основи суфікса *-ува*, напр.: *голосувати, балотувати, вотувати* тощо. Загальна кількість термінів, утворених суфіксацією, у ТЛВП УМ становить 69 ТО (6,1%).

У ТЛВП УМ у межах суфіксального способу словотворення слід особливо відзначити нульову суфіксацію, оскільки саме так утворився один із базових термінів досліджуваної термінології – термін *вибір* (заст. до *вибори*), від якого флективно утворився сучасний термін *вибори.*

Не притаманним ТЛВП АМ, але вживаним у ТЛВП УМ, є постфіксальний спосіб словотворення, який полягає в приєднанні до твірної основи постфіксальної морфеми. При творенні дієслів постфікс *-ся* додається до інфінітивного суфікса. Прикладами термінів, утворених постфіксацією, у ТЛВП УМ є *балотуватися, переобиратися, переголосовуватися, кандидатуватися* (загалом 5 ТО (0,5%)).

До лінійних моделей похідних ТО належать також складені слова, що утворилися внаслідок складання двох або більше самостійних елементів мови (основ, слів, словосполучень) [8, с. 59].

Залежно від наявності або відсутності сполучного елемента між компонентами складеного слова складені терміни ТЛВП АМ та УМ поділяються на дві групи: а) складені терміни, між компонентами яких немає сполучних елементів, та б) складені терміни, між компонентами яких є сполучні елементи.

Перша група представлена у ТЛВП АМ такими структурними типами:

N + N → N: *voting-machine* «машина для голосування», *exit-poll* «екзіт-пол», *polling-booth* «кабіна для голосування», *veep-hunt* «пошук кандидатури на посаду прем'єр-міністра», *president-maker* «впливова політична фігура, представник ділових або фінансових кіл, що може впливати на результат президентських виборів», *doorbell-ringing* «обхід квартир та будинків агітаторами перед виборами»; Adj + N → V: *blackball* «забалотувати, голосувати проти»; N + Adj → Adj: *party-dominated* «виборча кампанія, процесом висування кандидатів у якій керують партійні лідери, при цьому перемога кандидатів стає можливою завдяки дії місцевих партійних машин», *candidate-centered* «виборча кампанія, у якій головний вплив на її хід має кандидат, а не партія від якої він бало-

тується»; N + Adj → N: *president-elect* «новообраний президент, який ще офіційно не вступив на посаду», *mayor-elect* «новообраний мер, який ще офіційно не вступив на посаду»; Adj +N → Adj: *single-seat* «одномандатний», *multi-party* «багатопартійний», *multi-member* «багатомандатний»; Num + N → Adj: *one-house* «однопалатний», *two-party* «двопартійний»; Adv + N → N: *by-election* «додаткові вибори до парламенту», *outvoter* «виборець, що не мешкає в цьому виборчому окрузі», *off-year* «рік, у який не відбуваються основні політичні вибори (наприклад, президентські)»; Adv + V → V: *to outvote* «мати перевагу в голосах, завдати поразки при голосуванні»; Adj + V → V: *to countervote* «голосувати проти, перемогти більшістю голосів» тощо.

У ТЛВП УМ корпус складених термінів, між компонентами яких немає сполучних елементів (інтерфіксів), складається як із ТО, утворених шляхом словоскладання (юкстапозитів), так і з ТО, утворених шляхом основоскладання (композитів). Прикладами юкстапозитів можуть бути такі ТО, як *інтернет-голосування, кандидати-клони, бюлетень-зразок, споживач-виборець, кандидат-списочник* тощо, що утворилися внаслідок поєднання двох іменників (N + N → N). За такою ж самою моделлю утворився єдиний композит, який є наслідком чистого складання основ без залучення додаткових способів словотворення (суфіксації тощо). Цим композитом є термін *відеоголосування,* між його компонентами немає інтерфікса внаслідок того, що перший компонент композита є невідмінюваним словом і закінчується голосним (N + N → N).

Решта композитів, між компонентами яких немає інтерфіксів, утворилися поєднанням основоскладання із суфіксацією за такою моделлю: Adv + N + suffix + flexion → A: *багато мандатів → багатомандатний, багато партій → багатопартійний.*

Прикладами цієї групи ТО, тобто складених термінів, між компонентами яких є сполучні елементи, у ТЛВП АМ можуть бути такі структурні типи: N + Prep + N → Adj: *show-of-hands (vote)* «(голосування) руками»; N + Conj + N → Adj: *sitting-and-standing (vote)* «(голосування) вставанням».

У ТЛВП УМ ця група ТО представлена таким структурними типами: N + interfix + N → N: *блокобудівництво, блокобудування, волевиявлення;* Adj + interfix + PP → Adj: *новообраний.*

До цієї ж групи у ТЛВП УМ можна також віднести композити, утворені поєднанням основоскладання з суфіксацією за такою моделлю:

Num + interfix + N + suffix + flexion → Adj: *дві партії → двопартійний, два мандати → двомандатний, два бюлетені → двобюлетеневий, одна палата → однопалатний.*

Сполучними елементами українських термінів цієї групи є інтерфікси *-о-* та *-е-*.

Загальна кількість термінів, утворених слово- або основоскладанням у ТЛВП АМ, становить 71 ТО (4,8%), у ТЛВП УМ – 32 ТО (2,8%) відповідно.

Слід зауважити, що спостереження над графічною презентацією складених термінів в англійській мові демонструють можливі відмінності в написанні таких термінів: компоненти одного й того ж складеного терміна можуть писатися або разом, або через дефіс, однак це не впливає на семантичну цілісність такого терміна.

У корпусі складених ТО ТЛВП АМ слід окремо відзначити фразові дієслова. Маючи роздільне написання, яке б мало свідчити про самостійність компонентів фразового дієслова в межах одиниці більшої за слово (наприклад, словосполучення), фразові дієслова все ж є нерозривними сполуками дієслів із післяйменниками, що дає підстави вести мову про них, як про складені слова, утворені аналітичним шляхом. Прикладами фразових дієслів у ТЛВП АМ можуть бути: *to hold over* «переходити до наступного складу сенату у зв'язку з переобранням або внаслідок незакінчення терміну повноважень», *to write in* «голосувати за кандидата, додатково вписуючи його прізвище в бюлетень», *to put in* «висувати кандидатуру», *to vote through* «провести шляхом голосування», *to sit for* «представляти в парламенті (округ)» тощо.

Абревіатури або складноскорочені утворення, у яких складаються не цілі слова або їхні основи, а частини слів, також відносяться до лінійних моделей дериватів [8, с. 59].

Поштовхом для утворення абревіатур та складноскорочених ТО передусім стала дія закону економії мовних засобів та мовленнєвих зусиль, що зумовлює прагнення надати широковживаному поняттю більш коротку порівняно з вихідною

структурою багатокомпонентного терміна номінацію. Для англомовної ТЛВП притаманними є літерні абревіатури ініціального типу, напр.: *First Past The Post – FPTP* «британський термін на позначення виборчої системи відносної більшості», *Single Transferable Vote – STV* «різновид пропорційної системи з преференціями, за якої кандидат обирається абсолютною більшістю голосів у багатомандатному окрузі», *Proportional Representation System – PRS* «пропорційна система» тощо.

Прикладами особливого типу компресивного словоскладання двох слів у ТЛВП АМ, який полягає в поєднанні початкової частини першого слова й кінцевої частини другого, є терміни *gerrymander* та *klancandidate*. Термін *gerrymander* утворений зрощенням імені винахідника *Jerry* й назви тварини *salamander*, яка своєю формою нагадувала форму «нарізаного» губернатором виборчого округу. Слова *Jerry* та *salamander* перебувають по відношенню одне до одного в сурядному зв'язку, отже, похідне *gerrymander* «особливий спосіб "нарізування" виборчих округів з метою надання переваги окремим кандидатам чи певній партії» є безперечним телескопізмом. Похідний термін *klancandidate* не можна назвати власне телескопізмом із значною долею впевненості, бо слова, з яких складається дериват, поєднуються підрядним зв'язком: *Klan-backed candidate* «кандидатура на виборну посаду, яку відкрито або негласно підтримує Ку-Клукс-Клан».

Прикладами складноскорочених слів у ТЛВП АМ, що виражають сучасні тенденції впливу віртуального світу на життя людей, є новотвори *e-campaigning* «проведення виборчої кампанії в мережі Інтернет» та *e-debate* «проведення політичних дебатів в мережі Інтернет». Перший компонент цих дериватів *e-* – то скорочена форма слова *electronic*, завдяки чому похідні з цим компонентом можна розглядати як складноскорочені утворення. Проте регулярна вживаність і препозиційний характер скорочення *e-* надають певні підстави розглядати його як префікс, а похідне слово – як слово, утворене шляхом префіксації, а не абревіації.

У термінології виборчих процедур української мови нами було зафіксовано лише декілька прикладів, так званих «складових» абревіатур, що утворюються поєднанням початкових частин слів, напр.: *виборча комісія – виборчком, територіальна виборча комісія – тервиборчком, центральна виборча комісія – центрвиборчком, окружна комісія – окружком* та літерні абревіації ініціального типу: *Центральна виборча комісія – ЦВК, окружна виборча комісія – ОВК* та *дільнична виборча комісія – ДВК*, які мають регулярний характер.

Загальна кількість абревіатур та складноскорочених утворень у ТЛВП АМ становить 23 ТО (1,6%), у ТЛВП УМ – 9 ТО (0,8%).

На відміну від лінійних моделей дериватів із вираженою похідністю, яка виявляється в лінійній членованості таких дериватів, нелінійні моделі дериватів характеризуються невираженою похідністю, тобто є нечленованими в словотвірному аспекті структурами; їхнім основним призначенням є транспонування слів однієї частини мови в іншу [8, с. 60]. До нелінійних моделей похідних відносяться ТО, утворені за допомогою конверсії. Конверсія зумовлює зміну граматичної парадигми слова, синтаксичних ознак і загального категорійного значення при збереженні чи зміні поняттєвого змісту .

Творення ТО за допомогою конверсії у ТЛВП АМ відбувається у двох напрямках: від іменника до дієслова й навпаки – від дієслова до іменника.

Прикладами першого типу дериватів, що утворилися внаслідок транспозиції іменників у дієслова (N → V), можуть бути: *seat* «місце в парламенті» → *to seat* «надавати місце, проводити до виборного органу (парламенту)», *campaign* «виборча кампанія» → *to campaign* «проводити виборчу кампанію», *slate* «список кандидатів» → *to slate* «заносити в список кандидатів, висувати кандидатуру», *vote* «голосування» → *to vote* «голосувати», *stump* «агітаційна поїздка країною» → *to stump* «здійснювати агітаційні поїздки країною (про кандидата під час виборчої кампанії)» тощо.

Другий тип дериватів, що утворилися внаслідок транспозиції дієслів в іменники (V → N), представлений такими термінами: *to canvass* «агітувати за кандидата шляхом бесід із виборцями» → *canvass* «передвиборча агітація шляхом проведення бесід із виборцями; офіційний підрахунок голосів», *to hold over* «переходити до наступного

складу сенату у зв'язку з переобранням або внаслідок незакінчення терміну повноважень» → *holdover* «переобрання на новий термін або перехід до наступного складу парламенту внаслідок незакінчення терміну повноважень», *to write in* «голосувати шляхом додаткового внесення прізвища кандидата до виборчого бюлетеня» → *write-in* «голосування за кандидата, прізвища якого немає у виборчому бюлетені, шляхом додаткового внесення його до списку», *to turn over* «втрачати прихильність виборців на користь іншої партії» → *turn-over* «втрата партією прихильності й голосів виборців на користь іншої партії» тощо.

Також нами було виявлено єдиний приклад переходу дієслова в прикметник, а згодом у іменник (V → A → N): *to elect* «обирати» → *elect* «обраний» → *elect* «обранець».

Спостереження над фактичним матеріалом ТЛВП АМ засвідчують більшу продуктивність переходу іменників у дієслова при творенні термінів за допомогою конверсії, ніж навпаки. Загальна кількість ТО, утворених цим способом у ТЛВП АМ, становить 34 ТО (2,3%).

Утворення термінів за допомогою конверсії не притаманне ТЛВП УМ, що пояснюється синтетичним характером української мови. Нами було виявлено лише два випадки субстантивації терміна-прикметника та терміна-дієприкметника, зафіксовані в тлумачному словнику сучасної української мови: *виборний* «особа, обрана голосуванням для виконання певних обов'язків» та *обрані* «обранці», а також два приклади ад'єктивації термінів-дієприкметників: *вибраний* і *обраний*.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, зауважимо, що загалом завдяки словотвірному способу термінотворення в досліджуваній термінології англійської мови було створено 323 ТО (22,0% від загальної кількості ТО), а в українській мові – 215 ТО (19,1% від загальної кількості ТО), що свідчить про приблизно однаковий ступінь продуктивності цього способу термінотворення в обох мовах. Перспективу наших подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні ролі словотвірного способу в утворенні термінологічних одиниць досліджуваної термінології в російській мові та її зіставленні з англійською та українською мовами.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

N – іменник, V – дієслово, Adj – прикметник, Adv – прислівник, PP – пасивний дієприкметник, Num – числівник, Prep – прийменник, Conj – сполучник.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2001. – 304 с. 2. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с. 3. Журавлева Т.А. Особенности терминологической номинации / Т.А. Журавлева. – Донецк : АООТ Торговый дом «Донбасс»,1998. – 252 с. 4. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-90-ті роки XX століття : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Ю.А. Зацний. – Запоріжжя, 1999. – 403 с. 5. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства : підручник для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. освіти / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр „Академія", 2002. – 386 с. 6. Крючкова Т.Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии / Т.Б. Крючкова. – М. : Наука, 1989. – 151 с. 7. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений : Семантика производного слова / Е С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 207 с. 8. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1965. – 77 с. 9. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Советская Энциклопедия, 1990. – 685 с. 10. Нікуліна І.М. Субконтинуум інформатики й обчислювальної техніки у французькій, українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / І.М. Нікуліна. – Донецьк, 2004. – 20 с. 11. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2010. – 844 с. 12. Шувалова Ю.В. Политическая фразеология в функционально-стилистическом аспекте / Ю.В. Шувалова // Английская фразеология в функциональном аспекте : сб. науч. тр. – Вып. 336. – М. : АН СССР, 1989. – С. 133–138.

УДК 811.111;81'25

СИМВОЛІЧНІСТЬ МАС-КУЛЬТУРНОГО ТЕКСТУ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

А.О. Коваленко (Херсон)

У статті проведене детальне дослідження поняття символу, а також його базових характеристик. З огляду ретроспективного вивчення аналізується зв'язок семіотичної структури та мови як носія культури. На основі висновків даного пошуку було проведено короткий аналіз семіотичної системи, притаманної жанру інтерв'ю у мас-культурному дискурсі американської та російськомовної української публіцистики, були також виокремлені певні відмінності у них, які свідчать про можливість їх подолання та використання під час перекладу.

Ключові слова: етнос, знак, культура, ментальність, переклад, семіотична система, символ.

Коваленко А.О. Символичность масс-культурного текста в аспекте переводоведческих исследований. В статье проведено детальное исследование понятия «символ», а также его базовых характеристик. С позиций ретроспективного изучения анализируется связь между семиотической структурой и языком как носителем культуры. На основании выводов данного поиска был проведён короткий анализ семиотической системы, свойственной жанру интервью в масс-культурном дискурсе американской и русскоязычной украинской публицистик, и были обнаружены некоторые отличия в них. Предложен вывод о возможности преодоления и использования этих отличий в процессе перевода.

Ключевые слова: знак, культура, ментальность, перевод, семиотическая система, символ, этнос,

Kovalenko A.O. Symbolism of the mas-cultural text in the aspect of translation studies. The article highlights the results of the investigation of the concept of symbol and its basic characteristics. Retrospective analysis of a semiotic structure and language as a culture bearer is conducted. As a result of the theoretical overview, a brief comparative analysis of the American and Ukrainian mass culture's interview was presented. Several differences in those two semiotic systems were revealed. The article presents the conclusion about the possibility of overcoming these differences and their adequate transcoding in translation.

Key words: culture, ethnos, mentality, translation, semiotic system, sign, symbol.

Життя кожної окремої людини нерозривно пов'язане з життям його мови як у синхронічній, так і у діахронічній перспективі. Картина світу кожної особистості в рамках певного соціуму формується на базі притаманних її оточенню уявлень, звичок, традицій, асоціацій. Всі ці деталі так чи інакше проявляються у вигляді системи символів.

Метою статті виступає дослідження символу та символіки в етнокультурному аспекті.

Завдання нашого дослідження полягає у детальному вивченні самого поняття символу та його залежності від етнічних характеристик мови, а також аналізі стилістичних та структурних семіотичних систем, пошук способів їх компенсації засобами іншої мови та використання цих відмінностей під час перекладу.

Поняття символіки постає об'єктом дослідження багатьох наукових дисциплін від математики та біології до лінгвістики та філософських пошуків. Значення символу у багатьох словниках, зокрема європейських, визначають як певний предмет, явище чи дію, яка репрезентує інше явище, причому цей процес пов'язується з певною низкою асоціацій [1; 3; 11]. Однак таке визначення досить розпливчасте та не дає чіткого розуміння природи символу та зокрема його взаємозв'язку з поняттям знаку. В цьому плані досить корисним виявляється дослідження Ф. де Сосюра та Ч. Пірса в галузі семіотики та співвідношення саме цих двох понять – знаку та символу. У своїй статті А.О. Романовська [8], провівши глибокий аналіз концепцій обох авторів, доходить висновку про їх різке про-

© Коваленко А.О., 2015

тиставлення у розумінні поняття символу. Відмінності, в першу чергу, пов'язані зі зв'язком між поняттями символу та знаку та умотивованості поняття символу. Так, за твердженням Ч. Пірса, символ виступає певною мірою різновидом знаку, повністю позбавленим референтної умотивованості.

У той час як символ Ф. де Сосюра взагалі не може бути представлений як знак, що пов'язане саме з умотивованістю поняття символу, Ф. де Сосюр стверджує про обов'язковий зв'язок означувального та означення, а отже підкреслює неможливість цілковитої довільності знака, що в аспекті досліджень у галузі лінгвістики та перекладознавства надає перспективу для пошуку в сфері обґрунтування стосунку означувального символом явища та, таким чином, розробку шляхів передачі того чи іншого символу засобами іншої мови.

Про умотивованість знаку також твердить О.С. Ахманова у своєму словнику, підкреслюючи вмотивованість зв'язку символу, який він ототожнює, зі знаком та референтом [1]. У цьому плані релевантними вбачаються дослідження Ю.М. Лотмана, пов'язані зі взаємозв'язком між планом змісту та планом вираження символу. Зокрема, автор доходить висновку про *непроектованість плану вираження на план змісту, який формує природу комунікативного функціонального знака. Зміст лише мерехтить через вираження, а вираження лише натякає на зміст* [4]. При цьому Ю.М. Лотман підкреслює залежність визначення символу від специфіки кожної семіотичної системи, в якій він функціонує.

У рамках нашого дослідження всі вищезазначені твердження дають підстави визначити символ як предметний образ, який на базі певних асоціативних, гносеологічних або інших зв'язків репрезентує поняття або явище. Такі зв'язки в обов'язковому порядку вмотивовані або природою означувального, або структурою символу, або характером семіотичної системи, в якій з'являється та функціонує символ. Останнє твердження виявляється значною мірою актуальним в аспекті перекладознавчих досліджень, а особливо пошуку в галузі перекладу мас-культурних текстів. Щодо характеристик семіотичної системи, тут нам хотілося б відзначити два базових аспекти, що впливають на символіку: етнокультурні та ментальні утворення, а також індивідуальні фактори, які знаходять своє відображення у символі.

Зокрема, О.О. Потебня, досліджуючи символи в народно-епічній творчості, відмічав, що *тільки з точки зору мови можна впорядкувати символи відповідно до поглядів народу, а не свавілля того, хто пише* [6]. Автор одним з перших запропонував розглядати символіку з точки зору лінгвістики, базуючись на знаннях про побут народу – носія мовного оточення, в якому функціонує символ.

У своїй статті А.С. Собільска [9], спираючись на дослідження О.М. Леонтьєва та О.Ю Артемьєвої, стверджує важливість семіотичної системи у передачі культурного досвіду та знань, при цьому підкреслюючи, що образ світу, який є основоположним компонентом культури етносу, дозволяє суб'єкту самостійно працювати з реальністю. Авторка не виключає важливість суб'єктивних уявлень та особистісного досвіду людини у цій схемі утворення семіотичної системи. Цю схему вона розділяє на поверхневий та ядерний рівні, причому до поверхневого рівня *належать аутота гетерорівневі уявлення відносно представників інших етнічних груп,* а до ядерних – *власне етнічна картина світу* [9, с. 135].

Іншими словами, авторка стверджує, що особистісна картина світу формується на базі культурно-етнічного оточення людини, а тому можна говорити і про залежність семіотичної системи, яка ґрунтується на картині світу та архетипах, етнокультурних уявленнях та ментальності певної культурної, етнічної, національної групи.

О.В. Шелестюк пропонує уявлення про символізм лексеми у вигляді *символічної аури*, яка формується на базі традиційних для культури асоціацій [10]. Прошарків такої аури може бути декілька і актуалізуються вони залежно від контексту, в якому використовується лексема, а тому кожна лексема може нести в собі не одне символічне значення. Для носія мовної культури всі ці символічні значення зазвичай апріорі знайомі, але що робити, якщо всіх їх необхідно передати засобами іншої лінгвальної системи, адже в даному випадку йдеться не про звичайну полісемію, але про цілий пласт архетипних значень, які необ-

хідно або експлікувати, або інтерпретувати, або компенсувати, адже в іншому випадку текст буде частково, або й повністю неадекватно представлений, а отже переклад його буде неякісним.

М.К. Мамардашвілі та А.М. П'ятигорський у своїй роботі стосовно символу та свідомості стверджують, що культура уособлює те, що *культивує об'єктивно направлений автоматизм мислення* [5, с. 193]. Тобто культура авторами розуміється як *зроблене щось без розуміння, механічно* [5, с. 192]. Це твердження, в першу чергу, пов'язано саме з ядерними, тобто базовими елементами культури, які людина сприймає безсвідомо, як-то кажуть «вбирає з молоком матері». До таких базових елементів культури автори так само включають і символіку, яка одночасно слугує базисом для дослідження найрізноманітніших ідеологічних елементів певної культури. У роботі М.К. Мамардашвілі та А.М. П'ятигорський розмежовують первинний зміст, що формується на рівні структури свідомості, та вторинний зміст, що утворюється в результаті символізації. Така схема запропонована для детального розгляду художніх текстів, які належать певній культурі і можуть називатися класичними для неї. У даному аспекті йдеться про систему ідей, репрезентованих за допомогою символічного апарату. Процес трактування цього символічного апарату дозволяє зрозуміти, що «лежить» за ідеями, тобто зрозуміти глибинний зміст символів на рівні свідомості, яка формує внутрішній глибинний план ідеології певної культури [5, с. 123].

Для перекладознавчих досліджень взаємозв'язок символіки та культури становить особливий інтерес. На практиці у процесі трансформації будь-якого типу тексту з однієї лінгвальної системи в іншу ми, по суті, займаємося інтерпретацією не тільки поверхових денотативних значень компонентів, але, в першу чергу, всіх глибинних змістових одиниць перекладу, особливо якщо вони представляють собою символи. І чим більше таких компонентів буде ретрансльовано, тим правдивішим і адекватнішим, а тому і більш якісним буде переклад. Щодо літератури, орієнтованої на масового читача, особливо текстів художніх або публіцистичних, така семіотична система набуває досить широкого розгалуження.

Для того щоб перекладач, який, в першу чергу, має бути інтерпретатором змісту, зміг чітко виділити зв'язок символу та означувального ним явища, предмету, дії, тощо, він має бути добре знайомим з глибинними архетипами мови, а точніше, культури тієї мови, перекладом з якої він займається. М.К. Мамардашвілі та А.М. П'ятигорський, зокрема, стверджують, що *кожна культура – це індивідуальний тип співвідношення символізму та мовності* [5, с. 124]. Це явище автори пов'язують з тим, що, незалежно від характеру мовної матерії [термін М.К. Мамардашвілі, А.М. П'ятигорського], як при синхронному розгляді, так і в історичний перспективі, масштаб використання символів буде різнитися. Автори підкреслюють, що в даному контексті *з'являється можливість культурної ситуації, всередині якої сфера використання мови була б не тільки відмежована, але і, так би мовити, була б дуже чітко об'єктивно зорієнтована. Це означає, що мова використовувалась би там у зв'язку з певними культурними об'єктами, і ми могли б спостерігати групу культурних об'єктів, у зв'язку з якими мова взагалі не використовувалася, і в яких (і для яких) використовувалися б тільки символічні утворення* [5]. Така група суто символічно репрезентованих об'єктів найчіткіше прослідковується на прикладі мас-культурного пласту творів, а особливо публіцистичних, які спрямовані швидше на поверхове читання, ніж на глибинний літературознавчий аналіз, та не претендують на високу естетичну цінність. Такі тексти найчастіше використовують символи, притаманні культурі тієї мовної ситуації, в якій вони функціонують, та які будуть настільки зрозумілими адресатові, що він навіть не задумається над їх інтерпретацією, а адресант, у свою чергу, зможе представити той блок інформації, який він хотів передати читачеві.

У цьому аспекті певного значення набуває спільна стаття М.О. Новикової та О.В. Барабан, де автори звернулися до теми функціонування символіки в мас-культурних текстах. Автори зазначають, що жанри масової культури *не тільки в обов'язковому порядку містять в собі символи, але й у багато чому визначаються, структуруються своєю символічною системою* [7, с. 163]. Це явище пов'язане з актуалізацією в таких текстах

мета-авторської «пам'яті культури», що базується на символіці, а тому *мас-культура, використовуючи символіку, прямо спирається не на книжково-авторську, а радше на фольклорну традицію* [там само].

У своєму дослідженні М.О. Новикова та О.В. Барабан базувалися на літературному жанрі детективу. Ми ж спробуємо, спираючись на їх досвід, розглянути тексти публіцистичного стилю, що також належать до сфери мас-культури. Матеріалом обрано жанр інтерв'ю, який у рамках мас-культурного дискурсу має свої особливості як у зовнішній архітектоніці, зокрема, формі організації тексту, так і у сюжетних та смислових характеристиках.

У першу чергу звернемось до хронотопу, а саме до символіки місця дії. Ми виділяємо у структурі хронотопу символіку «свого/чужого» простору. Спираючись на фольклорні традиції, можемо побачити, що свій світ завжди позитивний в той час як чужий – або різко негативний, або так само різко позитивний. *Розпізнати чужий світ, перетнувши межі свого світу, означає вступити з ним в боротьбу та перемогти* [7, с. 164].

Зазвичай зустріч респондента та інтерв'юера відбувається в кафе або ресторані. Опис місця зустрічі виконує важливу роль у вступному слові інтерв'юера, а іноді і на початковому етапі розмови. Локація представляється у дрібних деталях, що надає зачину розмови ефект невимушеності, а основний персонаж ніби наближається до читача. Відмітимо, що такий ефект підсилюється у чоловічих виданнях, адже в них досить часто інтерв'юер зустрічається з респондентом на його, респондента, території. Для підкріплення цього ефекту так само використовується мова самого персонажа. Зазвичай вона насичена якщо не вульгаризмами, то принаймні лексикою, що належить до розмовного ужитку. Таким чином, читач має змогу зазирнути за межі чужого для нього світу, та ніби стати «своїм серед чужих», тобто читач ніби перетинає символічну межу між буденним світом звичного для нього оточення та поринає у світ моди, стилю, кіно, театру, літератури, тощо. При цьому, якщо порівнювати ті самі тексти у російськомовних виданнях, у тому числі українських, та їх оригінали в англомовних виданнях, як правило, автор перекладеного інтерв'ю не наближає свого читача настільки близько, як в оригінальному тексті. Це в першу чергу проявляється знову ж таки у мові персонажа: вона значно менше насичена еліптичним конструкціями, або такими, що відверто порушують синтаксичні правила; вульгаризми зустрічаються, але рідше; стилістично забарвлена лексика замінюються нейтральною або й взагалі передається книжковою.

При тому, що читач має змогу перетнути символічну межу між своїм та чужим простором, інтерв'юер наділяє свого персонажа, тобто респондента, символікою виключності. Цей тип символіки досить рідко актуалізується на лексичному рівні, адже автор не каже, що респондент найкращий, найгарніший, найрозумніший, тощо. Натомість на персонажному рівні аналізу тексту ми можемо помітити, що головний герой тексту належить до відомої родини, або є свідком надзвичайних подій, автором виняткових ідей, тощо. Крім того, символіка виключності проявляються у зовнішньому зображенні персонажів: одяг, аксесуари, взуття – все це належить до певної марки або бренду, який для читача зазвичай має бути відомим.

Тексти маскультури апріорі мають на меті охопити якнайширше коло читачів, а тому в них використовуються назви відомих марок, що можуть привернути увагу. У такий спосіб акцентується як сама марка, так і той, хто її використовує. Однак, якщо брати до уваги російськомовні переклади в українських виданнях, досить часто для читача бренди можуть бути не настільки відомими, або й зовсім незрозумілими. При цьому перекладач не вдається до адаптації або експлікації, і у перекладі знову ж таки, як і у випадку з мовою персонажу, головний герой інтерв'ю віддаляється від читача. З огляду на те, що контакт відбувається при вторгненні у чужинний світ, зв'язок між цими двома суб'єктами комунікативного акту стає щільнішим, адже світ протагоніста російськомовного більш чужинний читачеві, ніж світ англомовного. Іншими словами, читач знову і знову перетинає символічну межу «свій/чужий», і символічна система насичується новими асоціативними зв'язками.

Загалом схему контакту у даному типі інтерв'ю можна відобразити у такий спосіб: респон-

дент – інтерв'юер – читач. Таким чином інтерв'юер стає ретранслятором не тільки загальної теми бесіди між ним та респондентом, але й сполучною ланкою між респондентом та читачем. Ця особливість виступає однією з базових характеристик, що виділяє мас-культурне інтерв'ю серед інших його видів. Інтерв'юер, він же автор тексту, може дозволити собі деякі вольності, як-от, наприклад, зробити уточнення, запропонувати власну думку, що, якщо взяти до уваги переклад, можуть видаватися за погляди головного персонажа інтерв'ю.

Таким чином, можна зробити висновки про різницю у структурі символіки англомовного та російськомовного інтерв'ю дискурсу мас-культури. Ця різниця, у першу чергу, проявляється у співвідношенні свого та чужого: в російськомовному тексті світ персонажа більш чужинний читачеві. З огляду на взаємозв'язок семіотичної системи з етнічними та соціально-ментальним особливостями культури, мова якої використовується у тексті, ми дозволимо собі стверджувати, що інтерв'ю російськомовного мас-культурного інтерв'ю, притаманного нашій ментальності, посилення символізму чужинного є певною мірою способом акцентуації деталей та образів. При цьому відбувається контакт між двома культурами (культурою оригіналу та мови перекладу): з однієї в іншу переходять певні поняття, що одразу ж обростають певною низкою асоціацій та прошарків символічної аури, якщо говорити термінами О.В. Шелестюк. Ефект чужинності досягається як за допомогою лексичних, так і контекстуальних складових та вдалого використання їх автором чи то перекладачем тексту.

Перспективність нашого дослідження вбачаємо у подальшому пошуку відмінностей у семіотичних системах двох культур та способів використання їх під час перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с. 2. Леви-Стросс К. Структура и форма: размышления об одной работе Владимира Проппа / Леви-Стросс К. // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму ; [пер. с фр. и вступ. ст. Г.К. Косикова]. – М. : Изд. группа «Прогресс», 2000. – С. 121–152. 3. Лингвистический энциклопедический словарь [гл. ред. В.Н. Ярцева] – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с. 4. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Лотман Ю.М. // Об искусстве. – СПб. : Искусство – СПБ, 1998. – С. 14–285. 5. Мамардашвили М.К. Символ и сознание. Метафизическое рассуждение о сознании, символике и языке / М.К. Мамардашвили, А.М. Пятигорский. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – 213 с. 6. Медведева А.В. Символическое значение как тип значения слова (на материале русских и английских обозначений обиходно-бытовых ситуаций, предметов и явлений материальной культуры) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Медведева А.В. – Воронеж, 2000. – 187 с. 7. Новикова М.А. Символика и жанр текста (на материале детективного жанра) / М.А. Новикова, Е.В. Барабан. – Вісник Київ. лінгв. ун-ту. Серія Філологія. – Т. 1. – № 1. – Київ, 1998. – С. 163–170. 8. Романовская А.О. Символ в отношении к лингвистике, семиотике, коммуникации / Романовская А.О. // Вестник БДУ. – Сер. 4. – 2008. – No 2. – 2008. – С. 49–53. 9. Собильская А.С. Феномен цвета в символичном восприятии этнокультурной картины мира / Собильская А.С. // Символическое и архетипное в культуре и социальных отношениях : Материалы III междунар. науч.-практ. конф. (5-6 марта 2013 года). – Прага : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2013 – С. 134–136. 10. Шелестюк Е.В. О лингвистическом исследовании символа / Шелестюк Е.В. // Вопросы языкознания. – 1997. – № 4. – С. 125–141. 11. Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / Robert P. – Paris, 1973.

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 378.011.3-057.175: 316.485.6

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТУ

Я.В. Довгополова, канд. пед. наук (Харків)

Стаття присвячена новітнім теоретичним та практичним підходам до проблеми формування готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфлікту. На основі аналізу методичної й педагогічної літератури визначено сутність, структуру та чинники готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфлікту; розроблено й апробовано тренінговий курс з формування готовності майбутніх викладачів іноземних мов до розв'язання конфлікту.

Ключові слова: готовність, конфлікт, розв'язання конфлікту, тренінговий курс, формування готовності.

Долгополова Я.В. Теоретические и практические подходы к проблеме формирования готовности будущих преподавателей к разрешению конфликта. Статья посвящена новейшим теоретическим и практическим подходам к проблеме формирования готовности будущих преподавателей к разрешению конфликта. На основе анализа методической и педагогической литературы определена суть, структура и факторы готовности будущих преподавателей к разрешению конфликта; разработан и апробирован тренинговый курс по формированию готовности будущих преподавателей иностранных языков к разрешению конфликта.

Ключевые слова: готовность, конфликт, разрешение конфликта, тренинговый курс, формирование готовности.

Dovgopolova Ia.V. Theoretical and Practical Approaches to the Problem of Formation of Future Teacher Readiness for Conflict Resolution. The article focuses on the latest theoretical and practical approaches to the problem of formation of future teacher readiness for conflict resolution. On the basis of analysis of methodological and pedagogical literature the essence, structure and factors of future teacher readiness for conflict resolution are determined; the training course on formation of readiness of future foreign language teachers for conflict resolution is developed and tested experimentally.

Keywords: conflict, conflict resolution, readiness, readiness formation, training course.

В умовах соціально-економічної трансформації суспільства неминуче зростають напруженість і конфліктність у міжособистісних стосунках у всіх верствах населення, зумовлені недостатньою підготовкою особистості до конструктивної взаємодії в різних сферах суспільного життя.

Сучасний етап розвитку професійно-педагогічної освіти потребує підвищення відповідальності вищих навчальних закладів за виховання та підготовку молоді до реалій життя, її спроможності адаптуватися до постійних змін у суспільстві, які супроводжуються стресами і конфліктами.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім рівнем готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів, що виявляється, зокрема, у невмінні керувати своїм емоційним станом, у недостатньому рівні толерантності по відношенню до думки, відмінної від власної, у нездатності

© Довгополова Я.В., 2015

вести діалог у рамках конструктивної суперечки тощо. Водночас необхідно зазначити, що недостатньо досліджено чимало аспектів проблеми конфлікту, а також майже не досліджена проблема формування готовності розв'язувати конфлікти в межах професійної компетентності викладача іноземних мов.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх викладачів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – підготовка майбутніх викладачів до здійснення діяльності із запобігання і розв'язання конфліктів.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічних основ запобігання й розв'язання конфліктів у ВНЗ та експериментальній перевірці системи формування готовності майбутніх викладачів іноземних мов до розв'язання конфлікту.

Матеріал дослідження включає проблеми визначення сутності конфлікту та їх причин (А.Я. Анцупов, С.М. Ємельянов, Б.І. Хасан, А.І. Шипілов та ін.); питання професійної підготовки фахівців до розв'язання конфліктів (Є.О. Варлакова, О.С. Дзяна, О.Г. Карпенко, В.В. Лазарєва, В.А. Сластьонін, І. Холковська та ін.)

Конфліктні форми поведінки як реальність сьогодення займають значну частину нашого життя, а отже, потрібно якомога раніше здобути знання про закономірності конфліктної взаємодії, навчитися керувати конфліктом, зробити його конструктивним, уміти володіти своїми емоціями, які б перестали руйнувати наш внутрішній і зовнішній світ. Проблема конфлікту та його руйнівного впливу є однією з актуальних проблем сьогодення, а її вирішення потребує не тільки певних знань, а й наявності відповідних цінностей людини, бажання безконфліктно та конструктивно вирішувати життєві ситуації.

Аналіз науково-методичної літератури показав, що природа виникнення та розвиток конфліктів, шляхи і способи їх розв'язання цікавили мислителів усіх часів. Проте необхідно констатувати, що лише на межі XIX–XX століть конфлікти стали предметом спеціального вивчення.

На підставі аналізу літературних джерел розкриваються різні підходи до тлумачення сутності конфлікту, а також до його визначення. Так, відомий російський дослідник Б.І. Хасан визначає конфлікт як таку специфічну організованість діяльності, у якій суперечність утримується в процесі його (конфлікту) вирішення [8, с. 8].

На думку С.М. Ємельянова, конфлікт – це відношення між суб'єктами соціальної взаємодії, яке характеризується їхнім протиборством на основі протилежно спрямованих мотивів чи суджень [4].

А.Я. Анцупов та А.І. Шипілов визначають конфлікт як найбільш гострий спосіб вирішення значимих протиріч, які виникають у процесі взаємодії; він полягає, на їх погляд, в протистоянні суб'єктів конфлікту і звичайно супроводжується негативними емоціями. Таким чином, необхідними атрибутами конфлікту є негативні почуття і протидія суб'єктів [1].

Доведено, що по суті не можна дати дефініцію конфлікту, яка не суперечила б жодному підходу до нього, ми вважаємо, що це зумовлено такими факторами: а) конфлікт охоплює різні явища, які значною мірою відрізняються між собою; б) конфлікт досліджується різними науками і в) у рамках навіть однієї науки існують різні підходи до тлумачення сутності конфлікту.

У нашому дослідженні *конфлікт* розуміється як зіткнення протилежно спрямованих, несумісних один з одним тенденцій у свідомості окремого індивіда, у міжособистісних взаємодіях індивідів або груп людей.

Проблемою готовності до різних видів діяльності науковці стали займатися відносно нещодавно (з кінця 50-х – початку 60-х років XX ст.), позначаючи термін «готовність» через «пильність», «мобілізацію», «налаштованість», «боєготовність». Результати аналізу наукових праць з проблеми дослідження, присвячених формуванню готовності, свідчать про те, що до цього часу єдиного розуміння поняття «готовність» у науковій літературі не існує. Дослідники визначають готовність як установку (Д. Узнадзе), особливий особистісний стан (В.А. Сластьонін), стан (О. Сліпушко, В. Яременко), сукупність психологічних характеристик (В.В. Лазарєва) та ін. [12; 7; 10; 6]. Як бачимо, поняття готовності неоднозначне й не одновимірне.

Вагомими для нашого наукового пошуку є думки О.Г. Карпенко. Науковець зазначає, що «не можна

особистість … розглядати поза контекстом її професійної діяльності, уявлення про яку постійно змінюється. Постає потреба скорегувати діяльнісну складову професійної готовності… Тому нового розвитку набуває функціональний підхід до аналізу професійної діяльності і готовності до неї, що дозволяє визначити «готовність» як умову успішного виконання діяльності, вибіркову «прогнозуючу активність», що налаштовує організм, особистість у цілому на майбутню діяльність» [5, с. 285].

Украй важливими і цікавими видаються нам ідеї науковців, які досліджують готовність студентів до певного виду професійної діяльності, зокрема готовність студентів до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Так, Є.О. Варлакова готовність до розв'язання конфліктів трактує як стійку систему професійно важливих якостей особистості, її досвід, знання, навички, вміння, необхідні як для конструктивного розв'язання конфліктів у життєдіяльності людей. Її позитивні риси – відповідність структури змісту та умовам професійної діяльності, легкість актуалізації та включення під час розв'язання конфліктів тощо [2, с. 125].

І. Холковська акцентує увагу на такому розумінні готовності майбутніх учителів до попередження і розв'язання конфліктів. Зміст цього феномену полягає у «вмінні займати конструктивну позицію у професійній діяльності за умов розгортання конфліктної ситуації, прагненні дотримуватися установок і правил діалогічного спілкування, вмінні реалізувати всі етапи керівництва конфліктними ситуаціями (діагностика конфлікту, прогнозування особливостей його розвитку, попередження, власне конфліктна взаємодія, розв'язання проблемної ситуації» [9, с. 201].

На думку О.С. Дзяни, конфліктологічна готовність майбутніх фахівців полягає в здатності розв'язувати конфлікти в професійному середовищі, вмінні розуміти конфлікт та управляти ним, оцінювати конфліктну ситуацію та прогнозувати її наслідки, діагностувати на початковій стадії виникнення конфлікту, попереджати його або вирішувати конструктивним способом [3, с. 7].

Р. Бейкал та Б. Уортерс дають своє визначення поняттю «готовність до попередження та розв'язання конфліктів», а саме: це розуміння динаміки переговорів між окремими людьми чи групою у стані конфлікту та розуміння того, як досягти взаємної згоди [11, 13].

Переконані, що визначити сутність готовності майбутніх фахівців до розв'язання конфліктів у професійній діяльності можна лише за умови достатньо ґрунтовного аналізу та врахування особливостей професійної діяльності цих фахівців в окресленій царині.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне презентувати власну дефініцію та структуру готовності майбутнього викладача до попередження конфліктів у професійній діяльності.

Готовність майбутнього викладача до розв'язання конфліктів являє собою інтегративну якість особистості, що характеризується наявністю потреби особистості у безконфліктній взаємодії під час виконання професійних функцій та усвідомленим прагненням і спрямованістю на її організацію; високим рівнем оволодіння конфліктологічними знаннями, необхідними для попередження конфліктів у професійній діяльності; сформованістю умінь попередження конфліктів (комунікативномовленнєві, організаційно-управлінські, моральноетичні), емоційного інтелекту й рефлексії. Вона є основою активної професійної позиції педагога, яка спонукає до мінімізації кількості конфліктів у професійній діяльності та сприяє їх конструктивному вирішенню.

У **структурі** готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів можна виділити наступні компоненти: 1) мотиваційний, 2) когнітивний; 3) операційний; 4) комунікативний; 5) емоційний (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст і показники готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів

Компоненти готовності	Показники готовності
МОТИВАЦІЙНИЙ (сукупність мотивів, що зумовлюють позитивне ставлення викладача до конструктивного розв'язання конфліктів)	• Позитивне, неупереджене ставлення викладача до конфліктів, готовність їх розв'язати; • значущість мотивів конструктивного розв'язання конфліктів в ієрархії мотивів професійної діяльності викладача.
КОГНІТИВНИЙ (сукупність знань про зміст, прояви, стратегії розв'язання конфліктів)	• Знання особливостей конфліктів, їх видів, причин виникнення, динаміки та наслідків; • знання основних стратегій і тактик розв'язання конфліктів.
ОПЕРАЦІЙНИЙ (сукупність умінь та навичок, що дозволяють конструктивно розв'язувати конфлікти у безпосередній взаємодії із студентами)	• Уміння здійснювати психологічний аналіз конфліктних ситуацій; ініціативно реагувати на ситуацію загострення конфліктів з метою їх конструктивного розв'язання; • уміння використовувати стратегії конструктивного розв'язання конфліктів; • володіння технологією переговорного процесу; • врахування потреб й запитів студентів як пріоритет роботи викладача при розв'язанні конфліктів.
ЕМОЦІЙНИЙ (сукупність переживань, що дозволяють адекватно реагувати на ситуацію взаємодії із студентами, яка потребує розв'язання конфліктів із урахуванням їхніх почуттів)	• Емоційна зрілість викладача, що виявляється в експресивності, емпатійності, здатності до емоційної саморегуляції під час розв'язання конфліктів; • відсутність емоційних бар'єрів у взаємодії із студентами (адекватний прояв емоцій, їхнє дозування, гнучкість у виразності емоцій, керування ними, домінування позитивних емоцій тощо).
КОМУНІКАТИВНИЙ (сукупність комунікативних властивостей і здібностей, що забезпечують конструктивне спілкування у процесі розв'язання конфліктів)	• Комунікативна толерантність (прийняття індивідуальності студентів, безоцінні висловлювання у спілкуванні, терпимість до дискомфортних станів навколишніх людей); • здатність до адекватного розпізнавання та використання у спілкуванні із студентами невербальних сигналів; • уміння спілкуватися, дотримання правил роботи з конфліктогенами у спілкуванні.

У ході дослідження виокремлено **зовнішні та внутрішні чинники**, що позначаються на формуванні готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів.

До зовнішніх чинників віднесено: а) статус професії викладача у контексті трансформаційних соціально-економічних процесів у суспільстві, що, з одного боку, зумовлюють попит на професію викладача та психолого-педагогічні знання, а з іншого, часто визначають вибір професії викладача не за покликанням; б) недоліки професійної підготовки (недостатню кількість часу, відведеного на формування готовності до розв'язання конфліктів; неготовність значної кількості викладачів демонструвати зразки конструктивної поведінки у конфлікті через «професійне вигорання», професійні деформації, що властиві професії педагога та ін.).

Серед внутрішніх чинників виокремлено, насамперед, мотиви вибору професії, а також особистісну зрілість викладача, відсутність деструктивних внутрішньоособистісних проблем. Показано, що значній частині викладачів притаманні мотиви вибору професії, неадекватні меті та завданням професії викладача, а також особистісні проблеми; нерозв'язані внутрішньоособистісні конфлікти.

Діяльність з урегулювання конфліктів – це свідомий цілеспрямований вплив на процес конфлікту

на всіх етапах його виникнення, розвитку та завершення з метою запобігання деструктивним конфліктам і адекватного розв'язання конструктивних конфліктів. Основними компонентами структури діяльності з урегулювання конфліктів є:

- діагностика взаємин і конфліктів, тобто визначення сутності, типу, особливостей конфлікту. Методами діагностики конфліктів виступають такі: індивідуальна бесіда, спостереження, опитування, тестування, вивчення документів, ретроспективний аналіз конфлікту тощо;
- запобігання (профілактика) конфліктів – організація взаємодії людей, що виключає або зводить до мінімуму ймовірність виникнення конфліктів між ними. Запобігання конфліктам у ВНЗ може здійснюватися організаційними методами (дотримання етики, врахування та розумне задоволення очікувань людей, запобігання стресам і підтримання фізичного та психічного здоров'я людей) і методами внутрішньоособистісної та міжособистісної психокорекції (оволодіння прийомами і навичками безконфліктного спілкування; позбавлення схильності до застосування конфліктогенів, самоаналіз);
- розв'язання (подолання) конфлікту – спільна діяльність його учасників, спрямована на припинення протидії усунення проблеми, що призвела до зіткнення.

З метою формування готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів проаналізовано зміст навчальних програм і встановлено, що цілеспрямована конфліктологічна підготовка майбутніх викладачів іноземних мов у вищому навчальному закладі не проводиться.

Опитування студентів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна показало необізнаність студентів щодо конструктивного розв'язання конфліктів. Так, переважна більшість студентів не володіла знаннями про сутність конфліктів, їх функції, недооцінювала роль конфліктів у житті людини, вважаючи, що конфлікт – це лише негативне явище, якого треба обов'язково уникати (81,9%). Лише 4,8% студентів відповіли, що в будь-якому конфлікті є щось позитивне, він створює умови для пізнання нового. Переважна більшість студентів (89,9%) відчували труднощі в конкретизації понять «запобігання», «розв'язання» конфліктів, не мали чітких уявлень про методи врегулювання конфліктів.

У ході дослідження нами було розроблено та апробовано тренінговий курс *"Conflict Settlement"* з метою формування готовності до розв'язання конфліктів у майбутніх викладачів іноземних мов. Тренінговий курс складався з чотирьох етапів: підготовчого етапу, діагностичного етапу, етапу актуалізації готовності до розв'язання конфліктів та етапу закріплення та формування готовності до розв'язання конфліктів. Тренінговий курс містив групові дискусії, мозковий штурм, міні-лекції, рольові ігри, аналіз ситуацій міжособистісної взаємодії викладача із студентами, спрямовані на засвоєння знань щодо конфліктів, розвиток умінь і навичок їх розв'язання. Також нами проводився практикум та діагностично-рефлексивні вправи, що забезпечували самопізнання студентами рівнів сформованості готовності до розв'язання конфліктів.

Результати експерименту свідчать про ефективність проведеної роботи. Так, встановлено зростання кількості студентів, що найбільш повно виявили конфліктологічні знання. Значні позитивні зрушення відбулися в експериментальній групі, що зумовлено корисними тренінговими вправами, спрямованими на розвиток у студентів умінь ефективного спілкування і раціональної поведінки в конфлікті, умінь правильно оцінювати конфлікт, приймати адекватні рішення щодо запобігання й розв'язання конфлікту.

У студентів контрольної групи помітних зрушень у сформованості готовності розв'язувати конфлікти не відбулося. При розв'язанні конфліктних ситуацій вони спиралися, як правило, на інтуїтивні уявлення про підходи, способи, методи обходження з конфліктами.

Проведений експеримент підтверджує доцільність включення у процес навчання студентів тренінгового курсу із формування готовності розв'язувати конфлікти з метою закріплення теоретичного знання й апробації практичних умінь.

Перспективи дослідження ми вбачаємо у подальшому дослідженні педагогічних чинників, рівнів і умов готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів. Подальшого детального розгляду потребують: вивчення функціональної сторони формування готовності, можливостей самостійної

роботи, методики моніторингу та контролю у формуванні готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А.Я. Словарь конфликтолога / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – СПб. : Питер, 2006. – 528 с. 2. Варлакова Є.О. Розв'язання міжособистісного конфлікту як особистісний розвиток у ситуації «кризи безробіття» / Є.О. Варлакова // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання безробітних : Всеукр. наук.-практ. конф. : 2006 р. : тези доп. ; [упор. В.Є. Скульська]. – К. : ІПЗУ, 2006. – С. 124–130. 3. Дзяна О.С. Формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійній підготовці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Оксана Сергіївна Дзяна. – Вінниця, 2012. – 200 с. 4. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / С.М. Емельянов. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Питер, 2009. – 384 с. 5. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / О.Г. Карпенко. – К., 2008. – 546 с. 6. Лазарєва В.В. Формування готовності майбутніх дільничних інспекторів МВС до розв'язання конфліктних ситуацій у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Лазарєва Вікторія Віталіївна. – Тернопіль, 2013. – 20 с. 7. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной підготовки / В.А. Сластенин. – М. : Просвещение, 1976. – 160 с. 8. Хасан Б.И. Конструктивная психология конфликта / Б.И. Хасан – СПб. : Питер, 2003. – 250 с. 9. Холковська І. Принцип управління-самоуправління у формуванні готовності майбутніх учителів до попередження і розв'язання конфліктів / І. Холковська // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 8 (Ч. 2). – С. 201–206. 10. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2007. – Т. 3. – 862 с. 11. Bacal R. Conflict Prevention In The Workplace [Electronic resource] / Robert Bacal. – URL : http://store.eSellerate.net/work911/main 12. Uznadze D. The Psychology of Set // Consultants Bureau / D. Uznadze. – New York, 1966. – XVII. – 251 p. 13. Warters B. Collaboration and Conflict Resolution Skills: A Core Academic Competency? [Electronic resource] / B. Warters // Conflict Management in Academic Report, 2000. – Vol. 1. – № 4, Nov/Dec. – URL: www.campus–adr.org/cmher/reportarticles/ArticlesIndex.html.

УДК 811.111:378.091.32

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В АМЕРИКАНСЬКІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ЛЕКЦІЇ

Л.М. Рябих, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено розгляду принципів організації навчального матеріалу в американській академічній лекції. Джерелом дослідницького корпусу стали транскрипти лекцій викладачів Єльського університету, розміщені на сайті цього провідного вищого навчального закладу. Ураховуючи наявний в університеті розподіл навчальних дисциплін на гуманітарні, суспільні, фізичні та біологічні, матеріал аналізу був сформований з лекцій двох курсів кожної з цих груп. Для проведення дослідження зі змісту лекцій було виокремлено ту частину, що безпосередньо співвідноситься з навчальним матеріалом, зокрема, наданням загальної характеристики навчальній дисципліні. Систематизація змістових складників (мікротем) послужила основою з'ясування їх варіювання. Результати кількісного та якісно-кількісного аналізу демонструють, що чинниками впливу на організацію змісту навчального матеріалу виступають позиція лекції в курсі (вступна, поточна) та специфіка навчальної дисципліни/курсу.

Ключові слова: американська академічна лекція, варіювання, зміст, змістові складники, курс лекцій, навчальний матеріал, навчальна дисципліна, чинники впливу.

Рябых. Л.М. Принципы организации учебного материала в американской академической лекции. Статья посвящена рассмотрению принципов организации учебного материала в американской академической лекции. Источником исследовательского корпуса стали транскрипты лекций преподавателей Йельского университета, размещенные на сайте этого ведущего высшего учебного заведения. Учитывая имеющееся в университете распределение учебных дисциплин на гуманитарные, общественные, физические и биологические, материал анализа был сформирован из лекций двух курсов каждой из этих групп. Для проведения исследования из содержания лекций было выделено ту часть, которая непосредственно соотносится с учебным материалом, в частности, с общей характеристикой учебной дисциплины. Систематизация содержательных компонентов (микротем) послужила основой выяснения их варьирования. Результаты количественного и качественно-количественного анализа показывают, что факторами влияния на организацию содержания учебного материала выступают позиция лекции в курсе (вступительная, текущая) и специфика учебной дисциплины/курса.

Ключевые слова: американская академическая лекция, варьирование, курс лекций, содержание, содержательные составляющие, учебная дисциплина, учебный материал, факторы влияния.

Ryabykh L.M. Principles of teaching material organization in American academic lecture. The article analizes the principles of teaching material organization in American academic lecture. The source for research corpus is the Yale University site which contains lecture transcripts of leading university professors. Taking into account the classification of disciplines in the University of Yale into humanities, social, physical and biological, material analysis was formed of two courses of lectures within each of the mentioned group. The part of the lectures content corresponding to teaching material in particular, to the general description of the teaching discipline, was taken for analysis. Systematization of content elements (topics) served the basis for the study of their variations. The quantitative and qualitative-quantitative analysis results demonstrate that the factors influencing the teaching material content organization are the position of a lecture within a course (introductory, current) and the peculiarity of a teaching discipline/course of lectures.

Key words: American academic lecture, content, content elements, course of lectures, factors of influence, teaching discipline, teaching material, variations.

© Рябих Л.М., 2015

Навчальний процес у вищій школі представлений такими формами занять як лекція, семінар, практичне заняття, колоквіум тощо, серед яких лекція посідає основну позицію, що зумовлює актуальність дослідження. Той факт, що лекція є надзвичайно важливою подією в житті університету, підтверджують твердження вчених, які називають лекцію центральною ланкою навчальної діяльності у вищому навчальному закладі [3, с. 4], найпоширенішою формою організації навчального процесу у вищій школі [3, с. 5]; найефективнішою формою передачі змісту дисципліни великій кількості студентів одночасно [4, с. 97]. До того ж, цей тип навчальної діяльності є специфічним для академічної діяльності, таким, що наявний лише у вищій школі.

Основною метою лекції є передача/конструювання наукового знання, отже під час лекції викладач має викласти студентам теоретичні відомості з певної навчальної дисципліни. Цей матеріал структурується викладачем як у рамках окремої лекції, так і в межах цілого лекційного курсу. Об'єктом дослідження є принципи організації навчального матеріалу, зокрема тієї його частини, що стосується надання загальної характеристики навчальній дисципліні, та чинники їх впливу. До таких чинників зараховуємо: (1) загальний або академічний, тобто позиція лекції в структурі цілого курсу; (2) спеціальний або фаховий, тобто специфіка власне навчальної дисципліни. Предметом дослідження виступає виявлення кількісного та якісного варіювання змістових елементів – мікротем, що репрезентують загальну характеристику навчальної дисципліни в американській лекції. При цьому, ми цілком усвідомлюємо той факт, що організація матеріалу, який стосується загальної характеристики навчальної дисципліни, може зазнавати впливу також і індивідуального чинника, проте досліджувані нами чинники впливу дозволяють, на наш погляд, виявити певні загальні тенденції.

Прагнення до інтеграції української вищої школи до світового академічного співтовариства передбачає вивчення досвіду читання лекцій у провідних університетах світу. Саме тому для проведення аналізу матеріалом було обрано лекції викладачів Єльського університету, який є приватним дослідницьким університетом США, що входить до «Ліги плюща» – спільноти восьми найпрестижніших американських приватних університетів та разом з Гарвардським та Принстонським університетами складає «Велику трійку». У 2011 році університет посів одинадцяте місце в «шанхайському» академічному рейтингу університетів світу і четверте місце в рейтингу найкращих університетів за версією видавництва *U.S. News & World Report* і також за міжнародним рейтингом *QS World University Rankings* [2]. У цьому університеті лекції, що читаються для студентів, фільмуються, їх текст подається у вигляді транскриптів, після чого як відеозапис, так і транскрипти оприлюднюються на сайті університету. Навчальні дисципліни у Єльському університеті розподілені на чотири групи: гуманітарні, суспільні, фізичні та біологічні (*humanities, social sciences, physical and biological sciences*) [5]. Для проведення дослідження ми обрали по 2 курси лекцій з кожної з цих груп, а саме:

- гуманітарні дисципліни (Сприймання музики (*Listening to Music*); Філософія і наука людської природи (*Philosophy and the Science of Human Nature*));
- суспільні дисципліни (Історія афроамериканців: від звільнення до наших днів (*African-American History: From Emancipation to the Present*); Психологія, біологія та політика харчування (*The Psychology, Biology and Politics of Food*));
- фізичні дисципліни (Проблеми й суперечності в астрофізиці (*Frontiers and Controversies in Astrophysics*); Органічна хімія для першокурсників (*Freshman Organic Chemistry*));
- біологічні дисципліни (Проблеми біомедичної інженерії (*Frontiers of Biomedical Engineering*); Принципи еволюції, екології та поведінки (*Principles of Evolution, Ecology and Behavior*)).

Таким чином, матеріал дослідження дає можливість урахувати раніше згадані чинники впливу на організацію навчального матеріалу щодо загальної характеристики дисципліни: добір лекцій цілого курсу дозволяє виокремити в межах кожного курсу ***вступну*** і ***поточну*** лекції, а також урахувати належність лекції до певного курсу й певної групи навчальних дисциплін (розподіл лекцій на вступну та поточну зумовлений тією обставиною, що, згідно попередньо отриманих даних, інформація загаль-

ного характеру про певну навчальну дисципліну не зареєстрована в останніх – підсумкових – лекціях курсу).

Під час проведення аналізу ми скористалися результатами нашого попереднього дослідження, присвяченого аналізу лекції як жанру американського академічного дискурсу [1]. У цій розвідці матеріал, що викладається під час лекції, розглянуто з опорою на лінгвістичне поняття «тема тексту». Це дозволило виявити структуру та потенціал предметного змісту американської академічної лекції, зокрема виокремити ту його частину, що присвячена загальній характеристиці навчальної дисципліни [1, с. 132].

Метою цієї статті є вивчення принципів організації навчального матеріалу щодо загальної характеристики дисципліни в американських академічних лекціях шляхом виявлення їх варіювання у вступній та поточних лекціях курсу, а також у лекціях з різних навчальних дисциплін.

Згідно попередньо отриманих даних, надаючи загальну характеристику навчальній дисципліні, викладач може вести мову про:

- ***методологію досліджень***, наприклад:

(1) – Professor Kelly Brownell: *There are three common methods that get used in public health to test the relationship between certain things and diseases, and then to test whether you can turn the picture around. There are cross-sectional studies, and one of the types of those is called a case control study. (The psychology, biology and politics of food; The Department of Psychology; Lecture 12.)*

- ***історію навчальної дисципліни***, наприклад:

(2) – *Professor Mark Saltzman: Engineering became a discipline in about the middle of the 1800s. (Frontiers of Biomedical Engineering; The Department of Biomedical Engineering; Lecture 1.*)

- ***рівень сучасного розвитку навчальної дисципліни***, наприклад:

(3) – Professor Michael McBride*: So for 150 years organic chemistry courses have tended to acquire a daunting reputation. (Freshman Organic Chemistry; The Department of Chemistry; Lecture 1.)*

- ***визначення навчальної дисципліни***, наприклад:

(4) – Professor Michael McBride: *It's called physical-organic chemistry. It's interested not so much in making new compounds as in why compounds behave the way they do.*(Freshman Organic Chemistry; The Department of Chemistry; Lecture 31.)

- ***специфіку дисципліни/курсу лекцій***, наприклад:

(5) – Professor Craig Wright: *Music is an aurally perceived phenomenon. You can't cram information about music, the sound of music, into your head the night before a test the way you might be able to in an English course or a history course. The way we hear music, the way our mind processes music, is very, very different from this other kind of information, very different from history or economics.* (Listening to Music; The Department of Music; Lecture 1.)

Предметом обговорення також можуть бути:

- ***суміжні науки***, наприклад:

(6) – Professor Tamar Gendler: *But what's distinctive about this course is that in addition to the contributions that are made by the philosophical side of the equation, we're also going to be drawing from a number of other disciplines. <...>. So a lot of the material that we'll address in this course will come from psychology. But some of it will also come from the tradition of political science. <...>. We'll also draw from the field of behavioral economics.* (Philosophy and the Science of Human Nature; The Department of Philosophy; Lecture 1.)

- ***характеристика лекційного курсу***, наприклад:

(7) – Professor Craig Wright: *My name is Craig Wright and this is 'Listening to Music', the most basic course that the Department of Music has to offer.* (Listening to Music; The Department of Music; Lecture 1.)

- ***отримані результати***, наприклад:

(8) – Professor Mark Saltzman: *We have developed over the last 100 years or so the ability to take cells out of a person, or cells out of an animal, and keep those isolated cells alive in culture for extended periods of time: this technology is called cel lculture technology.* (Frontiers of BiomedicalEngineering; The Department of Biomedical Engineering; Lecture 2.)

- ***термінологія***, наприклад:

(9) – Professor Charles Bailyn: *This is what's called the geocentric model; Earth at the middle.* (Frontiers and Controversies in Astrophysics; The Department of Astronomy; Lecture 1.)

- ***знакова система***, наприклад:

(10) – Professor Craig Wright: *Musical notation is a particularly Western phenomenon, and when you stop and think about it only we in the West, and by West what I mean is the United States and Canada and Western Europe and Russia, parts of South America, only we use musical notation and we use it principally for our high art music.* (Listening to Music; The Department of Music; Lecture 3.)

Переходячи до кількісного аналізу реалізації перелічених змістових складників у досліджених американських лекціях, зазначимо, що перш за все, було установлено їхнє варіювання у вступній/поточній лекції курсу, для чого за 100 % було прийнято усі реалізації змістових складників у межах курсу лекцій (за виключенням останньої лекції). Результати аналізу подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Процентне співвідношення відомостей про загальну характеристику навчальної дисципліни у вступній/поточних лекції курсу

Назва курсу	Кількісні (процентні) показники реалізацій змістових елементів щодо загальної характеристики навчальної дисципліни	
	вступна лекція	поточні лекції
Сприймання музики	89 %	11 %
Філософія і наука людської природи	99 %	1 %
Історія афроамериканців: від звільнення до наших днів	94 %	6 %
Психологія, біологія та політика харчування	18 %	82 %
Проблеми й суперечності в астрофізиці	23 %	77 %
Органічна хімія для першокурсників	22 %	78 %
Проблеми біомедичної інженерії	44 %	56 %
Принципи еволюції, екології та поведінки	68 %	32 %

З наведеної таблиці можна побачити, що подання загальної характеристики навчальної дисципліни не підкоряється певним загальним правилам в американській академічній лекції. Доволі очікуваний результат ми отримали лише у курсах лекцій з гуманітарних дисциплін, де уся основна інформація загального характеру подана у вступній лекції; те саме стосується і одного з курсів, що належить до суспільних дисциплін *(Історія афроамериканців: від звільнення до наших днів)*. У групі біологічних дисциплін у курсі *Принципи еволюції, екології та поведінки* загальна інформація про навчальну дисципліну подана переважно у вступній лекції, хоча значна її частина розподілена по поточних лекціях курсу. У решті курсів, що належать до суспільних, фізичних та біологічних дисциплін загальна характеристика навчальній дисципліні подається більшою мірою під час поточних лекцій, аніж під час вступної лекції. Усі ці дані засвідчують відсутність чітко вираженого впливу академічного чинника (позиції лекції в структурі курсу) на принципи організації навчального матеріалу щодо загальної характеристики дисципліни. Отже можна вважати доведеним той факт, що курс лекцій в американських університетах не структурується за принципом: вступна лекція – загальна характеристика навчальної дисципліни, поточні лекції – інформація більш конкретного характеру, а викладач сам вирішує, яким чином структурувати свій курс. У той самий час можна стверджувати,

що фаховий чинник має певний вплив, оскільки обидва проаналізовані курси лекцій з гуманітарних дисциплін мають приблизно однакові показники: абсолютна більшість інформації загального характеру в них подана у вступній лекції.

Для того, аби глибше поглянути на природу впливу фахового чинника на принципи організації навчального матеріалу в американській академічній лекції, звернімося до розгляду не лише кількісного, але й якісного варіювання. Іншими словами, розглянемо які саме змістові складники актуалізовані у вступній та поточних лекціях кожного з курсів. Результати цього етапу дослідження подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Репрезентація змістових складників щодо загальної характеристики дисципліни у вступній та поточних лекціях курсу

Цикли лекцій		Реалізації підтеми «Загальна характеристика»									
		методологія досліджень	історія навчальної дисципліни	рівень сучасного розвитку навчальної дисципліни	визначення навчальної дисципліни	специфіка дисципліни	суміжні науки	характеристика лекційного курсу	отримані результати	термінологія	знакова система
1. Сприймання музики	вступна лекція	-	-	-	-	+	-	+	-	+	+
поточні лекції	поточні лекції	-	-	-	-	+	+	+	-	+	+
2. Філософія і наука	вступна лекція	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-
людської природи	поточні лекції	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-
3. Історія афроамериканців:	вступна лекція	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
від звільнення до наших днів	поточні лекції	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
4. Психологія, біологія	вступна лекція	+	-	+	-	-	+	-	+	+	-
та політика харчування	поточні лекції	+	-	+	+	-	+	+	+	+	-
5. Проблеми й суперечності	вступна лекція	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+
в астрофізиці	поточні лекції	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
6. Органічна хімія	вступна лекція	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+
для першокурсників	поточні лекції	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7. Проблеми біомедичної	вступна лекція	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-
інженерії	поточні лекції	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-
8. Принципи еволюції,	вступна лекція	+	+	-	+	+	-	-	-	+	-
екології та поведінки	поточні лекції	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-

Як видно з таблиці, найбільшу питому вагу мають такі змістові складники: термінологія (зареєстрована в усіх вісьмох курсах лекцій), характеристика лекційного курсу (наявна в сімох курсах лекцій), специфіка дисципліни (зареєстрована в шістьох курсах лекцій), визначення навчальної дисципліни, суміжні науки та отримані результати (наявні в п'ятьох курсах лекцій), методологія дос-

ліджень, рівень сучасного розвитку (наявні в чотирьох курсах лекцій), історія навчальної дисципліни та знакова система (наявні в трьох курсах лекцій).

Дані таблиці також демонструють варіювання елементів змісту в залежності від академічного показника. Зокрема, у вступній лекції найбільшу питому вагу мають термінологія (зареєстрована в усіх вісьмох курсах), специфіка дисципліни (зареєстрована у шістьох курсах), методологія досліджень, рівень сучасного розвитку, визначення навчальної дисципліни та отримані результати (зареєстровані в чотирьох курсах), історія ннавчальної дисципліни та знакова система (наявні в трьох курсах), суміжні науки, характеристика лекційного курсу (наявні у двох курсах).

У поточних лекціях найбільшу питому вагу мають термінологія (зареєстрована в усіх вісьмох курсах), характеристика лекційного курсу (наявна в сімох курсах), суміжні науки та отримані результати (наявні в п'ятьох курсах), рівень сучасного розвитку, визначення навчальної дисципліни та специфіка дисципліни (зареєстровані у чотирьох курсах), методологія досліджень та знакова система (наявні в трьох курсах) та історія навчальної дисципліни (наявна в одному курсі).

Отримані дані дозволяють дійти висновку про те, що як академічний, так і фаховий чинники, мають певний вплив на організацію змісту щодо загальної характеристики навчальної дисципліни. Проте цей вплив виявився не настільки чітко вираженим, як ми попередньо очікували. Зокрема, подання інформації загального характеру виявилося властивим у більшості з проаналізованих курсів як для вступної, так і для поточних лекцій. Водночас сама ця інформація загального характеру продемонструвала перевагу таких змістових складників як термінологія, характеристика лекційного курсу, специфіка дисципліни. Отримані дані, на наш погляд, можна пояснити тією обставиною, що досліджені курси лекцій є у більшості вузькоспеціалізованими, і це позбавляє викладача необхідності надавати багато загальної інформації, як того потребують базові теоретичні дисципліни.

На підтвердження отриманих висновків ми плануємо у перспективі провести аналогічний аналіз в порівняльному аспекті (на матеріалі курсів лекцій з базових теоретичних дисциплін та спецкурсів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Рябих Л.М. Лекція як жанр американського академічного дискурсу : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Рябих Людмила Михайлівна. – Харків, 2014. – 264 с. 2. Йельский университет // Энциклопедия «Википедия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org. 3. Fortuño B.B. Discourse Markers within the University Lecture Genre: A contrastive study between Spanish and North-American lectures: thesis / B.B. Fortuco. – English Studies Department, Humanities, 2006. – 333 p. 4. Hyland K. Academic Discourse: English in a Global Context / K. Hyland. – London : Continuum Discourse Series, 2009. – 215 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Open Yale courses [Electronic resource]. – Access : http://oyc.yale.edu/.

УДК 811.111'24:378.148.091.33-027.22:621.397.45

ВІДЕО У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ НА ФАКУЛЬТЕТІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

В.О. Турченко, канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена аналізу особливостей застосування відеоматеріалів на заняттях з англійської мови. Відеоматеріали розглядаються як ефективний засіб формування комунікативних здібностей, сприяють розвитку мотивації студентів до вивчення мови. У дослідженні представлені етапи роботи з відеоматеріалами; розроблений та описаний комплекс вправ.

Ключові слова: англійська мова, відеоматеріали, мотивація, етапи роботи, комунікативні здібності, навчальний процес, комплекс вправ.

Турченко В.А. Видео при изучении английского языка как второго иностранного на факультете иностранных языков. Статья посвящена анализу особенностей использования видеоматериалов на занятиях английского языка. Видеоматериалы рассматриваются как эффективное средство формирования коммуникативных способностей, способствуют развитию мотивации студентов к изучению языка. В исследование представлены этапы работы с видеоматериалами; разработан и описан комплекс упражнений.

Ключевые слова: английский язык, видеоматериалы, коммуникативные способности, комплекс упражнений, мотивация, учебный процесс, этапи работы.

Turchenko V.O. Video Materials in Speech Practice Classes for Students Majoring in English as Their Second Foreign Language. The article is dedicated to the studying peculiarities of using video materials at English lessons. Video materials are considered to be an effective means of communicative skills formation, promote students' motivation development for language studying. The stages of work with video materials are regarded as well as the exercise system for the students' implementation is developed and described in the research paper.

Key words: communicative skills, English, exercise system, motivation, stages of work, studying process, video materials.

Навчання студентів-філологів усного та писемного мовлення на заняттях з англійської мови неможливо зараз уявити без використання інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), які тут розглядаються як «сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, що використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, поширення, збереження й управління інформацією» [4, с. 181]. Особливе місце серед них займають ті, що дозволяють використовувати відеоматеріали (ВМ), включаючи ті, що розміщені на сайтах Бі-Бі-Сі таYoutube, на практичних заняттях та у самостійній роботі студентів.

Об'єктом розвідки є навчальний процес з англійської мови як другої іноземної на факультеті іноземних мов університету, а предметом – використання ВМ при навчанні усного та писемного мовлення студентів третього курсу, що вивчають англійську мову як другу іноземну (на матеріалі теми «Great Britain»).

Мета дослідження – узагальнити особливості застосування та етапи роботи з ВМ у навчальному процесі, а також описати відповідний комплекс вправ.

ВМ вважається ефективним засобом формування комунікативних навичок та вмінь студентів; оскільки їх перегляд сприяє індивідуалізації навчання і розвитку вмотивованості мовної та мовленнєвої діяльності. Навчальний відеофільм розглядається як спеціально підготовлений в методичному та режисерському плані аудіовізуальний засіб навчання, призначений для відтворення реальних ситуацій мовленнєвого спілкування та емоційного впливу на студентів за рахунок синтезу основних

© Турченко В.О., 2015

видів наочності (зорової, слухової, моторної, образної, екстралінгвальної тощо) [1, с. 222].

Використання відеофільмів у навчальному процесі підвищує мотивацію студентів до вивчення іноземної мови. Мотивація розглядається як система внутрішніх стимулів, імпульсів, емоцій і бажань; виступає одним із ключових психологічних факторів опанування іноземної мови [8, с. 15]. Проте, зазначимо, що мотивація в процесі оволодіння мовою може знижуватися, оскільки процес вивчення мови може бути тривалим і достатньо складним. Саме тому задача викладача – створити умови для постійної мотивації студентів до вивчення іноземної мови [10, с. 45].

За стилем викладення інформації ВМ класифікують таким чином [1, с. 118]: 1) художні (мультфільми, художні фільми, фрагменти вистав); 2) публіцистичні (інтерв'ю, документальні, навчальні фільми); 3) інформаційні (реклами, телепередачі, новини); 4) країнознавчі (відеокурси, відеогіди тощо).

ВМ, у порівнянні з іншими засобами навчання, мають певні переваги, оскільки вони: відтворюють реальні ситуації життя, забезпечуючи аудіовізуальну допомогу тим, хто вивчає мову; дозволяють демонструвати не тільки власне мовлення, але й паралінгвістичні та екстралінгвістичні аспекти комунікації; допомагають студентам заговорити іноземною мовою; удосконалюють навички аудіювання і розуміння аутентичної розмовної мови; створюють насичене мовленнєве середовище, справляють емоційний вплив на студента; сприяють розвитку пам'яті та уяви, активізують творче мислення студентів та збагачують їх словниковий запас тощо.

Як стверджують автори [5, с. 103], формування комунікативних умінь – одна з основних задач викладача. Адже мовленнєва діяльність – складне явище, що пов'язане з розумінням системи мови, спілкуванням, мовленнєвою взаємодією і діяльністю людини в цілому. Вони виділяють продуктивні вміння (говоріння, письмо) і рецептивні (аудіювання, читання). Використання ВМ у навчальному процесі безпосередньо впливає на формування цих умінь. Тому ВМ можна розглядати як найвищу форму ситуативної наочності. Встановлено, що засвоєння аудіовізуальної інформації потребує від людини певних зусиль і затрат інтелектуальної енергії, тобто використання ВМ пов'язане з необхідністю концентрації уваги студентами.

Однак, при використанні ВМ, як зазначають деякі автори [2; 3; 5; 6], доцільно дотримуватися певних вимог. ВМ повинні: 1) використовуватися згідно з темою уроку, зазначеною в робочій програмі курсу; 2) рівень їх мовного оформлення – відповідати рівню мовленнєвої компетентності студентів (лексичний та граматичний аспекти); 3) не бути перенавантажені новими словами та виразами; 4) відзначатися чіткою вимовою, помірним темпом мовлення, а зображення має бути якісним; 5) містити новий і несподіваний контекст; 6) мати цікавий та інформативний сюжет, або вносити додаткову інформацію щодо теми, яка вивчається тощо.

Як вважається [2–7], перегляд ВМ може бути загальним, коли ставиться завдання зрозуміти основний його зміст; інтенсивним – зрозуміти зміст з усіма деталями, подробицями і вибірковим – вибрати з відеосюжету (ВС) визначену викладачем інформацію. При цьому, залежно від поставленої мети, можна обрати різні види роботи з ВМ: зображення та звук; звук без зображення; зображення без звуку; повтор кадру; стоп-кадр тощо.

Застосування ВМ потребує ретельної підготовки викладача, що включає пошук відповідного типу ВМ, розробку комплексу вправ, відповідних матеріалів, налаштування технічного обладнання тощо.

Відповідно до результатів досліджень [2–7], при виборі і підготовці ВМ рекомендується враховувати три головних моменти: вирішити, які завдання запропонувати студентам перед показом ВСМ з метою стимулювання інтересу і полегшити його сприймання; які вправи підготувати, щоб уникнути пасивного сприйняття матеріалу, що демонструється та поглибити процес розуміння; які завдання запропонувати студентам, щоб узагальнити та обговорити побачене й почуте.

Як випливає з методичної літератури [6, с. 117], робота з ВМ включає чотири етапи: до перегляду ВМ; презентація ВМ; після перегляду ВМ; етап-трансфер. Далі охарактеризуємо кожен із згаданих етапів.

На першому знімаються мовні труднощі сприймання тексту ВМ, а також пояснюються лінгвокраїнознавчі реалії та створюються змістові орієнтири для подальшого сприймання форми та змісту ВМ. Для цього пропонуються завдання типу: прочитайте заголовок та спрогнозуйте сюжет ВМ; визначте їх тематику, переглянувши список поданих далі слів; узгодьте слова із зображеннями на малюнку тощо; розставте малюнки сюжету у правильному порядку, дайте їм назви тощо. На цьому ж етапі можливий короткий виклад сюжету ВМ та орієнтування студентів щодо того, що їм належить побачити. Також умісне пояснення найскладніших слів, кліше, граматичних конструкцій тощо.

На демонстраційному етапі, який супроводжується активною навчальною діяльністю студентів, пропонуються вправи типу заповнення таблиць; перекладу слів або словосполучень; заповнення пропусків у реченнях словами, які зустрічаються у ВМ; визначення правильних/неправильних суджень; розташування речень в логічній послідовності; озвучення фрагмента ВС тощо.

Завданням третього етапу включають контроль розуміння змісту ВМ, пропонуються вправи на усний або письмовий виклад змісту ВМ; відповіді на запитання тощо.

На завершальному етапі даються завдання на створення рекламних сюжетів чи плакатів, порівняння ситуації відеосюжету з версіями студентів/ підготовку доповідей чи статей тощо.

Для конкретизації змісту роботи з ВМ, розглянемо її на прикладі теми *"Great Britain"* (третій курс факультету іноземних мов, англійська мова як друга іноземна) в межах якої використовуються ВМ [9], що включають різноманітні підтеми, які знайомлять із актуальними аспектами життя у Великій Британії (її визначними місцями, життям селян, письменниками, освітою, транспортом тощо). Ці ВМ є корисними не тільки через свою практичну мовну спрямованість (лексика, кліше, лінгвокраїнознавчі реалії тощо), але і через можливість поповнення фонових знань студентів. Таким чином, згадані ВМ сприяють розвитку як мовленнєвої, так і соціокультурної компетентностей студентів.

Далі подано приклади вправ, які можуть застосовуватися при роботі із згаданими матеріалами на різних етапах.

I етап (до перегляду ВМ)

1) What authors of detective stories do you know (in Ukraine and in Britain)? Do you know the titles of any detective novel by A. Christie?

2) Write down what you already know about A. Christie and then as you watch, compare your ideas with the report.

3) Look through the list of words and determine the topic of the video sequence: *play, short stories, crime novel, incidence, guts, poisoning, vicinity, publicity, interview, whodunit, the Downs, to shoot etc.*

II етап (під час перегляду ВМ)

1) Work with a partner. Watch the video and correct four factual errors. Compare your corrected version with the rest of the class.

"Dr. Armstrong lifted the lifeless leg felt for the pulse. Then be turned to the policeman and said – and his face was expressionless, dead, far away – he's been asleep"

2) Are these statements TRUE or FALSE:

1. A. Christie was born in Devon in 1896.
2. A. Christie died in 1976.
3. A. Christie was educated at home by her father until the age of 16.
4. She started writing poetry to entertain herself at an early age.
5. She completed her first novel "The Mysterious Affair at Styles" at the age of 21.
6. "The Mousertrap" is the longest running play in the theatre history.
7. She didn't like giving interviews.

3) Observe the sequence. Tick what you observe in the sequence.

1. There's a full moon visible between fast moving clouds.
2. Someone is going up the stairs as quietly as possible.
3. There are shadows of two people on the wall.
4. One person is wearing gloves.
5. There is a long corridor full of doors [9, с. 50].

III етап (після перегляду ВМ)

1) Each of the following words are often used in connection with the world of crime, although most

can be used in other contexts: *to work out, to commit, means of murder, case, whodunit, on the scene, detective, clues, circumstances.* In a monolingual dictionary look for the synonyms for the words mentioned above.

2) Answer the following questions:

1. What are the 5 most significant details you have learnt about A.Christie?

2. What details of A.Christie's biography could be interesting for you to discover?

3. Mrs. Christie's disappearance in 1926 was mysterious, wasn't it?

4. Under what name did she write six romances?

3) Prepare your report about:

1. A. Christie's early literary attempts.

2. A. Christie and her literary heritage.

3. A. Christie's contribution to the world literature.

4) Odd one out. Tick the phrase that you do not hear.

1. Normally there would be a group of people....

a) in an isolated place of some kind

b) on a boat going up the Nile

c) in an English country house for the weekend

2. A. Christie is popular with the kind of reader who...

a) likes the intrigue of puzzle

b) doesn't like violence

c) doesn't want blood and guts splattered all over the place [9, с. 51] .

IV етап (переносу засвоєння знань та вмінь на нові завдання)

1) Write a biography of one of the modern Ukrainian/ British detective authors.

2) Compare the style of A. Christie's narration with the style of any modern detective story writer.

3) Describe one of A. Christie's famous characters (Hercule Poirot or Miss Marple).

4) Dwell upon A. Christie's stereotyped descriptions of characters in her stories.

Узагальнюючи викладене вище та результати інших дослідників [2–10], можна припустити, що використання ВМ на заняттях з практики англійської мови дозволяє, по-перше, компенсувати відсутність реального мовленнєвого середовища за допомогою наочного представлення мовленнєвої ситуації на екрані, по-друге, створити умови для контролю за формуванням мовленнєвих навичок та вмінь студентів. ВМ відіграють суттєву роль у навчанні усного та писемного мовлення, оскільки динамічне зображення одразу розкриває ситуацію, дозволяє студентам зануритися у мовленнєве середовище: побачити і почути як носії мови спілкуються та поводяться в конкретних ситуаціях. Крім того вважається [2–7], що робота з ВМ стимулює розумову діяльність студентів, розвиває механізм прогнозування, а зорові образи дозволяють ефективніше засвоїти нову лексику.

Таким чином, використання ВМ має суттєвий потенціал у навчанні іноземної мови, який, однак, потребує ретельного вивчення та експериментальної перевірки, в чому і вбачається перспектива подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреасян И.М. Практический курс методики преподавания иностранных языков / И.М. Андресян. – Минск : ТетраСистемс, 2009. – 288 с. 2. Барменкова О.И. Видеозанятия в системе обучения иностранной речи / О.И. Барменкова // Иностранные языки в школе. – 1999. – № 3. – С. 13–19. 3. Грицай А.М. English through video: методичні рекомендації до відеоматеріалів з анлійської мови для студентів факультету ІМ (ІІ ІМ) / А.М. Грицай. – Ніжин, 2002. – С. 15–23. 4. Євсюков О.Ф. Педагогіка і психологія вищої школи / Євсюков О.Ф., Герман Л.В., Тихоненко О.В. – Х. : ХНАУ, 2014. – 263 с. 5. Рогова Г.И. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.И. Рогова, Ф.М. Рабинович. – М. : Просвещение. – 1997. – 287 с. 6. Титова С.В. Информационно-коммуникативная компетенция педагогов и новые образовательные стандарты высшей школы / С.В. Титова // Вестник Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2011. – № 3. – С. 118–131. 7. Хоменко В.Г. Типи завдань при виконанні відео сюжетів / Хоменко В.Г. // Стратегії та методи навчання мовам для спеціальних цілей : Матеріали VI міжнар. конф. – К. : КНУ, 2003. – С. 117. 8. Allan M. Teaching English with Video / M. Allan. – London : Longman, 2000. – 119 p. 9. Cooper R. Headway Video: Video Guide / R. Cooper. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 48 p. 10. Stempleski S. Video in action. Recipes for Using Video in Language teaching / S. Stempleski, B. Tomalin. – New York : Prentice Hall International, 2000. – 173 p.

УДК 378.147+811.111.7

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЛАССИФИКАЦИЙ НЕЙРОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Б.В. Пугач (Харків)

В работе была рассмотрена классификация учащихся по типу восприятия, обработки и хранения информации, которая используется в одной из новейших психотехнологий нейролингвистического программирования. Были описаны три типа модальностей учащихся, а также основные формы построения учебного процесса с учетом особенностей восприятия каждой из групп. На основе теоретического материала и результатов проведенного исследования была доказана эффективность использования стратегий НЛП в процессе обучения иностранному языку.

Ключевые слова: аудиальный, визуальный, кинестетический, модальность, нейролингвистическое программирование (НЛП), трехступенчатое объяснение.

Пугач Б.В. Використання класифікацій нейролінгвістичного програмування у методиці викладання іноземних мов. В роботі була розглянута класифікація учнів за типом сприйняття, обробки та збереження інформації, що використовується в одній з новітніх психотехнологій нейролінгвістичного програмування. Було надано опис трьох типів модальностей учнів, а також основних форм побудови навчального процесу з урахуванням особливостей сприйняття кожної з груп. Спираючись на теоретичний матеріал та результати проведеного дослідження була доведена ефективність використання стратегій НЛП в процесі викладання іноземної мови.

Ключові слова: аудіальний, візуальний, кінестетичний, модальність, нейролінгвістичне програмування (НЛП), триступеневе пояснення.

Pugach B.V. Using a neuro-linguistic programming's classification in the methodology of teaching foreign languages. The work was considering the classification of students by type of perception, information processing and storage, which is used in one of the newest psycho-neuro-linguistic programming. We described three types of modalities of students, as well as the basic forms of construction of the learning process taking into account the peculiarities of the perception of each group. On the basis of the theoretical material and the results of the study we proved the effectiveness of using NLP strategies in the process of learning the foreign language.

Key words: auditory, visual, kinesthetic, modality, neuro-linguistic programming (NLP), a three-step explanation.

Современная методика преподавания иностранных языков ставит перед собой много целей, основной из которых является повышение эффективности процесса обучения. Интенсификация обучения иностранному языку предполагает использование не только современных форм и средств обучения, применение в преподавании новых методов познания: компьютеров, аудио, видео и электронно-вычислительной техники, но также использование результатов исследований и новейших разработок в социологии, психологии, психолингвистике. Одним из наиболее перспективных и быстро развивающихся направлений в практической психологии является нейролингвистическое программирование (НЛП). Изучение техник, установок и классификаций этого направления, а также использование этих знаний в методике преподавания иностранного языка с целью повышения эффективности учебного процесса обуславливает актуальность нашего исследования.

Целью нашей работы является изучение классификации учащихся в соответствии с их системой восприятия окружающей действительности и новой информации, представленной в психотех-

© Пугач Б.В., 2015

нологии НЛП, а также рассмотрение особенностей построения учебного процесса с учетом этой классификации.

Объектом исследования является процесс изучения иностранного языка.

Предметом – использование технологий НЛП для повышения эффективности учебного процесса.

Материалом исследования стала литература по общей и когнитивной психологии, нейролингвистическому программированию, научные статьи, описывающие опыт использования технологий НЛП в различных сферах общественной жизни, включая методику преподавания.

НЛП часто называют "искусством и наукой совершенствования личности". Нейро – это то, что обращено к деятельности нервных клеток головного мозга, пяти базовым органам чувств: зрению, слуху, осязанию, вкусу, обонянию. Эти чувства мы используем как во внутренних мыслительных процессах, так и в познании внешнего мира. Лингвистический – говорит о языковых моделях, играющих важную роль в достижении взаимопонимания между людьми, на этом строятся все коммуникативные процессы. НЛП помогает нам использовать повседневный язык для улучшения мышления и достижения более успешного поведения. Программирование – показывает, что мы, подобно компьютеру, способны программировать свои мысли и поведение с целью более быстрого и эффективного достижения поставленных целей.

Какими же именно приёмами НЛП может воспользоваться преподаватель для оптимизации своей работы со студентами? Рассматривая процесс обучения с точки зрения НЛП, стоит прежде всего отметить два основных способа работы человека с информацией, на которые мы опираемся в процессе обучения: извлечение из памяти хранимой там информации и её обработка. Особенности протекания этих процессов индивидуальны, т. к. у каждого человека своя система представлений или модальность, базируясь на которой человек воспринимает окружающую действительность. По мере развития сознания люди стали отражать в языке не только объекты, события, явления, и, наконец, самих себя, но также и своё отношение ко всему этому, всевозможные свои собственные состояния и особенности своего функционирования. Средствами для такого отражения являются модальности (от лат. modus – способ).

В НЛП принято выделять три перцептивные модальности: визуальную (зрительную – я вижу), аудиальную (слуховую – я слышу) и кинестетическую, основанную на телесных ощущениях (я чувствую). Человек может отражать мир в разных модальностях, но для каждого человека есть предпочтительная, основная модальность.

Основная модальность (полное название – модальность основной репрезентативной системы) каждого человека проявляется в особых словах, которыми человек пользуется, описывая воспринимаемый им мир, т. е. тем, какое из пяти чувств – зрение, слух, осязание, вкус или обоняние – является ведущим в процессе восприятия мира. Согласно НЛП, человек получает, кодирует и хранит информацию, пользуясь тремя основными системами представления:

1. Визуальной, где ведущую роль играет зрение.
2. Аудиальной, где доминирует слух.
3. Кинестетической, которую определяют осязание, тактильные ощущения, движение.

С точки зрения приверженцев НЛП, каждая из представленных групп имеет свои особенности. В работе можно использовать характерные "ключи", которые помогут понять, к какой группе относится учащийся.

"Визуал": опрятен и организован; наблюдателен; ориентирован на внешний вид; хороший рассказчик; запоминает изображения; с трудом запоминает словесные инструкции; помнит то, что видел; испытывает замешательство, читая слова, которые раньше не видел; при разговоре держит подбородок вверх, голос высокий; в чтении силен, успешен, скор; ему характерна живая, образная фантазия; глаза направлены вверх; его движения: мигание, прищуривание, нахмуренные брови; его предикаты: "я вижу, что Вы имеете ввиду", "покажите мне", "рассмотреть внимательно", "пролить свет" и т. д.

"Аудиал": разговаривает с собой; шевелит губами, проговаривая слова при чтении; легко повторяет услышанное; легко осваивает языки; говорит ритмически; помнит то, что обсуждал; любит дискуссии; хорошо читает новые слова; его взгляд

направлен по средней линии; движения и изменения фокусируются вокруг рта, ушей, его предикаты: "обратиться вслух", "я не слышал", "слово в слово", "громко и отчетливо" и т. д.

"Кинестетик": стоит близко, касается людей; обилие движений; обучается, делая; при чтении водит пальцем; много жестикулирует; лаконичен, тактичен; использует активные слова, движения; подбородок направлен вниз, тон голоса понижен; глаза направлены вниз; изменения и движения идут от шеи и ниже; его предикаты: "я ухватил основную идею", "я держу ситуацию в руках", "это берет меня за душу", "я кожей чувствую", "я буду поддерживать контакт", "затрагивать интересы" и т. д. [2, с.97].

Человек может отражать мир в разных модальностях, но для каждого человека есть предпочтительная, основная модальность. Знание того, какая система представлений преобладает у того или иного студента позволит преподавателю более эффективно организовать подачу информации и облегчит процесс запоминания новой информации (что особенно важно при обучении иностранному языку, где наибольшую сложность для студентов часто представляет запоминание и воспроизведение новых слов). А также устранить барьеры на пути к получению новых знаний.

Итак, для одного человека мир – это, прежде всего, то, что он видит, для другого мир наполнен словами и звуками, для третьего – мир состоит из ощущений. Чтобы выяснить к какой системе восприятия относится тот или иной учащийся, достаточно просто послушать, как он описывает предмет или к каким образам прибегает, рассказывая случай или историю. В соответствии с этим знанием преподаватель может добиться больших результатов и организовать процесс преподавания более эффективно.

Так, объясняя материал "визуалу", нужно использовать слова, обозначающие цвет, размер, форму, местоположение, выделять цветом отдельные пункты или аспекты содержания. Эффективно использование любых наглядных пособий: рисунков, видео, схем и прочее.

Для учащегося-"аудиала" важен тембр голоса, громкость, паузы, высота тона. Все эти средства необходимо использовать преподавателю при построении объяснения нового материала, тоном акцентируя внимание на самых важных моментах, паузами фиксируя процесс запоминания. Для закрепления изученного материала лучше всего подойдет диалог.

Для "кинестетика" важно использовать жесты, уместные прикосновения, фокусируя внимание на описании ощущений, аналогий, ассоциаций. Так, например, нами был проведен маленький эксперимент, в котором приняло участие 9 студентов-"кинестетиков", имеющих примерно одинаковые показатели успеваемости. В ходе эксперимента студентов разбили на 3 группы, каждой группе был предложен список новой лексики и задание запомнить максимальное количество слов. Первой группе были предложены карточки с изображениями, второй группе эти слова несколько раз читал преподаватель, а третьей было предложено поиграть "в ассоциации", т. е. назвать три слова, с которыми ассоциируется новое слово, ощущения, которые оно вызывает. В результате эксперимента во всех группах был проведен опрос, который показал, что третья группа запомнила 85% предложенной лексики, в то время как первая и вторая по 60% и 40% соответственно.

Безусловно, такой подход идеально подходит для индивидуальных занятий, где преподаватель, изучив к какому типу восприятия относится учащийся, может весь учебный процесс построить с учетом его системы представлений. Во время группового занятия такой индивидуальный подход осуществить намного сложнее. Однако, следует заметить, что исследователи НЛП технологий предлагают ряд возможных вариантов работы с группами учащихся. Можно выделить три основные формы построения процесса обучения в группе:

1. Общая, без разбития на группы. Чтобы эффективно работать сразу со всей группой, преподаватель представляет любой новый материал трехступенчато, т. е. поочередно опираясь на все формы восприятия информации. Здесь можно привести пример трехступенчатого объяснения согласования времен: а) преподаватель изображает на доске временной континуум в виде прямой линии и отмечает на ней точками последовательность времен. Для "визуала", а также для учащего-

ся с абстрактным мышлением этого будет достаточно; б) далее преподаватель озвучивает примеры фраз с использованием временных конструкций. Здесь также можно составить историю, где в связанном смыслом тексте будут фигурировать все времена, изобразить ее в виде диалога. На этом этапе мы привлекаем "аудиалов"; в) "кинестетиков" необходимо поместить в этот временной континуум и дать им ощутить себя в нем. Интересная находка была сделана Д. Никуличевой в семинаре "Игра со временем". Учащимся предлагается представить "реку жизни" и себя, стоящим над ней на крутом берегу: *Река течет слева направо, плавно изгибаясь, где за поворотом "прячется" прошедшее время , вы находитесь в настоящем, а вправо от вас, слегка вверх уходит будущее.* [3].

Можно с уверенностью заявить, что после такого трехступенчатого объяснения у учащихся всех модальностей появится четкое восприятие системы времен в иностранном языке.

2. Разбитие на отдельные группы "визуалов", "аудиалов" и "кинестетиков" с предоставлением им различных учебных материалов с учетом особенностей их восприятия.

3. Создание нескольких смешанных групп, где одновременно работают представители всех модальностей. Здесь интересным может быть задание на развитие "противоположных" способностей мышления. Например, все получают одно задание: составить или продолжить рассказ, угадать что же произошло в реальности. При этом "визуалы" и "аудиалы" работают по картинкам, а "кинестетики" – по звукам (для этого прослушивается запись цепочки шумовых эффектов, а студенты по звукам должны восстановить цепочку событий). При выполнении творческих заданий смешанные группы могут воссоздать более полную картину или образ, дополняя друг друга.

Очень эффективной является работа учащихся с различными видеоматериалами на иностранном языке, т. к. на основе одного материала можно задействовать все системы восприятия: зрения, слух, ощущения, возникшие при просмотре.

Несомненно, применение методов и средств НЛП в процессе преподавания иностранных языков позволит значительно расширить репертуар педагогических и методических приёмов преподавателя, что будет способствовать более эффективному осуществлению им своей профессиональной деятельности.

Эффективный и результативный процесс обучения иностранному языку невозможен без учета индивидуальных особенностей учащихся. Преподаватель должен пытаться объяснить новый материал на языке максимально понятном, близком каждому человеку. Тогда эту информацию учащийся будет воспринимать не только на сознательном, ментальном, логическом уровне, но и бессознательно; объяснение задействует его личный опыт, станет чем-то близким и легко запомнится. В этом преподавателю помогут новейшие психотехнологии, в том числе и НЛП, в арсенале которого много различных стратегий личностного роста, достижения эффективного результата действия, которые являются очень перспективными для изучения и анализа их возможного использования в методике преподавания иностранных языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам : пособие для учителя / Н.Д. Гальскова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : АРКТИ, 2004. – 192 с. 2. Гальцова Н.П. Взгляд на преподавание иностранных языков с позиций нейролингвистического программирования / Н.П. Гальцова // Вестник Томск. гос. пед. ун-та. – 2003. – № 2 (34). Серия: Педагогика. – С. 95–98. 3. Никуличева Д. Игра со временем [Электронный ресурс] / Никуличева Д. – Режим доступа : http://www.poliglots.ru (дата обращения : 23.10.2014). 4. Олдер Г. НЛП. Вводный курс. Полное практическое руководство / Г. Олдер, Б. Хэзер ; пер. с англ. – К. : София, 2000. – 224 с. 5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2003. – 713 с. – (Серия «Мастера психологии»).

РЕЦЕНЗІЇ

МОНОГРАФІЯ Л. В. ЧАЙКИ «ВЕРБАЛЬНІ КОНФЛІКТИ: КОМПЛЕКСНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ (на матеріалі англійської мови)» (Ірпінь: Видавництво НУДПСУ, 2014. – 272 с.)

І.О. Голубовська, докт. філол. наук, професор (Київ)

Комунікативні ситуації з ознаками конфліктної інтеракції мовців як об'єкт дослідження вже давно привертають увагу як лінгвістів (Б.Ю. Городецький, Н.Д. Арутюнова, О.В. Падучева, В.З. Дем'янков, О.О. Романов, І.М. Кобозєва, І.Р. Корольов, Л. П Семененко, О.М. Мартинова, Дж. Остін, Дж. Сьорль, Т. ван Дейк, Дж. Ліч, Г.П. Грайс та ін.), так і вчених, що спеціалізуються у царині психології та соціології (Н.В. Гришина, У. Мастенбрук, Е. Берн та ін.).

Зміст ключового для дослідження терміна «вербальний конфлікт» інтерпретується досить широко: як порушення процесу вербального спілкування за допомогою природної людської мови, за якого один із комунікантів не повністю або взагалі не розуміє іншого, негативно ставиться до його модусу мовленнєвої поведінки, вербально-когнітивної бази або до мовного коду, використовуваного в акті комунікації. Авторка виходить із презумпції того, що соціальна, культурна, етнічна приналежність комуніканта, його психічний стан вимагають певних мовних форм вираження інтенцій; мовні ж одиниці і конструкції, будучи маркерами такої приналежності, у певних конситуаціях призводять до деструкції процесу соціальної вербальної взаємодії.

Дослідження вербальних конфліктів з позицій теорії мовленнєвої діяльності є складним і цікавим завданням сучасної лінгвістики, один із аспектів якого пов'язаний з відповіддю на питання про ступінь і спосіб участі елементів внутрішніх систем мови в процесах маніфестації позамовних аспектів комунікативної діяльності людини, зокрема й тих, що провокують комунікативний конфлікт.

Відповідно до розгортання певних етапів дослідження поставленого завдання, монографію структуровано так:

1) у рамках теоретико-методологічної частини в історико-синхронному модусі визначається місце проблеми вербальних конфліктів у колі лінгвістичних, ще більше, гуманітарних досліджень;

2) у дескриптивно-ілюстративній частини подається опис факторів породження вербальних конфліктів як знакових деформацій, що виступають каталізаторами порушень комунікативної діяльності;

3) у результативній частині здійснено аналіз механізмів перебігу й, почасти, подолання вербальних конфліктів та запропоновано типологію досліджуваного феномену.

Структуру рецензованої монографії можна визнати чіткою, послідовною, стрункою, такою, що відповідає реалізації низки завдань, поставлених перед собою авторкою.

Перший розділ «Вербальний конфлікт: історико-лінгвістична перспектива, методологія, теорія» присвячений висвітленню теоретико-методологічних питань становлення та розвитку лінгвістичної конфліктології як науково-практичного напряму на перетині мовознавства, соціальної та етнічної психології, соціології, юрислінгвістики тощо. У розділі визначений комплекс сучасних методолого-методичних проблем лінгвоконфліктології та інструментарій їх міждисциплінарного вивчення.

© Голубовська І.О., 2015

У другому розділі під назвою «Конфліктогенні чинники вербального конфлікту (інтралінгвальний аспект)» здійснено опис та аналіз внутрілінгвістичних чинників породження вербальних конфліктів з їхнім поділом на 1) експонентні: акустичні, графічні; 2) семантичні; 3) парадигматичні та синтагматичні; 4) діахронічні.

У рамках третього розділу «Конфліктогенні чинники у вербально-конфліктній ситуації (екстралінгвальний аспект)» Л.В. Чайка зосереджує свою увагу на зовнішньолінгвістичних чинниках вербальних конфліктів. При цьому розрізнюються (з опорю на доробок Р. Якобсона) емотивно-конативна, естетично-метамовна, референтивна та фатична складові у статичній структурі ситуації вербального конфлікту та подається аналіз відповідних преференцій комунікантів, які вони виявляють у ході вербально-конфліктної інтеракції.

У четвертому розділі «Динаміка та типологія вербальних конфліктів» Л.В. Чайка на конкретних прикладах діалогічної інтеракції англійською мовою розглядає перебіг різних типів вербального конфлікту та виявлення його функціональної специфіки у комунікативному акті. На основі узагальнення основних підходів, що склалися наразі у класифікації вербальних конфліктів за різними критеріями і параметрами, дослідниця пропонує авторську типологію вербальних конфліктів, яка кореспондує змісту попередніх розділів монографії.

У Висновках авторка не лише підсумовує основні результати проведеного дослідження, а й визначає можливі перспективи подальшого розроблення фокусної проблеми.

Безсумнівною є не тільки теоретична, а й практична значущість цієї роботи, оскільки зібраний та опрацьований Л.В. Чайкою матеріал може бути використаним у вищих навчальних закладах у рамках курсів та спецкурсів з етнолінгвістики, соціолінгвістики, теорії комунікації, прагмалінгвістики тощо.

Текст монографії вартий опрацювання у форматі посібника або підручника з лінгвоконфліктології.

Дослідження характеризує коректний науковий дискурс, який є прозорим і доступним для широкого кола читачів.